

**UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
DEPARTAMENTUL ISTORIA ROMÂNILOR, UNIVERSALĂ ȘI
ARHEOLOGIE**

Cu titlul de manuscris

C.Z.U: 94 (478) "1812/1873" 316.343.32 (043.2)

GHERASIM CRISTINA

**EVOLUȚIA NOBILIMII DIN BASARABIA SUB DOMINAȚIE
ȚARISTĂ: STATUTUL SOCIAL-ECONOMIC ȘI
MENTALITĂȚI COLECTIVE
(1812-1873)**

611.02 – ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Teză de doctor în istorie

Conducător științific/

**/TOMULEȚ VALENTIN,
doctor habilitat în istorie, 611.02,
profesor universitar**

Autor/

/ GHERASIM CRISTINA

CHIȘINĂU, 2018

© GHERASIM CRISTINA, 2018

CUPRINS

ADNOTARE (în română, rusă și engleză)	4
LISTA ABREVIERILOR	7
INTRODUCERE	8
1. EVOLUȚIA NOBILIMII DIN BASARABIA SUB REGIM DE DOMINAȚIE ȚARIST. REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI SURSE ISTORICE	
1.1. Evoluția statutului și mentalității nobilimii basarabene: repere istoriografice	14
1.2. Sursele de cercetare	30
1.3. Concluzii la Capitolul 1	40
2. NOBILIMEA DIN BASARABIA ÎN CONTEXTUL VIEȚII POLITICE ȘI SOCIAL-ECONOMICE A IMPERIULUI RUS	
2.1. Politica administrației imperiale ruse privind acordarea titlurilor nobiliare	42
2.2. Statutul politico-juridic și social-economic al nobilimii basarabene	59
2.3. Dinamica și structura etnică a nobilimii din Basarabia	85
2.4. Concluzii la Capitolul 2	100
3. MENTALITATEA NOBILIMII DIN BASARABIA SUB REGIM DE DOMINAȚIE ȚARISTĂ	
3.1. Imaginarul identității și alterității în mediul nobilimii basarabene	102
3.2. Viziuni asupra lumii: reprezentări, atitudini, valori, influențe	123
3.3. Sensibilități, moravuri, modele cotidiene și mondene	136
3.4. Concluzii la Capitolul 3	155
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	158
BIBLIOGRAFIE	161
ANEXE	186
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	197
CV-ul AUTORULUI	198

ADNOTARE

Autor: Gherasim Cristina. *Evoluția nobilimii din Basarabia sub dominație țaristă: statutul social-economic și mentalități colective (1812-1873)*, teză de doctor în istorie, Chișinău, 2018.

Structura: Introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 420 titluri, 159 pagini de text de bază. Rezultatele obținute sunt publicate în 30 de lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: Basarabia, nobilime, mentalitate, statut, regim de dominație, impact, titlu nobiliar, identitate.

Scopul lucrării constă în cercetarea evoluției statutului și a mentalității nobilimii din Basarabia sub dominație țaristă între anii 1812 și 1873.

Obiectivele lucrării rezidă în: analiza conceptului de mentalitate, precum și a problemei privind statutul și mentalitatea nobilimii din Basarabia în istoriografia modernă și contemporană; studierea politicii țariste în acordarea titlului nobiliar în Basarabia; cercetarea evoluției statutului politico-juridic și social-economic al nobilimii din regiune; analiza dinamicii și structurii etnice a nobilimii basarabene în secolul al XIX-lea; cercetarea manifestării imaginarului identității și alterității la nobilimea basarabeană; studierea impactului dominației țariste asupra reprezentărilor și viziunilor despre viață în mediul nobilimii basarabene; stabilirea evoluției modelelor cotidiene și mondene ale nobilimii basarabene pe parcursul secolului al XIX-lea.

Noutatea și originalitatea științifică își găsesc expresie în analiza, în baza surselor inedite de arhivă și a celor publicate, a problemei privind evoluția statutului și mentalității nobilimii din Basarabia sub influența regimului de dominație țarist, care până în prezent nu a fost abordată în istoriografia moldovenească.

Problema științifică soluționată constă în cercetarea și reconstituirea unei imagini complexe a nobilimii din Basarabia în perioada anilor 1812-1873, fiind analizată evoluția statutului politic, social-economic și a mentalității acestei categorii sociale sub influența politicii coloniale promovate de administrația țaristă.

Semnificația teoretică a lucrării consistă în deschiderea noilor perspective în studierea istoriei Basarabiei, a structurii etnice și sociale a populației, a politicii țariste promovate în teritoriul dintre Prut și Nistru, precum și a evoluției statutului și mentalității nobilimii basarabene în secolul al XIX-lea.

Valoarea aplicativă a lucrării este determinată de faptul că, în baza unui volum masiv de documente de arhivă, este abordat și cercetat unul dintre cele mai importante aspecte ale istoriei nobilimii basarabene – evoluția statutului acesteia: de la titlu de boier deținut în Principatul Moldova la cel de nobil rus existent în Imperiul Rus, precum și a impactului regimului de dominație țarist asupra evoluției mentalității nobilimii. Rezultatele investigației pot servi la elaborarea diverselor materiale științifice axate pe studierea istoriei nobilimii din Basarabia sub dominație țaristă. Acestea își vor găsi implementare și în procesul instructiv-educativ al studenților, masteranzilor, doctoranzilor.

Implementarea rezultatelor științifice: Rezultatele investigației de față au fost expuse și aprobate în rapoarte și comunicări prezentate la conferințe, simpozioane și seminare științifice naționale și internaționale, conținutul cărora își găsesc reflectare în peste 30 de publicații științifice.

АННОТАЦИЯ

Автор: Герасим Кристина. *Эволюция бессарабского дворянства под царским господством: социально-экономический статус и коллективный менталитет (1812-1873)*, докторская диссертация по истории, Кишинёу, 2018.

Структура: Введение, 3 главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 420 названий, 159 страниц основного текста. Полученные результаты опубликованы в 30 научных работах.

Ключевые слова: Бессарабия, дворянство, менталитет, статус, режим господства, влияние, дворянский титул, идентичность.

Задачи работы заключаются в: анализе концепта «менталитет», а также проблемы о статусе и менталитете бессарабского дворянства в историографии; рассмотрении царской политики по отношению к присвоению дворянского титула в Бессарабии; изучении эволюции политического, юридического и социально-экономического статуса бессарабского дворянства; анализе динамики и этнической структуры бессарабского дворянства в XIX веке; изучении проявления воображаемой идентичности и своеобразности у бессарабского дворянства; исследовании влияния царского господства над представлениями и взглядами о жизни в бессарабской дворянской среде; установлении эволюции жизненных и общественных моделей бессарабских дворян на протяжении XIX века.

Новизна и научная оригинальность состоят в анализе, на основе архивных и опубликованных источников, проблемы эволюции статуса и менталитета бессарабского дворянства под влиянием царского господства, которая до сих пор не рассматривалась в молдавской историографии.

Главная, решаемая научная проблема состоит в изучении и воссоздании реального, цельного образа бессарабского дворянства в период 1812-1873 гг., опираясь на анализе эволюции политического, социально-экономического статуса и менталитета этой социальной категории под влиянием политики, проводимой колониальной царской администрацией.

Теоретическое значение работы состоит в открытии новых перспектив в изучении истории Бессарабии, этнической и социальной структуры населения, царской колониальной политики, проводимой на территории между Прутом и Днестром, а также эволюции статуса и менталитета бессарабского дворянства в XIX веке.

Практическая значимость работы заключается в том, что на основании большого объёма архивных и опубликованных документов рассмотрен и изучен один из главных аспектов в истории бессарабского дворянства – эволюция статуса дворянства: от титула боярина в Молдавском Княжестве до русского дворянина в Российской Империи, а также влияние колониальной политики царского правительства на развитие дворянского менталитета. Результаты исследований, изложенные в работе, могут быть использованы при разработке различных научных материалов по изучению истории бессарабского дворянства в составе Российской Империи. Также результаты найдут своё применение в учебно-воспитательном процессе студентов, мастерандов, могут послужить источником при разработке научных материалов, в том числе диссертаций касающихся данной тематики.

Внедрение научных результатов: научные результаты, полученные в ходе исследований, были изложены и одобрены в отчётах и докладах, представленных на конференциях, симпозиумах, научных семинарах национального и международного уровня, содержание которых отражено в более чем 30 научных публикациях.

ANNOTATION

Author: Gherasim Cristina. *Evolution of the Bessarabian nobility under Tsarist domination: social-economic status and collective mentalities (1812-1873)*, PhD thesis in history, Chisinau, 2018.

Structure of thesis: Introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 420 titles, 159 pages of basic text. The results obtained are published in 30 scientific papers.

Key words: Bessarabia, Russian Empire, boyar, nobility, mentality, social status, domination regime, impact, noble title, identity, life perceptions.

The goal: research the evolution of the status and the mentality of the Bessarabian nobility under Tsarist domination between 1812 – 1873.

Objectives of the thesis consist in: the analysis of the concept of mentality; the problem regarding the status and the mentality of the Bessarabian nobility in modern and contemporary historiography; studying of Tsarist policy promoted to the awarding of noble title in Bessarabia; the research of the evolution of the political-legal and socio-economic status of the nobility in the region after the annexation; the analysis of the dynamics and ethnic structure of the Bessarabian nobility in the 19th century; the investigation of the manifestation of the imaginary of identity and alterity at the Bessarabian nobility after the annexation to the Russian Empire; the studying the impact of Tsarist domination on the representations and visions of life in the Bessarabian nobility; establishing the evolution of everyday and monden patterns of the Bessarabian nobility during the 19-th century.

Actuality and scientific originality found its expression in the analysis of the problem, on the basis of the original sources of the archive and the published ones, of the evolution of the status and mentality of the Bessarabian nobility under the influence of the Tsarist domination regime, whose approach proved to be tangential in historiography.

The solved scientific problem consists in the research and reconstruction of a complex image of the nobility from Bessarabia during the years 1812-1873, the evolution of political, social and economic status of this social category under the influence of the policy promoted by the Tsarist administration.

The theoretical importance of the thesis consists in the opening of new perspectives in the study of the history of Bessarabia, the ethnic and social structure of the population, the Tsarist policy promoted in the territory between Prut and Nistru rivers, and the evolution of the status and mentality of the Bessarabian nobility in the 19th century.

Applied value of the work is determined by the fact that, on the basis of a massive volume of archive documents, one of the most important aspects of the history of the Bessarabian nobility has been approached and researched - the evolution of its status: from the title of boyar held in the Principality of Moldova to the Russian nobility existing in the Russian Empire, as well as the impact of the Tsarist domination regime on the evolution of the nobility mentality. The results of the investigation of the thesis can serve to elaborate various scientific materials focused on studying the history of the nobility of Bessarabia under Tsarist domination. Also, they will find their implementation in the educational process of students, master students, doctoral students.

Implementation of scientific results: The results of this investigation have been exposed and approved in reports and communications presented at national and international scientific conferences, symposia and seminars, the content of which is reflected in 30 scientific publications.

LISTA ABREVIERILOR

În limba română

AB – Arhivele Basarabiei

ANRM – Arhiva Națională a Republicii Moldova

ASRO – Arhiva de Stat din Regiunea Odesa

AISR – Arhiva Istorică de Stat din Rusia

CAI – Caiete de Antropologie Istorică

DTN – Din trecutul nostru

DR – Destin Românesc

RDP – Revista de Drept Public

RIM – Revista de Istorie a Moldovei

VB – Viața Basarabiei

d. – dosar

f. – filă (de dosar)

F. – fond (de documente)

inv. – inventar (de arhivă)

p. – pagină

vol. – volum

În limba rusă:

М – Москва

об. – Обратный (filă verso de dosar)

ПСЗРИ – Полное собрание законов Российской Империи. Собрание первое, второе и третье (СПб)

Собр. – Собрание

СПб. – Санкт Петербург

т. – том

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate: Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, în 1812, și evoluția ei sub regim de ocupație au avut drept consecință producerea unui șir de schimbări în dezvoltarea politică, economică, socială și culturală a acesteia, care au exercitat influență directă asupra locuitorilor din teritoriul nou-anexat. Schimbările care au intervenit în viața economică, socială, politică și culturală a Basarabiei, după anexarea ei la Imperiul Rus, prezintă un interes deosebit, deoarece cunoașterea lor permite elucidarea diverselor probleme care au determinat particularitățile evoluției regiunii sub regim țarist, contribuie la o abordare adecvată a multitudinii de probleme majore din cadrul relațiilor social-economice și politice ale Basarabiei cu Imperiul Rus în epoca modernă, inclusiv la determinarea schimbărilor care au intervenit în statutul social-economic și în mentalitatea nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist. În acest context, studierea evoluției statutului social-economic și a mentalității nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist constituie un subiect de cercetare de actualitate incontestabilă. Problema privind evoluția nobilimii basarabene, din momentul anexării (1812) și până la transformarea regiunii în gubernie rusească (1873), cercetată insuficient în istoriografie, s-a impus prin faptul că nobilimea a reprezentat un element important al vieții politice, economice, sociale și culturale în regiune. Cercetarea problemei menționate se impune și din considerentul că nobilimea a fost una dintre stările sociale care după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus a fost afectată de noul regim de dominație, încadrându-se în sistemul politic, social-economic și cultural instituit în regiune. Respectiv, studierea schimbărilor care s-au produs în mentalitatea nobilimii basarabene reprezintă, în viziunea noastră, un obiectiv prioritar.

Actualitatea temei se impune și prin faptul că în literatura de specialitate problema privind evoluția statutului politico-juridic, social-economic și a mentalității nobilimii din Basarabia după anexarea regiunii la Imperiul Rus este abordată tangențial, iar numărul sporit de surse existente, atât al celor de arhivă, cât și al celor publicate, permite cercetarea problemei date.

Actualitatea temei cercetate în teză este determinată și de faptul că reprezentanții nobilimii au fost implicați activ în viața politică, ocupând multiple funcții în organele administrației civile și militare; în viața economică, deținând mari proprietăți funciare, implicându-se în activități comerciale și industriale; în viața culturală și în învățământ, contribuind la deschiderea școlilor și a bibliotecilor, la construcția lăcașelor de cult. În toate aceste activități, indiferent de mediul în care trăia – urban sau rural, de apartenența etnică – român sau alogen, nobilul era implicat în dependență de statutul social pe care îl deținea, de viziunile și concepțiile pe care le avea, fapt ce vine să confirme necesitatea și importanța problemei puse în discuție.

Astfel, analiza problemei privind evoluția statutului și a mentalității nobilimii din Basarabia sub influența regimului țarist în perioada anilor 1812 și 1873 rămâne a fi una actuală, fiind determinată de necesitatea de a scoate în evidență aspectele principale ale vieții nobililor în noile condiții politice, economice, sociale și culturale, de a reliefa specificul și modalitățile de adaptare a acestei stări sociale la noile condiții istorice.

Scopul și obiectivele tezei. Ținând cont de gradul de cercetare, de complexitatea și caracterul multilateral al problemei abordate, de conținutul și caracterul surselor istorice de care a dispus autorul, scopul principal pe care și l-a propus în teză consistă în cercetarea evoluției statutului și mentalității nobilimii din Basarabia sub dominație țaristă. Pentru realizarea scopului enunțat, autorul a preconizat următoarele **obiective**:

- să analizeze conceptul de *mentalitate* abordat în istoriografie;
- să cerceteze problema privind statutul și mentalitatea nobilimii din Basarabia în istoriografia modernă și contemporană;
- să studieze politica promovată de administrația imperială în procesul de acordare și confirmare a titlurilor nobiliare în Basarabia;
- să evalueze dinamica numerică și componența etnică a nobilimii basarabene sub dominație țaristă;
- să determine statutul politico-juridic și social-economic al nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist;
- să stabilească formele de manifestare a imaginarului identității și alterității la nobilimea basarabeană după anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Rusia;
- să estimeze impactul dominației țariste asupra viziunilor și reprezentărilor nobilimii basarabene;
- să analizeze evoluția modelelor cotidiene și mondene ale nobilimii basarabene pe parcursul secolului al XIX-lea.

Cadrul cronologic și geografic al cercetării. Sub aspect cronologic, lucrarea de față tratează problema privind evoluția statutului și a mentalității nobilimii din Basarabia în perioada cuprinsă între anii 1812-1873. Limita inferioară a cercetării o constituie anul anexării teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, prin Tratatul de la București din 16/28 mai 1812 – eveniment care a avut un impact puternic asupra evoluției structurii sociale a populației din Basarabia, în general, și a nobilimii, în special. Limita cronologică superioară, convențională, este anul 1873 – an în care, în baza decretului imperial emis de Alexandru al II-lea, Basarabiei i-a fost schimbat statutul de la cel de regiune la cel de gubernie rusească. Totodată, începând cu anii '70 ai secolului al XIX-lea asupra stărilor sociale din Basarabiei și, respectiv, asupra nobilimii

basarabene au influențat, într-o anumită măsură, efectele reformelor liberale (agrară, judiciară, reforma zemstvelor) întreprinse de administrația țaristă. De exemplu, prin reforma agrară nobilimea basarabeană a fost impusă să cedeze din proprietățile sale funciare, iar datorită reformei Zemstvelor aceasta a avut posibilitatea de a participa mai intensiv la viața socială și culturală din gubernie – ceea ce a influențat direct și indirect asupra statutului social-economic și respectiv asupra mentalității acestei categorii sociale. La fel un argument ar fi și intensificarea mișcării de emancipare culturală în Basarabia, inclusiv sub influența evenimentelor de peste Prut: unirea Principatelor Române (1859) [*Despre intensificarea mișcării culturale cu tendințe naționale sub influența unirii Principatelor Române (1859) a se vedea detaliat* [289, p. 283-294]].

Cadrul geografic al cercetării îl constituie teritoriul dintre Prut și Nistru, numit din 1813 Basarabia, și Imperiul Rus, în a cărui componență se afla acest spațiu după semnarea Păcii de la București din 1812. Pentru unele paralele și comparații, atât cadrul cronologic, cât și cel geografic, în unele cazuri, vor fi depășite.

Metodologia cercetării științifice. Pentru realizarea scopului investigației propuse au fost utilizate diferite metode, printre care: metoda critică, metoda tipologizării, metoda istorico-comparativă, statistică, particularizarea și generalizarea, inducția, deducția. Ca principii au fost aplicate: principiul obiectivității, principiul imparțialității istorice și principiul interdisciplinar. Utilizarea acestor metode și principii ne-a permis studierea evoluției statutului social-economic și a mentalității nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țaristă, între 1812 și 1873.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor: Noutatea lucrării consistă în elucidarea problemei privind evoluția statutului și mentalității nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist, de la anexarea Basarabiei la Rusia în 1812 și până la transformarea ei în gubernie rusească în 1873 – subiect insuficient abordat în istoriografie. Originalitatea tezei constă în faptul că prezintă un prim demers în studierea detaliată a nobilimii din Basarabia, precum și o nouă abordare a istoriei – prin prisma mentalităților. La fel, pentru cercetarea obiectivelor stabilite au fost puse în circuitul științific documente inedite de arhivă care se referă la viața publică și privată a nobilimii basarabene din perioada dominației țariste, iar materialele de arhivă, deja publicate, fiind conceptualizate sub un alt unghi de vedere.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării. Importanța științifică a tezei constă în faptul că este o primă lucrare în istoriografie consacrată unei categorii sociale din Basarabia după anexarea la Imperiul Rus în 1812. Acest studiu deschide noi perspective în studierea istoriei Basarabiei, a structurii etnice și sociale a populației, precum și a evoluției statutului și mentalității nobilimii basarabene în secolul al XIX-lea. Valoarea aplicativă a lucrării este determinată de faptul că pentru prima dată în istoriografie este abordat și cercetat în toată

complexitatea lui, în baza unui volum masiv de documente de arhivă, unul dintre cele mai importante aspecte ale istoriei nobilimii basarabene – evoluția statutului acesteia: de la cel de *boier* pe care îl deținea în Principatul Moldova la cel de *nobil* existent în Imperiul Rus, precum și impactul dominației țariste asupra evoluției mentalității nobilimii.

Rezultatele investigației pot servi la elaborarea diverselor materiale științifice axate pe studierea istoriei nobilimii din Basarabia sub dominație țaristă; totodată, acestea își vor găsi implementare în procesul instructiv-educativ al studenților, masteranzilor, doctoranzilor.

Aprobarea rezultatelor științifice: Rezultatele de bază ale investigației au fost expuse și aprobate în cadrul a peste 30 de conferințe, simpozioane și seminare științifice naționale și internaționale: *Sesiunea științifică a Muzeului Național de Istorie a Moldovei* (ediția a XIX-a, 2009; ediția a XX-a, 2010; ediția a XXI-a, 2011; ediția a XXII-a, 2012; ediția a XXIII-a, 2013; ediția a XXIV-a, 2014; ediția a XXV-a, 2015; ediția a XXVI-a, 2016); Simpozionul național *Nobilimea basarabeană în epoca reformelor din Imperiul Rus* (30 noiembrie – 1 decembrie 2011, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei); Simpozionul științific internațional *Noile paradigme în cercetarea și predarea istoriei în mileniul III* (23-25 martie 2012, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”); Conferința științifică internațională a tinerilor cercetători *Consolidarea și dezvoltarea statului de drept în contextul integrării europene*, ediția a V-a (31 martie 2011, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM); Conferința științifică internațională anuală a doctoranzilor și tinerelor cercetători *Tendințe contemporane în evoluția patrimoniului istoric și juridic al Republicii Moldova*, ediția a VI-a (12 aprilie 2012, Institutul de Istorie al AȘM); Conferința științifică internațională a tinerilor cercetători *Valorificarea patrimoniului istoric național și coordonatele axiologice ale dezvoltării societății din Republica Moldova*, ediția a VIII-a (10 aprilie 2014, Institutul de Istorie al AȘM); Conferința științifică internațională a tinerilor cercetători *Dezvoltarea societății în Republica Moldova: perspectivele istorico-filosofice*, ediția a IX-a (29 aprilie 2015, Institutul de Istorie al AȘM); Conferința științifică a tinerilor cercetători *Provocările societății în cercetările tinerilor istorici și filosofi din Republica Moldova*, ediția a X-a (26 aprilie 2016, Institutul de Istorie al AȘM); Sesiunea științifico-metodică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie, ediția I, ediția a II-a, ediția a III-a (2014, 2015, 2016, Universitatea de Stat din Moldova); Conferința științifică *Integrare prin cercetare și inovare* (2014, 2015, Universitatea de Stat din Moldova); Conferința științifică internațională *Perspectivele integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației* (5 iunie 2015, Universitatea de Stat din Cahul „B.P. Hasdeu”); Conferința științifică internațională *Elitele social-politice și economice ale Basarabiei (1812-1918)* (2 decembrie 2014, Institutul de Istorie al AȘM); Conferința științifică *Elitele social-politice și economice ale*

Basarabiei (1812-1918), ediția a II-a (17 octombrie 2015, Institutul de Istorie al AȘM); Conferința internațională *Identități naționale în dialog intercultural: unitate prin diversitate* (28-31 octombrie 2015, Universitatea de Stat din Moldova); Seminarul științific internațional *Practici festive, memorie și ideologie în România și în Republica Moldova în secolele XIX-XXI: cum abordăm sursele noastre* (17 mai 2016, Institutul de Istorie al AȘM și Institutul de Cercetări Socio-umane „C.S. Nicolăescu-Plopușor” al Academiei Române din Craiova); Conferința națională a Seminarului de Antropologie Istorică *Violență, societate și modernizare în spațiul românesc (sec. XVI-XX). Marele Război, sfârșitul modernității?* (2-3 iunie 2016, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România); Conferința științifică internațională *Istoria științei universitare: de la abilități propagandistice la paradigma noilor sisteme de valori europene* (7-9 octombrie 2016, Universitatea de Stat din Moldova); Conferința internațională *Raporturi identitare în spațiul românesc din perspectivă istorică: școli și interpretări* (3-5 noiembrie 2016, Universitatea de Stat din Moldova); Sesiunea de comunicări ale doctoranzilor în istorie *Istorie. Civilizație. Cultură*, ediția a XI-a (18-19 noiembrie 2016, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România) etc.

Unele rezultate ale cercetării problemei abordate în teza pe care o propunem au fost reflectate în articolele publicate în reviste de specialitate și în culegeri de materiale științifice, numărul acestora trecând peste 30, dintre care menționăm: *Unele considerații privind factorii care au generat schimbări în mentalitatea boierimii din Basarabia sub regim de dominație țarist (1812-1818)*, în: Tyragetia. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei. Anuar IV (XIX). Chișinău, 2010, p. 143-152 (coautor Valentin Tomuleț); *Unele considerații privind schimbările în mentalitatea elitei nobiliare din Basarabia în anii 30 – 40 ai secolului al XIX-lea*, în: Tyragetia. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei. Anuar V (XX). Chișinău, 2011, p. 215-223. *Evoluția mentalității elitei nobiliare din Basarabia sub influența regimului de dominație țarist*, în: Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Științe sociumanistice, vol. I, Chișinău, 2012, p. 10-15; *Neamul de nobili Măcărescu*, în: Studii de arhondologie și genealogie, vol. I, Chișinău, 2013, p. 119-134; *Aspecte privind încadrarea copiilor de nobili din Basarabia în sistemul de învățământ din Imperiul Rus*, în: Tyragetia. Istorie, Muzeologie, vol. IX (XXIV), nr. 2, Chișinău, 2015, p. 123-132; *Încadrarea șleahței poloneze în rândurile nobilimii Basarabene pe parcursul secolului al XIX-lea (Cazul familiilor de nobili Celinski și Cernilev/Cernelevschi)*, în: Studia Universitatis Moldaviae. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe umanistice”, Anul IX, nr. 4 (84), Chișinău, 2015, p. 110-116; *Familia de nobili Leonard*, în: Studii de arhondologie și genealogie, vol. II, Chișinău, 2014, p. 231-249; *Varietatea litigiilor în care era implicată nobilimea din Basarabia*

în prima jumătate a sec. XIX-lea, în: Studii de arhondologie și genealogie, vol. III, Chișinău, 2015, p. 57-81; *Aspecte privind influența legislației țariste asupra statutului nobilimii din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în: Tyragetia. Istorie, Muzeologie, vol. X (XXV), nr. 2, Chișinău, 2016, p. 173-186.

Sumarul compartimentelor tezei: Teza de doctor a fost elaborată în conformitate cu cerințele înaintate de către Comisia Națională de Atestare și Acreditare a Republicii Moldova. În partea introductivă este formulată actualitatea și importanța problemei abordate, sunt expuse scopul și obiectivele tezei, noutatea științifică, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, precum și sumarul compartimentelor tezei. Lucrarea mai conține: lista abrevierilor, adnotări în limbile română, engleză și rusă, trei capitole divizate la rândul lor în paragrafe, concluzii generale și recomandări, bibliografie, anexe, CV-ul autorului.

În **Capitolul I**, intitulat **Evoluția nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist**. **Repere istoriografice și surse istorice**, sunt analizate: problema mentalității în istoriografie și metodologia de cercetare a acesteia; problema nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țaristă în istoriografia modernă și contemporană și sursele istorice ale temei de cercetare (surse inedite de arhivă, documentele publicate, surse narative, mărturiile călătorilor străini, presa etc.).

Capitolul II al tezei – **Nobilimea din Basarabia în contextul vieții politice și social-economice a Imperiului Rus** – include analiza politicii imperiale față de confirmarea titlurilor nobiliare în Basarabia după 1812 atât a persoanelor originare din spațiul pruto-nistean, cât și alogenilor. La fel, este analizat statutul juridic, politic și social-economic deținut de nobili în Basarabia după 1812, procesul încadrării nobilimii basarabene în serviciul civil și militar, în sistemul economic etc. al Imperiului Rus. Capitolul conține și o analiză a evoluției demografice și etnice a nobilimii de pe teritoriul dintre Prut și Nistru sub influența politicii de rusificare și deznaționalizare a administrației țariste.

În **Capitolul III** al tezei, cu denumirea **Mentalitatea nobilimii din Basarabia sub dominație țaristă**, sunt analizate astfel de aspecte ale problemei, ca: imaginarul identității și alterității, viziunile nobilimii basarabene despre lume, modelele mondene și cotidiene, evoluția acestora sub influența politicii imperiale ruse.

Lucrarea finalizează cu **Concluzii generale și recomandări** care reflectă tezele principale ce au rezultat din procesul de studiere a impactului regimului țarist asupra evoluției statutului social-economic și mentalității a colective a nobilimii din Basarabia (1812-1873).

I. EVOLUȚIA NOBILIMII DIN BASARABIA SUB REGIM DE DOMINAȚIE ȚARIST. REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI SURSE ISTORICE

1.1. Evoluția statutului și a mentalității nobilimii basarabene: repere istoriografice

Problema nobilimii din Basarabia, după 1812, a reprezentat un interes pentru mai mulți cercetători, în lucrările cărora sunt expuse diferite puncte de vedere vis-a-vis de acest subiect. Analiza istoriografiei evoluției statutului politic, social-economic și a mentalității nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist încadrează două subiecte a căror tratare reprezintă un obiectiv propus în prezentul paragraf. Pe de o parte – abordarea conceptului de mentalitate în istoriografie, necesar pentru a putea studia și analiza evoluția mentalității nobilimii din Basaraia sub dominație țaristă; iar pe de altă parte – analiza problemei evoluției nobilimii basarabene sub regim de dominație țaristă în istoriografia modernă și contemporană.

Comunitățile istorice, care s-au succedat de-a lungul timpului au săvârșit nu numai fapte, instituții, ci au acumulat și transmis un „bagaj mental”, sub forma de amintiri, concepții, idealuri, norme, obiceiuri etc. [202, p. 10]. Un rol important în cercetarea mentalităților l-au avut istoricii francezi Marc Bloch (1886-1944) și Lucien Febvre (1878-1956) au fost cei care au pledat pentru începerea studierii istoriei sub un alt aspect, cel al mentalităților, fondând Școala Analelor. Anume istoricii sus-nominalizați au abordat unele aspecte metodologice de cercetare a mentalității, ce au servit ulterior ca bază pentru cercetările în acest domeniu. Aceștia au criticat abordarea faptului istoric autonom, pledând pentru o studiere complexă a faptelor oamenilor, care, după afirmațiile lui M.Bloch, „sunt esențialmente fenomene foarte delicate, dintre care multe scapă comensurabilității matematice, iar pentru a le pătrunde și înțelege cu adevărat este necesară o mare finețe a limbajului” [71, p. 12-13]. Pentru L.Febvre, termenul „mentalitate” desemnează sistemul de reprezentări specifice unei epoci, un ansamblu de categorii ale sensibilității, expresiilor și ale conceptualizărilor [323, p. 91]. Complexitatea conceptului de mentalitate reiese din divergențele existente între înșiși promotorii acestui termen, L.Febvre și M.Bloch. Primul a fost atras mai cu seamă de psihologie, plasând accentul pe colectiv, afirmând că istoria mentalității este rezultatul interacțiunii permanente dintre gândirea individuală și mediul social, în care trăiește individul, căci „în consecință, omul trăiește în societate” [323, p. 91]. M.Bloch, în lucrarea sa dedicată credinței în caracterul supranatural și în capacitatea vindecătoare a puterii regale medievale [311], a pus accentul pe studierea sistemelor de credințe și a reprezentărilor colective prin analiza riturilor și practicilor simbolice fără a le separa de substratul lor social [323, p. 92]. De fapt, M.Bloch a preferat avantajele sociologiei și ale antropologiei [*Despre divergențele dintre fondatorii Analelor, L.Febvre și M. Bloch, a se vedea detaliat: 225, p. 23-24; 323, p. 89-109; 315, p. 340-352*]. Totuși, în pofida divergențelor în

tratarea conceptului de mentalitate, acești doi istorici au depus efort pentru a asigura forța, instituționalizarea, popularizarea noii istoriografii și a noilor direcții de cercetare istorică prin crearea în 1929 a revistei *Annales de d'histoire économique et sociale*. Aceștia au pledat pentru investigații care s-au aprofundat și îmbogățit prin problematici și noțiuni (*utilaj mental, climat mental, stare de spirit sau comportament mental*) menite să deschidă calea cercetărilor către modul în care oamenii gândesc, imaginează, acționează și se integrează în comunități. Cea de a doua generație a Școlii Analelor, reprezentantă în special de Fernand Braudel [312, 313], a manifestat o preferință pentru aspectele socioeconomice. După cum afirma F.Braudel, „noua istorie economică și socială plasează în primul plan cercetarea oscilațiilor ciclice și mizează pe durată” [312, p. 44]. F.Braudel pune bazele unei istorii experimentale, deschise spre noi subiecte istorice: de la climă la alimentație, de la gen la viața privată, studiate prin intermediul metodelor cantitative din ce în ce mai desăvârșite, direcționând cercetarea spre o *istorie totală*, un loc aparte revenindu-i antropologiei, psihologiei istorice, dar mai cu seamă mentalităților [261, p. 8]. Ideea cercetării unei *istorii totale* a fost acceptată și promovată de reprezentanții generației a doua și a treia ale Școlii Analelor. Astfel, *istoria totală* este definită de R.Aron ca fiind „o istorie a oamenilor, în multitudinea activităților și a universurilor lor, de la felul lor de a se îmbrăca și de a face schimb până la felul lor de a se ruga” [308, p. 178], căci privilegiul istoriei este că „ea studiază ființe care au gândit și a căror viață sau conduită vrea să o regândească” [21, p. 67]. În aceeași ordine de idei, P.Veyne susținea că „în zilele noastre istoria și-a anexat demografia, economia, societatea, mentalitățile și năzuiește să devină o *istorie totală*, să domnească peste tot domeniul ei virtual...” [296, p. 76]. Fiecare istoric, susține P.Veyne, este implicit și un filosof, pentru că el trebuie să decidă cui îi va da prioritate: categoriilor sociale, națiunilor, sexelor sau relațiilor politice, materiale și imaginare [335, p. 9]. Deci, din anii '60 ai secolului al XX-lea s-a impus modelul că istoria mentalităților ar fi trebuit să fie un fel de istorie totală, care să sondeze conștientul, dar și inconștientul, conjuncturile, dar și structurile perene, elitarul, dar și popularul, centrul, dar și marginalitatea, comportamentele violente, credințele stabile, dar și metamorfozele lor. Ea trebuie să se înrădăcineze pe teren social și să se ocupe de imagini, simboluri, credințe și practici colective, spre deosebire de istoria ideilor, care manifesta o autosuficiență suspectă [202, p. 28]. Pentru a treia generație de la Annales, reprezentantă de Jean Delumeau, Pierre Chaunu, Jacques Le Goff, Michel Vovelle, Francois Lebrun, istoria a devenit cu predilecție o disciplină socioculturală, care este tentată să releve deopotrivă structurile mentale perene, aspecte legate de familie, vârste și evenimente ale vieții, de credințele populare sau de profilul elitelor [202, p. 31; 207, p. 93].

Alături de reprezentanții Școlii de la *Analles*, cercetătorii din Germania au elaborat studii semnificative în tratarea conceptului de mentalitate. Sub ghidarea medievistului Peter Dinzelbacher, istoricii germani au publicat o lucrare complexă, în care este analizată problema mentalității. În viziunea autorilor acestui studiu, mentalitatea este un concept care înglobează în componența sa o multitudine de subiecte [apud 408, p. 161], care formează în ansamblu o imagine globală a mentalității specifice pentru fiecare colectiv într-o anumită epocă. Astfel, în viziunea lui Peter Dinzelbacher, mentalitatea reprezintă ansamblul modalităților și conținuturilor gândirii și simțirii, caracteristice unei anumite colectivități într-o anumită perioadă de timp care se manifestă în conduite [*a se vedea detaliat*: 408, p. 162; 225, p. 12-13].

Meritul reprezentanților istoriografiei franceze și germane constă în fondarea noilor perspective în studierea problemei mentalității, deschizând pentru cercetătorii din alte state o serie de „șantiere” istoriografice, prin explorarea aspectelor culturii orale și dezvoltarea culturii scrise; prin studierea mentalității unui grup al populației, al familiei: mentalitățile (Ph.Aries, R.Mandrou [326, p. 40-44], G.Duby [319, p. 937-966; 321, p. 11-19], Le Goff [166, 325], M.Vovelle [336, p. 202-219; 337] etc.); imaginarul (J. Le Goff [167, 324]); istoria vieții private și loiasirului (Ph.Aries, Ge.Duby [20], G.Friedmann [321, p. 551-564], R.Hennion [322, p. 633-643]), problema identității și alterității (H.Ahrweulwer) etc.

Problema mentalităților și a tratării istoriei prin prisma acestora a fost abordată și în istoriografia rusă. Printre cercetătorii contemporani, din URSS și Federația Rusă, care au cercetat și continuă să studieze aspectul teoretic și metodologic al mentalității sunt de nominalizat: A.Gurevici [357, p.75-89; 358], Iu.Bessmertnâi [347, p. 32-34], L.Pușkariov [408, p. 156-166], M.Vorobieva [352, p. 6-15], N.Zabelina [361, p. 19-25], A.Metelev [386, p. 51-56], E.Hromova [417, p. 202-205]. În viziunea lui L.N. Pușkariov, mentalitatea reprezintă ansamblul obișnuințelor/deprinderilor intelectuale, credințe, reprezentări psihice caracteristice pentru o comunitate sau un grup de oameni, starea gândirii; totalitatea modelelor de comportament, gândire, judecată, prejudecăți morale [408, p. 160]. Pentru A.Gurevici, mentalitatea este un nivel profund al conștiinței individuale sau colective. Un set de atitudini, predispoziții ale unui individ sau grup social de a acționa, de a gândi, de a percepe lumea într-un fel sau altul [358, p. 535]. La rândul său, I.C. Pantin concepe mentalitatea ca o expresie a destinului istoric ale unei țări la nivel de cultură a poporului, privită ca o unitate a problemelor istorice și a modalităților de a le rezolva, înrădăcinată în conștiința națională, în stereotipurile culturale. Autorul concluzionează că mentalitatea este o memorie specifică poporului despre trecut, determinanta psihologică a comportamentului milioane de oameni ce sunt fideli „codului” lor istoric format în diferite circumstanțe, fără a exclude circumstanțele catastrofale [apud 360, p. 69].

Studierea istoriei prin prisma mentalităților s-a realizat și în spațiul românesc. Un merit deosebit în promovarea mentalității ca „factor determinant al istoriei” aparține lui Dumitru Drăghicescu, care la începutul secolului al XX-lea susținea că, pe lângă condițiile geografice, un rol important în dezvoltarea istorică a unui popor are *caracterul* său și *chipul* cum este alcătuită *mentalitatea* lui. Autorul susținea că „istoria unui neam va fi în toate epocile un fel de rezultantă pe diagonală a acestor două puteri: caracterul și mentalitatea lui în ciocnire cu împrejurările, cu legăturile, care îl țin strâns legat de vecinii săi, adică cu puterile și pornirile acestor vecini” [120, p. 58-59]. Ideile apărute în Franța, în interiorul Școlii Analelor, au avut un ecou în întreaga Europă, respectiv și în România. Astfel, pentru istoriografia românească interbelică un rol important în studierea mentalităților l-au avut istoricii români A.D. Xenopol [305] și N.Iorga [159]. Ei susțineau studierea istoriei prin prisma mentalității, deoarece aceasta este o știință care se ocupă cu fenomenele sufletești sau psihice, adică cu ceea ce s-a petrecut în sufletele oamenilor și ale personalităților de odinioară, pentru că au fost ele însele mâinate de dorințe, pe care și le-au îndeplinit sau nu, zbuciumate de scopuri, pentru care au luptat, chinuite de probleme, pe care au reușit să le rezolve sau nu. Aceeași poziție este susținută și de N.Iorga, care cu subtilitatea omului de geniu afirma: „Orice se întâmplă într-o societate omenească vine din starea ei de spirit, din felul cum este alcătuirea ei sufletească în acel moment. Astfel, ea are ceva sufletește permanent, care-i dă caracterul, care-i stabilește valoarea, care-i face mândria sau o îndreaptă spre a pieri... El e zestrea, el e darul, el e nenorocirea și el e osânda... el vine din tot ce a suferit și a câștigat, din tot ce primește din mediul ei, din tot ce și-a agonisit societatea” [apud 283, p. 140].

Din perioada postbelică [*Despre istoria mentalităților în istoriografia postbelică a se vedea detaliat*: 207, p. 36-45] se cuvin remarcate lucrările semnate de T.Pompiliu [231], Al.Duțu [121, 122,], L.Boia [76, 77, 78], Al.Zub [306]. Istoricul Al.Duțu [*Analiza detaliată a aportului lui Al. Duțu în cercetarea istoriei mentalităților în spațiul românesc și european a se vedea în*: 327, p.129-146; 329, p. 75-92] susținea că istoria mentalităților nu poate fi făcută fără a o lega puternic de istoria sistemelor culturale, a sistemelor de credințe, de valori, de echipamentul mental unde au fost elaborate, au trăit și evoluat [121, p.12]. Pledând, inclusiv, pentru o istorie a culturii, autorul susține că a vorbi despre mentalitate, după cum pledează toți „teoreticienii” (făcând referire la reprezentanții Școlii Analelor), înseamnă a vorbi despre comportări, atitudini, viziuni care diferă de la un loc la altul, de la o cultură la alta; în același timp punând în lumină asemănări și, mai departe, identități în atitudinile fundamentale. De aici, aportul covârșitor al istoriei mentalităților la istoria culturilor și a culturii umane, în ansamblul ei [121, p. 27]. În viziunea autorului nominalizat, istoria mentalităților își păstrează originalitatea datorită „deschiderii spre

pluridisciplinaritate și melanjului echilibrat între istoria gândirii, cea a afectivității și istoria societății” [122, p. 15].

Unul dintre autorii care a acordat atenție studiului mentalității este L.Boia [76, 77, 78]. În lucrările sale acesta a demontat teza adevărului unic, relevând rolul pe care îl joacă imaginarul ca dimensiune constitutivă a discursului istoric [303, p. 157]. Ulterior, deși L.Boia a prezentat o vastă operă, în multe aspecte novatoare, lucrările sale iau o altă direcție. Lucrările semnate de L.Boia se îndreaptă contra „naționalismului și comunismului” – cele două mari proiecte ale secolului al XIX-lea, precum și contra istoriei ca *magistra vitae*, contra rolului acordat până acum istoriei în societate [*a se vedea detaliat*: 233].

Un alt istoric român care pledează pentru o nouă tratare a istoriei este Ștefan Lemny [168, 169], care susține că „interesul pentru mentalități n-a răspuns unei „mode trecătoare”, ci unei reale curiozități de cunoaștere a istoriei din însăși culisele ei sufletești, acolo unde s-au născut Iubirea și Ura, Frica și Curajul, Mila și Cruzimea și atâtea alte sentimente” [168, p. 5].

Actualmente mentalitatea în spațiul românesc este studiată în două centre de bază, și anume: în cel de la Iași, având ca reprezentant principal pe Alexandru Florin Platon [225, 226], și în școala de la Cluj-Napoca, fondată de Toader Nicoară [206, 207, 210] și Simona Nicoară [195, 202]. Analizând conceptul de mentalitate, Al.F. Platon sistematizează elementele de bază ale acesteia, evidențiind următoarele trăsături ale mentalității: *colective*, *extrem de stabile*, *ireductibile*, *ierarhice* [225, p. 17-18]. Totodată, autorul susține că mentalitățile se manifestă în și printr-o serie de *cadre permanente* proprii, indiferent de timp și spațiu, tuturor categoriilor sociale, singura lor variabilă fiind aceea a conținutului, marcat de amprenta epocii. Dintre cadrele permanente istoricul român invocă următoarele: cadrul „cosmologic”, fenomenele și comportamentele religioase, morala, categoriile vieții sociale, sacrul și profanul, valorile și ierarhiile, identitatea și alteritatea [225, p. 18-19]. De fapt, aceste „cadre” le invocă și istoricul antropolog T.Nicoară, numindu-le „teme” care stau la baza antropologiei istorice și prin care se manifestă mentalitățile: corpul, alimentația, violența, disciplinarea, religiozitatea, reprezentarea, imaginarul, moartea [213]. Anume prin prisma unor dintre aceste *cadre* ale mentalității vom aborda mentalitatea nobilimii din Basarabia: imaginarul identității și alterității, reprezentările, viziunile despre lume, disciplinarea, modelele mondene și cotidiene etc. O altă constatare a istoricilor sus-numiți este că fiecare grup social, precum nobilimea, burghezia, și-a „fabricat” imagini exaltând rolul său istoric și poziția în societatea globală, și-a „sondat” trecutul și și-a proiectat viitorul, și-a exprimat aspirații, idealuri specifice, adică s-a definit prin intermediul acestor reprezentări [202, p. 62]. Cercetătoarea S.Nicoară analizează procesul de metamorfoză a mentalității. „Schimbarea mentalităților, – susține autoarea, – se face cu generațiile, dar ea nu

presupune doar apariția unor structuri mentale, ci și metamorfozarea celor vechi, care se păstrează ca arhetipuri” [202, p. 65]. Pentru producerea metamorfozei mentalității, autoarea consideră că este necesar să se întrunească trei elemente de bază: climatul mental, conjuncturile mentale și contagiunea mentală [*a se vedea detaliat*: 202, p. 65-67].

De altfel, autorii nominalizați au continuat tratarea istoriei românilor prin prisma mentalităților. Astfel, T. Nicoară analizează istoria sentimentului de insecuritate în societatea românească între anii 1600 și 1830 [209], disciplinarea societății și modernizarea acesteia [212, 214], cotidianul de la curțile domnești [211, 215, 216] etc.; S. Nicoară – o istorie a secularizării [198, 199], a loisirului [200, 201], a ideii naționale [196, 197, 205], a civilizării moravurilor [203, 204] etc.; Al.Fl. Platon – o istorie a corpului politic [227], a societății de curte [228] etc.

Prin lucrările lor aceștia deschid noi direcții de cercetare atât în România, cât și în Republica Moldova. Printre „șantierelor” apărute în cercetarea *istoriei noi* a românilor, putem menționa: imagologia [174, 177, 178, 302]; imaginarul național, mitologii politice [175, 197, 232]; o istorie a familiei, a sexualității, a cuplului, o istorie a sensibilității [298, 299, 300, 301]; mentalități rurale [268, 269]; sensibilități și mentalități religioase [248]; thanatologia [251, 208] etc.

Dintre istoricii din Republica Moldova, care studiază problema mentalităților, îi putem menționa, pe Virgiliu Bârlădeanu [38, 39, 40], care semnează studii ample legate de mentalitatea societăților în tranziție, societatea rusă la curtea imperială țaristă, politicile imperiale ruse de refigurare a identităților teritoriale; Alina Felea [129, 130] care studiază probleme privind atitudinea față de viață și moarte, influența Imperiului Otoman asupra mentalității populației din Țara Moldovei; Ludmila D. Cojocar [100] – studiază istoria memorialistică/memoria colectivă; Angela Lisnic [170] – încearcă să realizeze o analiză a istoriografiei conceptului de mentalitate și a tipologiei acesteia.

De fapt, atât publicațiile, din România, cât și cele din Republica Moldova, în care sunt analizate problemele mentalității, constituie un fundament pentru cercetarea de față sub aspect metodologic.

Astfel, mentalitatea este un concept complex cu tratări diverse în istoriografie. În linii generale, mentalitatea este produsul dezvoltării istoriei de durată, fiind formată dintr-un ansamblu/sistem ce cuprinde toate formele de manifestare a conștientului unei colectivități, precum și cele de manifestare a subconștientului acesteia (atitudini, comportamente; viziuni asupra vieții, religiei, timpului, spațiului, identității și alterității etc; imaginarul social: mitul, utopia, simbolurile), care din anii '60 ai secolului al XX-lea a devenit o prioritate a istoricilor din majoritatea statelor. Mentalitatea este un fenomen complex și de „lungă durată”, iar metamorfoza parțială a acesteia se realizează în prezența a trei elemente: într-un anumit climat mintal, într-o

anumită conjunctură mintală și într-o anumită contagiune mintală. Iar anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus a reprezentat, în viziunea noastră, o cotitură radicală în istoria poporului român, creând un cadru propice pentru schimbarea mentalității nobilimii. În condițiile noi, create de administrația țaristă, nobilii basarabeni se vedeau impuși să abordeze noi modele de comportament și atitudine, să reacționeze altfel decât o făceau până a fi sub jurisdicție străină, să manifeste alt gen de sentimente vis-a-vis de noii lor concetățeni și stăpâni.

În continuare, analizei va fi supusă problema privind evoluția nobilimii din Basarabia sub dominație țaristă, și anume: a statutului ei social-economic și a mentalității colective în istoriografie. Trebuie să constatăm că studiile istoriografice referitoare la nobilimea din Basarabia în secolul al XIX-lea sunt incomplete; până în prezent aceasta nu a fost abordată ca temă de cercetare în lucrări speciale. Problema privind nobilimea din Basarabia a fost abordată doar în articole, iar studii monografice care ar trata evoluția statutului social-economic și a mentalității acestei categorii sociale sub dominație țaristă lipsesc în totalitate atât în istoriografia modernă, cât și în istoriografia contemporană. La cercetarea problemei privind evoluția nobilimii din Basarabia sub regimul de dominație țarist în istoriografie identificăm, convențional, două etape: *prima etapa* – istoriografia modernă, care cuprinde lucrările apărute în intervalul de la anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus (1812) și până la unirea Basarabiei cu România (1918); a *doua etapă* – istoriografia contemporană, care include publicații apărute în perioada interbelică și postbelică [281, p. 33; 106, p. 22].

Istoriografia modernă: Problema ce vizează evoluția statutului social-economic și a mentalității nobilimii basarabene sub dominație țaristă în istoriografia modernă va fi analizată prin prisma lucrărilor publicate în secolul al XIX-lea. Pentru a realiza o politică administrativă eficientă după anexare era nevoie ca țarismul să cunoască specificul populației din acest teritoriu. Considerent din care pe parcursul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea pentru studierea posibilităților economice și fiscale ale populației din Basarabia au fost trimiși, de către administrația imperială, mai mulți funcționari civili și militari, istorici, geografi etc. Dintre lucrările cu caracter general, în care problema ce vizează, teritoriul dintre Prut și Nistru este tratată din perspectiva intereselor țarismului în Basarabia, putem menționa cele elaborate de A.Zașciuk [364], P.Batiuşkov [340], N.Laşkov [383, 384], L.Berg [341, 342] etc. Pe lângă faptul că acestui autori analizează în lucrările lor istoria teritoriului dintre Prut și Nistru din cele mai vechi timpuri, evoluția politică, social-economică, demografică a Basarabiei în componența Imperiului Rus, ei cercetează tangențial și problema privind nobilimea din Basarabia sub dominație țaristă, starea acesteia fiind tratată de rând cu alte categorii sociale existente în regiune. Studiile prezintă unele date statistice cu privire la numărul nobililor locuitori ai

Basarabiei la o anumită etapă, date despre încadrarea boierimii dintre Prut și Nistru în rândurile nobilimii ruse, despre statutul deținut de nobilime până la anexare și schimbările intervenite după 1812. Referindu-se la acest aspect, A.Zașciuk nota: „titlul de boier nu se transmite prin ereditate. Rangul boieresc este rezultatul unui merit. Este clar însă că fii boierilor au prioritate pentru a obține acest titlu” [364, p. 161] – constatări care sunt prezente practic în toate lucrările. Scopul aprioric al reprezentanților istoriografiei ruse era de a demonstra existența pe teritoriul Basarabiei a unei categorii sociale a nobilimii înapoiată în comparație cu dvorenimea rusă. L.Berg constată că asemănarea dintre categoria privilegiată din Moldova și cea din Rusia medievală, spre rușinea lor, era izbitoare: „hainele lor lungi, bărbile lungi, căciulile înalte, blănuri scumpe, toate aceste aminteau de vechii boiari ruși” [342, p. 100]. De fapt, constările realizate de A.Zașciuk, L.Berg și alți reprezentanți ai istoriografiei ruse trebuie analizate critic, din considerentul că acestea au la bază memoriile viceguvernatorului Wighel și nu documente oficiale emise de organele administrației ruse în această perioadă.

Istoria Basarabiei secolului al XIX-lea, în general, și unele aspecte privind nobilimea din teritoriul dintre Prut și Nistru, în special, sunt tratate în istoriografia modernă și de către reprezentanții elitei intelectuale basarabene (elita intelectuală a Basarabiei era formată în mare parte de către reprezentanții nobilimii). Deși unele dintre aceste lucrări au fost scrise la comanda și sub influența administrației țariste, ele prezintă importanță în studierea nobilimii din Basarabia nu doar din considerentul că ne oferă anumite detalii despre această stare socială, dar și pentru faptul că ne prezintă o poziție, o atitudine a autorilor (și ei nobili) față de anumite probleme legate de istoria Basarabiei, inclusiv privind nobilimea. În acest sens putem menționa lucrările semnate de nobilii Z.Arboare [18, 19], P.Crușevan [376], A.N. Crupenschi [375], L.Casso [368]. Aspecte despre încadrarea nobilimii din Basarabia în sistemul politic, social-economic țarist, date statistice privind numărul nobililor în Basarabia, familiile care au rămas în Basarabia după anexare (31 de familii [*Lista nobililor din Basarabia, prezentată de Z.Arboare, a se vedea detaliat: 18, p. 738-739*]) întâlnim în lucrarea semnată de către Z.Arboare. Autorul constată că boierii din Basarabia reprezentau categoria socială privilegiată a societății, iar după anexare aceștia „au fost recunoscuți de Rusia ca clasă de privilegiați prin naștere și familiile acestor boieri au fost înscrise în Cartea Heraldică a Imperiului Rus” [18, p. 126]. O altă constatare realizată de autor este că nobilimea din Basarabia reprezenta o verigă importantă în economia regiunii, deținând mari proprietăți funciare, podgorii, livezi, precum și mori, fabrici etc. [18, p. 383, 433], fapt ce ne permite să studiem unele aspecte ale evoluției statutului economic al nobililor basarabeni și a mentalității acestora. Tot acestui autor îi aparțin studii ale istoriei unor familii de nobili din Basarabia, realizând și o spiță genealogică a familiei Hașdeu.

O primă lucrare consacrată în totalitate nobilimii din Basarabia a apărut în legătură cu centenarul anexării teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, autorul căreia a fost nobilul A.Crupenschi. Autorul nominalizat tratează, succint, formarea clasei „dvorenilor” din Basarabia și organizarea primelor alegeri nobiliare în teritoriul dintre Prut și Nistru. De fapt, autorul a prezentat lista nobililor care au ocupat diferite funcții administrative la nivel regional/gubernial și județean de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus și până în 1912, fără să întreprindă o analiză temeinică a activității acestei categorii sociale. Totuși, constatările din studiul introductiv al lucrării lui A.Crupenschi ne permit studierea, deși tangențial, a evoluției statutului social-economic și a mentalității nobilimii basarabene. Constatările realizate de Al.Crupenschi asupra nobilimii basarabene trebuie puse la îndoială, căci, cum susținea Gheorghe Bezviconi, „lucrarea a fost scrisă cu grave erori, culese și așezate de către scribi – funcționari, angajați ai cancelariei imperiale” [46, p. 4].

În studierea istoriografiei problemei privind evoluția statutului și a mentalității nobilimii din Basarabia trebuie supuse analizei lucrările referitoare la dvoreni, apărute în secolul al XIX-lea în Imperiul Rus, din considerentul că după 1818 boierii din teritoriul dintre Prut și Nistru au fost încadrați în rândul dvorenimii și, respectiv, au obținut drepturile, privilegiile și obligațiile specifice acestei categorii sociale. Trebuie să constatăm că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea au apărut numeroase lucrări, în care sunt analizate probleme legate de statutul social, modul de viață, educația dvorenimii din Imperiul Rus. M.Bogoslovski [348] analizând nobilimea din Imperiul Rus, constată că în secolul al XVIII-lea aceasta a fost influențată de ideile occidentale (modul de viață, vestimentația, literatura, educația, petrecerea timpului liber), însă, în viziunea autorului, „acestea sunt nu altceva decât niște rare străluciri aruncate, căci vechea nobilime, în special în provincii, și-a păstrat moravurile și obiceiurile sale”. Autorul constata că realitatea vieții a fost totuși mai puternică decât noile idei promovate în societatea nobiliară, peste tot făcându-și loc tradiția, căci structura socială a statului avea pecetea dreptului la iobăgie [348, p. 46].

Alte lucrări în care este tratată problema privind apariția și dezvoltarea categoriei sociale a dvorenimii din Imperiul Rus, privind drepturile și privilegiile acesteia sunt semnate de A.Veidemeier [349], A.Romanovici-Slavatinski [409], I.V. Poroi-Koșița [405], S.A. Korf [375]. Autorii analizează statutul deținut de dvorenimea rusă, la care convețional aparținea și nobilimea din Basarabia. Aceste lucrări ne permit să analizăm statutul deținut de nobilimea basarabească ca parte integrantă a dvorenimii ruse, cu specificarea că nobilimea din Basarabia, deși *de jure* a fost recunoscută în rândurile „dvorenimii” ruse, *de facto* nu s-a încadrat pe deplin în această categorie socială, reprezentând o individualitate în imensul Imperiu Rus.

Astfel, putem constata că, în general, în istoriografia epocii moderne problema nobilimii dintre Prut și Nistru este abordată incomplet. Constatările autorilor referitoare la nobilime vizează unele aspecte ale evoluției statutului acestei categorii sociale, de la cel de boier deținut în Principatul Moldova la cel de dovrăan acordat în cadrul Imperiului Rus. Problema mentalității nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țaristă nu este abordată. Un alt specific pentru istoriografia modernă, în special pentru cea semnată de istoricii ruși, este tendința de a demonstra că după anul 1812 în teritoriul dintre Prut și Nistru nu exista „o societate aristocratică, nici reprezentanți ai acesteia, care ar fi putut pretinde la statutul de nobili prin descendență” [108, p. 173; *a se vedea detaliat*: [91, p. 51]]. Idee care, în viziunea noastră, este falsă, pentru că după anexare o parte din boierii autohtoni, deși nu reprezentau o instituție nobiliară asemănătoare cu cea existentă în statele occidentale sau în Imperiul Rus (după 1785), reprezentând o categorie socială superioară – elita societății românești, au rămas, inclusiv din interese proprii, în noua provincie rusească și deci puteau pretinde la titlul de nobil rus.

Istoriografia contemporană. Perioada interbelică. După unirea Basarabiei cu România, în perioada anilor 1918-1940 au apărut studii, articole și monografii care tratează diferite aspecte ale istoriei Basarabiei, cum ar fi cele semnate de I. Nistor [217], Al. Boldur [79, 80, 81], Șt. Ciobanu [92, 93, 94], P.Cazacu [86, 87], P. Haneș [147], L. Boga [72, 73, 74, 75] etc. În aceste lucrări de sinteză, alături de analiza problemelor majore legate nemijlocit de anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus și consecințele acesteia asupra dezvoltării politice, economice, sociale și culturale a regiunii, se fac referințe și la nobilimea din Basarabia în perioada 1812-1918. Una dintre constatările autorilor interbelici este că nobilimea din Basarabia a fost supusă în cea mai mare măsură procesului de rusificare. Astfel, P.Cazacu susține că „la momentul anexării Basarabiei și chiar înaintea acestui fapt, boierimea noastră moldovenească era rusofilă...” [87, p. 107]. Desigur, aprecierea dată nobililor din Basarabia de către istoricii interbelici este discutabilă, pentru că același autor, în urma analizei evoluției nobilimii în cadrul Imperiului Rus, constată mecanismul imperial de uniformizare și deznaționalizare la care a fost supusă nobilimea, prin numirea funcționarilor de origine străină, cărora li se confirma noblețea și li se acorda proprietăți funciare etc. [87, p. 107-109]. Totodată, istoricii Al. Boldur și P.Cazacu prezintă exemple care atestă pledarea nobilimii din Basarabia pentru păstrarea specificului regiunii, pentru limba română: „când s-a manifestat din partea statului rus hotărârea fermă de a-i supune funcționarilor ruși și a-i rusifica atitudinea lor a început să se schimbe” [87, p. 107]. Iar Al.Boldur constată că nobilimea basarabeană „... mult timp își păstrează mentalitatea românească, până când este pur și simplu majorată de elementele rusești, în parte venite cu calitatea de nobili gata

din interiorul Rusiei și, în parte, căpătând această calitate prin serviciul în Basarabia, în timpul rusesc” [80, p. 57].

Șt.Ciobanu în lucrările sale [92, 93, 94] analizează implicarea nobilimii basarabene în viața culturală a Basarabiei, punând accentul pe aspecte din viața cotidiană și cultural-artistică a nobilimii. Analizând activitatea nobilimii, autorul susține că acesta și-a păstrat identitatea națională și s-a implicat în dezvoltarea culturii regiunii în diferite domenii: literatură, teatru, muzică etc. La aceleași concluzii ajunge în lucrarea sa istoricul P.Haneș [147], care realizează o analiză succintă a lucrărilor ce aparțin renumiților poeți, scriitori din rândurile nobilimii basarabene.

Analiza proprietăților funciare deținute de boierimea basarabeană la 1817 în ținuturile Hotin și Soroca a fost realizată de Constantin Teodorescu [271, 272, 273]. Din datele analizate, autorul constată că în mare parte pământul este concentrat în mâinile boierilor; or, la momentul anexării, boierii dețineau controlul economic în regiune [271, p. 72]. Constatările realizate de C. Teodorescu ne dau posibilitatea să analizăm unele aspecte atât ale statutului economic al nobililor basarabeni cât și ale mentalității acestei categorii, pentru că interesele economice au influențat anumite comportamente și atitudini ale nobilimii din Basarabia sub dominație țaristă.

De fapt, în perioada interbelică apar mai multe articole publicate în revistele timpului, ca cele semnate de către I.Pelivan [223, 224], D.Iov [160], T.G. Bulat [82, 83], C.Gheorgescu-Vrancea [133], A.Sava [256] etc., în care au fost abordate tangențial aspecte ale evoluției statutului și mentalității nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țaristă. Autorii tratează istoria unor familii de nobili basarabeni sau procesul de încadrare a acestora în administrația țaristă ori în mișcarea națională, în general – date din istoria nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist, care reflectă respectiv și aspecte ale evoluției statutului social-economic și a mentalității acestei categorii sociale. Spre exemplu, C.Gheorgescu-Vrancea analizează influența păcii de la București asupra statutului economic al boierilor din regiune, constatând că reprezentanții acestei categorii sociale au fost nevoiți să realizeze, în defavoarea lor, schimb de moșii sau să vândă proprietățile deținute în Moldova sau în Basarabia, în dependență de locul unde alegeau să rămână [133, p. 175-177]. Statutul politico-juridic al nobilimii din Basarabia este analizat de D.Iov [160, p. 37-44], care constată că actualii reprezentanți ai elitei societății își au originea în regiunea dată, deținând proprietăți, încă din secolul al XV-lea. Iar motivul, susține D.Iov, pentru care nobilii din regiune s-au încadrat în sistemul administrativ țarist a fost acela ca astfel le era mai lesne să lupte împotriva procesului de rusificare și deznaționalizare promovat de administrația rusă. Astfel, principala concluzie realizată de către D.Iov este că, după 1812, boierii din Basarabia au păstrat „flacăra aprinsă a naționalismului”, căci „cu cât apăsarea era mai grea, cu atât mai puternic clocotea sângele străbun. Din averea lor, din legăturile lor sociale, din

puterea lor față de pătura moldovenească, boierii făcut-au dig de rezistență împotriva cinovnicilor rusificatori și a polcovnicilor mânuitori de cnut” [160, p. 40].

La începutul secolului al XX-lea, istoricul român N.Iorga [152, 153, 154, 157] semnează studii referitoare la teritoriul dintre Prut și Nistru, prin care încearcă să demonstreze românitatea acestui teritoriu și popor, tangențial făcând referință și la nobilimea basarabeană. Autorul demonstrează că strămoșii actualilor reprezentanți ai nobilimii din Basarabia s-au stabilit în regiune încă în secolele XVI-XVII, aceștia fiind deținătorii ai principalelor proprietăți funciare. O altă concluzie a lui N.Iorga este că reprezentanții nobilimii basarabene, în pofida circumstanțelor sociale și politice defavorabile, și-au păstrat identitatea națională, căci, constată autotul, „toți se supun cu cea mai mare neplăcere sceptrului rusesc” [152, p. 160], iar „bătrânii tânjeau după drepturile lor și bunele prietenii vesele, chiar și după șubele de iarnă de urs și ianod din „blogoslovita” Moldova” [152, p. 168].

Istoria nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist a fost studiată de istoricul Gheorghe Bezviconi, care a publicat lucrări și articole dedicate acestei categorii sociale. În aceste articole autorul abordează diferite subiecte: de la situația generală a nobilimii din Basarabia la istoria particulară a nobililor care s-au manifestat în viața politică, economică, culturală a Basarabiei, fiind accentuată lupta pentru promovarea conștiinței naționale. Autorul a realizat studii consacrate stabilirii spiței genealogice a unor nobili basarabeni, de exemplu a boierilor Cazimir, Tufescu, Ralli-Arbore, Stroiescu, Sturdza etc. [42, 44, 45, 48, 49, 50, 52]. Totodată, Gh. Bezviconi analizează nobilimea din Basarabia prin prisma modului de viață al acesteia, indicând averile deținute de ea, specificând activitatea zilnică, studiile, bibliotecile pe care le deține și muzica pe care o ascultă, dar și implicarea în rezolvarea problemelor societății etc. De fapt, autorul abordează tangențial unele aspecte ale problemei mentalității nobilimii basarabene, sau, după cum le numește istoricul Al.F. Platon, „cadre permanente” [225, p. 18-19; 213] ale mentalităților nobilimii din Basarabia. Spre exemplu, analiza lucrărilor lui Gh. Bezviconi ne permite să afirmăm că referitor la nobilimea din Basarabia istoricul conluzionează că aceasta păstrează și promovează identitatea națională. Astfel, autorul analizează manifestarea identității naționale în scrierile lui Alexandru Sturdza [50], prin activitățile de caritate ale reprezentanților familiei Carastati [65] sau prin însuși modul de viață de pe moșiile Catargi de la Cobâlnea [57]. Un alt exemplu de abordare tangențială a mentalității nobilimii de către Gh. Bezviconi este faptul că acesta a analizat unele aspecte ale reprezentărilor despre spațiu în mediul nobilimii făcând descrierea principalelor conace și curți boierești ale familiilor Leonard – de la Cubolta, Kazimir – de la Văscăuți, Sturdza – de la Noua Suliță, Stamati – de la Ocnita și Caracușeni [59, p. 112-116].

O trăsătură specifică a lucrărilor interbelice care abordează tematica nobilimii din Basarabia este susținerea afirmației că elementul social care a suferit cel mai mult din cauza procesului de rusificare a fost boierimea basarabeană, aceasta păstrându-și totuși propria identitate, optând pentru legislația locală, tradițiile și obiceiurile locale, limba română etc. Aceste constatări au fost posibile dat fiind faptul că istoricii din perioada interbelică în procesul de analiza au pus accentul în primul rând pe reprezentanții nobilimii autohtone și nu pe cea venită din alte gubernii ruse care s-a încadrat activ (nu fără susținerea administrației țariste) în viața politică și economică a regiunii.

Istoriografia postbelică. În istoriografia din perioada sovietică, istoria nobilimii din Basarabia sub dominație țaristă este mai puțin analizată. Unele constatări referitoare la statutul social-economic deținut de nobilimea basarabeană a fost stabilită de istoricii Ia.S. Grosul [353, 354], I.G.Budak [355, 356], M.P. Munteanu [392]. Concluziile acestor istorici, formulate prin prisma ideologiilor marxist-leniniste, privind activitatea nobilimii din Basarabia sunt critice. Spre exemplu, istoricul Ia.S. Grosul susține că „nobili adesea confiscau ilegal pământul de la țărani...” sau că „în anii 40 ai secolului al XIX-lea cauza principală a desființării comunității răzeșilor a fost confiscarea pământurilor și încălcarea drepturilor acestora de către boieri și cler” [353, p. 16]. Constatările istoricilor nominalizați ne permit să studiem conflictele existente între reprezentanții nobilimii ca moșieri, proprietari de pământ și țărani, fiind accentuată identitatea socială a acestora. Istoricul V. Zelenciuk [365] realizează o analiză a evoluției populației în Basarabia în secolul al XIX-lea și a principalelor categorii sociale din Basarabia, abordând tangențial și categoria socială a nobililor. Transcriind cele susținute de F. Wighel, A. Nakko, S. Urusov și A. Crupenschi, susține că după 1812 numărul nobililor în Basarabia era foarte mic; ulterior, aici au venit ruși, greci, armeni, ucraineni [365, p. 143].

Pe lângă cercetările realizate de istoricii din RSS Moldovenească, menționăm și lucrarea lui B. Nolde, originar din Rusia, care publică în anii '50 ai secolului al XX-lea o lucrare voluminoasă dedicată Imperiului Rus [396]. Un capitol aparte autorul consacră istoriei regiunii/guberniei Basarabiei în cadrul Imperiului Rus, în care analizează statutul nobilimii basarabene, încadrarea acestei categorii sociale în sistemul administrativ, tentativele nobilimii de a se împotrivi încercărilor de a fi lichidată autonomia acordată Basarabiei etc.

Tot în această perioadă istoricii occidentali iau în vizor problema nobilimii ruse, printre care: Alain Besançon [41, 309], Marc Raeff [331, 332], Michael Cofino [317]. În urma unei comparații între nobilimea engleză, franceză și cea rusă, autorii constată că încă din cele mai vechi timpuri în psihologia colectivă a nobilimii s-a afirmat conceptul că serviciul față de putere este o parte integrantă a condițiilor de nobil, iar privilegiile de care aceștia beneficiază depind de serviciul față de stat. M.Cofino susține că „valoarea, onoarea, nașterea, ereditatea, serviciul sunt noțiuni-cheie ale

nobleței care se completează reciproc atât în Est cât și în Vest” [317, 56]. Una dintre principalele constatări ale autorilor respectivi a fost că domnia lui Petru cel Mare a marcat începutul unei noi direcții în evoluția nobilimii ruse ca categorie socială, care a avut drept consecință apariția unei confruntări, tensiuni între cele două sfere: tradiție și inovație. Autorii apreciază acest conflict ca fiind cel care a favorizat apariția unei noi forme dinamice care a stabilit noi modele în dezvoltarea domeniului politic și cultural ce a determinat evoluția statului rus până la căderea Imperiului [332, p. 43].

Analiza lucrărilor scrise în perioada postbelică ne permit să concluzionăm că, deși prezintă un material factologic bogat, de multe ori inedit, acești istorici au scris sub influența ideologiei marxist-leniniste, prezentând nobilimea drept categorie socială de asupritori.

Istoriografia după 1989. Odată cu prăbușirea „imperiului sovietic” și a întreg lagărului socialist în spațiul românesc, identificăm aceeași tendință că și în perioada interbelică, când au apărut lucrări de sinteză care tratează istoria Basarabiei și consecințele devastatoare ale dominației ruse în spațiul dintre Prut și Nistru. Printre autorii acestor lucrări menționăm: N. Ciachir [91], A.Moraru [180], I.Scurtu [260], Șt. Purice [247] etc. Fiind lucrări de sinteză, istoricii abordează problema nobilimii de rând cu celelalte categorii sociale din Basarabia, fără a purcede la o analiză complexă a acestei categorii sociale, inclusiv a mentalității ei. Una dintre principalele constatări realizate de acești istorici este că nobilimea din Basarabia a fost influențată de politica țaristă promovată în regiune, însă aceasta a pledat cu desvârșire pentru păstrarea legislației locale, a limbii române [247, p. 39-43].

Actualmente, în Republica Moldova mai mulți cercetători abordează, în diferite studii și articole, aspecte din viața și activitatea nobilimii basarabene.

Cercetătorul Dinu Poștarencu, spre exemplu, semnează studii referitoare la procesul de confirmare a nobleței de către unele familii de nobili (Dicescu, Cotruță, Demi etc.) [238, 243, 244, 245, 246], precum și la încadrarea reprezentanților nobilimii în sistemul administrativ țarist, pledarea nobililor pentru limba română, destinul românilor basarabeni sub dominație țaristă [239, 240, 241] etc. Autorul prezintă studii de caz concrete, prin intermediul cărora putem analiza evoluția statutului social-economic al nobilimii basarabene în secolul al XIX-lea.

Importante studii referitoare la problema nobililor din Basarabia semnează istoricul modernist Valentin Tomuleț, care analizează detaliat istoria familiei de boieri Iordache și Sandulache Tomuleț și activitatea acestora sub regim de dominație țarist [279]. Pornind de la analiza conflictelor dintre aceștia și locuitorii târgului Lăpușna, autorul este printre primii în republică care încearcă să analizeze mentalitatea moșierului și a țăranului basarabean în primele decenii după anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Rusia [277, 278]. Abordând procesul de

codificare a legislației în Basarabia, V. Tomuleț analizează poziția nobilimii basarabene față de această problemă, descrie pledarea pentru păstrarea legislației locale [276].

Cercetătoarea Maria Danilov în lucrările sale analizează evoluția cărții și presei [106, 107, 113] în Basarabia sub regim de dominație țarist, fapt ce-i permite să constate că nobilimea basarabească a avut un rol semnificativ în evoluția literar-culturală a regiunii, în special prin promovarea cărților, prin activitatea de scriitori, de publiciști etc. [108]. Totodată, cercetătoarea analizează unele cazuri de implicare a nobilimii în diferite activități culturale și de binefacere (deschiderea școlilor, donarea cărților) [110, 112]. Autoarea pune în circuitul științific lucrările semnate de nobili basarabeni sau călători străini, depozitate în arhivele din țară și de peste hotare, care au un rol deosebit în cercetarea problemei mentalității, cum ar fi, de exemplu, lucrările semnate de Ange Bally [34, 109], Gheorghe Gore [114].

Istoricii Igor Șarov [266, 267], Andrei Cușco publică articole și studii în care tratează problema identității naționale a basarabenilor sub dominație țaristă, analizând lucrările existente în istoriografia rusă din secolul al XIX-lea. În procesul de studiere a acestei probleme autorii argumentează păstrarea identității naționale și în rândurile nobilimii, cu care de fapt intrau în contact în primul rând funcționarii, militarii ruși. Ei constată că o trăsătură fundamentală a identității etnice a autohtonilor, prezentă inclusiv în autoconștiința boierilor, este romanitatea basarabenilor și a comunității lor cu românii din Principate [266, p. 22]. Istoricii nominalizați susțin că unul dintre momentele importante care reprezintă manifestarea atitudinii față de ruși și, respectiv, identitatea națională a fost „rezistența boierimii locale față de măsurile centralizatoare ruse, o cauză de bază a desființării autonomiei Basarabiei” [266, p. 31]. Totodată, A. Cușco [381] este coautorul unei lucrări consacrată evoluției Basarabiei în componența Imperiului Rus, având la bază reevaluarea critică a narațiunilor și interpretărilor istorice tradiționale. Autorul a analizat procesul de integrare a boierilor din Basarabia în cadrul dvorenimii imperiale din perspectiva relațiilor Centru-Periferie, susținând că în acest proces s-a realizat o întâlnire a reprezentanților a două grupe elitare diferite, iar reacția nobilimii basarabene față de politica imperială este interesantă prin faptul că reprezintă un exemplu reușit de integrare [381, p. 152].

În ultimii ani, în ce privește elaborarea studiilor referitoare la istoria elitei nobiliare din Basarabia în secolul al XIX s-a remarcat istoricul Sergiu Bacalov. Istoricul sus-nominalizat analizează situația boierimii Țării Moldovei în secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea [22, 23], precum și încadrarea mai multor familii nobiliare (spre exemplu, a familiilor Nacul [26], Hâncu [25], Oprea, Cerchez [31] etc.) în sistemul imperial rus, procesul de transformare a boierimii în dvorenime basarabească (cum ar fi cazul neamului Glavce etc.), precum și apariția unor elemente noi (a neamurilor Djuminski [30], Levițchi [29], Poncet/Ponset [33] etc.). Autorul

a studiat mai multe materiale referitoare la moldovenii plecați în Rusia, în Evul Mediu și în perioada modernă (neamurile Milescu [24], Abaza [28], Kolceak etc.). De fapt, studiile de caz referitoare la încadrarea neamurilor vechi boierești, precum și a celor străine, în nobilimea basarabeană, analizate de istoricul S.Bacalov, ne permit să cercetăm sub diferite aspecte evoluția statutului politic, social-economic și, tangențial, aspecte ale mentalității acestei categorii sociale.

Problema nobilimii din Basarabia o ia în atenție și istoricul rus Vladimir Morozan, care în studiile sale descrie, având la bază documentele de arhivă, organizarea alegerilor din anii 1824, 1830 și 1840 în Adunarea Deputaților Nobilimii [389], activitatea Comisiei de revizuire a hotărârilor emise de Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia [390], proprietatea nobilimii și evoluția acesteia sub dominație țaristă [391] etc.

Probleme legate de statutul politico-juridic, sistemul de proprietate a nobilimii după anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus sunt analizate și de cercetătoarele V.Samoilencu [253, 254, 255], V.Văcăraș [289, 290, 291]; aspecte privind încadrarea nobilimii în sistemul comercial întâlnim în lucrările cercetătorului A.Emilciuc [125, 126]; în sistemul administrativ – în investigațiile cercetătorului S. Cornea [104, 105]; tendința de păstrare a autonomiei Basarabiei – în lucrările istoricului A. Agachi [16, 17]; implicarea nobilimii din Basarabia în mișcarea de eliberare națională – în cercetările lui Gh. Negru [190, 191, 192], I. Negrei [188, 189], I. Varta [287, 288, 289, 290], O. Turtuneanu [282]; aspecte tangențiale privind viața cotidiană (prin prisma studierii cotidianului în orașul Chișinău) – în lucrările semnate de L.Sava [257]; atitudinea nobilimii față de revolta din alte teritorii supuse de administrația țaristă – în cercetările lui I.Gumenai [145].

Un loc aparte în istoriografia actuală privind studierea nobilimii din Basarabia ocupă lucrările lui Iurie Colesnic [101, 102, 103], care analizează, deși succint, activitatea personalităților care au marcat istoria acestui teritoriu, prezentând date interesante și autentice despre comportamentul, atitudinea, identitatea acestor persoane etc., lucrări care tratează unele aspecte ale evoluției mentalității nobilimii basarabene sub regim de dominație țarist.

Studierea lucrărilor istoriografice specificate *supra* ne permite să concluzionăm că până în prezent lucrări care ar face o analiză profundă și minuțioasă a evoluției statutului politic, social-economic și a mentalității nobilimii din Basarabia lipsesc, constatăm doar unele tentative de a studia aspecte ale statutului, comportamentului, educației nobilimi, vestimentației etc.

Datorită faptului că din 1818 boierii din Basarabia au fost recunoscuți în rândul dvorenilor ruși, în procesul analizei istoriografiei problemei privind statutul și mentalitatea nobilimii basarabene trebuie să analizăm realizările istorografice ruse referitoare la acest aspect. Lucrări în care este analizată problema dvorenimii ruse în secolele XVIII-XIX sunt semnate de M. Micheșin [387], E. Lavrentieva [382], T. Covalenko [371, 372], B. Soloviev [413]. Autorii lor analizează

probleme de metodologie în cercetarea istoriei nobilimii, genealogia diferitelor neamuri dvorenești și aspecte ale mentalității nobilimii. Un studiu asupra istoriografiei referitoare la dvorenimea din Rusia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea aparține cercetătoarei E.P. Barinova [338]. Istoricii K.B. Socolov și P.Iu. Cernosvitov, prezentând o analiză comparativă a mentalității populației din Europa Occidentală și Rusia, susțin că fiecare categorie socială are o proprie subcultură care în simbioză cu alte subculturi creează cultura unei comunități, popor. În acest context, autorii descriu dvorenimea rusă cu o subcultură aparte, atrăgând atenția la atitudinea acesteia față de titlu și bogăție, viziunea despre lume, locuință, hrană, vestimentație, precum și despre moravuri, regulile de etichetă, limba vorbită, literatură, toate fiind influențate de alte subculturi și culturi [412, p. 218-282]. Problema mentalității nobilimii din Rusia a fost analizată de cercetătorul Iu.M. Lotman [385]. Preocupat de nobilimea rusă, istoricul prezintă în lucrarea sa diferite aspecte din viața acestei categorii sociale, proveniența nobilimii, relațiile ei sociale. În viziunea lui Lotman, dvorenimea a exercitat un rol important în acțiunile desfășurate în Rusia. Totodată, autorul susține că anume nobilimea este vinovată de cele mai mari „păcate” ale societății, ca: beția, mitocănia, severitatea etc.

În procesul de analiză a istoriografiei problemei privind mentalitatea nobililor basarabeni merită atenție lucrarea istoricului polonez R.Ciahor [421], în care este analizată mentalitatea nobilimii provinciale din Imperiul Rus, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, având ca reper influența reformelor liberale din anii '60 realizate de Alexandru al II-lea. În rezultatul analizei, autorul constată că pentru nobilimea provincială a Imperiului Rus, din cadrul căreia făcea parte și nobilimea basarabeană, sunt specifice trei tipuri de mentalități: tipul *pasiv* (*пассивный*); tipul *nobil și inactiv* (*благородный и бездейственный*) și tipul *condamnațiilor* (*гибельный/ обречённый*) [421, p. 67-102].

Totuși, lucrările existente în istoriografia rusă referitoare la dvorenime mai puțin reflectă situația nobilimii basarabene.

Astfel, în istoriografia apărută după anii '90 ai secolului al XX-lea, deși există mai multe studii și articole, comparativ cu perioada interbelică, referitoare la nobilime în general sau doar la unele familii de nobili, lipsește tratarea evoluției statutului și mentalității nobilimii basarabene sub influența regimului de dominație țarist.

În concluzie putem constata că, în general, în istoriografie (atât în cea modernă, cât și contemporană), problema ce vizează evoluția statutului și a mentalității nobilimii basarabene sub regim de dominație țarist este cercetată tangențial, ceea ce ne dă posibilitatea să analizăm problema dată în prezenta lucrare.

1.2. Sursele de cercetare

Evoluția statutului și mentalității nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist este tratată tangențial în istoriografie doar tangențial, considerent din care în procesul analizei acestei probleme un rol important au informațiile identificate în sursele istorice. În scopul realizării obiectivelor preconizate, am utilizat diverse surse istorice accesibile, pe care le putem clasifica, convențional, în două categorii mari: surse inedite de arhivă și surse publicate.

Sursele de arhivă. Un interes deosebit prezintă documentele depozitate în fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova. Unul dintre principalele fonduri utilizat în procesul cercetării noastre este Fondul 88 (inventarul 1 și 2) – *Fondul Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia*, care conține mii de dosare referitoare la nobilimea din teritoriul dintre Prut și Nistru între anii 1812 și 1918. Acesta oferă informații vaste despre diferite aspecte ale vieții publice și private a nobilimii din Basarabia, care reprezintă un suport în studierea evoluției statutului și a mentalității acestei categorii sociale din regiune sub influența regimului de dominație țarist. Din multitudinea de documente existente am încercat să realizăm o clasificare a acestora pentru a identifica problemele abordate în ele.

Prima categorie de documente se referă la *Activitatea propriu-zisă a Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia*. Aceasta include acte care țin de organizarea și desfășurarea alegerilor nobiliare (inv. 1: d. 101 (f.), d. 663 (368 f.); inv. 2: d. 354 (22 f.), d. 390 (190 f.); Procesele-verbale ale ședințelor acestei instituții (inv. 1: d. 167 (132 f.), d. 210 (144 f.)); Veniturile și cheltuielile Adunării Deputaților Nobilimii (inv. 2: d. 366: (68 f.), d. 378 (415 f.)) etc. Respectivul acte ne permit să identificăm informații importante despre statutul și mentalitatea nobilimii, cum ar fi poziția nobililor în cadrul organizării alegerilor nobiliare, problemele discutate la ședințele Adunării Deputaților Nobilimii și atitudinea nobililor față de diferite probleme actuale atât ale societății basarabene, cât și ale celei imperiale, față de evenimentele majore ce marchează istoria Imperiului Rus.

A doua categorie de documente se referă la *Procesul de confirmare a titlului nobiliar* în cadrul Comisiei pentru examinarea dovezilor prezentate de nobilii din Basarabia în vederea acordării titlului de nobil (începând cu comisia din 1821, comisia de revizuire din 1834), precum și în cadrul propriu-zis al Adunării Deputaților Nobilimii. Enumerarea acestor dosare este imposibilă, deoarece fiecare persoană căreia i s-a confirmat noblețea deține un dosar în care sunt depozitate cererile depuse pentru confirmarea titlului nobiliar, diferite acte și documente care certifică dreptul de a beneficia de titlul de nobil al regiunii/guberniei Basarabiei și de toate privilegiile specifice acestei categorii sociale. Aceste dosare pot fi împărțite în două subcategorii: prima include dosarele care se referă la populația autohtonă, adică la vechile familii de boieri care au rămas după anexare pe teritoriul dintre Prut și Nistru sau care au venit pe parcurs din

Principatul Moldova, iar a doua categorie reprezintă dosarele alogenilor care, beneficiind de politica de deznaționalizare, s-au încadrat activ în rândul nobilimii basarabene, în special funcționarii ruși și reprezentanții șleahței poloneze.

La fel, o parte din documentele depozitate în Fondul 88 se referă la *Procesul încadrării nobilimii din Basarabia în sistemul administrativ civil, militar, educațional din Imperiul Rus*. Prezența nobililor în sistemul administrativ imperial este demonstrată, pe lângă dosarele care reflectă activitatea diferitelor instituții, prin multiplile formulare de serviciu, care prezintă ascensiunea în carieră a nobililor basarabeni, acordarea diferitelor ordine și medalii, ridicarea în grad sau care atestă neîndeplinirea de către aceștia a atribuțiilor funcționale etc. (inv. 1: d. 208 (5 f.), d. 445 (17 f.), d. 1418 (f. 113), d. (1902 (213 f.), d. 1910 (283 f.))). De fapt, aceste dosare, prezintă modul în care nobilimea basarabeană, după 1812, s-a încadrat în sistemul administrativ rus, fiind supusă procesului de modernizare și disciplinare socială impus și promovat de administrația țaristă, care, desigur, a influențat imaginarea identității, atitudinile, viziunile, comportamentele, în general felul de a fi al nobililor.

Am folosit și o serie de documente care reflectă procesul de încadrare la studii în diferite instituții de învățământ imperiale a copiilor nobililor din Basarabia (atât băieți, cât și fete), proces prin care se tindea formarea unei nobilimi fidele Împăratului și politicii țariste (inv. 1: d. 350 (40 f.), d. 351 (9 f.), d. 433 (14 f.), d. 754 (15 f.), d. 756 (54 f.), d. 757 (15 f.), d. 1046 (281 f.), d. 1070 (100 f.), d. 1183 (12 f.), d. 1312 (131 f.), d. 1372 (624 f.), d. 1462 (110 f.), d. 1536 (367 f.) etc.; inv. 2: d. 277 (696 f.), d. 178 (39 f.), d. 137 (71 f.), d. 118 (500 f.), d. 15 (371 f.)). Aceste documente servesc ca sursă în studierea mentalității nobilimii basarabene, pentru că ne permit să identificăm cum a evoluat sistemul de învățământ specific acestei categorii sociale, adică de la un învățământ casnic, necontrolat de administrația țaristă, la încadrarea în diferite instituții regionale, zonale și imperiale, care-și desfășurau activitatea după programele stabilite de organele abilitate, fiind astfel deschise mai multe posibilități de încadrare în serviciul militar și civil. Iar încadrarea nobilimii basarabene în sistemul rus a fost acel factor care a contribuit la metamorfozarea mentalității acestei categorii sociale.

O altă categorie de documente se referă la *Evoluția proprietății funciare în Basarabia în secolul al XIX-lea*. Aceste acte reflectă procesul de concentrare a proprietăților funciare în mâinile străinilor, de ele fiind deposeați autohtonii. Ele conțin date statistice pentru fiecare ținut/județ (inv. 1: d. 838 (88 f.), d. 1256; inv. 2: d. 53 (97 f.), d. 54 (212 f.) d. 55 (41 f.), d. 56 (94 f.), d. 57 (113 f.)), precum și date despre vinderea la licitații a moșiilor pentru datorii (inv.1: d. 252 (151 f.), d. 438 (46 f.), d. 485 (25 f.), d. 486 (3 f.), d. 707 (86 f.), d. 716 (301 f.), d. 778,

(114 f.), d. 1301 (447 f.); inv. 2: d. 341 (7 f.)), ceea ce ne permite să stabilim evoluția statutului economic al acestei categorii sociale.

Relațiile dintre nobilime și alte categorii sociale (mazili, țărani, țișani etc.) (inv. 1: d. 670 (390 f.), d. 671 (28 f.), d. 724 (65 f.)) la fel sunt reflectate în documentele depozitate în Fondul 88. Analiza acestora ne permite să studiem unele aspecte ale mentalității nobilimii basarabene, și anume: manifestarea identității sociale, modul de viață, locuința, vestimentația, valorile, prioritățile, atitudinea față de anumite valori, fapte, evenimente, categorii sociale etc.

O parte din documentele depozitate în Fondul 88 se referă la *Statutul nobililor din Basarabia sub regim de dominație țarist*, acestea prezentând informații despre drepturile deținute de nobili, lupta, eforturile depuse de nobili pentru păstrarea privilegiilor etc. (inv. 1: d. 429 (50 f.), d. 553 (18 f.), d. 565 (3 f.), d. 624 (18 f.), d. 668 (36 f.), d. 819 (9 f.). De fapt, aceste dosare ne permit să studiem în primul rând manifestarea identității naționale a nobilimii basarabene vis-a-vis de identitatea socială pe parcursul dominației ruse.

O altă categorie importantă de acte reflectă unele aspecte din *Viața cotidiană a nobililor basarabeni în secolul al XIX-lea*, conținând informații despre revistele care circulau în Basarabia (inv. 1: d. 389 (172 f.), d. 405 (f.), d. 841 (10 f.), d. 949 (6 f.)), călătoriile nobililor peste hotare (inv.1: d. 388 (f.), d. 453 (f.35), d. 484 (f. 24) etc.), întrecerile de cai (inv. 1: d. 729 (455 f.), d. 1051 (304 f.), d. 1297 (553 f.)), acțiunile de binefacere (inv. 1: d. 719 (60 f.), d. 915 (10 f.)), regulile de comportament și port (inv. 1: d. 1285 (5 f.)) etc. Aceste dosare ne permit să studiem modelele mondene și cotidiene ale nobilimii basarabene sub dominație țaristă.

Aceeași diversitate de informații o găsim și în documentele depozitate în Fondul 89 – *Fondul mareșalului regional al nobilimii din Basarabia*, care conțin date din perioada anilor 1824-1917.

Un alt fond al Arhivei Naționale a Republicii Moldova, colecțiile căruia sunt prețioase pentru studierea problemei privind evoluția mentalității nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist este Fondul 2: *Fondul Guvernatorului civil/militar al Basarabiei (1812-1918)*, în care identificăm informații despre numărul nobililor existenți în Basarabia, implicarea acestora în activitatea administrativă, date despre viața publică și privată a acestora etc. Alte fonduri cercetate în scopul documentării asupra situației nobilimii din Basarabia în secolul al XIX-lea sunt: Fondul 4, inv. 1 – *Comitetul Provizoriu al Basarabiei (1816-1818) și Consiliul Suprem al Basarabiei (1818-1828)*; Fondul 5 – *Administrația Regională a Basarabiei*; Fondul 6, inv. 11 *Administrația regională a Basarabiei și Administrația gubernială a Basarabiei*; Fondul 8, inv.1 – *Oficiul gubernial al afacerilor țărănești din Basarabia (1868-1892)*; Fondul 65 – *Zemstva gubernială din Basarabia*; Fondul 924, inv.1 – *Avocatul afacerilor de stat din regiunea*

Basarabiei, or. Chișinău, fonduri care ne vor permite, cercetarea problemei statutului și a mentalității nobilimii pe alte segmente cronologice.

În fondurile 4, 5, 6 identificăm lista satelor, cătunelor și moșiilor cu indicarea numelui proprietarilor (1813-1814), informații despre proprietarii de breslași și scutelnici, despre conflictele dintre diferiți reprezentanți ai societății basarabene, despre încadrarea și numirea diferiților funcționari în serviciu, despre depășirea de către aceștia a atribuțiilor funcționale etc.

Documentele depozitate în Fondul 8 se referă în mare parte la relațiile dintre nobili, în calitate de proprietari, și țărani, la plângerile țăranilor adresate Judecătoriilor de Pace, la trecerea satelor din proprietatea moșierilor în cea a țăranilor etc., fiind cronologic amplasate după aplicarea reformei agrare operate în Basarabia.

Un rol aparte revine fondurilor personale. Unul dintre acestea este Fondul personal R – 2983, al lui Gheorghe Bezviconi (1861-1967), în care identificăm depozitate informații valoroase referitoare la procesul de confirmare a nobleței, precum și diferite amintiri despre Basarabia din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (inclusiv care aparțin nobililor).

Informații despre evoluția numerică a nobilimii din Basarabia sub dominație țaristă identificăm în documentele depozitate în Arhiva de Stat din regiunea Odesa și Arhiva Istorică de Stat din Rusia, puse la dispoziție de profesorul Valentin Tomuleț. Dosarele din Arhiva Istorică de Stat din Rusia prezintă un interes aparte deoarece sunt prezentate descrieri statistice ale Basarabiei, respectiv și a evoluției dinamice a nobilimii basarabene, prezentând date despre numărul nobililor ereditari și personali din regiune/gubernii, în diferite perioade. Iar dosarele de la Arhiva de Stat din regiunea Odesa care fac referire la Recensămintele fiscale din 1835, 1850 și 1859, prezintă la fel informații despre numărul nobililor de viță și personali existenți în Basarabia.

De fapt, studierea documentelor inedite de arhivă ne permite să analizăm evoluția statutului nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist, precum și ne prezintă nobilul din Basarabia în diferite ipostaze, oferindu-ne astfel posibilitatea de a studia mentalitatea acestuia, felul de a gândi, a se comporta, îmbrăca, mânca etc., poziția și atitudinea față de diferite instituții, evenimente etc., altfel spus – felul său de a fi.

Sursele publicate utilizate în procesul cercetării evoluției statutului politic, social-economic și a mentalității nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist convențional le-am clasificat în următoarele categorii: documente oficiale (legi și decizii ale organelor de administrație la nivel imperial, regional/gubernial, recensăminte); dări de seamă, memorii ale funcționarilor ruși; colecții de documente care reflectă încadrarea nobilimii basarabene în sistemul imperial rus; surse narative; informații ale călătorilor străini; presa periodică.

Din categoria documentelor oficiale guvernamentale emise de către administrația imperială rusă, gubernială/regională, din care fac parte legi, instrucțiuni, regulamente, menționăm cele publicate în Colecția completă de legi ale Imperiului Rus [402, 403, 404]. Acestea conțin informații generale referitoare la statutul nobilimii din Imperiul Rus conținând și un șir de legi specifice nobililor din Basarabia [403, том IX ,часть 1, СПб., 1834, № 6889, с. 208; 403, том XI, часть 1, СПб., 1836, № 9165, с. 508-509; 403, том XVIII ,часть 1, СПб., 1843, № 16619, с. 134; 403, том XX, часть 1, СПб., 1845, № 18678, с. 150-151 etc.], legi cu privire la relațiile dintre nobili și țărani, care, de fapt, prezintă politica imperială promovată față de dvorenime în calitate de categorie socială principală în Imperiu.

Un rol important în cercetarea statutului și mentalității nobilimii din Basarabia au dările de seamă, memoriile reprezentanților administrației imperiale referitoare la situația din regiune. În acest sens putem menționa darea de seamă întocmită sub conducerea locotenent-colonelului Dragan [351], precum și volumul de înscrieri selectat de Comitetul statistic regional al Basarabiei, apărut sub îngrijirea lui A.N. Egunov în anii '60 ai secolului al XIX-lea [362, 363], recensămintele populației din Imperiul Rus [400] în care, deși este descrisă, în general, situația din Basarabia sub ocupație țaristă, se face referire și la situația nobilimii din regiune/gubernie. Totodată, o parte din funcționarii care au exercitat anumite funcții în Basarabia sau care au fost trimiși pentru a cerceta situația în regiune au lăsat mărturii prețioase. Dintre aceștia îi putem numi pe P.Svinin [411], A.Mihailovski-Danilevski [388], F.Wighel [350], S.Urusov [415] ș.a. Studiarea lucrărilor ce le aparțin ne permite să constatăm că ele conțin date cu referire la nobilimea din Basarabia, informații despre comportamentul, atitudinile, pozițiile, vestimentația, ocupațiile ei etc., iar constatările realizate de aceștia servesc drept bază în studierea evoluției statutului social-economic și a mentalității acestei categorii sociale. Importanța acestor amintiri, memorii este argumentată și prin faptul că autorii relatează despre evenimente și situații la care au participat sau în care au fost implicați nemijlocit. Desigur, trebuie să ținem cont de faptul că funcționarii reprezentau în regiune „Centrul”, adică Moscova sau Sankt Petersburgul, iar Basarabia reprezenta o periferie. Spațiu care pentru politica panslavistă promovată de Imperiul Rus, politică de eliberare a creștinilor din Balcani și de eliberare (de fapt, cucerire) a Constantinopolului, juca un rol important. Astfel, Al. Mihailovski-Danilevski, ofițer de gardă a Împăratului, descriind vizita Țarului Alexandru I în Basarabia, relatează despre nobilimea din Basarabia și comportamentul acesteia la balul dat în cinstea Maiestății Sale [388, p. 361-362], prezentând boierii ca o categorie socială înapoiată. F.Wighel prezintă informații mai detaliate despre boierii care au rămas în Basarabia după anexare, despre ceea ce reprezenta boierimea ca categorie socială în Moldova, despre procesul de confirmare a nobleței și de încadrare în

rândurile nobilimii basarabene a unor reprezentanți „falși” ai acesteia. În procesul de studiere a mentalității nobilimii importanța lucrării lui F.Wighel își găsește confirmare prin faptul că în ea este dată o caracterizare detaliată a tipului nobililor noi (ca exemplu fiind nobilul Pruncul [350, p. 8-9]), se descrie în detalii organizarea primelor alegeri în Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia și confruntarea dintre cele două „partide” – cea veche în frunte cu boierii Balș și Sturdza și cea nouă condusă de Bălănescu Rosseti și I.Pruncul [350, p. 11-12].

În studierea evoluției statutului și a mentalității nobilimii basarabene sunt importante însemnările despre Basarabia ale guvernatorului S.Urusov, unde un capitol aparte este dedicat nobilimii [415]. Cneazul S.Urusov face o comparație între nobilimea din Basarabia și dvorenimea din alte regiuni ale Imperiului Rus, luând drept criterii de comparație moșia și importanța acesteia, amenajarea moșiei și casei, mobilierul etc. Prezintă interes datele despre reprezentanții familiei Crupenschi, precum și despre alte familii de nobili din Basarabia, despre modul de viață, despre valorile de care se conduc etc. De fapt, informația prezentată de cneazul S.Urusov este redată de pe aceeași poziție de superioritate ce se menține în rândul administrației imperiale ruse.

Din colecțiile de documente care prezintă informații despre nobilimea din Basarabia sub regim de dominație țarist prezintă importanță volumul de documente din anii 1437-1816, din arhiva Catargiu de la Cobâlnea (ținutul Soroca), publicate de către Gh.Ghibănescu [142]. Deși se referă mai mult la perioada de până la anexare, aceste documente sunt un contraargument forte la tezele enunțate de istoriografia rusă, precum că pe teritoriul dintre Prut și Nistru nu ar fi existat nobili. Dintre documentele publicate, care prezintă o valoare deosebită pentru cercetarea noastră, sunt de menționat cele semnate de Gh.Bezviconi [54, 55] și L.Boga [73, 74]. Colecția de documente editată de Gh. Bezviconi cuprinde informații cu privire la actele prezentate de nobilii din Basarabia în procesul de confirmare a nobleței, precum și înseși documentele prezentate de cele peste 100 de familii de nobili Comisiei pentru confirmarea titlului nobiliar în Basarabia, din 1821. Istoricul Gh. Bezviconi publică în volumul I date despre 120 de familii de nobili incluse în cele șase părți ale Cărții Genealogice a neamurilor nobile din Basarabia. În documentele respective autorul prezintă datele personale ale nobilului (numele, prenumele, starea familială, copiii, vârsta), informație despre moșiile deținute de acesta cu indicarea: metodei prin care a fost achiziționată proprietatea (cumpărare, moștenire, zestre), numărului de desetine, numărului de case și de locuitori ai satului, numărului de țărani șerbi pe care îi deținea nobilul, date despre proveniența neamului (spița neamului). După care autorul prezintă lista documentelor prezentate de către nobil pentru confirmarea nobleței, inclusiv conținutul acestora. Volumul II al acestei lucrări este structurat în trei părți: Partea I se referă la boierii din perioada 1812-1821 [54, p. 6]; Partea a II-a este consacrată nobilimii Basarabiei (1821-1918), aici fiind incluși toți acei înscrși

pe listele nobilimii locale, confirmați de Departamentul Heraldic al Senatului [54, p. 8]; Partea a III-a conține informații despre câteva familii care nu figurează în primele două părți – reprezentanți ai nobilimii care au depus dosare la Adunarea Deputaților Nobilimii pentru confirmarea nobleței, însă nu au fost recunoscuți și confirmați în statutul de nobil. Aceste date ne permit să analizăm procesul de încadrare a nobilimii basarabene în cadrul sistemului imperial rus, precum și aspecte ale mentalității nobilimii basarabene, în special prin prisma politicii imperiale ruse de acordare și confirmare a titlului nobiliar.

O categorie aparte formează documentele care reflectă viața privată a nobilimii. L.Boga a realizat două volume de documente basarabene, în care prezintă scrisori, testamente și foi de zestre, care s-au dovedit a fi surse importante în studierea unor aspecte importante ale mentalității nobilimii din Basarabia. Din categoria documentelor private trebuie să menționăm și colecția de scrisori publicate de Constantin Gane [132]. Autorul prezintă corespondența dintre Caterina Crupenschi, soția lui Matei Crupenschi, și Mariei Comnen (soacra acestuia), care include cca 200 de scrisori. Din aceste scrisori [35, 36] putem desprinde micile amănunte din viața de toate zilele a boierilor basarabeni de la începutul veacului al XIX-lea, de fapt în primii ani de după anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus. Un alt volum de scrisori care a aparținut unui nobil, cu pseudonimul Basarab [*Istoricii Aristița și Tiberiu Avramescu îl identifică pe Basarab cu nobilul basarabean Gheorghe Gore, a se vedea detaliat: 35, p. XIV-XVIII*], publicate în gazeta bucureșteană *Telegraful*, între anii 1880 și 1890, conține informații despre viața cotidiană a nobilimii basarabene aflate sub ocupație rusească, despre implicarea acestora în mișcarea națională.

După anii '90 ai secolului al XX-lea au fost editate colecții de documente referitoare la diferite aspecte din istoria Basarabiei sub regimul de dominație țarist și, respectiv, a nobilimii basarabene. Colecția de documente publicată de istoricul D.Poștarencu [235] ne permite să studiem în general istoria Basarabia în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului XX, dat fiind că în ea sunt prezentate documente referitoare la schimbările survenite în viața politică, socială și culturală a Basarabiei. Un interes deosebit prezintă culegerea de documente a istoricului V.Tomuleț [278], dedicată protestelor și revendicărilor populației din Basarabia în anii 1812-1828. Lucrarea include 1502 documente inedite, selectate exclusiv din Fondul 2: Cancelaria Guvernatorului Basarabiei al ANRM. Documentele incluse în această culegere înglobează în fond plângerile, reclamațiile, nemulțumirile, cererile etc. adresate guvernatorului civil al Basarabiei de către diferite categorii sociale ale populației din Basarabia, în fond țărani și orașeni.

O importanță deosebită în studierea istoriei nobilimii din Basarabia au cele două culegeri de documente care se referă la nobilii și stăpânii de moșii din regiune [123, 124], structurate în trei

compartimente: *primul* înglobează actele legislative în baza cărora basarabenilor li se confirma noblețea, *al doilea* compartiment include prima parte a Cărții Genealogice a neamurilor nobile din Basarabia și *al treilea* compartiment conține listele celor care au deținut proprietăți mobiliare și imobiliare în Basarabia la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX.

Totodată, un rol important în cercetarea mentalității nobilimii din Basarabia au **sursele narrative**. Anume acele romane, povestiri, poezii, fabule scrise de către reprezentanții nobilimii din Basarabia și care au ca laitmotive istorii din viața lor, sau tratează probleme care îi deranjează reprezintă o sursă importantă în studierea mentalității nobilimii. Aceasta din considerentul că subiectele sunt tratate prin viziunea autorilor înșiși, prin felul cum percep ei lucrurile, evenimentele, mediul etc.

Una dintre primele lucrări în acest sens este autobiografia boierului Teodor Vârnav [294]. Acesta prezintă informații cu privire la viața boierilor moldoveni din prima jumătate a secolului XIX, astfel încât analizând-o putem face mai multe deducții asupra societății basarabene din acele vremuri. Stilul lui Vârnav este un tablou viu al gândirii și graiului unui moldovean din acele vremuri, prin descrierea „stării societății noastre”, a vieții familiale a boierilor moldoveni. În această lucrare Teodor Vârnav a expus, după cum menționa însuși autorul, „istoria vieții, creșterii, învățăturii sale” și unele dintre cele mai însemnate „pricliucenii” din anii săi de copilărie și de tinerețe; de altfel, a prezentat viața unui nobil din Basarabia anilor '30-'40 ai secolului al XIX-lea [294, p. 3].

D.C. Moruzi [181, 182, 183, 184], nobil din Basarabia retras în Principatul Moldovei, a scris mai multe povestiri și romane în care prezintă informații despre viață privată și publică a nobililor. Importanța lucrărilor lui D.C. Moruzi rezidă în faptul că el descrie propriile experiențe, evenimentele care i-au marcat viața, evenimentele la care a participat nemijlocit. Anume din aceste considerente mărturiile lui sunt foarte importante, prezentând o sursă valoroasă de cercetare a moravurilor societății.

Viața nobililor din Basarabia, înainte de și după anexare, devine subiect și în povestirile semnate de Olga Nakko [394, 395] și Pavel Krușevan [377, 378, 380], în care personajele principale sunt nobili din teritoriul dintre Prut și Nistru. Ele conțin date, în bază cărora putem judeca despre activitatea economică, modul de viață a nobilului, atitudinea lui față de femei, față de alte categorii sociale, față de organizarea alegerilor nobiliare, despre casa acestuia, mobilierul preferat. O sursă narativă importantă în studierea mentalității nobilimii basarabene ar fi și romanul semnat de Constantin Stere [263], în care nobilul basarabean prezintă istoria familiei sale, descriind viața de pe moșia unui boier de tip vechi, copilăria feciorului său, studiile pe care acesta le-a făcut etc. O lucrare care se referă la nobilimea din Basarabia și la felul cum aceasta își

petrecea timpul liber este cea semnată de boierul Constantin Negruzzi [194]. Deși are ca idee principală o istorie de dragoste, în ea sunt infiltrate date despre loisirul nobililor: organizarea în Basarabia a alergărilor de cai, petrecerea serilor de către cei mai privilegiați membri ai societății. Dorința unor nobili de a se uni cu Patria-mamă, susținerea faptului că ei sunt români și vorbesc românește sunt argumentate în operele scriitorilor Constantin Stamati [262] (poeziile: *Imnul lăutei românești*, *Dragoș I*, *domnul Moldovei*, *Dorul de patrie*, *Fiica lui Decebal*, *Un român înstrăinat etc.*) și Alexandru Hajdeu (poezia *Soarta*, *Epistolă către români*) etc.

Dintre izvoarele narrative cu caracter istoric menționăm și lucrarea elaborată de Ange Bally, în care autorul prezintă un tablou istoric și politic al Moldovei, descrie proveniența națiunii moldovenești, situația ei actuală: stările sociale, comerțul intern și extern etc. Ange Bally face referire la relațiile de proprietate dintre marii proprietari și țăranime, la noul regulament privind drepturile și obligațiunile țăranilor intrat în vigoare în Basarabia. Alte aspecte ale vieții din provincie care și-au găsit o anumită reflectare în lucrarea lui Ange Bally sunt cele legate de noul sistem legislativ [34]. În această ordine de idei se înscrie și lucrarea, rămasă cu titlul de manuscris, a lui A.Nakko [393], în care autorul analizează istoria Basarabiei din punct de vedere istoric, economic și statistic. Din această lucrare aflăm date despre implicarea nobilimii în instituțiile de administrație țaristă, date statistice referitoare la numărul de nobili pentru anii 1834 și 1854, despre încadrarea alogenilor în rândurile nobilimii autohtone, în special a șleahiei poloneze, divergențele dintre diferite grupări boierești din cadrul alegerilor nobiliare organizate de Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia.

Totuși, trebuie să constatăm că informațiile oferite de sursele narrative trebuie analizate critic din considerentul că acestea, deși, după cum menționează majoritatea autorilor, descriu evenimente reale, la care ei au participat nemijlocit, sunt influențate și de imaginația acestora.

Un izvor important în studierea mentalității, în special prin prisma alterității, sunt rapoartele și relatările călătorilor străini. Scopurile diferite ale vizitelor (fie ele diplomatice, militare sau cultural-religioase), subiectivismul călătorilor străini și-au lăsat nemijlocit amprenta asupra calității și cantității informației. Impresii frapante ale călătorilor sunt cuprinse în voluminoasele lucrări ale lui Gh.Bezviconi [68], N.Iorga [156], V.Panapol [221], P.P. Panaitescu [220], G. Oprescu [219], precum și în volumele care adună toate mențiunile călătorilor străini despre Țările Române [88, 89, 90] publicate de Academia Română sau de călătorii înșiși [314, 318]. Aceste mărturii ale călătorilor străini scot în vileag impresiile despre nobilimea din Moldova și Muntenia de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – secolul al XIX-lea: despre modul ei de viață, moravurile, tradițiile, comportamentele, atitudinile etc., caracterul acestor mărturii purtând, desigur, amprenta statutului de „străin”.

Aspecte din viața privată și publică a nobilimii sunt identificate în presa timpului. În articolele, informațiile, anunțurile din ziarele și revistele publicate în Basarabia constatăm activitățile la care participau nobilii basarabeni: sărbătorile organizate în cinstea vizitelor reprezentanților familiei împărătești sau ale funcționarilor civili și militari, concertele sau alte acțiuni de binefacere, operele teatrale prezentate la Chișinău etc.

În acest context, autorul ajunge la concluzia că drept surse de cercetare ale temei pot servi documentele de arhivă, de rând cu creațiile literare ale epocii (romane, povestiri, poezii, memorii, mărturii ale călătorilor străini), iar ca obiecte de cercetare – vestigiile culturii materiale (bijuterii, podoabe, obiecte de uz casnic, mobilier, case boierești, conace etc.). Totodată, s-a constatat că există surse inedite de arhivă, de rând cu cele publicate, care constituie o bază izvoristică suficientă pentru realizarea obiectivelor prezentei lucrări.

Analiza situației în domeniul tezei ne permite să conchidem că la moment există doar abordări tangențiale ale problemei statutului și mentalității nobilimii din Basarabia, iar prezența unui număr mare de documente inedite de arhivă ne permite să propunem spre studiere problema de cercetare: *Evoluția nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist: statutul social-economic și mentalități colective (1812-1873)*. În scopul soluționării aceste probleme, în baza unui volum impunător de documente de arhivă, va fi abordat și cercetat unul dintre cele mai importante aspecte ale istoriei nobilimii basarabene – evoluția statutului acesteia: de la titlul de *boier* deținut în Principatul Moldova la cel de *dvorean* existent în Imperiul Rus, precum și a impactului regimului de dominație țarist asupra evoluției mentalității nobilimii. Concepțiile și concluziile formulate în teză vor putea fi de real folos cercetătorilor preocupați de istoria Basarabiei, în special celor interesați de istoria socială, antropologia istorică, de problematica influenței regimului țarist asupra mentalității populației autohtone din regiune. Studiarea acestei probleme va face posibil deschiderea unor direcții noi, de perspectivă, în studierea istoriei Basarabiei, a structurii sociale și etnice a populației, a politicii naționale promovate de administrația rusă în teritoriul dintre Prut și Nistru, precum și a evoluției statutului și mentalității nobilimii basarabene în secolul al XIX-lea.

1.3. Concluzii la Capitolul 1

În urma analizei istoriografiei și a surselor referitoare la problema (conceptului de mentalitate și evoluția nobilimii din Basarabia sub influența regimului de dominație țaristă), am constatat următoarele:

1. Mentalitatea este un concept complex cu tratări diverse în istoriografie. La moment s-a ajuns la concluzia că mentalitatea este produsul dezvoltării societății umane pe parcursul unei perioade

istorice, format dintr-un ansamblu/sistem ce include toate formele, manifestările unei colectivități, ale conștientului, precum și ale subconștientului (atitudini, comportamente; viziuni asupra vieții, religiei, timpului, spațiului, identității și alterității etc; imaginarul social prezentat prin mituri, utopii, simboluri).

2. Analiza lucrărilor, accesibile, la problema tezei demonstrează că până la momentul actual nu există vreo lucrare sau un studiu monografic, care ar analiza evoluția statutului și a mentalității nobilimii din Basarabia sub influența regimului de dominație țarist în perioada anilor 1812-1873 în toată complexitatea lor.

3. În istoriografia din epoca modernă problema nobilimii de pe teritoriul dintre Prut și Nistru a fost abordată doar tangențial. În lucrările referitoare la nobilime autorii tratează în mare parte aspectul evoluției statutului acestei categorii sociale: de la cel de boier deținut în Principatul Moldova la cel de dovorean acordat în cadrul Imperiului Rus, iar problema mentalității nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist este abordată superficial.

4. În perioada interbelică în istoriografie a apărut un număr impunător de studii și articole în care se abordează unele aspecte ale procesului de încadrare a nobilimii din Basarabia în sistemul politic, administrativ, economic, social și cultural al Imperiului Rus, după 1812. Specific lucrărilor interbelice în care este abordată tematica nobilimii din Basarabia este afirmația că elementul social care a suferit cel mai mult din cauza procesului de rusificare a fost boierimea basarabeană, aceasta păstrându-și propria identitate, optând pentru menținerea și respectarea legislației locale, a tradițiilor și obiceiurilor stabilite în regiune, pentru păstrarea limbii române ca limbă oficială etc.

5. Analiza istoriografiei din perioada comunistă ne permite să concluzionăm că, deși au avut la dispoziție un material factologic, de multe ori inedit, istoricii perioadei au scris sub influența ideologiei marxist-leniniste, prezentând nobilimea ca o categorie socială de asupritori.

6. Actualmente, în istoriografie există lucrări care analizează tangențial problema privind evoluția statutului politic, social-economic și a mentalității nobilimii din Basarabia sub influența regimului de dominație țarist, predominând în special studii de caz concrete referitoare la anumite familii nobiliare, cercetări care pot servi ca suport în realizarea obiectivelor propuse în prezenta lucrare.

7. Studiarea documentelor inedite de arhivă și a celor publicate ne permite să analizăm evoluția statutului nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist, precum și ne prezintă nobilul din Basarabia în diferite ipostaze, astfel oferindu-ne posibilitatea de a studia mentalitatea acestuia, felul de a gândi, a se comporta, îmbrăca, mânca etc., poziția și atitudinea lui față de diferite instituții, evenimente etc., altfel spus – felul său de a fi.

2. NOBILIMEA DIN BASARABIA ÎN CONTEXTUL VIETII POLITICE ȘI SOCIAL-ECONOMICE ALE IMPERIULUI RUS

2.1. Politica administrației imperiale ruse privind acordarea titlurilor nobiliare

Dreptul de a se identifica ca nobili și de a putea beneficia de privilegiile și drepturile specifice acestei categorii sociale a generat tendința permanentă a unor reprezentanți ai populației de a opta pentru a fi incluși în această categorie privilegiată. În Basarabia acest proces a avut o conotație dublă: *pe de o parte*, acordarea titlurilor nobiliare a fost o componentă a politicii imperiale promovate de administrația țaristă în teritoriile nou-anexate, iar, *pe de altă parte*, boierii, boiernașii, funcționarii etc. au tins să beneficieze cu orice preț de titlul de dvorean/nobil. „Căci, atât boierii, cât și clerul, – scria N. Bălcescu, – căutară mereu a se constitui în caste, dobândindu-și privilegii și concentrând toate drepturile în mâinile lor” [176, p. 4]. În paragraful de față ne-am stabilit drept obiectiv să analizăm politica țaristă promovată în contextul confirmării titlului nobiliar în teritoriul dintre Prut și Nistru după anexare la Imperiul Rus.

Studierea politicii promovate de administrația imperială față de nobilimea din Basarabia după anexare este imposibilă fără a analiza ce reprezenta prin sine boierimea din Principatul Moldova și dvorenimea din Imperiului Rus la începutul secolului al XIX-lea.

Una dintre categoriile sociale privilegiate existente în spațiul dintre Prut și Nistru a fost boierimea. Ce reprezenta prin sine această stare socială, proveniența, criteriile nobleței și rolul ei în viața politică, economică și socială al spațiului românesc a constituit obiectul de cercetare al istoricilor. Radu Rosetti afirma că „boierii reprezentau înalții demnitari ai statului, care alcătuiau Sfatul Domnesc. Această denumire cuprinde și pe boierii care ocupau funcții” [249, p. 31]. Autorul evidențiază o deosebire între boierimea din timpul descălecării și cea de mai târziu. Prima era formată din cneji și urmașii lor, iar a doua a fost rezultatul transformării acestora în clasă stăpânitoare de pământ, fenomen ce s-a desfășurat în secolele XV-XVII [249, p. 232]. Astfel, urmașii cnejilor făceau totodată slujba domnului, iar pentru a răsplăti credința și serviciile față de persoana sa, acesta dăruia proprietăți funciare [249, p. 232-256]. A.D. Xenopol menționa că în Țările Române a existat o nobilime ereditară, care se trăgea încă din timpul încetării stăpânirii avare și se explică prin influența slavonă. Istoricul opina că cuvântul „boljar” derivă de la slavonul „боѣ”, luptă, război, deoarece boierii aveau datoria de a merge la război [305, p. 171]. Istoricul român C.C. Giurescu identifică trei etape în evoluția boierimii în Țările Române, în dependență de criteriul nobleței. „La început, – susține autorul, – criteriul fundamental al nobleței a fost stăpânirea pământului [144, p. 715], ulterior, în secolul al XVIII-lea (pe timpul lui D.Cantemir), criteriul nobleței îl formează, deopotrivă ca și moșia, slujba” [144, p. 718]. Pe timpul domniei lui Constantin Mavrocordat evoluția în acest sens este terminată: boieri sunt numai aceia care dețin

sau au deținut slujbe [144, p. 718]. Referindu-se la boierimea din Moldova, Gh.Bezviconi menționa că ereditatea privilegiilor boierești rămâne la noi formală, căci nu doar boierimea în sine, dar și titlul urmașilor de Domni nu este determinat printr-o succesiune. Deși neereditară formal, totuși boierimea pământească avea unele îndatoriri vasale față de Domn, mai ales aceea de a apăra țara, venind cu oamenii, armele și caii în oastea Suveranului [67, p. 12]. Analizând această problemă, N.Djuvara susține că termenul *boier* era ambiguu: boierimea desemna calitatea de nobil, în general, iar *boierie* – slujba sau dregătoria deținută în aparatul de stat. Potrivit tradiției bizantine, puteai fi boier dacă erai fiu de boier sau când căpătai de la domnitor dregătorie. Începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, termenul *boier*, după N.Djuvara, va desemna mare moșier, oricare ar fi fost obârșia lui socială [117, p. 121].

Procesul de înnobilare, care era strâns legat cu deținerea funcțiilor în stat, în Principatul Moldova este descris de Dimitrie Cantemir. Marele cărturar moldovean menționa că „odinioară era la moldoveni obiceiul... să nu se dea dregătorii oamenilor tineri, măcar de se trăgeau din neamurile cele mai de frunte, până nu-și dovedeau credința în alte slujbe mai mici...” [85, p. 164]. Procesul de obținere a rangurilor boierești în Țara Moldovei începea cu încadrarea fiilor boierilor să slujească pe la boierii din starea întâi, unde timp de trei ani învățau obiceiurile Curții și purtarea aleasă, apoi erau promovați ca cămărași ai divanului mare, apoi ai divanului cel mic și de aici în spătarie. Și abia „după ce-și petrecea în chipul acesta tinerețea, îl ridica mai întâi în starea a treia a boierilor și la urmă în starea cea dintâi” [85, p. 164]. Din cele expuse putem constata că, spre deosebire de situația în Europa Occidentală, unde titlul nobiliar se transmitea prin ereditate [Despre evoluția nobilimii din statele occidentale (Franța, Anglia) *a se vedea detaliat*: 328], în Moldova pentru început acest titlu nu era ereditar. Or, drumul pe care trebuia să-l urmeze o persoană de proveniență nobiliară pentru a beneficia de privilegiile specifice categoriei sociale a boierimii era destul de lung; deci, la finele lui urmau să ajungă oamenii cei mai destoinici în aceste ranguri.

Ulterior, prin reforma lui Constantin Mavrocordat, realizată în 1734, boierimii din Principate i-au fost acordate noi drepturi și privilegii. Astfel, până la adoptarea acestei legi, conform cutumei existente „măcară că aicea era obicei”, erau scutiți de impozite doar boierii care dețineau dregătorii – de la *vel* logofăt până la *vel* stolnic, însă în caz că erau „maziliți, atunci ei trebuiau să achite dajdia” [179, 126]. Însă, prin hrisovul adoptat de Constantin Mavrocordat în anul 1734 s-a hotărât ca acest drept să fie acordat pe viață și transmis prin ereditate. Legea confirma că „de acum înainte boiarii, care sunt și vor fi supt această stăpânire, începând de la *vel* logofăt până la *treti* logofăt, atâta dumisale, cât și fii dumilorsale, nu mai când vor fi întru dregătorii, ce și lipsiți fiind de dajde mazilească, ce da pre an, să fie slobozi și iertați în veați,

nime să nu-i bântuiască, sau să-i supere, cerșindu-le dajde” [179, 126]. Motivul invocat de domn este slujba credincioasă pe care o realizează boierii. „Făcut-am domnia mea acestu căzut năstav – este prevăzut în document – socotind că întâivinitul dregătorilor sale iaste puțin, al doile, și mai vârtos, întru lauda și cinste domnii și a toată de Dumnezeu păzită țara aceasta...” [179, 127].

Astfel, boierimea din Principatul Moldova reprezenta o categorie socială privilegiată, dispunea de funcții, proprietăți funciare și de un statut politic și economic preferențial. Din rândurile ei domnul țării alegea și numea pe dregătorii mari sau mici care puteau purta particula vel (mare), vtori sau treti (al doilea, al treilea) sau biv (fost). Funcțiile boierilor nu erau ereditare și nici măcar pe viață. În perioada când domnii se schimbau des, soarta boierilor era nesigură [116, p. 1/237]. Iar criteriile nobleței în diferite perioade erau diverse: dregătoria, stăpânirea pământului și neamul [22, p. 47-48]. Datorită acestor caracteristici, boierimea și-a creat o mentalitate proprie, care se manifesta atât prin modul de viață, vestimentație, locuințe, petrecerea timpului liber etc., cât și prin comportamentele, atitudinile și reprezentările manifestate față de alte categorii sociale și popoare, față de procesele și evenimentele istorice care se întâmplau în țara și peste hotare.

Totodată, alte caracteristici întrunea *dvorenimea* rusă, care era categoria socială privilegiată a societății ruse și se caracteriza printr-o dependență totală față de Putere, pentru că elementul definitoriu al nobleței era nu proprietatea, ci serviciul: toți cei ce „serveau” fiind socotiți a o poseda [280, 428-429]. Dezvoltarea *dvorenimii* ruse ca categorie socială a avut la bază două documente, cele mai principale, care reglementau drepturile, privilegiile și obligațiunile acestei stări sociale. Este vorba, în primul rând, de *Tabelul rangurilor* adoptat de țarul Petru I în 1722 [402, т. VI, 1720-1722, № 3890, c. 486-493], care plasa fiecare persoană în cele 14 ranguri militare, civile sau de la Curte. Conform acestuia, în determinarea poziției unei persoane în instituțiile statului o importanță majoră avea serviciul pe care îl realiza față de Putere, și nu originea sau vechimea familiei. De fapt, *Tabelul rangurilor*, instituit de Petru I, a avut rolul de a înlocui statutul familial cu meritul apreciat prin educație, realizări și experiență, ca principal criteriu al promovării. Iar scopul Țarului nu a fost de a submina elita existentă, ci de a o revitaliza prin pregătire, exemplu străin și experiență în muncă [150, p. 117-118]. Al doilea document care reglementează statutul *dvorenimii* ruse este *Decretul imperial despre drepturile, libertățile și privilegiile dvorenimii* [402, т. XXII, 1785, № 16187, c. 344-358] acordat acestei stări sociale, la 21 aprilie 1785, de împărăteasa Ecaterina a II-a. Prin acest document noblețea devenea o distincție ereditară rezultată din calitățile și virtuțile unor oameni remarcabili din trecut [218, p. 63], iar nobilimea rusă [*a se vedea detaliat*: 280, 428-429] a obținut un șir de privilegii: drepturi personale (apărarea integrității corporale, dreptul la deținerea blazoanelor proprii etc.); drepturi la

proprietate (dreptul la deținerea proprietăți funciare și a țăranilor șerbi, scutirea de toate taxele și impozitele, dreptul la crearea unui organ al nobilimii – Adunarea Nobilimii) [402, т. XXII, 1785, № 16187, c. 344-358]. Aceste documente reflectă dependența dvorenimii de putere, de împărat, criteriul principal al nobilei în Imperiul Rus fiind serviciul exercitat cu credință față de administrația țaristă. După cum afirma nobilul basarabean D.C. Moruzi, „...baza aristocrației, pătura conducătoare a popoarelor, nu era, ca în alte țări, nașterea, ci serviciile aduse Imperiului. Orice treaptă socială putea ajunge la nobețe, servind pe Țar; iar nobilul, oricât de veche i-ar fi fost originea, de nu intra personal în serviciul Statului, pierdea titlurile și privilegiile sale [181, p. 4]”. Interesul major al administrației imperiale pentru dvorenime, după Hosking, se explică prin faptul că „aceasta era principalul susținător al Imperiului, ea domina la Curte și în cancelarii, la popotele regimentelor, în saloane și săli de bal, la teatru și în sălile de conferințe, purtând hainele Imperiului și vorbind limba acestuia” [150, p. 117]. Astfel, dvorenimea rusă era una dintre categoriile sociale de bază existente în Imperiul Rus, având un statut special, ceea ce a favorizat crearea unei mentalități specifice.

Anume aceste două sisteme de nobețe s-au intersectat în spațiul dintre Prut și Nistru după anexarea acestuia la Imperiul Rus, fapt ce s-a reflectat în politica imperială față de categoria privilegiată din regiune și respectiv, asupra evoluției statutului politic, social-economic și a mentalității acesteia.

Revenind la boierimea din Basarabia, trebuie să menționăm că încă din secolul al XVI-lea întâlnim în istoria Moldovei pe marii boieri localizați între Prut și Nistru [67, p. 4]. Cele mai multe familii din Basarabia își au originea în această regiune din strămoși, așezați cândva între Prut și Nistru, sub lungile domnii ale lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare [160, p. 37]. În secolele XVII–XVIII găsim pe succesorii vechilor boieri: Râșcanu, Rusu, Cantacuzino, Balș, Sturdza, Catargi, Rosetti, Miclescu, Bogdan, Paladi, Ghica, Carp, Cazimir, Bașota [152, p. 99-115], care în mare parte dețineau aici proprietăți funciare, pe care le gestionau locuind în partea dreaptă a Prutului. După anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru, numărul neamurilor boierești care au trecut sub supușenie rusă a fost redus. Viceguvernatorul Basarabiei Wighel susținea că după anexare în regiune au rămas vreo 7-8 familii care provin de la boieri din Moldova, și anume: Sturdza, Balș, Rosseti, Donici, Krupenschi, Paladi, Catargi și Râșcanu [350, p. 4]. N.Iorga prezintă însă alte nume boierești care pot fi întâlnite în Basarabia după anexare: „...cei doi Cantacuzini, Alexandru și Gheorghe, pe vara lor Elenco, măritată cu Harting, pe Iamandiești, pe un Șeptilici, un Andrieș, pe un Orăș, pe un Bantăș, pe un Hermeziu, pe mai mulți Oatu [154, p. 6-7]. Despre prezența familiilor vechi în Basarabia relatează și nobilul P.Crușevan care susținea că „nici într-un alt stat nu vom putea identifica urmași ai marilor dinastii, neamuri ereditare și

familii istorice mai mult ca în Basarabia: Cantacuzineștii – urmași direcți ai împăraților bizantini; Paleologul, Comnena, Vataci – își aduc proveniența lor de la Imperiul latin; Ghica, Sturdza, Moruzi, Radovani – fiii și nepoții domnilor moldoveni și valahi [366, p. 92].

Începând cu anul 1812, nobilimea din Basarabia s-a dovedit a fi cuprinsă între două sisteme social-economice și politice care îi acordau diverse drepturi: statutul pe care îl deținea conform tradiției locale, privilegiile acordate de domnul C.Mavrocordat și statutul deținut de către dvorenimea rusă, care în mod obligatoriu a revenit și nobilimii basarabene. Dualitatea acestor două sisteme poate fi constatată analizând Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818. Conform Regulamentului, categoria socială a boierilor din Basarabia a fost egalată în drepturi cu dvorenimea, cu păstrarea concomitentă a drepturilor, privilegiilor și rangurilor deținute până la anexare [416, p. 16]. Totuși, pentru ca boierii din Basarabia să se poată identifica cu titlul de nobil al Imperiului Rus, ei trebuiau să-și confirme noblețea.

Politica de confirmare a nobleței a fost primită cu suspiciune de reprezentanții nobilimii basarabene și criticată de reprezentanții administrației țariste [*a se vedea detaliat*: 350, p. 31-32]. Viceguvernatorul Basarabiei, Wighel, analizând statutul deținut de boierimea moldovenească, se întreba: „cum poate fi egalat un boier din Basarabia cu un dvorean [350, p. 31]”. Problema evocată de Wighel constă în faptul că, deși în Moldova boierimea era stratificată [*a se vedea detaliat*: 18, p.734-735] ca și în Imperiul Rus, coraportul dintre aceste stratificări nu era unul echivalent. De exemplu, deținătorii titlului de vel Logofăt sau Vistiernic, care aparțineau primei trepte în Moldova, la ruși au fost egalați cu rangul de funcționar de clasa a IV-a [350, p. 32].

În pofida acestor discrepanțe, boierii moldoveni au fost încadrați în sistemul rusesc al elitelor, așa cum prevedea politica imperială. Stabilitatea în imperiu a fost menținută, inclusiv, prin cooptarea elitelor locale și integrarea lor în nobilimea și birocrăția rusă. Această cooptare a avut rolul de a crea un imperiu multinațional în principiu, precum și acela de a distanța și mai mult elitele de masa largă a tuturor grupurilor etnice [150, p. 40].

Totodată, pentru a putea beneficia în continuare de privilegiile și drepturile specifice acestei categorii sociale, boierimea din Basarabia a fost pusă în situația de a-și confirma și reconfirma pe parcursul secolului al XIX-lea noblețea. Proces care s-a soldat cu crearea unei situații dualiste: pe de o parte, administrația țaristă acorda drepturi și privilegii nobilimii din Basarabia, iar, pe de altă parte, prin examinarea documentelor depuse avea posibilitatea de a verifica persoanele cărora li se confirma noblețea.

Pentru început, administrația țaristă a încercat să alcătuiască o listă a nobililor din Basarabia. O primă încercare de a aduna nobilii din regiune și de a întocmi o listă a acestora a fost întreprinsă la 22 iunie 1814, când la Chișinău a avut loc o adunare generală a boierilor cu scopul

de a-și exprima sentimentele de supușenie Împăratului, contribuind, totodată, printr-un dar de 150 de cai, la înzestrarea armatei ruse [52, p. 28; 8, d. 4]. La adunarea, prezidată de Mitropolit, au participat aproximativ 48 de boieri, printre care spătarul I.Bașotă, banul T.Bașotă, paharnicul T.Stamati, comisul Șt.Râșcan, stolnicul M.Donici, căminarul Z.Ralli, frații Russo, generalul Catargi, paharnicul N.Doni, stolnicul M.Râșcan, medelnicerul L.Rosseti, frații Catargi, T.Crupenschi și mulți alții [70, p. 32].

Abia începând cu anul 1816 administrația imperială pornește să reorganizeze clasa nobilimii basarabene. Tot din anul 1816 și-au probat activitatea diferite comisii [*a se vedea detaliat*: 280, p. 196-198; 242, p. 64-74] care aveau ca scop elaborarea tabelelor de nobili [70, p. 36]. Una dintre primele comisii, după cum afirmă Al.Crupenschi, a fost creată la cererea lui Svinin, sosit în Basarabia în 1815 [375, 10]. În componența comisiei au intrat Ioan Sturdza, Alexandru Ghica, Ilie Catargi și, în calitate de secretar, Ioan Pruncul. Ulterior, Ilie Catargi a fost înlocuit cu Petru Catargi [375, 10-11]. Rezultatele activității acestei comisii nu sunt cunoscute. Istoricul D.Poștarencu susține că, după toate probabilitățile, ar fi fost vorba despre examinarea de către Comitetul Provizoriu al Basarabiei a documentelor depuse de reprezentanții categoriilor privilegiate [242, p. 66]. Conform ordinului dat de rezidentul plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev, toate categoriile sociale privilegiate trebuiau să prezinte până la 1 ianuarie 1817 documentele ce atestă starea lor socială, pentru a fi examinate de Comitetul Provizoriu [242, p. 66]. Dar nici această încercare nu s-a soldat cu alcătuirea unei liste a nobililor din regiune. Întocmirea listei boierilor din Basarabia a devenit o necesitate odată cu adoptarea *Regulamentului privind administrarea Basarabiei din 1818*, conform căruia nobilimea a căpătat dreptul de a-și crea propriul organ – Adunarea Deputaților Nobilimii [416, p. 24]. Respectiv, pentru organizarea alegerilor nobiliare era nevoie de o listă a nobililor. Din ordinul lui A.N. Bahmetev, după cum susține F.Wighel, a fost creată o comisie numeroasă care trebuia să cerceteze actele de noblețe prezentate de boieri. Comisia a existat doar 24 de ore, și deoarece dispunea de un ordin secret de a nu fi prea exigentă în procesul de cercetare a actelor de noblețe, aceasta a confirmat titlul nobiliar numai pentru vreo 260 de familii [375, 13]. Conform altor date, publicate de Ioan Halippa în 1907, în această listă au fost înscrși 145 de nobili pământeni [apud, 242, p. 60]. Referindu-se la procedeul de alcătuire a respectivei liste, A.N. Bahmetev avea să susțină ulterior, într-o comunicare oficială, că deputații aleși de către nobili trebuiau să alcătuiască o listă „în baza informațiilor de care ei dispun, până se va da o nouă dispoziție în acest sens” [242, p. 71]. Anume din acest motiv rezidentul plenipotențiar cerea crearea unei comisii care urma să cerceteze noblețea boierilor. Ca rezultat, în 1821, împăratul Alexandru I aprobă *Regulamentul cu privire la confirmarea calității de nobil conform rangurilor și privilegiilor moldovenești*, de care

urma să se conducă comisia ce avea să fie instituită [242, p. 72]. Comisia a fost prezidată de către Guvernatorul Plenipotențiar al Regiunii Basarabiei, locotenent-generalul Inzov, având în componență pe mareșalul regional al nobilimii și 12 dintre cele mai nobile persoane cunoscute în regiune. Comisia, care a funcționat în anul 1821, a recunoscut rangul de noblețe pentru 189 de familii, număr care, în procesul de redactare a Cărții Genealogice a neamurilor nobiliare din Basarabia [*a se vedea detaliat*: 9, d. 290; 123], în anul 1824, a fost redus la 102 familii [54, p. 25] [Lista persoanelor incluse în Cartea Genealogică a neamurilor nobile din Basarabia *a se vedea detaliat*: 375, p. 17-19; 54, p. 31-32].

Astfel, odată cu instituirea comisiei din 1821, reprezentanților clasei nobiliare din Basarabia le-a fost prezentată lista actelor în baza cărora urma să le fie confirmat titlul de nobil [*Actele în baza cărora se confirma noblețea a se vedea detaliat*: 54, p. 12-18]. La baza confirmării erau puse două documente de bază. Conform *Hrisovului lui Constantin Mavrocordat* din 1734, erau recunoscuți ca nobili toți acei care au primit rangul moldovenesc de la *vel Logofăt* până la *treti Logofăt* [54, 17-18]. Al doilea document, care, în viziunea noastră, era mult mai important decât primul și luat în considerare, este *Decretul despre drepturile, libertățile și privilegiile dvorenimii, adoptat la 21 aprilie 1785 de împărăteasa Ecaterina a II-a*, făcându-se în special referire la articolul 92, în care erau enumerate documentele ce făceau dovada incontestabilă a nobleței [402, т. XXII, 1785, № 16187, c. 354-358]. Prioritatea acestui document se explică prin faptul că actele prevăzute în articolul 92 al actului sus-numit se referă în special la serviciile realizate de petiționarul însuși sau de strămoșii acestuia față de administrația țaristă.

Practic începând cu anul 1821 și pe parcursul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, reprezentanții nobilimii basarabene au fost nevoiți să-și confirme și reconfirme în permanență noblețea. Mult mai dificil acest proces a fost pentru reprezentanții vechii boierimi, pentru că administrația țaristă susținea în special nobilimea nouă, alogenă, care prezenta dovezi în baza Decretului Împărătesei Ecaterina a II-a și nu a documentelor moldovenești, ultimele fiind și mai greu de identificat și prezentat la comisie.

De fapt, fiecare nobil care a fost inclus în Cartea Genealogică a neamurilor nobile din Basarabia [280, p. 428-429] are un dosar depozitat în Fondul Adunării Deputaților Nobilimii [9, d. 304, 308, 311, 317, 318, 323, 330, 343, 352, 355, 358, 368, 386, 387, 395, 399, 421, 425, 427]. Dintre materialele acestor dosare [*Despre procesul de confirmare a nobleței în Basarabia a se vedea detaliat*: 24, 25, 31, 134, 136, 138, 279], vom analiza doar cele mai reprezentative, pentru a scoate în evidență direcțiile prioritare ale politicii imperiale ruse promovate, pe parcursul anilor, în ce privește confirmarea nobleței, după 1821, pe teritoriul dintre Prut și Nistru.

Trebuie să menționăm că, la început, procesul de confirmare a nobleței, în Basarabia, era mult mai simplu, dat fiind faptul că administrația țaristă dorea să-și creeze în noua regiune, în persoana boierilor basarabeni, o bază socială. Vom lua ca exemplu în acest sens reprezentanții familiei de nobili Leonard, menționând că prin astfel de procese de confirmare a nobleței au trecut majoritatea familiilor nobiliare din regiune. Lui Pavel Leonard și copiilor acestuia nobleța le-a fost confirmată de către comisia din 1821, aceștia fiind incluși în Partea I a Cărții Genealogice a neamurilor nobiliare. Ca argument de confirmare a nobleței a servit certificatul eliberat de Divanul Principatului Moldova la 15 ianuarie 1814, prin care se confirma că Dumitru Leonard, tatăl și bunelul actualilor petiționari, este fiul vătafului Gheorghe Leonard și nepotul șătrarului Leonard, care a venit în Moldova împreună cu domnul Gheorghe Ghica din Constantinopol [9, d. 608, f. 3]. Veridicitatea documentului este confirmată și de Departamentul Afacerilor Externe din Principatul Moldovei, la 16 mai 1814, fiind semnat de Nicolai Stratulat – vel vornic, Andronache Donici – aga, Alexandru Greceano – aga [9, d. 608, f. 4].

Ulterior, la 2 noiembrie 1825, cerere la Comisia pentru examinarea nobleței a fost depusă de către reprezentanții celeilalte ramuri a familiei Leonard, și anume: Costache (36 ani), Nicolae (27 ani) și Vasile (22 ani) – fiii lui Chiriac Leonard, prin care cer să le fie confirmat titlul nobiliar pentru că tatăl lor a deținut rang boieresc în Țara Moldovei [9, d. 323, f. 1]. Drept argument al nobleței lor petiționarii au prezentat mai multe documente. În primul rând, certificatul eliberat la 15 octombrie 1815 de Divanul Principatului Moldova, confirmat de domnul Scarlat Alexandru Callimachi, care adeverea proveniența nobiliară a serdarului Panaite Leonard, a vel-stolnicului Costache Leonard și a fratelui său Nicolae Leonard, fiii pitarului Chiriac Leonard [9, d. 323, f. 9, 9 verso, 120]. La dosar au fost anexate alte două dispoziții care confirmau deținerea titlului boieresc de pitar [9, d. 323, f. 40, 117-119]. Concomitent, reprezentanții Leonarzilor prezintă lista întocmită în 1806, pe timpul domniei voievodului Moruzi, care include persoanele scutite de impozite, drept motiv fiind invocată apartenența lor la categoriile privilegiate ale populației. În această listă este indicat și Chiriac Leonard, vel pitar [9, d. 323, f. 40 verso].

Cererea și documentele prezentate au fost studiate de către Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia, care în baza actelor evidențiate *supra* a hotărât confirmarea titlului nobiliar lui Costache, Nicolae și Vasile Leonard și includerea acestora în Partea I a Cărții Genealogice a neamurilor nobiliare din Basarabia [9, d. 323, f. 149, 149 verso].

Aceeași situație o atestăm și în cazul unor altor familii de nobili. Astfel, în anii '20-30 ai secolului al XIX-lea procesul de confirmare a nobleței avea un parcurs mai ușor, pentru că scopul administrației țariste a fost de a crea o elită supranațională, pentru a putea integra și conduce diferitele popoare aflate în stăpânirea sa [150, 39].

Tendința de a-și confirma noblețea și problemele întâlnite în acest sens sunt descrise de nobili și în memoriile și lucrările lor artistice. De exemplu, Teodor Vârnav, în autobiografia sa, susține că fiind în Moldova a trecut pe la Suceava, satul Petiea, pentru a aduna documentele confirmătoare a nobleței [294, p. 67]. Toate documentele obținute au fost întărite, după cum prevedea legislația în vigoare în Basarabia, la isprăvnicia ținutului Sucevei și de Divanul Moldovei care „au încredințat și întărit... că eu sunt curgător din acest Vârnăvesc neam de boieri” [294, p. 67-68].

Totodată, trebuie să constatăm că politica promovată de administrația țaristă era una nesigură și avea tendința de a crea o elită devotată Imperiului, ceea ce a permis încadrarea multor persoane fără noblețe în rândurile acestei categorii sociale. Ca rezultat, în scopul confirmării titlului nobiliar și încadrării în rândurile nobilimii din Basarabia, o parte din „nobili” au falsificat documentele despre proveniența lor, titlurile deținute pentru a fi înscrși în această categorie socială privilegiată. Mai ales că la începutul secolului al XIX-lea în Principatele Române titlurile de boier nu mai erau date în dependență de dregătorie, ci puteau fi dobândite cu ușurință, inclusiv prin darea de mită [*Despre falsificarea actelor în scopul obținerii titlului de boier în Principatul Moldova a se vedea detaliat*: 304, p. 153-154; 265, p. 131-132].

Procesul de falsificare a actelor de confirmare a nobleței se răspândește și mai mult în teritoriul dintre Prut și Nistru după 1812. Astfel, mai mulți reprezentanți ai diferitelor categorii sociale pentru o „mulțumire” obțineau hrisoave de boierie de la voievodul mazilit Ioan Sturdza sau de la „meșterul” Holodnicov, care, sub domnia lui Grigore Ghica, falsifica actele de hărăzire a caftanului boieresc. Ca rezultat, în Basarabia de după 1812 apăreau mereu hrisoave noi și „strămoși” iluștri: „copiii” erau mai în vârstă decât „părinții”, iar gradele boierilor se hărăzeau „boierilor în vârstă de 3-5 ani sau chiar de la naștere” [50, p. 2-3]. Această situație este descrisă și de viceguvernatorul Wighel, care susținea că „pe lângă cele 7 sau 8 familii de nobili care provin de la boieri moldoveni, sunt în jurul la 80 de persoane care au realizat serviciul în războaiele ruso-turce, au primit diverse ranguri, cinuri, în baza cărora li-a confirmat titlul nobiliar” [375, p. 4]. Restul boiernașilor – antreprenori și spioni, prin diverse mijloace și-au alcătuit, în timpul războiului cu turcii, averi fabuloase, au cerut de la ruși – darnici în hărăzire de ranguri moldovenești – să fie avansați în diferite ranguri. În cele din urmă, folosindu-se de faptul că, după Pacea de la București, li se acorda un termen de 18 luni pentru lichidarea avutului și așezarea pe o parte sau alta a Prutului – s-au stabilit definitiv în Basarabia, unde pentru sume neînsemnate și-au dobândit latifundii de la boierii rămași în vechea Moldovă [52, p. 19]. În această ordine de idei trebuie să constatăm că pe lângă faptul că nobilii prezentau documente false, din anii '30-'40 ai secolului al XIX-lea ei înșiși au început să elibereze acte false în numele unor instituții administrative din Basarabia. Un astfel de caz a ajuns în atenția Procurorului din județul Orhei, în

anul 1841. Conform informației prezentate de acesta, locuitorul satului Chiperceni, Constantin Popovschi, nu numai că se identifică ilegal ca nobil, dar și eliberează adeverințe false în numele Adunării Deputaților Nobilimii, prin care confirmă noblețea diferitelor persoane. Acesta, între anii 1834 și 1838, pentru o recompensă bănească, a eliberat șase adeverințe false, după cum urmează: lui Gheorghe, Ștefan și Andrei Galușcov; lui Vasile și Zaharia Bulat; lui Constantin și Vasile Trelev; lui Vasile Stamati; Ion Antoci și fiilor preotului din târgușorul Rezina – Petrache și Maxim Onofrei [13, d. 5, f. 1-2].

Astfel, persoanele care până la 1812 nu beneficiau de statutul specific nobililor s-au încadrat în noua nobilime din Basarabia. Mai ales că o așa modalitate de încadrare era acceptată de administrația țaristă, căci această „nobilime nouă” era cea care susținea politica imperială, pentru că i-a acordat drepturi, privilegii și, în general, un statut în societatea basarabeană.

Menținerea sub control a nobilimii din Imperiu este dovedită și prin faptul că ea în repetate rânduri trebuia să-și confirme noblețea, iar deciziile luate de Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia au fost supuse unui proces de revizuire. Acest proces este unul dintre cele mai puternice contraargumente aduse istoriografiei țariste, care susținea că dacă până la anexare dreptul la noblețe nu se transmitea prin ereditate, atunci după 1818 boierii din Basarabia au obținut acest drept. În realitate, documentele de arhivă reflectă faptul că și copiii, și nepoții, și strănepoții celor recunoscuți la 1821 ca nobili au trebuit pe parcursul întregului secol al XIX-lea să-și confirme și reconfirme noblețea. Astfel, în anul 1834, în baza deciziei Senatului din 30 mai, în Basarabia a fost instituită Comisia pentru revizuirea deciziilor Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia [*a se vedea detaliat*: 280, p. 199; 390], alcătuită din doi membri din partea nobilimii și unul din partea Guvernului, sub președinția președintelui Judecătoriei de Conștiință din Basarabia C.I. Botezatu [375, p. 20]. Iar la 17 ianuarie 1839 Senatul a emis o lege care confirma cooptarea în Comisia pentru revizuirea acțiunilor Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia și în cea din Moghiliov a câte un traducător, precum și aplicarea în Basarabia a legii din 18 decembrie 1836, care prevedea regulile și măsurile de urgentare a reviziei hotărârilor Adunării Deputaților Nobilimii [403, t. XIV, 1839, № 11940, 1840, c. 65]. Revizuirea hotărârilor luate de către Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia a fost pusă în aplicare. De exemplu, numai în anul 1840 Comisia a revăzut actele de confirmare a nobleței familiilor: Boțan, Orăș, Russo, Paleolog, Urbanovici, Solomon, Codreanu, Dimitriu, Machedon, Tomuleț, Străjescu, Botezatu, Dracon, Varzari, Deleanu, Cazimir, Stroescu, Gusti, Hariton, Juravschi, Revencu, Stamati, Dângu, Roșca, Nestor, Afanasii Scordeli, Botezatu, Popovschi, Asnaș, Prohnițchi, Juravschi, Dodon, Bacinschi, Vârlanești, Baranovschi, Duca, Cassian, Lazo, Stamati, Bogdan, Melegghi, Casso [8, d. 997, partea I și II; 8, d. 998, partea I și II] etc. Rezultatele activității

Comisiei confirmă că multe persoane cărora Adunarea Deputaților Nobilimii le-a recunoscut titlul de nobil au fost excluse din Cartea Genealogică a neamurilor nobiliare din Basarabia, din cauza interpretării eronate de către membrii acestui organ a dreptului persoanelor respective la noblețe sau din cauza caracterului dubios al documentelor prezentate la 1821 Comisiei pentru obținerea titlului de nobil, fie din cauza neprezentării la timp a actelor necesare [280, p. 199]. De exemplu, în raportul prezentat de către Comisia de revizuire a deciziilor Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia, din 12 iunie 1840, s-a constatat că documentele prezentate de Panainte Dioghenidi, în baza cărora a fost recunoscut în 1826 de Adunarea Deputaților Nobilimii ca nobil, nu confirmă trecerea acestuia în serviciul Statului Rus [9, d. 365, f. 20, 20 verso].

Totuși, din considerentul că în Basarabia ar fi existat mulți nobili care și-au confirmat noblețea prezentând acte false sau în baza vechilor documente moldovenești, la 29 ianuarie 1845 administrația țaristă a adoptat o nouă lege care se referea la confirmarea Cărții Genealogice a neamurilor nobiliare din Basarabia [403, т. XX, 1845, № 18678, 1846, c. 150-151]. Potrivit acestei legi, au fost declarate valabile toate hotărârile despre confirmarea nobleței aprobate de Departamentul de Heraldică până se va realiza o revizie a acestor documente. Excepție făcând 42 de familii de nobili din Basarabia, care erau înscrise în Cartea Genealogică, dar care n-au prezentat la Departamentul de Heraldică documentele în baza cărora membrii acestor familii au fost recunoscuți nobili, fie au prezentat drept argument pentru confirmare numai faptul că sunt înscrși în Cartea Vistieriei din 1806 a Principatului Moldova. Totodată, legea confirma că locuitorilor Basarabiei li se adeverește noblețea în baza Hrisovului de Stat din 1734, precum și în baza documentelor emise de domnitorii Principatului Moldova ori de Divan, a hotărârilor judecătorești, a documentelor ce confirmă dreptul de proprietate asupra moșiilor și asupra țăranilor scutelnici de pe ele de care persoana dispunea până la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, cu mențiunea că aceste documente vor fi valabile numai dacă va fi indicat rangul deținut de proprietar ori dacă vor conține date despre proveniența nobiliară a neamului. Pornind de la aceste prevederi, Adunarea Deputaților Nobilimii urma să înceapă revizuirea dosarelor de noblețe confirmate atât de Comisia din 1821, cât și de Adunarea Deputaților Nobilimii în perioada anilor 1821-1845 [403, т. XX, 1845, № 18678, 1846, c. 150-151].

Această lege a dus la revizuirea titlului de nobil (a nobleței) acordă tuturor persoanelor incluse în Cartea Genealogică a neamurilor nobiliare din Basarabia. Ca urmare, unii deținători ai titlului de nobil trebuiau să prezinte noi documente doveditoare a nobleței, alții în genere au fost lipsiți de acest titlu. În acest context vom aduce doar un singur exemplu, revenind la familia Leonarzilor. În conformitate cu noua lege din 29 ianuarie 1845, Departamentul de Heraldică examinând dosarul familiei Leonard a hotărât că documentele prezentate nu sunt suficiente

pentru confirmarea titlului nobiliar. Din acest considerent, a respins să confirme hotărârea Adunării Nobilimii Deputaților din Basarabia care a recunoscut noblețea reprezentanților familiei Leonard încă în 1826. Dosarul a fost întors, în 1848, Adunării Nobilimii Deputaților din Basarabia [9, d. 323, f. 17]. Ca argument al deciziei Departamentului de Heraldică despre nerecunoașterea nobleței neamului Leonard a fost adus faptul că, pe lângă certificatul prezentat de Divanul Principatului Moldova din 15 octombrie 1814, care confirmă rangurile boierești deținute de reprezentanții familiei Leonard și proveniența nobiliară a acestora, în conformitate cu legea din 1845 mai era nevoie și de alte documente doveditoare a nobleței [9, d. 323, f. 18, 18 verso]. Din aceste considerente, la 23 decembrie 1862, Vasile Leonard a depus o nouă cerere pe numele Adunării Nobilimii Deputaților din Basarabia, prin care aduce la cunoștință că, deși el a fost recunoscut ca nobil al regiunii Basarabia, fiii săi, Chiriac și Nicolae, nu dețineau acest titlu. Considerent din care roagă ca urmașii săi să fie recunoscuți ca nobili ai regiunii Basarabia, în care scop prezintă documentele necesare [9, d. 323, f. 34, 34 verso, 101, 101 verso]. Unul dintre documente este hotărârea Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia din 1 aprilie 1826, prin care stolnicul Costache, funcționar de clasa a XIV-a, Nicolae și Vasile, fiii pitarului Chiriac Leonard, sunt introduși în Partea I a Cărții Genealogice a neamurilor nobiliare din Basarabia [9, d. 323, f. 40 verso]. A fost prezentat și formularul de serviciu, din care rezultă că pe parcursul serviciului Vasile Leonard a dat dovadă de devotament și supușenie statului rus, fiind decorat pentru aceasta cu ordinul Sfânta Ana de gradul IV [9, d. 323, f. 35]. La dosar erau anexate și certificatele de naștere ale fiilor săi eliberate la 2 noiembrie 1850 de către Consistoriul Duhovnesc din Chișinău. Conform acestor certificate, constatăm că la 1 decembrie 1837 în familia proprietarului Vasile Leonard și a soției sale Elena s-a născut fiul Nicolae [9, d. 323, f. 35 verso], iar la 4 noiembrie 1838 – fiul Chiriac [9, d. 323, f. 36-36 verso]. Cererea lui Vasile Leonard și documentele prezentate pentru confirmarea nobleței au fost examinate de Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia la 12 noiembrie 1863. În urma analizei documentelor menționate *supra*, conform deciziei Adunării, s-a stabilit ca fiiiilor lui Vasile Leonard, Chiril și Nicolae, să le fie confirmată noblețea, fiind incluși în Partea a II-a a Cărții Genealogice a neamurilor nobiliare din Basarabia [9, d. 323, f. 37-39 verso]. Însă, Departamentul de Heraldică examinând, la 21 februarie 1864, raportul Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia din 12 noiembrie 1863 a refuzat să confirme titlul de nobil al lui Nicolae și Chiriac Leonard. Drept motiv invocând faptul că în dosarul prezentat sunt documente care confirmă că Vasile Leonard provine din nobili greci, însă lipsește certificatul care să confirme că acesta și fiii săi au trecut în serviciul și supușenia Rusiei [9, d. 323, f. 44, 44 verso].

Un alt reprezentat al familiei Leonard, care a manifestat dorința să-și confirme noblețea, a fost Chiriac Leonard. Acesta a depus o cerere pe numele Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia la 18 noiembrie 1863, prin care cerea să-i fie confirmat titlul de nobil [9, d. 323, f. 67,67 verso]. Drept argument a prezentat formularul de serviciu, certificatul de naștere, care atestă că la 26 aprilie 1843 în familia proprietarului Nicolae și a soției sale Maria s-a născut fiul Chiriac [9, d. 323, f. 71, 71 verso] și certificatul emis de către mareșalul județean al nobilimii din județul Soroca, în care se atestă că „Chiriac Leonard este într-adevăr fiul lui Nicolae Leonard, care a fost recunoscut ca nobil al regiunii Basarabia” [9, d. 323, f. 72]. Examinând la 10 mai 1871 aceste documente, Departamentul de Heraldică a refuzat însă să-i confirme titlul de nobil lui Chiriac Nicolae Leonard. Motivul invocat era ca toate documentele prezentate din Principatul Moldova pentru confirmarea nobleței nu erau autentificate de Consulatul Imperiului Rus de la Iași sau de Ministerul Afacerilor Externe [9, d. 323, f. 88, 88 verso]. În situația creată, Adunarea Deputaților Nobilimii a intervenit la Consulatul Rus de la Iași cu rugămintea ca acesta să confirme documentele eliberate de autoritățile din Principatul Moldova ce vizează proveniența nobiliară a reprezentanților familiei Leonard. Răspunsul de la Consulatul Rus din Iași a fost emis la 17 iulie 1871, prin care Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia este informată că documentele prezentate de Chiriac Leonard au semnături neclare și nu pot fi descifrate, de aceea ele nu pot fi autentificate. În același rând, dat fiind că aceste documente sunt administrative și nu au caracter de acte civile sau judecătorești, nu pot fi identificate nici copiile lor în arhivele statului Moldova. Reprezentanții Consulatului recomandă ca Chiriac Leonard să depună cerere pentru a-i fi eliberate noi acte, după care acestea vor fi autentificate [9, d. 323, f. 94, 94 verso].

În baza documentelor accesibile constatăm că procesul de reconfirmare a nobleței după adoptarea legii din 1845 era mai complicat, în special pentru familiile vechi boierești, pentru care însăși prezentarea documentelor doveditoare era un proces complicat. De multe ori el se dovedea a fi imposibil, pentru că în Principatul Moldova, în timpul numeroaselor războaie, foarte multe acte au fost distruse. Totodată, considerăm că procesul de reconfirmare a nobleței decurgea mai greu și din cauză că în anii '50-'60 ai secolului al XIX-lea apare o grupare a nobilimii basarabene care se implică într-o mișcare națională pasivă, realizând acțiuni de promovare a limbii române [239, 240], cerând păstrarea legislației autohtone [276], deschiderea tipografiei și editarea ziarelor în limba română [107, p. 75-112] etc., mișcare din care, de fapt, făceau parte și frații Leonard.

O altă caracteristică a politicii de confirmare a titlurilor nobiliare în Basarabia consta în faptul că administrația țaristă atrăgea o deosebită atenție încadrării alogenilor în rândul nobilimii. Politica imperială față de noile teritorii și popoare de la periferii a fost pusă în discuție și de cărturarul și diplomatul Alexandru Sturdza, fiul primului guvernator al Basarabiei. „Ne pare rău,

– menționa Al. Sturdza, – că în zilele noastre Rusia a ajuns la momentul critic... a centraliza, a rusifica, a șterge din ce în ce mai mult toate nuanțele locale, acesta este astăzi scopul principal ce preocupă puterea” [apud 234, p. 92]. Faptul că procesul descris de Alexandru Sturdza a fost pus în aplicare și la nivelul nobilimii este dovedit de multitudinea de dosare prezente și depozitate în Fondul Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia al Arhivei Naționale a Republicii Moldova, care se referă la reprezentanții funcționarilor ruși, ai șleahței poloneze și ai altor alogeni [29, 30, 33, 137, 140, 141] care au prezentat documente doveditoare a nobleței: Petrașevski, Borșevski, Brodescu, Soltovski, Celinski, Berezovski, Afanasi, Cernșevski, Prohnițki, Mihnevici, Eitner, von Metlercamf etc. [8, d. 74, 127, 136, 140, 150, 179; 9, d. 372, 375]

Un exemplu elocvent în acest sens este confirmarea titlului de nobil de către reprezentanții șleahței poloneze. La început acest proces a decurs destul de anevoios. Faptul că procesul confirmării decurgea lent este reflectat în procesele-verbale ale ședințelor Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia. De exemplu, la 18 aprilie 1825, Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia, prezidată de mareșalul regional al nobilimii Ion Constantin Bașotă, a pus în discuție plângerea șleahței poloneze din Chișinău. Din cauza că nu le era recunoscută noblețea, reprezentanții aceștia erau nevoiți să achite impozite, însă ei susțin că au venit în Basarabia cu știrea administrației imperiale, fiind în căutarea unui refugiu asigurat. De aceea, s-a hotărât că reprezentanții șleahței poloneze trebuie să prezinte certificate eliberate de același organ – Adunarea Nobilimii, însă din alte gubernii ale Imperiului Rus, prin care să se adeverească că ei sau strămoșii lor într-adevăr au fost confirmați în titlul nobiliar [8, d. 167, p. 27-29 verso]. Un alt obstacol era și faptul că documentele prezentate de șleahța poloneză erau scrise în limba poloneză. La 4 decembrie 1825, Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia a studiat adresarea Serviciului Economic de Stat. Acesta informează că, în scopul realizării inventarierii documentelor șleahței poloneze, a depus trei cereri – din 1 iunie 1825, din 13 august 1825 și din 3 septembrie 1825, prin care cere Adunării Nobilimii să-i trimită un traducător, fiindcă documentele sunt scrise în limba poloneză, iar organul nobilimii nu dispune de așa persoană [8, d. 167, p. 71-71 verso]. Însă, problema a rămas nerezolvată. Ulterior, la 20 decembrie 1826, Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia, prezidată de același Ion Bașotă, a pus din nou în discuție întrebarea referitor la șleahța poloneză. Problema consta în aceea că în ultimii ani au fost depuse foarte multe dosare privind confirmarea nobleței diferiților reprezentanți ai nobilimii alogene. Însă, documentele din multe dosare erau eliberate cu foarte mult timp în urmă, în unele cazuri nefiind indicate privilegiile acordate nobililor prin Hrisovul din 1785, emis de Ecaterina a II-a. În baza celor analizate, Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia a hotărât să fie întocmită lista acestor persoane care să fie prezentată Adunării Nobilimii din Podolia, iar aceasta să confirme dacă persoanele

respective dețin cu adevărat titlurile indicate și dacă au fost confirmate în rândul nobilimii din gubernia Podolia [8, d. 210, p. 130-130 verso].

Astfel, numărul mare al reprezentanților șleahței poloneze din Imperiului Rus, precum și neclaritatea privind drepturile și obligațiile deținute de aceștia, dar și faptul că până la recunoașterea nobleței șleahța trebuia să facă serviciul militar, să achite impozite pentru proprietățile funciare deținute, a atras atenția administrației imperiale și, ca rezultat, au fost aprobate un șir de legi care reglementau încadrarea străinilor în rândul nobilimii ruse. Conform legii din 1831, odată cu confirmarea titlului nobiliar al reprezentanților șleahței de către Departamentul de Heraldică, acestora le erau recunoscute toate drepturile și privilegiile pe care le deținea și dvorenimea rusă, iar în toate documentele (acte publice sau judecătorești) aceștia urmau să fie identificați cu numele de nobili și nu de șleahță. Reprezentanții șleahței cărora nu le-a fost recunoscută nobleța au fost împărțiți în două categorii – șleahța rurală și șleahță orășenească. Pentru a nu se confunda aceste două categorii, reprezentanții șleahței care n-au fost confirmați în rangul nobiliar și locuiau la sate erau numiți *odnodvorți*, iar cei de la oraș – *cetățeni de onoare* [403, т. VI, 1831, № 4869, 1832, c. 134-135]. Adoptarea acestor legi [8, d. 553; 403, т. VII, 1832, № 7198, c.461; т. XIII, часть 2, 1838, № 11387, c. 5-7; т. XV, часть 1, 1840, № 13048, c.4-6 etc.] a avut un impact direct și asupra nobilimii din Basarabia, astfel încât numărul polonezilor care și-au confirmat nobleța a crescut pe parcursul anilor. De exemplu, în 1837, Dimitriu, mareșalul regional al nobilimii, a înaintat în Consiliul Regional al Basarabiei o listă de 57 de familii de aristocrați polonezi, cerând recunoașterea drepturilor lor nobiliare. Din acestea, au fost recunoscute și incluse în Cartea Genealogică a neamurilor nobiliare din Basarabia următoarele familii: Urbanovici, Delimorkov, Osețki, Gurski, Lazo, Nedzelinski, Coliski, Pragnițki și altele [393, f. 170]. Celorlalte familii le-au fost recunoscute drepturile și privilegiile de care beneficiau nobilii ruși. Dintre aceste familii putem menționa: Tolmacevski, Ilinițki, Bacinski, Cerneavski, Popovski, Levițki, Zinkevici, Bercovi, Radulov, Petrașevski, Juravski [393, f. 170].

Reprezentanților șleahței le era recunoscută foarte repede nobleța. Analizând dosarele depuse de șleahța poloneză, observăm că reprezentanților acesteia li se confirma titlul nobiliar în urma prezentării unor certificate care adevereau că Adunarea Deputaților Nobilimii din Podolia deja recunoscuse apartenența lor nobiliară. Spre exemplu, Vasile Prohnițki (51 ani), locuitor al ținutului Bender, a înaintat Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia o cerere prin care roagă ca el, soția sa Ermina (30 ani) și feciorii (Iacob (19 ani), Ioan (18 ani) și Tudor (8 ani)) să fie confirmați în rang nobiliar, fiind incluși în Cartea Genealogică a neamurilor nobiliare din Basarabia. Drept argument principal pentru confirmarea nobleței acesta a prezentat traducerea raportului Adunării Deputaților Nobilimii din Podolia cu privire la confirmarea nobleței sale și a

fratelui său, Anton Prohnițki [8, d. 307, f. 9-9 verso]. Conform raportului Adunării Deputaților Nobilimii din Podolia, emis la 11 decembrie 1802, lui Anton și Vasile, fiii lui Petru Prohnițki, le-a fost confirmat titlul nobiliar, ei fiind incluși în Partea I a Cărții Genealogice a neamurilor nobiliare din gubernia Podolia [8, d. 307, f. 6-7 verso]. În baza acestor documente reprezentanților familiei Prohnițki le-a fost recunoscut titlul nobiliar, fiind incluși în rândurile nobilimii basarabene.

Aceeași situație o identificăm și în cazul altor familii de nobili polonezi. Ca rezultat, pe parcursul secolului al XIX-lea, alături de boierii moldoveni autohtoni, în procesul de confirmare a titlurilor nobiliare desfășurat de Comisia instituită în acest scop s-au încadrat și reprezentanți ai nobilimii alogene. Cercetând zeci de dosare ale nobilimii autohtone, comisia nu le recunoștea multora noblețea. În același timp, funcționarii alogeni, care nu erau de neam nobiliar, erau trecuți fără nicio piedică în Cartea Genealogică a neamurilor nobiliare din Basarabia. Acest fapt denotă că guvernul rus nu era interesat în a li se confirma boierilor basarabeni titlul de nobil, temându-se de ei ca de o forță politică; dimpotrivă, era interesant în dispersarea acestei categorii sociale [253, p. 181].

În procesul de confirmare a nobleței, în special a alogenilor, o importanță deosebită avea prezentarea formularului de serviciu, a diferitelor diplome și decorații etc., acestea servind ca dovadă a serviciului și credinței manifestate față de Țar și de Imperiul Rus. Anume din acest considerent la dosarele de arhivă prezentate de către alogeni, chiar în primii ani de după anexare, sunt anexate formularele de serviciu, în care se conțin informații despre vârstă, proprietățile, statutul familial și, cel mai important, despre cariera în administrația civilă sau militară. Astfel, Bogdan Eitner prezintă pentru confirmarea nobleței formularul de serviciu, patentele precum că deține rangul militar de sublocotenent și rangul civil de funcționar de clasa a VIII-a, precum și decretul despre decorarea lui cu ordinul Sfântul Stanislav de gradul IV [9, d. 373, f. 1-2, 3-5 verso, 3-13 verso, 7-7 verso, 9-9 verso, 11-11 verso]. În baza acestor documente Bogdan Eitner și copiii lui au fost recunoscuți nobili și introduși în Partea a II-a a Cărții Genealogice a neamurilor nobiliare din Basarabia [9, d. 372, f. 1-1 verso, 3-3 verso, 4, 5, 7-9 verso, 11-12]. Aceeași situație atestăm și în cazul lui Teodor Mihnevici, care pentru confirmarea nobleței prezintă formularul său de serviciu, diploma despre meritele lui deosebite față de statul rus timp de 15 ani, diploma care confirmă că este decorat cu ordinul Sfântul Stanislav de gradul IV. Iar lui Teodor von Metlercamf, originar din orașul Hamburg, trecut în serviciul Rusiei, i s-a confirmat noblețea în Basarabia pentru că a participat la campaniile militare împotriva lui Napoleon Bonaparte și la războiul ruso-turc din 1828-1829. Iar pentru meritele deosebite față de administrația imperială rusă a fost decorat cu ordinul Sfânta Ana de gradul III (7 octombrie 1829) și cu ordinul Sfântul Vladimir de gradul IV (4 iunie 1830) [9, d. 375, f. 2, 10 verso, 11].

Urmașii nobilimii autohtone, în special începând cu anii '40-'50 ai secolului al XIX-lea, prezintă aceleași „*formulare de credință*” pentru confirmarea nobleței. Nicolae Stamo, din funcționar de clasa a X-a evoluează în funcționar de clasa a VII-a, ocupând funcțiile de traducător în Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia, de președinte al Judecătoriei Ținutale din Hotin, de judecător de pace de onoare în județul Hotin [8, d. 1907, f. 3-7]. Dumitru Crupenschi, de la simplu soldat în armata rusă a ajuns să dețină rangul de căpitan de cavalerie pe lângă Statul Major, ulterior fiind ales mareșal județean în județele Bender și Akkerman [8, d. 1907, f. 17-24]. Aceeași avansare în funcții înregistrăm și la alți reprezentanți ai nobilimii basarabene autohtone, ca: Teodor Crupenschi [8, d. 1907, f. 26-31], Dumitru Russo [8, d. 1907, f. 32-33], Gheorghe Donică-Iordăchescu [8, d. 1910, f. 14-19], Egor Patrachi [8, d. 1910, f. 21-29], Dumitru Suruceanu [8, d. 1910, f. 104-113], Pavel Leonard [8, d. 1902, f. 46-54], Victor Lazo [8, d. 1902, f. 75-79], Ion Russo [8, d. 1902, f. 148-149], Dumitru Meleli [8, d. 1978, f. 76], Nestor Dânga [8, d. 1967, f. 98-100], Gheorghe Tomuleț [8, d. 1967, f. 126-127], Gheorghe Donici [8, d. 1967, f. 148-151] etc.

Astfel, începe un proces de asimilare sau, altfel spus, un război lent. După cum menționează nobilul basarabean P.Crușevan, scriitor, „Cuceritorii înaintau lent..., dar treptat... îi băteau pe basarabeni, alungându-i din cuiburile lor, unde ei s-au născut, au crescut, unde au trăit generație din generație, unde își alegeau și aranjau fiecare colțișor, fiecare bucățică de pământ...” [378, p. 116].

Totodată, trebuie să constatăm că complicarea procesului de confirmare a nobleței s-a răsfrânt și asupra reprezentanților șleahței poloneze, în special după revolta din 1863 [145]. Ca argument prezentăm cazul familiei de nobili Cernilev / Cernelevski, cărora deși organele competente din Basarabia le-a recunoscut, la 25 februarie 1831, nobleța, în baza hotărârii Adunării Deputaților Nobilimii din Podolia din 18 decembrie 1802 [8, d. 150, f. 32-32 verso], ulterior cererea de reconfirmare a titlului de nobil fiilor lui Nicolai Cernilev – Ion, Pahomii și Ștefan – a fost respinsă [8, d. 150, f. 59-59 verso]. Drept motiv servind răspunsul primit de la Adunarea Deputaților Nobilimii din Podolia referitor la dosarul de confirmare a nobleței acestei familiei. Conform acestuia, la 18 decembrie 1802 membrii familiei Cernilev / Cernelevski au fost recunoscuți ca nobili de Adunarea Deputaților Nobilimii din Podolia, fiind urmașii lui Andronache Cerneli, boier din Țara Moldovei care deținea rangul de paharnic, ceea ce-le dădea dreptul la noblețe ereditară. Însă, în baza deciziei din 11 martie 1841 cu privire la persoanele cărora le-a fost recunoscut titlul nobiliar, dar care n-au fost incluse în Cartea Genealogică a neamurilor nobiliare din Podolia, printre cei incluși în categoria persoanelor care achită impozite se numără și membrii familiei Cernilev [8, d. 150, f. 62-62 verso]. În situația creată Ion, Ștefan, Pahomii și Isidor Cernilev / Cernelevski informează la 19 aprilie 1873 Adunarea Deputaților

Nobilimii din Basarabia despre faptul că cele două cereri (de la 25 februarie 1854 și de la 10 februarie 1871), depuse pentru confirmarea nobleței, au fost respinse, din care considerent roagă să fie incluși în categoria *odnodvorților* [a se vedea *detaliat*: 280, p. 415-418]. Totodată, roagă să li se elibereze dosarul depus pentru a-l prezenta Consiliului Regional, unde acesta urmează să fie analizat, după care va fi luată decizia cu privire la includerea lor în categoria *odnodvorților* [8, d. 150, f. 67-67 verso]. În asceș scop, anexează la dosar un certificat, eliberat la 14 aprilie 1873, prin care reprezentanții societății *odnodvorților* din târgul Lipcen, județul Orhei, își dau acordul ca ei să fie incluși în această categorie socială [8, d. 150, f. 112-112 verso].

Astfel, analizând aceste documente, putem concluziona că în Basarabia reprezentanților șleahței poloneze în unele cazuri nu li se recunoștea nobleța. Considerent din care erau nevoiți să adere la alte categorii sociale mai puțin privilegiate. În cazul familiei Cernilev / Cernilevski aceștia cer să fie incluși în categoria *odnodvorților*, o categorie socială la fel privilegiată din Basarabia, în care după 1847 au fost incluși mazilii și rușii, scutită de prestații, care avea propria cârmuire satească și care în loc de impozitul pe familie plătea o dare numită *dajdie*, mai mică decât birul.

În concluzie constatăm că prin politica de confirmare a nobleței administrația țaristă a tins să controleze starea socială de vârf a societății, să-și creeze o bază socială care urma să susțină și să promoveze politica imperială în teritoriul nou-anexat. Totodată, țarismul urmărea scopul ca nobilimea basarabenă să conștientizeze faptul că posibilitatea de a beneficia de toate drepturile și privilegiile specifice acestei categorii sociale este determinată de calitatea serviciului de credință și supușenie față de Imperiu și Maiestatea Sa Împăratul de care ea va da dovadă. În același timp, administrația țaristă nu a ezitat să disperzeze această categorie socială prin acceptarea alogenilor în rândurile nobilimii basarabene. Ca rezultat, importante funcții administrative din regiune au fost ocupate de reprezentanții *nobilimii noi*, fidele regimului țarist. Astfel, odată cu infiltrarea alogenilor în rândurile nobilimii basarabene s-a produs schimbarea componenței etnice, rusificarea și deznaționalizarea acestei categorii sociale. De fapt, aceste procese, în viziunea noastră, au consolidat acel climat psihologic care a dus la metamorfozarea mentalității nobilimii basarabene, transformând-o (de multe ori în apartenență) într-o categorie socială devotată politicii promovate în regiune. De fapt, această politică a dus la dublarea personalității nobililor: o ipostază avea aceasta ca reprezentant al nobilimii ruse, adică în viața publică, și cu totul altă ipostază avea în viața privată, constatare ce va fi argumentată în următoarele compartimente.

2.2. Statutul politico-juridic și social-economic al nobilimii basarabene

După anexarea teritoriului dintre Prut și la Nistru la Imperiul Rus a fost afectat statutul politico-juridic și social-economic al acestei categorii sociale privilegiate din zonă. În acest

paragraf am stabilit drept obiectiv analiza evoluției statutului politico-juridic și social economic al nobilimii din Basarabia în sistemul imperial rus.

Astfel, după anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus acordarea unui „statut” privilegiat nobilimii a fost o componentă a politicii administrației țariste. Politica țarismului față de periferiile naționale urmărea nu atât scopul de asimilare imediată a popoarelor alogene încorporate, cât alculturația, înainte de toate, a elitelor lor social-economice, politice și intelectuale, prin însușirea limbii ruse. „Cunoașterea acestei limbi, – după cum constata I.Jarcuțchi –, devenise o condiție indispensabilă a integrării elitelor periferice alogene în cadrul elitelor imperiale” [162, p. 22-23]. Scopul acestei politici era de a-și crea o pârghie fermă în această regiune, devenind un exemplu pentru alte state din Balcani, mai bine zis – pentru alte elite balcanice, înlesnind astfel viitoarele cuceriri ale Imperiului Rus. De fapt, după 1812 asistăm la un proces dublu. *Pe de o parte*, administrația țaristă a atras o atenție deosebită nobilimii, acordându-i drepturi și privilegii, încadrând-o în sistemul administrativ, economic al Imperiului. *Pe de altă parte*, tendința de a-și păstra statutul a apropiat boierimea din Basarabia de administrația imperială rusă [*a se vedea detaliat*: 67, p. 15; 316, p. 211-226], fiind loială (deși doar în aparență) politicii țariste, acesta s-a încadrat activ în sistemul administrativ și militar rus.

Premisele care au avut ca rezultat încadrarea nobilimii din Basarabia în sistemul imperial rus sunt diverse. În primul rând, conjunctura internațională, căci existența în permanență a unor agresiuni politice străine: austriacă, turcă, rusă a devenit sursă de resemnare în pasivitate, rezistență, defensivă, frică, dar și delăsare pentru spațiul românesc [202, p. 182]. Altfel spus, nobilimea din Principatul Moldova, ulterior și din Basarabia, pentru a-și menține funcțiile, moșiile se alătură Marilor Puteri expansioniste și promova politica lor. În viziunea multor boieri din spațiul românesc, orientarea spre Imperiul Rus se explică prin faptul că Rușii reprezentau *Ceilați*, dar *Ceilați* care erau mai aproape, deoarece propovăduiau aceeași religie creștin-ortodoxă, în comparație cu Imperiul Habsburgic care avea confesiunea creștin-catolică, nemaivorbind de Imperiul Otoman cu religia lui islamică. Căci „decât sluga neamțului papistaș ori raiaua păgânului, mai bine robul robului de o lege cu noi”, susține D.C. Moruzi, accentuând că în copilăria sa această era o idee înrădăcinată în mentalitatea elitei societății, pe de o parte și de alta a Prutului [183, p. 103]. În acest sens, istoricul francez George F. Jewsbury [163] susține că boierii pământeni, oportuniști, au profitat la fel de mult de ruși cum profitaseră și de turci, adică au cooperat doar atât cât era nevoie pentru a-și menține statutul, nu și mai mult.

Coeziunea acestor două tendințe – tendința de atragere a nobilimii basarabene în „mrejele” sistemului politic, economic, social și cultural imperial și dorința nobilimii de a-și păstra

drepturile și privilegiile – a rezultat cu schimbarea statutului deținut de această categorie socială, ea beneficiind de fapt de un statut politico-juridic și social-economic special și controversat.

Statutul politico-juridic deținut de nobilii din Basarabia reflectă în primul rând drepturile lor politice, adică de a ocupa funcții în administrația civilă și în cea militară, privilegiile acestora în procesele judiciare prin beneficierea de statutul de dvorean/nobil.

O constatare făcută în istoriografia românească este că după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus nobilimea din regiune și-a utilizat prerogativele specifice statutului de nobil rus, încadrându-se în sistemul administrativ regional și imperial, în diferite organe: Administrația regională, Serviciul de Asistență Publică, Adunarea Deputaților Nobilimii, Serviciul Sanitar, Secția de Arhitectură, Procurorul Regional etc. [Listele nobililor care au ocupat diferite funcții în Basarabia *a se vedea detaliat*: 375, p. 1-48; 278, p. 317-323]. Anume din aceste considerente ne propunem că în paragraful de față să scoatem în evidență drepturile și privilegiile deținute de nobilii basarabeni după anexare și modul în care acestea erau respectate de către administrația rusă. Or, nobilimea din Basarabia beneficia, oficial, de un statut dublu: adică, de drepturile și privilegiile deținute de boierimea din Principatul Moldova, în același rând și de cele acordate dvorenimii ruse. Însă, realitatea era alta decât așa cum era prezentată în actele oficiale ale administrației țariste.

Astfel, după semnarea Păcii de la București, P.V. Ciceagov a fost abilitat de autoritățile ruse să organizeze administrația civilă a Basarabiei [4, d. 3662, f. 18], iar responsabil de elaborarea *Regulamentului administrării provizorii* a noii regiuni a fost numit I.Capodistrias. Astfel, suportul juridic al sistemului de administrare implementat în Basarabia în primii ani de ocupație de către ruși l-au constituit documentele: *Constituirea administrației provizorii în Basarabia*, *Instrucțiunile amiralului P.V. Ciceagov către S.Sturdza* [88, p. 552] și legea din 2 februarie 1813 *Despre instituirea a două departamente și a adunării lor comune* [105, p. 20].

Analiza acestor documente ne permite să constatăm că încă din momentul anexării administrația țaristă s-a străduit ca boierimea din teritoriul dintre Prut și Nistru, până i se va stabili propriul statut în cadrul Imperiului, să beneficieze de aceleași drepturi politice ca și dvorenimea rusă, fiind încadrată în viața politică a regiunii, ocupând diferite funcții administrative. Organizând noua provincie, guvernul rus, de fapt, nu a schimbat nimic esențial în structura administrativă moștenită din Moldova; atitudinea Rusiei față de moldovenii din Basarabia nu era una deosebită, ci era una „ca de obicei” față de popoarele din periferia Imperiului [79, p. 2]. Scopul administrației țariste derivă din instrucțiunile date de P.V. Ciceagov lui Sturdza: „E vorba de a face simțite locuitorilor Basarabiei avantajele unei administrații părintești și liberale și de a atrage atenția popoarelor vecine asupra acestei provincii” [88, p.

551], iar pentru aceasta, cum constată P.Ciceagov, trebuia să fie puși în mișcare „...oamenii de încredere pe care i-ați ales în țară, prin care vreți să vă exercitați influența. Ei vor vorbi, vor face să se vorbească, așa se înrădăcează părerile bune” [88, p. 552]. Astfel, administrația țaristă, în persoana amiralului P.Ciceagov, avea o sarcină dublă, încât trebuia să identifice acele persoane care vor fi credincioase politicii imperiale și, concomitent, vor insufla încredere celorlalte categorii sociale din Basarabia. Anume din acest considerent, într-un ordin emis de administrația țaristă se stipula: „la numirea/alegerea funcționarilor Administrația Supremă trebuie să ia în calcul nevoile poporului, tradițiile, deprinderile și atitudinile acestuia și să numească acei funcționari, care duc un trai permanent pe acest pământ, dau dovadă de un comportament decent, nu sunt în conflict cu legea, cunosc limba rusă și moldovenească...” [8, d. 271, f. 12 verso, 13]. În acest context, primul guvernator al Basarabiei este numit din rândul boierilor locali – Scarlat Sturdza [236, p. 63-120; 237, p. 92-102, 17, p. 38], care se încadra perfect în standardele administrației imperiale. Fiind descendent al boierilor moldoveni, deci inspira încredere locuitorilor Basarabiei, inclusiv boierilor, era demult stabilit cu traiul în Rusia, unde avea rangul de general de brigadă, fiind un rusofil ardent care slujise cu cinste Ecaterinei a II-a [163, p. 96]. În aceeași ordine de idei se înscrie și cazul lui Matei Gr. Crupenschi. Până la răpirea din 1812 a teritoriului dintre Prut și Nistru acesta nu a ocupat nicio funcție de vază în administrația vechei Moldave [94, p. 72]. La început, Matei Crupenschi este numit consilier în Departamentul al 2-lea care avea atribuții economico-financiare, după care este ridicat la rangul de președinte al acestui Departament, ca în cele din urmă să devină viceguvernator al regiunii Basarabia [223, p. 97-98]. Astfel, deși aparținea boierimii localnice, acesta la fel devine un rusofil înflăcărat, fiind numit într-un raport consular „un mizerabil”... și „un ponegritor fără talente” [152, p. 159]. În același context, lui Sturdza i se dădu și un sfat obștesc, care era alcătuit aproape numai din boieri pământeni, având înfățișarea divanului domnesc din Iași. Guvernatorul, în înțelegere cu sfetnicii săi, a numit ispravnici ai ținuturilor persoane din rândurile boierilor pământeni credincioși rușilor, ca Catargi, Ghica, Balș, Leon, Vârnab [217, p. 181]. Observăm că, în primii ani de dominație țaristă, nobilii basarabeni dețineau înalte funcții de stat, deși fiecare direcție era condusă de un ofițer rus sau chiar de boieri moldoveni desemnați de guvernatorul civil [163, p. 101], cu aprobarea comandantului militar suprem al regiunii sau a amiralului Ciceagov. Membri ai departamentelor, ai direcțiilor și ai adunărilor generale erau moșierii din regiune, care exercitau aceste funcții pe un termen de trei ani, fiind asistați de consilieri ruși [343, p. 114]. De fapt, această politică țaristă era direcționată spre atragerea nobilimii de partea sa și înrădăcinarea în mentalitatea populației basarabene a mitului despre rolul de „eliberator” al Imperiului Rus. Mai ales că între anii 1812 și 1815 Rusia a fost

antrenată în războaiele napoleoniene, în comparație cu care problema unei regiuni dintre Prut și Nistru a devenit minoră.

Însă, acest regim liberal a suferit în curând modificări radicale. Începutul s-a pus prin revocarea lui Scarlat Sturdza după un an de guvernare și numirea în funcție a generalului Harting. Acesta se remarcase ca un zelos adept al restrângerii privilegiilor acordate locuitorilor acestei provincii. Numirea sa în funcție trăda și intenția unor membri ai administrației centrale din capitala Imperiului de a „apropia administrația Basarabiei de cea centrală rusă” [290, p. 26]. În perioada activității sale, generalul Harting, susținut de funcționari ruși, a întreprins un șir de încercări pentru a minimaliza rolul nobilimii locale în sistemul administrativ și judecătoresc. Astfel, la 2 decembrie 1813, consilierii ruși din primul Departament, Bukin și Leibin, fac un demers către I.Harting, propunând ca funcționarii moldoveni, care vor comite crime în timpul exercitării funcțiilor, să fie judecați potrivit legii ruse [16, p. 116]. Generalul Harting susține că „... aceștia (boierii) făceau dovadă de totală lipsă de interes față de vechile obiceiuri și legi ale Imperiului Rus, de culegerile de legi, de documentele scrise și față de ordine. Ei acționează după obiceiul românesc...” [163, p. 106]. În situația respectivă, boierii basarabeni împreună cu mitropolitul Gavril Bănulescu-Bodoni se ridicară ca un singur om contra tendințelor autocrate ale generalului Harting, pe care le găseau păgubitoare țării [217, p. 183]. Ca rezultat, din ordinul țarului a fost creată o comisie de reforme care avea însărcinarea de a elabora un nou statut pentru Basarabia, respectiv, și pentru nobilime. Un membru al acestei comisii, însărcinat cu lucrările de organizare a Moldovei de dincolo de Prut, P.Svinin, fu trimis la Iași pentru a culege documente și informații asupra felului cum se administrau pe vremea Moldovei ținuturile de peste Prut [217, p. 183]. În raportul său Svinin a constatat că administrația era cu adevărat paralizată de propria ineficiență, de corupția de la Chișinău și de pretențiile ispravnicilor din ținuturi. Spre deosebire însă de Harting, care atribuia o mare parte din vina pentru proasta administrare a Basarabiei exclusiv boierilor, Svinin considera că dezordinea și corupția își aveau măsură în comportamentul oficialilor, precum și în slăbiciunea inerentă a sistemului Ciceagov – Sturdza [217, p. 185].

Asupra acestei probleme se oprește și trimisul lui Alexandru I în această regiune – Manuc Bei [286, p. 6-8]. Acesta susținea că „ispravnicii și alți funcționari caută să-și întoarcă înzecit sumele date pentru cumpărarea posturilor și, ceea ce e mai rău, nu se mulțumesc cu jefuirea supușilor, dar îi mai tratează cu mare dispreț, ca pe niște ființe dintr-o clasă socială inferioară” [173, p. 10]. De fapt, orice audiență la ispravnic putea să aibă loc doar dacă solicitantul prezenta un anumit „cadou”. Mai mult ca atât, ispravnicii aplicau pedepse corporale, impuneau populația la diferite prestații în folosul lor, cum ar fi construcția caselor de locuit, îndeplinirea diferitelor munci agricole pe moșiile lor și altele [343, p. 138; 105, p. 29-30]. În același raport Manuc Bei vine cu

unele recomandări pentru persoanele care ar fi demne să ocupe anumite funcții în noua administrație din Basarabia. Dânsul susține candidatura lui Bocănescu la postul de vistier, iar a spătarului Bașotă la funcția de șef al asesorilor moldoveni în Departamentul de justiție [173, p. 13].

Ideile enunțate de Manuc Bei și P.Svinin sunt confirmate de procesele judiciare intentate contra unor nobili. De exemplu, pe numele nobililor Haitul, Izmană și Cotruță [8, d. 101, f. 21-27], reprezentanți ai Isprăvniciei Orhei, era deschis dosar pentru faptul că au încasat de la locuitorii ținutului Orhei mai mulți bani decât se prevedea pentru întreținerea călărașilor [280, p. 141-146]. La insistența Guvernatorului General al Novorosiei și a rezidentului plenipotențiar al Basarabiei M.S. Voronțov, Consiliul Suprem al Basarabiei discută la 27 septembrie 1825 raportul Guvernatorului Regional al Basarabiei despre încălcările comise la angajarea și întreținerea călărașilor de către isprăvnicia Orhei. Ca rezultat, ispravnicul Paladi, comisarii Haitul, Izmană și Russo și fostul secretar Lazarev au fost impuși să restituie banii, iar fostul procuror de Orhei, procurorul ținutului Iași, funcționarul de clasa a IX-a Melnikov, pentru neglijență în serviciu și nesatisfacerea plângerii călărașilor, urma să fie destituit și dat judecății [280, p. 143].

Astfel, în primii ani după anexare statutul politic al nobilimii basarabene oficial nu a fost știrbit, pentru că reprezentanții acesteia au avut posibilitatea de a ocupa diferite funcții administrative; în realitate însă, activitatea ei era controlată de reprezentanții administrației ruse. Totodată, situația descrisă *supra* prezintă aspecte specifice ale mentalității categoriei sociale superioare ale unei societăți: dorința de a ocupa funcții importante în stat, de a dispune de o avere impunătoare, de a manifesta superioritate față de alte clase sociale etc.

Primul document oficial care se referă la statutul politic, social-economic al nobililor basarabeni, specificând drepturile și privilegiile acestora, a fost *Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia, adoptat la 29 aprilie 1818* [402, т. XXXV, 1818, № 27357, c. 222-281]. Acesta confirma păstrarea în provincia nou-anexată a structurii sociale existente în Principatul Moldova și urma să asigure un mod deosebit de administrare a provinciei [416, p. 2]. Noul Regulament recunoștea existența în Basarabia a următoarelor categorii sociale: clerul, *nobilimea (dvorenimea)*, boiernașii, mazilii, ruțașii, negustorii și mica burghezie, țăranii sau coloniștii agricoli, țiganii (care aparțineau statului și moșierilor) și evreii [416, p. 2]. Conform acestui Regulament, categoria socială privilegiată a boierilor din Basarabia a fost egalată în drepturi cu dvorenimea din guberniile interne ruse și integrată în ea. Nobililor din Basarabia li s-au acordat aceleași drepturi și privilegii de care se bucura nobilimea rusă, cu păstrarea concomitent a rangurilor și a statutului deținut până la anexare, confirmate prin diferite hrisoave emise de domnii Moldovei, prin hotărârile luate de Divan sau de instanța de judecată. În Regulament se specifica că, în conformitate cu Hrisovul Domnului Constantin Mavrocordat din 1734, sunt

recunoscuți nobili toți cei care au primit titlul/cinul moldovenesc de la vel logofăt la al treilea logofăt [8, d. 271, f. 12; 402, т. XXXV, 1818, № 27357, c. 229]. La fel, bunurile mobiliare și imobiliare, precum și ȋiganii sunt dați pentru totdeauna în proprietatea acestora. Un alt privilegiu obținut de nobilime prin adoptarea acestui document a fost dreptul de a-și crea un organ propriu de conducere – Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia [416, p. 24-25; 280, p. 66-74]. Potrivit Regulamentului, prin intermediul respectivei adunări nobilimea din Basarabia avea dreptul de a alege și a destitui din funcții funcționarii instituțiilor regionale și de a numi tutorii proprietăților funciare moșierești [416, p. 24].

Privilegiile acordate nobilimii din Basarabia s-au regăsit, deși într-un volum mai restrâns, și în *Regulamentul privind administrarea Basarabiei din 29 februarie 1828*. Conform Regulamentului, tuturor categoriilor sociale care locuiesc în regiune li se păstrează toate drepturile pe care le dețineau la moment. În Regulament este specificat că și nobilii din Basarabia beneficiază în guberniile ruse de toate drepturile acordate nobilimii ruse de Ecaterina a II-a, la 21 aprilie 1785. În același timp, și reprezentanții dvorenimii, care urmau să se stabilească sau deja era stabiliți cu traiul în Basarabia, beneficiază de aceleași drepturi ca și nobilimea din regiune [403, т. III, 1828, № 1834, c. 198].

Astfel, începând cu 1818, nobilimea basarabeană, beneficiind de un statut politic privilegiat, putea să ocupe diferite funcții în administrație. Fapt constatat și în cazul familiilor nobiliare Leonard. Date despre funcțiile deținute de reprezentanții familiei Leonard identificăm din documentele prezentate de aceștia pentru confirmarea titlului nobiliar, în special din formularele de serviciu ale acestora. De exemplu, Nicolae Leonard a fost membru al Comisiei pentru elaborarea legilor pentru Basarabia (1817), a obținut titlul de funcționar de clasa a XIV-a (1818), a devenit membru al Comisiei pentru examinarea cazurilor de ciumă care ar putea să bântuie în Basarabia (1819), după care este numit vistiernic al ținutului Hotin (31 ianuarie 1822 – 1 martie 1825), judecător la Judecătoria județeană din Soroca (5 noiembrie 1834), obține rangul de funcționar de clasa a XII-a (1835), rangul de funcționar de clasa a X-a (1838) [9, d. 323, 68 verso-70]. Un alt reprezentat al familiei Leonard care a deținut funcții administrative în Basarabia este Alexandru Panaite Leonard. Astfel, fiind membru al Divanului Principatului Moldova (01 ianuarie 1810 – 1 octombrie 1813), trece în serviciu Imperiului Rus, ocupând funcția de vameș la Vama de la Sculeni (8 decembrie 1813), apoi funcția de grănicer (1817). În 1817 a trecut la dispoziția generalului Bahmetev (1817), fiind ales în același an ispravnic al ținutului Soroca [8, d. 260, f. 3 verso-4], obține rangul de funcționar de clasa a X-a (1818) [8, d. 260, f. 3 verso-5], iar între anii 1828 și 1829 a exercitat funcția de mareșal regional al nobilimii din Basarabia [280, p. 182].

Exemplele enunțate *supra* nu sunt o excepție, ci un proces specific pentru Basarabia, căci majoritatea nobililor au ocupat diverse funcții în administrația regională/gubernială.

Totodată, începând cu anul 1818, boierii din Basarabia au căpătat un nou statut dualist, confirmat în anul 1828: *pe de o parte*, ei beneficiau de drepturile și privilegiile specifice nobilimii ruse, iar, *pe de altă parte*, își păstrau statutul social deținut până la anexare. În realitate, nobilimea din Basarabia a fost nevoită să-și apere în permanență drepturile sale, pentru că acest dualism a avut un caracter controversat: ca rezultat, în multe situații nobilii basarabeni erau defavorizați, nu beneficiau nici de vechile privilegii, nici de cele noi, specifice nobilimii ruse.

Faptul că boierii din Basarabia erau dezavantajați își găsește confirmare în multiplele memorii, cereri, scrisori depuse de aceștia pentru a-și apăra privilegiile. De exemplu, din informația Guvernatorului Civil al Basarabiei din 31 iulie 1826 constatăm că nobilii basarabeni întâlneau greutăți la încadrarea în serviciul militar, cauza fiind că documentele despre noblețea lor nu au fost confirmate de Departamentul de Heraldică. Astfel, nobilii din Basarabia nu beneficiau de prerogativele specifice acestei categorii sociale la încadrarea în serviciul militar, ci doar de cele prevăzute de lege pentru toți, adică pentru un termen de 4 ani [8, d. 208, f. 2-2 verso]. Referindu-se la acest proces, viceguvernatorul Wighel susținea că reprezentanții nobilimii din Basarabia care doreau să se încadreze în serviciul militar întâlneau greutăți din cauza că, atunci când documentele erau transmise în Departamentul de Heraldică, nu se cunoștea semnificația titlurilor de *comis*, *căminar* sau *paharnic*; ca urmare, aceștia trebuia să slujească în calitate de unter-ofițeri [350, p. 32]. „Din acest considerent, – susținea autorul, – pentru reprezentanții nobilimii basarabene era mai favorabil să stea acasă și să aștepte alegerile nobiliare, în cadrul cărora obțineau funcții și după care, pentru muncă *silnică și credincioasă*, obțineau un titlu din *Tabelul rangurilor* existent în Imperiu” [350, p. 32]. Astfel, constatăm că prevederile statutului nobilimii basarabene cu privire la încadrarea în serviciul militar nu erau respectate.

Nobilimea basarabească manifestă nemulțumire și de faptul că pe parcursul întregului secol al XIX-lea trebuia să întrețină armata rusă cantonată în regiune sau care trecea prin ea. De exemplu, în anul 1830 nobilii din orașul Akkerman s-au pronunțat împotriva deciziei Administrației Regionale din Basarabia din 24 decembrie 1829, care prevedea că nobilii și funcționarii care domiciliează în orașul Akkerman trebuie să asigure ostașii armatei ruse cu locuințe, în care să fie lumină și căldură. Însă, nobilii și funcționarii din oraș, adunați de asesorul Judecătoriei Județene Russo, au refuzat să strângă bani pentru asigurarea armatei ruse. Aceștia își argumentau refuzul prin faptul că pentru fiecare desetină de pământ deținută în oraș ei achită în дума orașenească câte o rublă anual, deci prin aceasta participă în egală măsură cu ceilalți locuitori ai orașului la încartiruire. Iar pentru a-și confirma poziția, aceștia prezintă dispoziția Consiliului Regional al

Basarabiei din 23 iunie 1828, în care era stipulat că „funcționarii militari amplasați în case fără stăpân sunt asigurați cu lumina și căldură din contul întregii societății, din venitul orașului” [8, d. 429, f. 13]. În plus, nobilii scriau că în alte orașe ale Basarabiei nu staționează așa de mulți militari, de aceea încartiruirea militarilor urmează să fie asigurată în măsură egală de toți nobilii și funcționarii din regiune [8, d. 429, f. 13 verso].

Despre faptul că în tendința de a ocupa diferite funcții nobilii întâlnesc obstacole aflăm și din memoriul trimis la 1 martie 1833 de mareșalul regional al nobilimii din Basarabia E.Dimitriu Guvernatorului General al Novorosiei și Basarabiei, în care acesta vine cu unele propuneri privind organizarea noilor alegeri nobiliare [8, d. 688, f. 2]. Astfel, E.Dimitriu cere acordarea mai multor drepturi nobilimii locale. În primul rând, mareșalul nobilimii roagă să se permită alegerea în diverse funcții a persoanelor din rândul nobililor basarabeni. El propune ca, în scopul îmbunătățirii situației din regiune, să fie permisă alegerea în funcțiile de consilieri ai Tribunalului Regional Civil și Penal, precum și a președinților și asesorilor în judecătoriile județene din rândul nobilimii basarabene. De fapt, mareșalul regional susține că nobilii și funcționarii din Basarabia au toate capacitățile și sunt vrednici de a exercita aceste funcții [8, d. 688, f. 2-2 verso]. Din aceste afirmații reiese că, deși, conform statutului deținut, nobilii aveau dreptul de a ocupa diferite funcții civile, în realitate aceste drepturi nu erau respectate.

O altă cerință înaintată de mareșalul regional al nobilimii se referea la funcția de președinte al Tribunalului Regional Civil din Basarabia. E.Dimitriu accentua că activitatea acestei instituții se desfășoară destul de anevoios, toate dosarele sunt cu mare greu examinate, iar „numărul lor ajunge la 800”. Dat fiind că instituția respectivă era de importanță majoră atât pentru locuitorii din regiune, cât și pentru administrația țaristă, mareșalul regional cere ca în calitate de candidat la funcția de președinte al Tribunalului Regional Civil să fie numit un reprezentant al nobilimii basarabene [8, d. 688, f. 2 verso-3]. Rezultatul a fost însă cu totul altul decât cel așteptat de nobilime. Prin legea din 24 ianuarie 1834 a fost reglementată procedura de numire în funcție a Președintelui Tribunalului Civil din Basarabia. Conform acesteia, la funcția dată puteau candida nu doar reprezentanții nobilimii basarabene, dar și nobili din alte gubernii care se aflau în Basarabia, precum și persoane din rândul funcționarilor locali [8, d. 688, f. 21-22; 403, t. IX, 1834, № 6889, c. 81].

Mareșalul regional al nobilimii se referă și la obstacolele întâlnite în acest sens după aplicarea Regulamentului din 1828. Conform acestui Regulament, în locul consilierilor din partea nobilimii în Tribunalele regionale Civil și Penal urmau să fie aleși asesori. Însă, rangul asesorilor era cu o treaptă mai inferioară decât acel al consilierilor, din care cauză salariul primilor s-a redus; respectiv, nobilii cu cele mai bune abilități de a exercita funcția de asesor nu doreau să ocupe această funcție. În rezultat, funcțiile respective erau ocupate de persoane necompetente,

ceea ce a dus la o scădere semnificativă a productivității acestor instituții. Din acest considerent, mareșalul regional al nobilimii din Basarabia intervine cu propunerea să fie restabilit titlul de consilier membrilor aleși din partea nobilimii, aceștia urmând a fi egalați cu consilierii numiți din partea Coroanei [8, d. 688, f. 4-5].

Cerințele nobilimii basarabene enunțate de mareșalul regional E.Dimitriu denotă că statutul acordat nobililor prin cele două Regulamente referitoare la administrarea Basarabiei în realitate era încălcat. Ca rezultat, nobilii din regiune întâlneau diferite obstacole în procesul de ocupare a funcțiilor administrative în Basarabia.

Totodată, nobilimea basarabeană nu beneficia pe deplin nici de drepturile specifice dvorenimii ruse. În acest sens a apărut problema privind posibilitatea nobililor din Basarabia de a deține țărani șerbi pentru necesitățile vieții personale și pentru efectuarea muncii casnice. Problema apare din considerentul că în Imperiul Rus șerbia a fost abolită tocmai în 1861, prin reforma efectuată în timpul domniei lui Alexandru al II-lea, pe când pe teritoriul dintre Prut și Nistru iobăgia a fost anulată prin reforma socială a lui Constantin Mavrocordat efectuată în 1749, deci până la anexarea și încadrarea acestui teritoriu în sistemul economic și politic al Imperiului Rus. În urma examinării acestei probleme, Senatul a hotărât ca nobililor din Basarabia care dețin proprietăți funciare în alte gubernii sau regiuni ale Imperiului Rus să li se permită să dețină, ca și în Basarabia, pentru necesitățile vieții personale și pentru muncile casnice țărani șerbi, dar cu condiția să nu-i impună să lucreze pământul. Totodată, s-a stabilit că acelor nobili basarabeni care nu dețin proprietăți în alte gubernii sau regiuni ale Imperiului Rus le este interzis dreptul de a avea în posesie țărani iobagi [403, т. XVIII, часть 1, 1843, № 16619, с.134]. Observăm iarăși că, deși sunt recunoscuți ca dvoreni, aceștia nu beneficiază pe deplin de drepturile și privilegiile specifice acestei categorii sociale. Mai mult ca atât, de acest drept vor beneficia acei nobili ruși care vor primi sau care vor procura proprietăți funciare în Basarabia.

Astfel, constatăm că deși nobilimea basarabeană beneficia de un statut dualist, respectiv, s-ar părea, și de mai multe privilegii, în realitate acestea nu erau respectate sau erau aplicate parțial. Fapt care, în viziunea noastră, a avut un impact și asupra mentalității nobilimii basarabene, căci aceasta, pentru a beneficia de drepturi, trebuia să demonstreze disciplină, devotament și credință față de administrația rusă, ceea ce venea în contradicție cu dorințele, ideile ei personale.

Totodată, prin recunoașterea statutului de nobil, în 1818 nobilimea din Basarabia a obținut dreptul de a-și organiza propriul organ – Adunarea Deputaților Nobilimii [280, p. 66-77; 218, p. 64-66]. Organ care avea menirea principală de a coagula reprezentanții nobilimii pentru rezolvarea problemelor stringente ale societății [218, p. 65]. Propriu-zis, în Basarabia această instituție administrativă a dat naștere la intrigi și litigii între reprezentanții nobilimii [*a se vedea* detaliat: 8,

d. 101, d. 663; 9, d. 354, d. 390]. Mai ales că politica administrației țariste de a numi în funcții în primul rând nobili recent confirmați, alogeni, care exprimau credință țarismului, a dus la divizarea societății nobiliare în două tabere, conform intereselor și scopurilor: „gruparea națională”, creată în mare parte din reprezentanții nobilimii autohtone și „gruparea nobililor noi” – funcționari ruși, alogeni [389, p. 8-9]. Divergențele dintre aceste două grupări [280, p. 69-74] se observă în special în timpul organizării alegerilor în Adunarea Deputaților Nobilimii, odată la 3 ani. Chiar de la primele alegeri care s-au desfășurat la Chișinău în 1818, descrise cu lux de amănunte de viceguvernatorul Wighel [350, p. 11-14], nobilul A.Nakko [393, f.171-181] și nobilul Al.Crupenschi [375, p. 19-20], s-a atestat formarea acestor două tabere, iar întrunirea lor a finalizat cu bătaie. Referindu-se la aceste alegeri, Maria Comnen, mama Caterinei Crupenschi, o sfătuia pe fiică să nu atragă atenție la cele întâmplătoare „Dracu să-i ia de nebuni, azi se bat, mâine se sărută. La voi lucrurile acestea se întâmplă des, ar trebui să te obișnuiești” [132, p. 250]. Din corespondența acestora aflăm și despre atitudinea negativă a vechilor reprezentanți ai nobilimii față de cei „nou-veniți”. Astfel, la 2 iulie 1820, M.Comnen menționa că Balș a îngălbenit de mânie când a aflat că infamul de Pruncu vrea să fie „deputat al moldovenilor din Basarabia” [132, p. 263].

În procesul desfășurării alegerilor nobiliare, uneori persoanele erau alese nu după competențele de care făceau dovadă, ci, în special, în baza înțelegerilor între nobili. Fapt relatat și de nobilul D.C. Moruzi: „Cât despre ei, se alegeau după influențe și averi, unul mareșal al nobleței întregii provincii, alții mareșali pe districte, schimbându-se, astfel ca toți să poată spune că au slujit și ei împărăția [181, p. 63-64]. Totodată, ar fi greșit să nu luăm în calcul interesul scăzut al nobilimii din Basarabia pentru alegerile nobiliare. Nemulțumirile de rezultatele alegerilor precedente, de intrigile între diferite grupări și, în principal, slaba influență exercitată de nobilime asupra situației din regiune au și determinat interesul scăzut al multor nobili față de alegeri, nedorința lor de a fi aleși în diferite funcții [389, p. 11]. Viceguvernatorul F.F. Wighel susține că în Basarabia, dacă excluzi din numărul nobililor bătrânii și copiii, pe cei implicați în procese de judecată și pe cei care din cauza leneviei sau stării precare a sănătății nu doresc să ocupe funcții, atunci numărul celor care au dreptul de a participa la alegeri și de a ocupa funcții se dovedește a fi foarte mic. De exemplu, din necesarul de 75 de persoane, la ultimele alegeri au participat 125 de persoane [350, p. 14]. Conform opiniei istoricului B.Nolde, anume acest fapt l-a determinat pe M.S. Voronțov să ceară revizuirea Regulamentului din 1818. El susține că în această perioadă alegerea funcționarilor ținutali s-a făcut cu mari dificultăți din cauza numărului mic de nobili și a moralității depravate a acestora. Astfel, la alegerile nobiliare din 1824 au participat 100 de nobili, iar funcții disponibile erau în număr de 81, considerent din care a discuta despre competența acestor funcționari nu are rost [396, p. 679].

Despre refuzul pasiv al nobilimii basarabene de a deține diverse funcții în administrația țaristă relatează și D.C. Moruzi. Autorul susține că „tânărul basarabean intrat în cavaleri, ajuns cel mult la căpitan de gradul II, se pomenea rechemat de tatăl său... acesta încredințându-i administrația vreo unei moșii. Acela care termina universitatea intra la vreun minister și, îndată ce obținea titlul de funcționar de clasa a XIV-a, era trimis, datorită străduințelor părintelui său, ca atașat pentru misiuni speciale pe lângă guvernatorul Basarabiei [181, p. 64]. Evident că dacă boierii moldoveni ar fi putut să-și aranjeze de bunăvoie copiii la slujbă, ar fi avut pentru dânsii ambiția părintească și i-ar fi lăsat să-și facă carierele. Faptul că părinții își rechemau odraslele, astfel încât, odată ce se împlinea termenul prescris de lege pentru a-și păstra privilegiile dvorenimii, aceștea să fie lângă dânsii, atestă adevărata lor stare sufletească [181, p. 65].

Anume din acest considerent de foarte multe ori nobilimea nu-și îndeplinea obligațiile sale, și făceau abuz de drepturile și privilegiile deținute. Viceguvernatorul Wighel menționa că „oamenii din familii bune și puțin luminate (numărul cărora este destul de mic) nu doresc să se încadreze în serviciu, funcțiile fiind ocupate de alții, „matadori” din Basarabia, care până nu demult erau slugi la moldoveni... iar de la aceștia nu poți aștepta să-și îndeplinească cu silință și străduință atribuțiile” [350, p. 10]. Nobilul Teodor Vârnăv susținea în autobiografia sa că o parte din nobili preferau să se ocupe de administrarea propriei gospodării și nu de îndeplinirea atribuțiilor funcționale. În acest context informează că președintele judecătoriei din Hotin, Iordache Dimitriu, conducea de unul singur organul judiciar, pentru că „... cei doi tovarăși, Chiruș și Proca, se îndeletniceau mai mult cu gospodăriile lor pe la sate, decât căutau pe la slujbă, apoi el ocărnuia toată judecătoria după cum voia, și tovarășii lui veneau numai de iscăleau de formă jurnalele și opredeleniile” [294, p. 44]. Constatăm și faptul că în primii ani de existență a funcției de mareșal al nobilimii autoritatea acestuia nu era foarte înaltă, astfel încât mulți nobili basarabeni care au primit de la I.Bașotă diferite dispoziții și ordine nu se grăbeau să le îndeplinească. În acest sens, mareșalul regional se plânge Guvernatorului General al Novorosiei și Basarabiei, contelui M.V. Voronțov, că mareșalii ținutali nu îndeplinesc ordinele lui. În special, I.C. Bașota era nemulțumit de Dinu Russo, care „consideră că funcția ocupată de dânsul (Dinu Russo) este pe poziție egală cu a mea, în multe cazuri dă dispoziții care vin în dezacord cu ale mele” [8, d.429, f. 13].

Astfel, întâlnim frecvente cazuri în care nobilimea din Basarabia din anumite considerente, din ordin personal sau național, nu-și respecta obligațiile avute. De exemplu, dintr-o informație trimisă la 6 aprilie 1829 de Guvernatorul Civil al Basarabiei Guvernatorului General al Novorosiei și Basarabiei constatăm că nobilii Sandulache Tomuleț și Iancu Russo n-au îndeplinit dispozițiile administrației de a însoți transportul cu provizii și muniții. Primul refuzând să se prezinte după 3 înștiințări, iar Iancu Russo a însoțit transportul numai până la Bender, unde a

prezentat raport de retragere din cauza stării de sănătate [8, d.445, f. 3-4]. Guvernatorul Civil al Basarabiei menționează că puțini din nobilii Basarabiei cunosc ce înseamnă a îndeplini o slujbă, ceea ce pune în pericol proprietatea statului. Considerent din care roagă să i se dea doi funcționari competenți din gubernia Novorosia. În acest sens, la 16 mai 1829 Guvernatorul General al Novorosiei și Basarabiei a emis o dispoziție prin care desemnează pe mareșalul regional al nobilimii responsabil pentru îndeplinirea la timp și conștientă de către nobili a dispozițiilor și ordinelor primite de la reprezentanții administrației țariste [8, d.445, f. 2-2 verso].

Faptul că reprezentanții nobilimii încălcau legislația și depășeau drepturile deținute este demonstrat prin multitudinea de dosare judiciare în care aceștia era implicați. Astfel, până la 1824 pentru neîndeplinirea atribuțiilor funcționale au fost trași la răspundere: foștii ispravnici ai ținuturilor Iași (sulgerul Gheorghe Ciugureanu) și Hotin (Alexandru Pruncul), comisarul Ștefănaș Mohorâte și ocolașii Ioniță Ștuche și Ștefan Șendrea pentru neîndeplinirea atribuțiilor funcționale în perioada răspândirii ciumei în regiunea Basarabia, în anul 1819 [8, d.101, f. 13 verso]; Teodor Crupenschi – pentru faptul că a primit mită de la văduva Tatiana Bostan [8, d.101, f. 21-27]; Alecsandri, ispravnic de Bender – pentru faptul că a eliberat evreului Iancu Abramovici din Akkerman o adeverință care permitea acestuia transportarea vitelor cornute mari peste râul Nistru [8, d.101, f. 21-27] etc.; în 1830 – stolnicul Bantaș pentru depășirea atribuțiilor funcționale în timpul exercitării funcției de judecător în Judecătoria județeană Iași, în cazul litigiului dintre nobilul Ion Brăescu și boierii Ghica, privind mai multe moșii [8, d. 464, f. 5-14 verso]. Nobilul Ion Brăescu avea deschis dosar pentru luare de mită în timpul în care deținea funcția de judecător în Judecătoria județeană Iași și pentru faptul că ar fi aplicat lovituri corporale vătafului Constantin Tabără, în urma cărora acesta a decedat [8, d. 464, f. 5-14 verso]; nobilul Ion Străjescu – pentru faptul că, în timpul în care deținea funcția de ispravnic în Hotin, a permis localnicilor să vândă tainic, în Austria vite cornute mari [8, d. 464, f. 5-14 verso] etc. Mareșalul regional al nobilimii este informat la 14 februarie 1834 ca trebuie să țină sub control realizarea de către nobilimea basarabeană a dispozițiilor date de organele administrative. Aceasta din cauza că asesorul Judecătoriei județene Orhei, Vizgalov, având ordinul de a pune sub sechestru veniturile medelnicerului Lupu Rosseti obținute de pe podgoriile, lanurile de grâu și alte proprietăți funciare din satul Țăgănești pentru ne plata sumei stabilite de Judecătoria de Conștiință din Basarabia proprietarului Nicolae Demi, nu poate îndeplini dispoziția din cauza că nobilii Enache și Iancu Russo, numiți pentru evaluarea acestor proprietăți, nu s-au prezentat [8, d. 445, f. 10-10 verso].

Totodată, despre luarea mitei în rândul funcționarilor relatează aceiași nobili care se plâng de faptul că reprezentanții administrației țariste nu respectă legislația și le prejudiciază statutul deținut de ei. De exemplu, nobilul Matei Iuzefovici a depus o cerere pe numele mareșalului

regional al nobilimii Balș, în care informează că Judecătoria județeană din Hotin nu îndeplinește hotărârea luată în 1853, cu privire la litigiul dintre el și Maria Kalmuțki, proprietara satului Berdaji, de la care ținea în posesie o parte din respectivă moșie. Conform acestei hotărâri, Iuzefovici urma să primească de la Kalmuțki o despăgubire de 900 ruble argint pentru daunele ce i-au fost cauzate [8, d. 1372, f. 4]. El relatează și despre faptul că asesorul Judecătoriei din Hotin, Bucinski, a primit titlul executoriu despre îndeplinirea acestei hotărâri încă în decembrie 1853, însă acesta nu a fost pus în aplicare. Mai mult ca atât, asesorul Bucinski a cerut mită de la Iuzefovici și l-a înjosit, prejudiciindu-l moral [8, d. 1372, f. 4 verso]. Aceeași atitudine a manifestat-o și Zancevski, secretarul poliției județene din orașul Hotin, la care nobilul Iuzefovici a depus o plângere cu privire la comportamentul lui Bucinski, prin care a fost afectată starea morală a petiționarului, bărbat în vârstă de 70 de ani [8, d. 1372, f. 5-5 verso].

O altă plângere, având aceeași linie de subiect – nemulțumirea reprezentanților nobilimii de activitatea instituțiilor judiciare și polițienești din Basarabia – a fost depusă de către nobilul Nicolae Meleli pe numele mareșalului regional al nobilimii din Basarabia, Egor Balș. Prin aceasta informează că în anul 1854 din gospodăria lui au fost furați 7 cai. În procesul cercetării s-a stabilit că infractorii sunt frații Barcari, locuitori ai satului Pârlița. Însă, la examinarea acestui dosar frații Barcari au fost declarați nevinovați. La fel, N.Meleli informează că după ce cercetarea a luat sfârșit acești tâlhari (frații Barcari) l-au amenințat, fiind susținuți de către secretarul Judecătoriei județene Iași [8, d. 1372, f. 17-18].

Reprezentanții familiei Leonard au optat și pentru apărarea drepturilor deținute de ei, depunând plângeri contra deciziilor organelor administrative din Basarabia [*a se vedea detaliat*: 8, d. 1126, f. 13-21 verso]. Astfel, nobilul Gheorghe Leonard, proprietarul moșiei Boghicieni, județul Chișinău, adresează mareșalului regional al nobilimii Ion Sturdza cerere, prin care învinuiește Administrația regională a Basarabiei de faptul că a închis ilegal fabrica de spirt a acestuia. Proprietarul informează că Judecătoria județeană, făcând referire la articolele 116, 123, 660 și 661 din *Regulamentul despre impozitul și accizele pentru băuturi alcoolice*, îl învinuiește că nu dispune de permisiunea de la Administrația regională pentru construcția fabricii. Întru susținerea corectitudinii sale Gheorghe Leonard reiterează că articolele nominalizate *supra* sunt aplicabile în guberniile interne ruse și în regiunea Caucaz [8, d. 1079, f. 1-1 verso]. Totodată, Gheorghe Leonard prezintă următoarele argumente: moșia Boghicieni, pe care este construită fabrica de spirt, este proprietatea lui privată; el deține dreptul de noblețe în regiunea Basarabia; fabrica este construită în centrul satului unde sunt aproximativ 200 de case; satul se află la o distanță de 40 de verste [*a se vedea detaliat*: 280, p. 269] de la hotarul județului Chișinău [8, d. 1079, f. 2-2 verso], precum și faptul că fabrica sa de spirt a fost construită cu acordul

administrației județene, care la 9 mai 1843 i-a eliberat certificatul ce-i permitea comercializarea liberă a spirtului [8, d. 1079, f. 4]. Gheorghe Leonard învinuia Administrația regională că nu respectă legile, menționând și despre specificul guberniei Basarabia care beneficiază de unele privilegii, deci legile imperiale ruse trebuie adaptate la aceste particularități [8, d. 1079, f. 4 verso]. Finalizând, Gheorghe Leonard înaintează rugămintea ca mareșalul regional al nobilimii să intervină și să-l ajute în soluționarea acestei probleme. În urma intervenției mareșalului regional al nobilimii basarabene pe lângă Guvernatorul General cauza proprietarului Gheorghe Leonard a fost cercetată repetat la Judecătoria regională Orhei [8, d. 1079, f. 14-14 verso]. Ca rezultat, mareșalul regional al nobilimii înaintează o adresare către Administrația regională a Basarabiei, în care prezintă poziția Guvernatorului General și roagă să fie permisă reînceperea activității fabricii de spirt a lui Gheorghe Leonard [8, d. 1079, f. 15-15 verso].

Astfel, aceste procese de judecată atestă că de foarte multe ori drepturile și privilegiile deținute de reprezentanții nobilimii din Basarabia erau încălcate de administrația țaristă, rezultând și cu afectarea statutului juridic deținut de ei.

Problema dată derivă și din faptul că odată cu recunoașterea egalității în drepturi și privilegii a boierilor autohtoni cu nobilimea din Imperiul Rus, din anul 1818 aceștia încep să beneficieze și de un nou statut juridic, la fel mai privilegiat decât cel de până la acea dată. Astfel, asupra nobilimii din Basarabia se răsfrâng dispozițiile cu privire la infracțiuni, pedepse și desfășurarea proceselor judecată stipulate în Decretul din 1785. Dintre infracțiunile comise de nobili, care puteau afecta noblețea acestora, prevăzute în Hrisovul din 1785, putem enumera: încălcarea jurământului de credință și supușenie monarhului, trădarea, jaful, furtul, comportamentul înșelător – infracțiuni pentru a căror săvârșire infractorii trebuiau să primească, conform legii, pedepse corporale și privațiuni de libertate; tot așa și în cazul în care va fi dovedit că nobilul a îndemnat alte persoane la săvârșirea infracțiunilor [402, т. XXII, 1785, № 16187, c. 347]. Conform aceluiași document, judecarea unui nobil trebuia înfăptuită de persoane care dețineau același rang, iar hotărârea decisivă în dosarul unui nobil care a comis o faptă penalmente pedepsibilă și care, conform legislației, urmează să fie lipsit de onoare, rang nobiliar, viață etc. devenea aplicabilă doar prin hotărârea Senatului și cu confirmarea Împăratului. Prevederile nominalizate *supra* au fost confirmate pentru nobilimea din Basarabia abia la 15 aprilie 1824, când s-a constatat că, conform procedurii legale de judecare a nobilului, indiferent de situație, hotărârile finale la toate dosarele penale și cele care se referă la viața și onoarea nobililor, inclusiv a nobililor din Basarabia, urmau să fie pronunțate de către Senat [402, т. XXXIX, 1824, № 29869, c. 256-258.].

Poziția înaltă pe care o deținea nobilimea, precum și privilegiile sale în cazul implicării într-un proces de judecată sunt confirmate și de legile din 24 septembrie 1825 și 10 martie 1829, care

se refereau la judecarea mareșalilor regionali ai nobilimii. Conform acestora, se stabilea că decizia despre amendarea sau judecarea mareșalilor regionali ai nobilimii din guberniile și regiunile Imperiului Rus trebuia luată la nivelul Senatului, iar Administrația gubernială nu avea dreptul de a lua decizii finale [403, т. IV, 1829, СПб., 1830, № 2722, с.150].

Totodată, în Imperiul Rus, respectiv și în regiunea Basarabia, se ducea o evidență strictă a nobililor implicați în litigii și în procese de judecată, pentru că existența acestora avea drept consecință limitarea unor privilegii specifice nobilimii, cum ar fi nepermiterea participării la alegerile nobiliare. De exemplu, studiind *Regulamentul despre desfășurarea alegerilor nobiliare în regiunea Basarabia*, în 1824, constatăm că mareșalul regional al nobilimii alcătuia, în baza informațiilor pe care le deținea, listele nobililor din Basarabia (în 2 exemplare) și le transmitea Guvernatorului Civil și rezidentului plenipotențiar al Basarabiei. Ulterior, mareșalul regional al nobilimii, prin persoana procurorului, cerea de la Consiliul Suprem, Administrația regională și Tribunalul Penal lista nobililor care erau cercetați sau care erau implicați într-un proces de judecată, precum și lista acelor care au fost recunoscuți nevinovați ori declarați vinovați, cu indicarea pedepselor ce le-au fost aplicate. Listele respective trebuiau să conțină date privind numele, prenumele, funcția, rangul, cauza din care se află în proces de judecată și cu ce s-a finalizat dosarul [8, d. 101, f. 198-198 verso]. În Regulament se mai stipula că mareșalul regional al nobilimii, primind listele descrise în punctul 2, le verifica dacă acestea sunt în conformitate cu prevederile din legile Senatului din 17 iunie 1803 [402, т. XXVII, 1803, № 20800, с. 671-672], 21 ianuarie 1810 [402, т. XXXI, 1810, № 24095, с. 43] și 9 decembrie 1815 [402, т. XXXIII, 1815, СПб. № 26016, с. 596-597]. Potrivit acestor legi, nobililor care se află în proces de judecată și celor care sunt găsiți vinovați de săvârșirea ilegalităților li se interzice să participe la alegerile nobiliare. Însă, nobilii care au fost implicați în litigii și în procese de judecată, dar care erau achitați în temeiul prevederilor manifestelor adoptate de Împărat, aveau dreptul de a cere permisiunea să participe la alegeri, Senatul urmând să emită decizia. Cele enunțate *supra* vin să demonstreze că nobilii care se aflau în proces de judecată nu erau admiși să participe la alegerile nobiliare și nu puteau fi aleși în funcții de către Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia până când nu erau achitați de către instanța de judecată, după cum era stipulat în art.65 al Hrisovului despre drepturile și libertățile dvorenilor din 1785 [8, d. 101, f. 199 verso].

De fapt, deși nobilimea basarabeană beneficia de un statut juridic favorizat, analiza documentelor de arhivă ne permite să constatăm că nu o dată aceste drepturi și privilegii au fost încălcate. Mai mult, unele dosare intentate puteau fi falsificate, în special cele deschise pe numele nobililor pentru acțiuni contra administrației țariste și armatei ruse sau pentru că doreau unirea cu Moldova

[192, p. 120]. Reieșind din considerentul că izvoarele de arhivă elucidează, în fond, poziția administrației țariste, este destul de dificil a identifica contraargumente plauzibile în acest sens.

Totuși, în scopul de a menține atașamentul nobilimii basarabene, administrația țaristă de multe ori trecea cu vederea aceste încălcări, conflicte și nemulțumiri, acordându-i pentru serviciu impecabil, devotament, curaj etc. diferite ordine și medalii imperiale – constatare ce rezultă din dispozițiile imperiale [8, d. 1965], formularele de serviciu [8, d. 208, d. 445, d. 1418, d. 1902] și din actele prezentate pentru confirmarea titlului nobiliar. De exemplu, pentru participarea la războiul ruso-turc din 1828-1829 și ajutorul acordat într-o întreținere a armatei ruse, administrația țaristă a oferit unor nobili un șir de diplome și ordine. Din fiecare ținut, mareșalul ținutal trebuia să prezinte lista celor mai activi nobili pentru a le prezenta la Chișinău, unde aceștia urmau să fie decorați. De exemplu, din județul Iași au fost propuși: funcționarul de clasa a VII-a Sandul Feodoisu, funcționarul de clasa a VIII-a Petrachi Catargi, stolnicul Ion Bantaș, medelnicerul Enachi Cristian și nobilii Manolachie Bozna, Costache Rusu; boiernașii Ion Musteață și Teodor Ciugureanu și doi mazili din Codrul de Sus și Codrul de Jos. În septembrie 1818 aceștia urmau să se prezinte la Chișinău [8, d. 392, f. 5-5 verso]. Revenind la reprezentanții familiei Leonard, constatăm că și aceștia au fost decorați cu diverse ordine și medalii. De exemplu, Alexandru Chiril Leonard a fost decorat cu ordinul Sfântul Vladimir de gradul IV, ordinul Sfânta Ana de gradul III și II, ordinul sârb Sfântul Sava de gradul II, precum și cu medaliile Crucea Roșie (cu ocazia consemnării războiului ruso-japonez, împlinirii a o sută ani de la războiul din 1806-1812 și a 300 de ani de administrare a dinastiei Romanilor) [8, d. 512, f. 103-105].

Noi drepturi politice nobilimea din Basarabia a obținut în 1864, odată cu aplicarea în acest teritoriu a *Regulamentului cu privire la zemstvă* [96, p. 58-60; 403, т. 43, часть 2, 1868, № 46404, c. 386]. Astfel, conform art.33 din acest Regulament [403, т. XXXIX, часть 1, 1864, № 40457, c. 1-14], valabil pe întreg teritoriul Imperiului Rus, din partea proprietarilor de pământ (care în majoritate erau nobili) urmează să fie ales câte un consilier din partea celor care aveau în posesie 10500 desetine de pământ, de unde reiese că în Basarabia [403, т. 43, часть 2, 1868, № 46404, c. 386] trebuiau aleși 203 reprezentanți ai proprietarilor de pământ, dat fiind faptul că aceștia dețineau, în total, 2131835 desetine de pământ [96, p. 62]. În conformitate cu art. 1 al Regulamentului din 1864 cu privire la zemstvele guberniale și județene [*a se vedea detaliat*: 403, т. XXXIX, часть 1, 1864, № 40457, c. 2-3; 96, p. 70], scopul zemstvelor era „gestionarea treburilor referitoare la foloasele și nevoile locale ale fiecărei gubernii și ale fiecărui județ” [403, т. XXXIX, часть 1, 1864, № 40457, c. 2], din care considerent nobilimea din Basarabia a obținut posibilitatea de a se implica în procesul de dezvoltare a societății basarabene, a învățământului public, a sănătății publice etc. Faptul că nobilii dețineau majoritatea în zemstvele județene și în cea

gubernială este confirmat de rezultatele primelor alegeri. De exemplu, adunarea zemstvei guberniale, din 1869, era formată din 53 de consilieri, dintre care 73,4% erau mari proprietari, 15,1% – orășeni, 5,6% – țărani și 1,9% – reprezentanți ai clerului [96, p. 208]. Printre cei 53 de consilieri ai zemstvei guberniale se înscriu: nobilul Pavel Leonard, baronul Dimitrii Stuart, baronul Alexandru Stuart, șambelanul Alexandru Crupenschi, principele Grigori Sturdza, Chiril Leonard, Constantin Moruzi, Nicolae Catargi, Constantin Cazimir etc. [*a se vedea detaliat*: 96, p. 208-209]. În urma analizei acestor date, istoricii S.Cornea și L.Coadă au ajuns la concluzia că în Basarabia, ca și în toate guberniile Imperiului Rus, zemstvele obțin calificativul de instituții corporative nobiliare [104, p. 30].

Totuși, prin intermediul zemstvei nobilii din Basarabia au obținut posibilitatea să deschidă spitale, școli cu predarea în limba română și să întreprindă alte acțiuni de manifestare a elementului național. De menționat în acest sens activitatea nobililor Pavel Dicescu, Alexandru și Carol Cotruță, Nicolae și Aristide Casso, Constantin Cazimir [96, p. 239-249] etc. De exemplu, Constantin Cazimir, activând 35 de ani în zemstvă, a fost reprezentatul celor care doreau dezvoltarea și progresul Basarabiei. În acest scop, nobilii au susținut și au finanțat construcția și deschiderea școlilor, gimnaziilor guberniale, au acordat burse celor care doreau să-și facă studiile peste hotare (peste 700 de bursieri), intenționând astfel să creeze un grup de intelectuali care să poată modifica, schimba ceva la ei acasă [346, p. XXII-XXIII].

Astfel, după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus boierimea din Basarabia a căpătat un nou statut politico-juridic, confirmat în primul rând prin Regulamentul de la 1818. Se crea iluzia ca noul statut acorda nobililor din Basarabia mult mai multe drepturi și privilegii; prin faptul că li s-au păstrat cele pe care le dețineau până la anexare, totodată beneficiind și de cele acordate dvorenimii ruse. În realitate, ei nu au beneficiat pe deplin de aceste drepturi, de cele mai dese ori ele fiind încălcate, iar nobilii basarabeni dezavantajați și marginalizați.

Un alt aspect important în analiza statutului nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist este încadrarea acestei provincii și, prin urmare, a tuturor locuitorilor în sistemul economic al imperiului. Până la anexare baza economică a boierilor din Țările Române a fost întotdeauna și aproape exclusiv proprietatea asupra pământului [117, p. 125]. De fapt, anume acest drept a și fost prejudiciat imediat după anexare. Potrivit prevederilor articolului VII din Tratatul de la București (din 1812), locuitorii de pe ambele maluri ale Prutului urmau să decidă până în anul 1814 în supușenia cărui imperiu vor rămâne. În cazul în care alegeau să rămână în continuare supuși moldoveni, prevederile acestui articol stabileau că în termen de 18 luni de la ratificarea tratatului să renunțe la proprietățile pe care le-au avut în stăpânire pe teritoriul noii provincii anexate de Rusia, adică să se despartă de ele prin vânzare, schimb [359, p. 52]. Astfel, atât administrația rusă, cât și cea din Moldova a pus problema proprietăților, drept motiv fiind

enunțat: „de a vinde toate acele de peste Prut strămoșești moșii”, pentru că, „după deosebite politicești pricini, nicidecum nu este iertat urmarea într-un alt chip” [152, p. 161]. Desigur, acesta a fost un termen destul de scurt, ceea ce i-a făcut pe mulți reprezentanți ai nobilimii să rămână în teritoriul anexat, decât să se vadă siliți să-și vândă la un preț de nimic moșiile. De aceea, unele familii boierești, pentru a-și conserva vechea moștenire, s-au împărțit, lăsând pe unii reprezentanți ai lor în partea ajunsă rusească din Moldova [181, p. 59]. Astfel, istoricul A.D. Xenopol susținea că boierii care nu puteau să-și înstrăineze în pagubă moșiile preferau „să se despartă fiii de părinți, frați și alte rudenii, trecând unii la acele de peste Prut moșii, iar alții rămânând dincoace” [304, p. 16].

Analiza situației proprietăților funciare din Basarabia, în momentul anexării, ne permite să constatăm că boierimea din noua regiune avea concentrate în mâinile sale mari latifundii. Cele mai mari latifundii și moșii aparțineau familiilor nobiliare: Balș, Bașotă, Donici, Cantacuzin, Catargi, Crupenschi, Millo, Paladi, Rosetti, Râșcan, Sturdza etc. De exemplu, în 1817 medelnicerului Vasile Rosetti din ținutul Hotin îi aparțineau moșiile Carlacheu, Romancăuți, Jabotînța, Cormani, fiecare a câte 1400, 1000, 2000 și 600 fălci de pământ (în total aproximativ 6700 desetine) [391, p. 33]. Constantin Teodorescu susține că în județul Hotin, din numărul total de 174 de moșii existente la 1817, 84 de moșii erau în proprietatea boierilor, ceea ce constituia 192088 fălci, sau 77,30% din suprafața totală [271, p. 56-65]. Cei mai mari proprietari erau reprezentanții familiei Balș (13350 de fălci), Iordache Cantacuzino (5730 de fălci), reprezentanții familiei Cazimir (11230 de fălci), Matei Crupenschi (6750 de fălci), reprezentanții familiei Mavrocordat (6780 de fălci), Milu Iordache (4540 de fălci), Iancu Sturdza (7627 de fălci) [271, p. 66-68]. Conform aceluiași autor, la 1817 în ținutul Soroca, din cele 183101 de fălci, 114934 aparțineau boierilor. Cei mai de vază moșieri erau Ion Balș (6985 de fălci), Nicolae Balș (4690 de fălci), Petrache Catargiu (8545 de fălci), Costache și Teodosiu Ghica (9045 de fălci), Alexandru Panainte (11120 de fălci), Ion Sturdza (5290 de fălci) [273, p. 129-130, 134]. Date referitoare la cel mai mare proprietar din Basarabia, în primii ani după anexare, identificăm și la Manuc Bei în însemnările sale referitoare la teritoriul dintre Prut și Nistru. Autorul susține că pământurile lui I.Balș și cele ale părinților săi, care stau la Iași, sunt locuite de aproape 6000 de familii [173, p. 11].

Despre ocupațiile boierilor basarabeni moldoveni, la momentul anexării, scrie în lucrările sale și Olga Nakko. Astfel, descriind activitatea boierului Tardeli, dânsa menționa că acesta mergea o dată sau chiar de două ori pe an la Viena, însoțind cireada de bovine/boi, pentru a o comercializa în Austria [395, p. 37]. Așadar, una dintre ocupațiile lor de bază era creșterea animalelor și comerțul. Autoarea menționează că „... acest comerț i-a îmbogățit. Comerțul cu grâu încă nu

apăruse, el era semănat doar pentru nevoile casei și era păstrat în niște gropi [*a se vedea detaliat*: 280, p. 315-316] săpate în câmp special pentru aceasta. Proprietarii de pământ se ocupau în special cu creșterea animalelor (bovinelor) pe care le comercializau negustorilor din Austria” [395, p. 37]. O.Nakko scrie că după anexare situația s-a schimbat din cauza că în Basarabia capătă răspândire pesta la bovine și oi. În plus, Austria a organizat la hotare carantină și mult timp n-a permis trecerea animalelor din Basarabia. În această perioadă moșierii s-au orientat spre comercializarea grâului, care era solicitat în Odesa, începând să cultive suprafețe tot mai mari. În așa fel, datorită faptului că portul Odesa se afla la o distanță apropiată, comerțul cu grâu a plasat creșterea animalelor pe planul secund [395, p. 49]. De fapt, autoarea evidențiază factorii care au impus schimbarea direcției de dezvoltare economică a Basarabiei: de la creșterea animalelor la creșterea cerealelor, de la exportul în Austria la cel în Odessa.

Dintre proprietarii funciari, care se ocupau cu creșterea vitelor, pot fi numiți: Hasnașii, Kalmuțki, Râșcanu, Leonard, Feodosiu, Russo, Suruceanu [43, p. 7]. Mențiuni despre creșterea cailor întâlnim la Teodor Vârnav: acesta cumpara mânzați, îi dădea moșului (său) Chiru să-i crească, după care-i vindea [294, p. 46]. Cele mai însemnate livezi aveau familiile Rossetti, Sturdza, Balș, Kazimir, Derojinski, Leonard, Crupenschi, Pisarjevschi, Pomer. În ce privește viticultura, acești purtători de cultură au aclimatizat în Basarabia și vița de vie franceză, pe larg cunoscute erau viile din Milești – ale lui P.C. Kazimir, din Speia – ale lui Pavel Leonard, din Boghicieni – ale fratelui său, din Tatarești – ale lui Al.Inglezi, din Călărași – ale lui M.Derojinski, din Ghidighici – ale lui A. Casso, din Hâncești – ale princ. Manuc-Bei, din Budești – ale lui C.Hartingh, din Lapușna – ale lui Tomuleț, din Bulboaca – ale lui C.Mimi, din Frumoasa – ale lui Cara-Vasile, din Purcari – ale lui Brunovski [43, p. 7].

Totuși, administrația țaristă a tins să disperseze etnic marii proprietari de pământ. Astfel, pentru merite deosebite față de dinastia Romanilor în Basarabia au fost înproprietăriți cu mii de desetine de pământ numeroși funcționari civili și militari ruși [146, p. 19-20]. Conform datelor prezentate de cercetătorul V.Tomuleț, după anexare s-a dat pământ elementului străin: conform deciziilor din 18 iunie, 16 octombrie, 12 și 21 decembrie 1823, din 1, 7, 8, 9 februarie 1824, 36 mari demnitari de stat ruși au primit din contul pământurilor libere de stat 172122 desetine de pământ, dintre care 98196 desetine 1618 stânjeni în ținutul Akkerman și 73926 desetine 490 stânjeni în ținutul Bender. Numai 22 de ofițeri din armata rusă au primit în aceste două ținuturi tocmai 49926 desetine 490 stânjeni de pământ; printre acestia generalii Kornilovici, Râleev, Sobaneev, Hapov și Sibirski – 27500 desetine [280, p. 410]. Faptul că administrația țaristă acorda pământuri în Basarabia rezultă și din corespondența dintre Caterina, soția lui Matei Crupenschi, și Maria Comnen, mama acesteia, care se afla la Sankt Petersburg. Maria Comnen o informează pe

fiica sa în una din scrisori că a primit în dar de la Maiestatea sa Alexandru I 3000 desetine de pământ, având posibilitatea de a-și alege singură locația. Deținătoarea susține că pământul primit „îl voi lua în alte gubernii ale Rusiei, căci am fost sfătuită să nu le cer în Basarabia, deoarece acolo s-au făgăduit până acum două sute de mii de desetine, care vor fi date Dumnezeu știe când și, pe lângă aceasta, chiar când s-o împărți pământul, îl va vinde toată lumea laolaltă și nu va mai avea nici o valoare” [132, p. 249]. Însăși legea din 25 octombrie 1824 consolida dreptul administrației țariste de a dispune de proprietăți funciare în Basarabia. Aceeași lege prevedea că confirmarea actelor despre donarea în proprietate a diferitelor terenuri de pământ în Basarabia era o prerogativă a Senatului [402, т. XXXIX, 1824, № 30095, c. 566].

Astfel, deși statutul nobililor confirmat la 1818 prevedea păstrarea proprietăților mobiliare și imobiliare, precum și a dreptului asupra țăganilor [402, т. XXXV, 1818, № 27357. СПб. 1830, c. 222.], în realitate aceste prevederi nu au fost respectate de administrația țaristă. Pe lângă faptul că foarte multe proprietăți au fost acordate străinilor, o parte a nobilimii a pierdut proprietățile din cauza datoriilor la stat. Riscul de a pierde moșiile era alimentat de lipsa de resurse financiare și umane pentru lucrarea pământului. În plus, dat fiind faptul că în Basarabia nu exista o instituție bancară, nobilii erau nevoiți să apeleze la cămătari. Astfel, în 1854, din 1221 de proprietăți private/particulare existente în Basarabia 42 au fost depuse ca gaj pentru diferite împrumuturi bănești. Dintre care 19 au fost luate de la proprietari pentru că aceștia n-au achitat procentele, iar 15 au fost vândute la licitație pentru că proprietarii n-au putut întoarce în genere suma împrumutată [391, p. 38]. Procesul descris de istoricul V.I. Morozon este confirmat de documentele de arhivă, precum și de anunțurile din ziarele editate în Basarabia. De exemplu, anunțul plasat de Administrația regională informează că la 29 iulie, 28 august și 28 octombrie 1824 vor fi puse în vânzare proprietățile funcționarului de clasa a VIII-a Varfolomeu pentru datoria de 747986 lei 321 aspre, și anume: moșia Cosăuți din ținutul Iași, moșia Chițeleni din ținutul Orhei, o parte din moșia Seledjeni din ținutul Orhei și a treia parte din moșia Meșeni din ținutul Orhei [8, d. 143, f. 5-5 verso]. În scopul achitării datoriei, conform deciziei Consiliului Suprem, din bunurile familiei lui Varfolomeu la vânzare publică au fost scoase: vinul, pâinea, îmbrăcămintea din postav, mătase, bumbac, blănurile, precum și mobila, vitele (16 boi), porcii, păsările și 2 pluguri. Astfel, se prevedea inventarierea tuturor obiectelor care vor fi vândute prin întocmirea a două liste: prima includea animalele, cerealele, vinul, vesela, deci bunuri care necesită îngrijire permanentă și a doua listă includea mobila, rochiile, țesăturile de diferite tipuri etc. [8, d. 143, f. 10-10 verso].

Ulterior, Administrația regională a Basarabiei plasează în ziar un nou anunț, prin care informează că la 5, 8 și 12 august 1829 vor fi scoase la licitație „în proprietate veșnică” moșiile care au aparținut funcționarului de clasa a VIII-a Varfolomeu, după cum urmează: moșia

Cosăuți, județul Iași [8, d. 438, f. 2-2 verso]; moșia Coțeleni, județul Orhei [8, d. 438, f. 2 verso]; moșia Seledjeni, județul Orhei [8, d. 438, f. 2 verso-3]; târgușorul Criuleni [8, d. 438, f. 3-3 verso]; moșia Buciușca [8, d. 438, f. 4-4 verso]; moșia Muncești și o parte din moșia Mișeni care aparține surorii lui Varfolomeu – Mărioara [8, d. 438, f. 5-5 verso]. Alături de Varfolomeu, în același an au fost expuse la licitație proprietățile serdarului Măcărescu – moșia Trifeni și moșia Cărpești din județul Orhei, moșiile Bârnzeni și Besdijeni, Corpaci din județul Hotin; ale funcționarului de clasa a VI-a Vardalaha – moșia Stelenești din Județul Hotin și moșiile Mânzateștii Vechi și Gangureni din județul Iași [8, d. 438, f. 14]. Conform informației mareșalului regional al nobilimii, prezentate la 17 august 1829, proprietatea acestora nu a fost vândută la licitația organizată în iulie, din care considerent se anunță organizarea unei noi licitații, la 17, 18 și 23 septembrie 1829, la care se va propune darea în arendă pe o perioadă de 3 ani a acestor moșii [8, d. 438, f. 28-30].

Pentru datorii au mai fost date în arendă averile nobililor Vasile Cațica – la 1 august 1826 (în valoare de 24451 lei); Pavel Măcărescu – la 1 iulie 1823 (pentru datorii în valoare de 413030 rub. 19 $\frac{3}{4}$ cop.), serdarului Teodor Măcărescu – la 1 ianuarie 1827 (pentru o datorie la stat de 213791 rub. 27 $\frac{3}{4}$ cop.), Dimitrie Stefache – la 1 noiembrie 1826 (pentru caii de poștă luați de la Teodor Măcărescu care aparțineau statului; acesta avea o datorie de 35343 ruble 87 $\frac{1}{2}$ cop.), funcționarului de clasa a VII-a Millo – pentru o datorie de 46240 ruble 22 $\frac{1}{2}$ cop. [8, d. 429, f. 15]. Situația creată i-a făcut pe nobilii din Basarabia să se adreseze, la 10 martie 1830, Guvernatorului Civil al Basarabiei, funcționarului de clasa a V-a Sorocinski, prin care îl informează că Basarabia – „izvor bogat”, sursă de producție se află la moment într-o stare dezastruoasă. Cauzele acesteia au fost seceta și recolta slabă, precum și faptul că 7 ani la rând regiunea a fost pustiită de lăcuste, la care se adaugă obligația basarabenilor de a asigura cu provizie armata rusă, trecerea acesteia prin Basarabia și, în sfârșit, epizootiile la animale. Ca urmare, nobilii nu mai sunt proprietari, ci debitori. Pentru a-și întreține proprietățile, aceștia au luat credite, crezând că vor fi în stare să înotă datoria și procentele, dar nu a fost să fie așa. Sumele, ne semnificative la început, datorită procentelor și amenzilor aplicate au crescut semnificativ. Acestea au crescut și în urma reformei monetare, când de la cursul în lei s-a trecut la cel în asiginate rusești, iar la achitarea datoriilor nu se mai ținea cont de faptul că contractele au fost încheiate în lei. Ca rezultat, familiile care până nu demult erau cele mai bogate au nimerit în datorii. Proprietățile și întreaga avere a unui număr impunător de moșieri a fost supusă sechestrului, deci aceștia nu mai puteau să dispună liber de ele [8, d. 429, f. 15-16 verso]. Mareșalul nobilimii din Basarabia I.M. Sturdza scria în acest sens general-maiorului P.I. Fiodorov, guvernator general interimar al Novorosiei și Basarabiei, că pământurile moșierești erau populate de oameni liberi, iar prestațiile mici la care erau supuși și

insuficiența forței de muncă aduceau moșierilor un venit modest la capitalul investit la procurarea moșiilor, care nu putea fi comparat cu cel obținut de pe moșiile din guberniile interne ruse, populate de șerbi [8, d. 1102, f. 145; 126, p. 72].

Problemele economice cu care se confruntau reprezentanții nobilimii din Basarabia sunt specificate și în memoriul depus de aceștia, la 10 martie 1830, pe numele Guvernatorului Civil al Basarabiei Sorocinski. În această adresare nobilimea din Basarabia susține că ea beneficiază de drepturile și privilegiile specifice boierimii moldovenești, printre care: a) dreptul de a deține scutelnici [*a se vedea detaliat*: 280, p. 535-336] și breslași [Cuvântul „breslași” în acest context are semnificația de îngrijitorii pădurilor, livezilor, viilor, carierelor, lanurilor, pășunilor, iazurilor, morilor, prisăcilor, de ciobani și paznici ai harmanelor și tuturor clădirilor [8, d. 429, f. 16 verso] (primii însă au fost suprimați, iar deținerea breslașilor, deși Consiliul Suprem a emis la 19 iulie 1818 o decizie în acest sens, ea nu a fost confirmată de Împărat); b) dreptul de a practica liber comerțul [126, p. 68-69] și alte tipuri de activitate negustorească atât în regiune, cât și peste hotarele acesteia, fără a achita impozite, în afară de taxele vamale [8, d. 429, f. 16 verso-17]. Însă, la moment, nobilimea nu beneficia de aceste privilegii; ca rezultat, situația acesteia era destul de complicată, iar foarte mulți reprezentanți ai nobilimii aveau datorii la stat. În legătură cu acest fapt nobilimea din Basarabia, adresându-se Maiestății Sale Împăratului solicita: 1. Acordarea privilegiilor și iertarea datoriilor; 2. Dispunerea în deplinătate de a dreptul la libera practicare a comerțului, în regiune și peste hotare, fără plata impozitelor, în afară de taxele vamale; 3. Confirmarea deciziei Consiliului Suprem al Basarabiei din 19 iunie 1818 cu privire la breslași și eliberarea acestei categorii sociale de plata impozitelor personale locale, în afară de achitarea birului; 4. Deschiderea unei bănci, unde nobilii vor puteau beneficia de credite, punând ca gaj proprietățile lor funciare și unde va fi posibil de evaluat fiecare desetină de pământ arabil și nearabil; 5. Iertarea datoriilor proprietarilor funciari față de stat [8, d. 429, f. 17-18].

Ca rezultat, statul a fost nevoit să satisfacă o parte din aceste cerințe, deși treptat. De exemplu, după aplicarea în provincie, la 26 septembrie 1830, a structurii de gildă Administrația Financiară a Basarabiei solicită, la 6 martie 1831, Ministerului de Finanțe anumite dispoziții referitoare la acordarea privilegiilor comerciale și nobililor încadrați în comerț. La 24 martie 1831 Ministerul de Finanțe informează Administrația Financiară din Basarabia că dvorenii beneficiază de aceleași privilegii ca și negustorii de gildă [6, d. 370, f. 141-141 verso]. La 5 iulie 1845 sunt confirmate privilegiile la plata impozitelor de gildă, de care puteau beneficia nobilii încadrați în comerț, acordate orașului Chișinău pentru o perioadă de 10 ani (1840-1850), care în această perioadă de timp vor cumpăra sau vor construi în capitală imobile [5, d. 3643, f. 19-19 verso].

Cu toate acestea, drepturile nobilimii din Basarabia de a practica liber comerțul au cunoscut și anumite obstacole. Una dintre aceste restricții viza nobilii care exercitau funcții civile, fapt confirmat prin solicitările nobililor basarabeni de a li se asigura compatibilitatea statutului lor cu dreptul de a se înscrie în ghidele negustorești. Spre exemplu, la 25 mai 1846 nobilul Cheșcu, locotenent în rezervă, înaintează mareșalului regional al nobilimii o cerere de a se înscrie în rândul negustorilor de gildă din orașul Odesa. Cereri de acest gen au fost depuse și de reprezentanții familiilor de nobili Constantin Râșcanu, Carabet Anuș etc. [8, d. 1203, f. 3; 126, p. 71].

Astfel, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea boierimea basarabeană decade și în plan material, căci latifundiile ei trec, încetul cu încetul, în mâinile a fel de fel de venetici și aventurieri, care nu au nicio legătură cu acest pământ, nici cu țărănimea basarabeană, față de care nu înțeleg să aibă altă atitudine și alt raport decât acela de exploatator fără milă și fără rușine [37, p. 97]. Pe la 1867, în județul Hotin nu mai întâlnim proprietari ca Rossetti, Balș, Canta, Cantacuzin, Sturdza, în schimb constatăm familii noi: Cervenodali, Cerchez, Botezat, Marazli etc. Mulți dintre noii proprietari nefiind de proveniență nobilă [391, p. 36]. Fapt constatat și de călătorii străini în anii '60 ai secolului al XIX-lea. Trecând prin Hotin, aceștia susțin că „proprietarii moldoveni de moșii sunt dispersați de elementul rus (reprezentat de funcționari), grecesc și chiar evreiesc” [410, p. 12].

O problemă a nobilimii din Basarabia a fost legată de adoptarea Regulamentului din 1868, care prevedea aplicarea reformei agrare, adică împroprietărirea țăranilor cu pământ din contul suprafețelor de teren ce aparțineau moșierilor. Acest proces s-a desfășurat inclusiv sub influența reformei agrare din 1861, aplicate în Basarabia în baza Regulamentului din 1868 [11, d. 424, f. 111-117; 280, p. 478-479; 355, p. 198-222]. Potrivit reformei agrare, nobilii urmau să dea țăranilor 157 mii desetine de pământ [391, p. 38].

În această situația s-au pomenit și membrii familiei Măcărescu. Astfel, la 11 iunie 1870 Ion Măcărescu, proprietarul moșiei Corpaci, plasa Brânzeni, județul Iași, informa organul județean de resort despre faptul că țăranii de pe moșia sa erau de acord să o procure [7, d. 86, f. 2-2 verso], anexând adeverința care atesta tratativele duse cu aceștia [7, d. 86, f. 4-4 verso]. Analizând dosarul, constatăm că pe moșia Corpaci a lui Ion Măcărescu locuiau 41 de familii de țărani și 9 burlaci [7, d. 86, f. 4 verso]. În conformitate cu certificatul eliberat la 2 august 1869 de către inginerul cadastral Pavlovski, proprietatea moșierului Măcărescu era alcătuită din 2386 desetine de pământ arabil, dintre care 17 erau depuse în gaj pentru un împrumut, și 34 desetine de pământ nearabil [7, d. 86, f. 9 verso]. Din această proprietate țăranilor urmau să le fie împărțite 2/3 din pământul arabil, adică 1560 desetine, iar conform art. 11 al Regulamentului din 14 iunie 1868 fiecărui țăran îi revenea câte 9 ½ desetine [7, d. 86, f. 10 verso].

La 17 mai 1870, locuitorii satului Corpaci au discutat în cadrul adunării satești, prezidate de starostele Gheorghe Rotari, problema privind răscumpărarea pământului. În urma analizei situației, membrii adunării au hotărât să procure moșia pe care o vindea Ion Măcărescu, să ia un credit de la stat în acest scop, iar pentru a duce tratative cu proprietarul și a stabili condițiile actului de vânzare-cumpărare au ales drept reprezentanți pe Vasile Zanoga, Ion Bobu, Constantin Prica, Ibanu Moșu, Vasile Gaitura și Gheorghe Toloacă [7, d. 86, f. 5-7 verso]. Astfel, la 10 februarie 1871 contractul încheiat între Ion Măcărescu și țăranii din satul Corpaci este considerat valabil. Conform înțelegerii, aceștia urmau să achiziționeze de la proprietar 1520 desetine de pământ, la care se mai adaugă 28 desetine 997 stânjeni ce nu intrau în prețul stabilit: 12 desetine 100 stânjeni – drumurile și străzile din satul Corpaci; 11 desetine 1436 stânjeni – terenurile mlăștinoase, carierele de piatră, lut; 4 desetine 958 stânjeni – biserica și proprietățile ei [7, d. 86, f. 45-45 verso]. Pentru aceste suprafețe urmau să achite anual, timp de 49 de ani, 2736 ruble [7, d. 86, f. 46].

Cele analizate ne permit să concluzionăm că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea are loc și un alt proces, nu mai puțin important pentru studiul problemei – tendința de a reduce proprietățile funciare ale nobililor. Procesul se desfășoară în paralel cu politica de împrumut a familiilor alogene promovată de statul rus pe teritoriul provinciei, cu operațiile de vânzare-cumpărare a proprietăților ce iau amploare, dar și cu împrumutarea țăranilor în urma reformei agrare din anii '60 și '80 ai secolului al XIX-lea. Astfel, se reduce numărul proprietăților nobiliare, crește numărul proprietăților deținute de țărani și de alte categorii sociale, cu consecințe importante pentru relațiile marfă-bani în agricultură. Paul Gore caracterizează astfel această situație din 1877: dacă la început nobilii dețineau 72,2% din proprietățile funciare, iar țăranii – 4,5%, atunci în 1905 nobilii dețin doar 56,7%, iar țăranii – 14,9% [292, p. 38].

Procesul de deposedare a proprietarilor autohtoni și împrumutarea alogenilor este descris și de nobilul P. Crușevan. Dânsul descrie trecerea proprietăților funciare din mâinile boierilor autohtoni la cei alogeni, precum și schimbarea ambianței pe aceste moșii. Căci, în primele decenii după anexare „conacele, deși era mai modeste, păreau mai pline de viață...”, pământul nu era lucrat cu unelte performante, dar nici în gaj nu era depus și, principalul, continuă autorul, „toate acestea aparțineau celor a căroră trebuie să le aparțină, locuitorilor autohtoni, dar nu celor veniți, străinilor, care nu aveau nimic în comun cu Basarabia” [378, p. 117].

Totodată, nu trebuie să afirmăm că împrumutarea străinilor, datoriile la stat și reforma agrară au îndepărtat nobilii basarabeni de agricultură. Către sfârșitul secolului al XIX-lea nobilii din Basarabia investesc în moșiile lor pentru a obține venituri. De exemplu, funcționarul de clasa a VIII-a Nicolae Mandro a obținut credit de 1500 de ruble pe o perioadă de 5 ani din capitalul

preconizat pentru dezvoltarea industriei agricole. Creditul era necesar pentru a spori cantitatea de poamă de soiuri europene și de Crimeea, pentru a achiziționa un teasc modern și pentru a finisa construcția uscătoriilor de fructe, ceea ce-i va permite să exporte vin și fructe uscate în regiunile îndepărtate ale Rusiei. N.Mandro intenționa să mărească și dimensiunile beciului, astfel încât în el să încapă 1000 de vedre de vin [8, d. 1997, f. 38-39]. În același context sunt de menționat și moșiile fraților Atanasiu, care puteau servi drept exemplu pentru proprietarii din Basarabia de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Lucrarea pământului de pe moșii cu ajutorul unui inventar performant avea ca rezultat producerea pentru comercializare, a circa 2 ½ milioane puduri de cereale. Frații Atanasiu creșteau oi cu lână fină, porci de rasă și cai, aveau în proprietate mori cu aburi, fabrici de uleiuri, ferme de vaci, untul și brânza de la care mergeau la export [53, p. 3-41].

Cele analizate ne permit să conchidem că spre sfârșitul secolului al XIX-lea unii moșieri basarabeni și-au schimbat mentalitatea, ajustându-și gospodăriile la cerințele pieței, încadrându-se în relațiile marfă-bani, producând pentru piață.

Astfel, putem constata că prin politica promovată în Basarabia administrația imperială rusă tindea să schimbe componența etnică a proprietarilor funciari, precum și să reducă importanța acestei categorii sociale în plan economic.

Deci, după anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus statutul politico-juridic și social-economic al nobilimii basarabene a suferit schimbări. Boierimea basarabeană, *de jure*, a obținut un statut avantajos, beneficiind atât de privilegiile specifice boierimii din Principatul Moldova, cât și de cele ale dvorenimii ruse; *de facto*, însă, ea nu a beneficiat pe deplin de niciunul din aceste statute. Administrația țaristă a tins să minimalizeze rolul nobilimii în viața politică și economică, încât funcțiile principale erau deținute de funcționari ruși sau de nobili basarabeni dar controlați de reprezentanții ruși. Deciziile importante în regiune/gubernie în viața politică și economică veneau de la Odesa și Sankt Petersburg, ceea ce, desigur, a influențat mentalitatea nobilimii. Politica țaristă în domeniul economic a afectat poate și mai mult mentalitatea nobilimii, căci mulți dintre reprezentanții nobililor basarabeni, deținători ai unor proprietăți funciare impunătoare, au ajuns să-și piardă moșiile, acestea nimerind în mâinile străinilor. Astfel, scopul administrației țariste a fost de a deznaționaliza, rusifica și dispersa nobilimea din Basarabia. Ca rezultat, la sfârșitul dominației ruse componența etnică a acestei categorii sociale a suferit modificări esențiale, iar nobilii își creează două ipostaze: una pentru administrația țaristă și alta pentru propriul lor „eu”, subiect care va fi abordat în următoarele paragrafe.

2.3. Dinamica și structura etnică a nobilimii din Basarabia

Pentru a cunoaște mai detaliat istoria nobilimii din Basarabia în secolul al XIX-lea este necesar să studiem schimbările de ordin numeric și etnic al nobilimii din Basarabia care s-au produs între anii 1812 și 1873. În compartimentul ce urmează am avut drept obiectiv cercetarea dinamicii și structurii etnice a nobilimii basarabene în secolul al XIX-lea.

Primele date cu privire la numărul nobililor din teritoriul dintre Prut și Nistru au fost reflectate în Recensământul populației realizat în 1817, rezultatele cărora au fost sistematizate în Tabelul 1.1. Analiza datelor din 1.1.1. ne permite să constatăm că, în anul 1817, în Basarabia erau înregistrate 476046 de persoane, inclusiv 242818 persoane de sex masculin (51%) și 233228 persoane de sex feminin (49%), care alcătuiau 22984 de familii. Datele Tabelului 1.1. demonstrează că la 1817 în Basarabia existau 209 familii de nobili, care întruneau 836 de persoane (inclusiv: 436 de sex masculin și 400 de sex feminin). Nobililor le reveneau doar 0,2% din numărul total al populației de 476046 de persoane. Număr care este mic în comparație cu alte categorii sociale atestate în Basarabia în cadrul acestui Recensământ: mazili și rușii – 14125 de persoane (3%), clerul – 16360 de persoane (3,4%), orășenii 52715 persoane (11%) etc.; majoritatea o alcătuiau însă țărani – 368330 de persoane, ceea ce constituie 78,8%. La analiza datelor indicate în Tabelul 1.1. cu referire la numărul de nobili existent pe teritoriul dintre Prut și Nistru la 1817 trebuie să ținem cont de rezultatele politicii țariste promovate față de această categorie socială după 1812. În primul rând, menționăm obligația proprietarilor, conform Tratatului de pace de la București, de a face alegerea: sau să locuiască în Moldova și să-și piardă proprietățile în Basarabia, sau să locuiască în Basarabia și să-și păstreze moșiile pe acest teritoriu. Din constatările realizate în paragraful anterior, putem menționa că mulți boieri au ales să rămână în dreapta Prutului, alții au trimis doar un reprezentant al familiei lor în noua regiune anexată. Ceea ce, desigur, a influențat numărul nobililor, înregistrându-se o scădere a acestuia. În al doilea rând, numărul nobililor a fost afectat de politica țaristă de a susține și confirma noblețea unor persoane care până a obține titlul de nobil au avut statutul de „slugi”, obținând acest titlu prin falsificarea documentelor, și de a încadra alogonii în rândul nobilimii basarabene.

Totuși, în anii '20 ai secolului al XIX-lea înregistrăm o descreștere a numărului de nobili: astfel, dacă la 1817 au fost înregistrate 209 familii de nobili, atunci în 1821 au fost confirmate doar 189 de familii, iar la 1824 doar 102 familii [54, p. 31-32] au fost incluse în Cartea Genealogică a neamurilor nobilare din Basarabia. Faptul că numărul nobililor era în scădere este confirmat și de datele prezentate de administrația țaristă la 1828 (Tabelul 1.2.). Conform datelor Tabelului 1.2., în anul 1828 în Basarabia erau înregistrate 401717 de persoane (inclusiv: 212543

de persoane de sex masculin (52,9%) și 189174 de persoane de sex feminin (47,1%)). Populația era repartizată în județele Basarabiei după cum urmează: județul Hotin – 117534 de persoane (29,3%), județul Orhei – 114154 de persoane (28,4%), județul Iași – 102017 persoane (25,4%), județul Bender – 39341 de persoane (9,8%), județul Akkerman – 20537 de persoane (5,1%), județul Ismail – 81343 de persoane (2,0%). Analiza datelor prezentate în Tabelul 2 ne permite să constatăm că în 1828 pe teritoriul Basarabiei existau 712 nobili, ceea ce constituia 0,2% din numărul total al populației de 401717 persoane existente în regiune. La fel, din datele prezentate în Tabelul 1.2. constatăm că cei mai mulți nobili aveau reședința în județul Iași – 311 nobili (43,7%), urmat de județul Orhei – 299 de persoane de origine nobilă (42%), județul Hotin – 54 de nobili (7,6%), județul Bender – 30 de nobili (4,2%). Cei mai puțini nobili înregistrăm în județele de sud ale Basarabiei Ismail și Bender, a câte 9 nobili în fiecare județ, ceea ce constituia 1,3%. O altă concluzie care reiese din datele prezentate în Tabelul 1.2. este că în anul 1828 din cei 712 nobili 200 erau proprietari de moșii, ceea ce constituie 28,1%, iar 153 de nobili (21,5%) nu dețineau moșii. Majoritatea, însă, o alcătuiau nobilii personali – 359 de nobili, ceea ce constituie 50,4% din numărul total de 712 nobili.

Analiza comparativă a datelor prezentate în Tabelele 1.1 și 1.2 ne permite să constatăm scăderea numărului de nobili înregistrați în regiunea Basarabia, de la 836 de nobili existenți la 1817 numărul acestora a scăzut la 712 persoane în 1828. Cauza acestei scăderi a fost, în viziunea noastră, politica imperială promovată față de nobilimea din regiune privind acordarea titlurilor nobiliare. Astfel, în rezultatul activității Comisiei de confirmare a nobleței, precum și a activității Adunării Deputaților Nobilimii nu tuturor doritorilor li se recunoștea nobleța, iar reprezentanții boierimii autohtone întâlneau dificultăți și la adunarea actelor doveditoare a nobleței. De fapt, numărul mare de nobili personali denotă că administrația țaristă acorda titluri nobiliare funcționarilor civili și militari din Basarabia, care de cele mai dese ori erau de origine străină și exprimau credință politicii țariste.

Totodată, trebuie să constatăm că numărul nobililor ereditari și al celor care aveau dreptul de a participa la alegerile nobiliare [402, т. XXXV, 1818, № 27357, с. 229] în regiunea Basarabia era mult mai mic. De exemplu, la 6 iulie 1835 Ministerul Afacerilor Interne a cerut ca mareșalul regional al nobilimii să prezinte informații despre numărul de nobili care exista în Basarabia, conform următoarelor categorii: numărul de nobili care, conform prevederilor legale, au dreptul de a participa nemijlocit la alegerile nobiliare în baza proprietății funciare deținute (de la 300 desetine), fără a-i exclude pe cei care nu sunt la moment în regiune; numărul de nobili care au dreptul de a participa la alegeri ca delegați în bază de procură; numărul femeilor de origine nobilă care pot acorda dreptul de a participa la alegerile nobiliare altor persoane de încredere;

numărul nobililor care nu au dreptul de a participa la alegeri, dar sunt confirmați în noblețe de către Departamentul de Heraldică; numărul nobililor recunoscuți de Adunarea Deputaților Nobilimii, dar nu sunt confirmați de către Departamentul de Heraldică [8, d. 354, f. 9, 11] (Tabelul 1.3). Analizând datele din Tabelul 1.3, constatăm că la 1835 în Basarabia existau 704 nobili. Din acestea 126 de nobili (18%) dețineau proprietăți funciare ce depășeau 300 de desetine și astfel puteau participa la alegerile nobiliare în baza proprietății funciare deținute. Dețineau proprietăți funciare mari nobilii din județele Orhei – 49 de nobili, Iași – 38, Hotin – 27, Akkerman – 9 nobili. Nobilii care puteau participa la alegeri reprezentând interesele unor persoane care au acest drept, dar care din anumite motive nu puteau fi prezenți la alegerile nobiliare, erau în număr de 84 (12%), dintre care: 60 (8,5%) de nobili participau în bază de procură, iar 24 (3,5%) reprezentau interesele femeilor de proveniență nobiliară. Totuși, marea majoritate, conform informațiilor oferite de către mareșalul regional al nobilimii, o constituie nobilii care sunt confirmați de Adunarea Deputaților Nobilimii, nu și de Departamentul de Heraldică. Numărul acestora constituie 493 de persoane, sau 70% din numărul total de nobili. În viziunea noastră, cauza acestui fapt este că în primii ani de activitate a organelor de cercetare a nobleței, din necesitatea de a crea o instituție a nobilimii conform celei existente în Imperiul Rus, procesul de confirmare era destul de ușor, iar dosarele nobililor incluși în Cartea Genealogică a Neamurilor nobiliare din Basarabia nu erau analizate și de Departamentul de Heraldică.

Conform datelor din Tabelul 1.3, cei mai mulți nobili aveau reședința în județul Orhei – 303 nobili, ceea ce constituie 43,0%, urmat de județul Iași – 186 de nobili (26,4%), județul Hotin – 141 de nobili (20,0%), județul Akkerman – 40 de nobili (5,8%) și județul Bender – 26 de nobili (3,7%). Făcând o comparație cu datele prezentate de administrația țaristă în 1828, constatăm că numărul nobililor practic rămâne același, însă se schimbă repartizarea în județe. Dacă în județele Orhei (299 de nobili în 1828 și 303 nobili în 1835) și Bender (30 de nobili în 1828 și 26 de nobili în 1835) numărul rămâne aproape neschimbat, atunci pentru celelalte județe numărul a crescut sau s-a micșorat semnificativ. De exemplu, în județul Iași de la 311 nobili înregistrați în 1828, peste 7 ani au fost identificați doar 186 de nobili. Pentru județele Hotin și Akkerman situația este inversă. În județul Akkerman numărul nobililor a crescut de la 9 la 40, creștere realizată în urma politicii de acordare, în special funcționarilor ruși, a întinselor proprietăți în sudul Basarabiei.

La 31 mai 1836 mareșalul regional al nobilimii Egor Dimitriu primește o nouă dispoziție, prin care era informat că ministrul Finanțelor întocmește o listă a populației de pe teritoriul Rusiei, însă revizia care a fost realizată nu este exactă, din care considerent roagă să i se prezinte informația cu privire la numărul nobililor ereditari care sunt incluși în Cartea Genealogică a neamurilor nobiliare și la numărul nobililor personali existenți la momentul actual în Basarabia,

precum și informații despre alte categorii sociale, dacă cunoaște [8, d. 354, f. 15, 15 verso] (informația prezentată de mareșalul regional al nobilimii este reflectată în Tabelul 1.4). Analiza datelor incluse în Tabelul 1.4 ne permite să constatăm că, potrivit informației prezentate de mareșalul regional al nobilimii în 1836, pe teritoriul Basarabiei numărul nobililor constituia 510 persoane. Astfel, înregistrăm o scădere considerabilă față de datele prezentate de același mareșal regional al nobilimii în anul 1835, când persoanele de origine nobiliară erau în număr de 704. Conform acestor date, la acea vreme în regiune existau 484 de nobili ereditari (95%), dintre care 232 de nobili (48,0%) locuiau în județul Orhei, urmat de județul Iași cu 119 nobili (25%), iar cei mai puțini nobili ereditari erau în județele Akkerman și Leova – 7 (1%) și, respectiv, 6 (1%) nobili ereditari. Conform aceluiași date, la 1836 pe teritoriul Basarabiei locuiau 26 de nobili personali (5%), dintre care mai mult de jumătate erau amplasați în județul Orhei (54%). În viziunea noastră, aceste date sunt incomplete; nefiind prezentat numărul total al nobililor, o diferență considerabilă putem identifica pentru fiecare județ. De exemplu, în județul Orhei numărul persoanelor de origine nobiliară a scăzut de la 303 la 246; în județul Iași – de la 186 la 121; în județul Akkerman – de la 40 la 8 nobili etc. Aceste incertitudini au fost cauzate, în viziunea noastră, de faptul că numărul nobililor personali prezentat în informație este unul eronat, deoarece la 1828 pe teritoriul Basarabiei erau 359 de nobili personali [5, d. 1199, f. 63] și într-un termen atât de scurt numărul acestora nu putea să scadă la 26 de persoane [8, d. 354, f. 17, 17 verso]. În plus, politica administrației țariste de a confirma noblețea diferiților funcționari străini pe teritoriul Basarabiei avea ca rezultat apariția mai multor nobili personali și nu reducerea numărului acestora. Explicații ale acestei erori pot fi diverse. Probabil, mareșalul regional al nobilimii nu cunoștea numărul adevărat al nobililor personali din Basarabia și a transmis doar datele de care el dispunea la moment. Or, același Egor Dimitriu adresează în 1833 Guvernatorului General al Novorosiei și Basarabiei o cerere, prin care roagă ca acesta să permită alegerea în diverse funcții a persoanelor din rândul nobililor basarabeni cu mențiunea că „nobilii și funcționarii din Basarabia sunt capabili și vrednici de a ocupa aceste funcții” [8, d. 668, f. 2-2 verso]. Astfel, informația că în Basarabia majoritatea nobililor erau reprezentanți ai nobilimii ereditare venea să ridice autoritatea acestei categorii sociale. Considerent din care susținem că la mijlocul deceniului al patrulea al secolului XIX numărul nobililor din Basarabia era mai mare.

Ideea că la mijlocul anilor '30 ai secolului al XIX-lea numărul nobililor era mult mai mare este confirmată de datele prezentate de nobilul basarabean A. Nakko, care într-o lucrare dedicată vieții politice, economice și sociale a Basarabiei în secolul al XIX-lea face referință și la numărul de nobili existenți în Basarabia. Conform mențiunilor autorului, constatăm că în anul 1834 în Basarabia existau 1324 de nobili, ceea ce constituie 0,3% din numărul total al populației (398954) [393, f. 217-217 verso].

Faptul că numărul nobililor este mai mare decât cel prezentat de mareșalul regional al nobilimii este confirmat de datele prezentate de judecătoriile locale și organele de poliție, pentru fiecare oraș și județ din regiune, Guvernatorului Civil al Basarabiei P.Fiodorov în anul 1836. (Datele sunt prezentate în Tabelul 1.5). Conform datelor incluse în Tabelul 1.5, în anul 1836 pe teritoriul Basarabiei erau înregistrate 596658 de persoane (inclusiv 31732 de sex masculin (53,3%) și 9278926 de sex feminin (46,7%)). Din numărul total al populației 87157 (14,6%) locuiau în mediul urban, după cum urmează: în orașul Akkerman – 24113 persoane (27,7%), în orașul Chișinău – 23677 (27,2%), în orașul Tucikov – 14418 (16,5%), în orașul Bender – 6933 (8%), în orașul Reni – 4290 (4,9%), în orașul Bălți – 3670 (4,2%), în orașul Orhei – 3082 (3,5%) etc. În mediul rural, în anul 1836, conform datelor Tabelului 1.5 locuiau 509501 persoane (85,4%), dintre care: 268444 de sex masculin (52,7%) și 241057 de sex feminin (47,3%). Repartizarea populației pe județe în 1836 reprezenta următorul tablou: județul Hotin – 122148 (24%), județul Iași – 101100 (19,8%), județul Orhei – 74805 (14,7%), județul Chișinău – 70102 (13,8%), județul Soroca – 55255 (10,8%), județul Akkerman – 34702 persoane (6,8%) etc.

Din numărul total al populației din Basarabia în 1836, nobilii erau în număr de 1465 de persoane, ceea ce constituie 0,2%, dintre care 765 de nobili ereditari (52,2%) și 700 de nobili personali (47,7%). Din numărul total al nobililor 492 (33,6%) locuiau în mediul urban, constituind 0,6% din numărul total al populației înregistrate în orașe și 973 (66,4%) în mediul rural, sau 0,2% din numărul populației din sate. Analiza datelor prezentate în tabel ne permite să constatăm că în mediul urban cei mai mulți nobili sunt înregistrați în orașul Chișinău – 205 nobili (41,7%), (inclusiv 86 de nobili ereditari și 119 nobili personali), urmat de orașul Akkerman cu 122 de nobili (24,8%), (inclusiv 87 de nobili ereditari și 35 de nobili personali), orașul Tucikov cu 51 nobili (24,8%), (inclusiv 16 nobili ereditari și 35 de nobili personali), orașul Bender cu 47 de nobili (9,6%), (inclusiv 7 nobili ereditari și 40 de nobili personali), orașul Hotin cu 41 de nobili (8,3%), (inclusiv 26 de nobili ereditari și 15 nobili personali) etc. Din cei 973 de nobili care locuiau în mediul rural 531 sunt nobili ereditari, iar 442 – nobili personali. În mediul rural cei mai mulți nobili locuiau în județul Iași – 388 de nobili (39,9%), dintre care 298 de nobili ereditari și 90 de nobili personali, apoi în județul Chișinău erau înregistrați 226 de nobili (23,2%), inclusiv 20 de nobili ereditari și 206 nobili personali, în județul Hotin – 108 nobili (11,1%), inclusiv 48 de nobili ereditari și 60 de nobili personali, în județul Soroca – 105 nobili (10,8%), inclusiv 91 de nobili ereditari și 14 nobili personali, în județul Orhei – 79 de nobili (8,1%), inclusiv 45 de nobili ereditari și 34 de nobili personali etc.

Astfel, făcând o comparație între informația prezentată de mareșalul regional al nobilimii la 1836 și cea prezentată de instituțiile judecătorești și cele de poliție guvernatorului P.Fiodorov,

observăm o diferență vădită, de la 510 la 1465 de nobili. În viziunea noastră, informația prezentată de mareașul regional al nobilimii pare a fi incompletă, mai ales dacă ținem cont de faptul că în anii '30 ai secolului al XIX-lea procesul de confirmare a nobleței, în special pentru funcționarii militari și civili, pentru șleahța poloneză (*a se vedea detaliat* Capitolul 2, paragraful 2.1.) era destul de facil. Iar procesul de revizuire a hotărârilor Adunării Deputaților Nobilimii [390, p. 161-168; 8, d. 997, d. 998] și a Cărții Genealogice a neamurilor nobiliare din Basarabia se va realiza începând cu anii '40 ai secolului al XIX-lea.

Informații despre numărul nobililor din Basarabia pentru anii 1842-1861 sunt prezentate în Tabelul 1.6. Realizând o sinteză a datelor de arhivă și a celor prezentate de către istoricii Ya.Grosul și I.Budak, observăm o creștere considerabilă a numărului de nobili în Basarabia pe parcursul a două decenii (1842-1861). Astfel, de la 3478 de nobili existenți în 1842 s-a ajuns la 9083 de nobili în 1861. O creștere numerică considerabilă o constatăm în baza datelor din Tabelul 1.6 și pentru nobilimea ereditară din Basarabia, numărul căror a crescut de la 948 în 1842, ceea ce constituie 27,3% din numărul nobililor existenți la moment, la 3796 de nobili în 1861, ceea ce reprezintă 41,8% din numărul lor total. În viziunea noastră, acest proces este cauzat de faptul că în Basarabia, începând cu anii '40 ai secolului al XIX-lea, a crescut numărul persoanelor a căror noblețe ereditară a fost confirmată prin documentele care dovedeau activitatea cu devoțiune în serviciul militar și civil al administrației țariste, precum și numărul nobililor străini care au trecut în supușenia Imperiului Rus, în comparație cu primele decenii după anexare, când la baza confirmării nobleței ereditare erau puse actele ce dovedeau că aceste persoane aparțineau unor neamuri nobiliare vechi. O altă concluzie referitoare la numărul nobililor ereditari pe care o putem deduce analizând datele din tabel ar fi efectul aplicării legii din 29 ianuarie 1845 care se referea la confirmarea Cărții Genealogice a neamurilor nobiliare din Basarabia [403, том XX, 1845, № 18676, c. 150-151], în rezultatul căreia s-a înregistrat o reducere a numărului de nobili ereditari din Basarabia. Astfel, dacă în 1845 numărul acestora era de 4323 de persoane, număr care s-a menținut aproape că în aceleași limite și în 1846 (4239), atunci deja în 1847 numărul lor s-a redus la 2416 de persoane. Datele Tabelului 1.6 denotă că între anii 1841 și 1861 s-a înregistrat o creștere și a numărului de nobili personali în Basarabia – de la 2530 la 5287. Totodată, coraportul dintre nobilimea ereditară și cea personală a înregistrat o evoluție. În anul 1841 pe teritoriul Basarabiei numărul nobililor personali era mult mai mare față de numărul nobililor ereditari – 2530 de nobili personali, ceea ce constituie 72,7% în raport cu numărul nobililor ereditari – 948 (27,3%). Ulterior, diferența dintre numărul nobililor ereditari și numărul nobililor personali s-a micșorat, astfel încât în anul 1856 pe teritoriul Basarabiei erau înregistrați 3015 nobili ereditari (50,3%) și 2984 (49,7%) de nobili personali. Pentru anii '60 ai

secolului al XIX-lea numărul nobililor personali au crescut cu mult, în comparație cu numărul nobililor ereditari, încât în anul 1861 pe teritoriul Basarabiei erau înregistrați 3796 de nobili ereditari (41,8%) și 5287 de nobili personali (58,2%). Totodată, din Tabelul 1.6 rezultă că mult mai puțini nobili aveau dreptul de vot, deși și numărul acestora pe parcursul anilor este în creștere. În anul 1844 din cei 1636 de nobili dreptul de vot în cadrul alegerilor nobiliare aveau 98 de nobili. Număr care se menține și în 1846. Ulterior, concomitent cu creșterea numărului nobililor ereditari a crescut și numărul celor cu drept de vot, încât în 1857 din 3522 de nobili 235 dețineau acest drept.

Informații referitoare la numărul nobililor din Basarabia în perioada analizată *supra* pot fi formulate și în baza Recensămintelor fiscale ale populației realizate în Basarabia în anii 1835, 1850 și 1859 (Tabelul 1.7). Conform datelor Recensămintelor fiscale ale populației realizate în Basarabia în anii 1835, 1850 și 1859, sistematizate în Tabelul 1.7, constatăm aceeași dinamică pozitivă a numărului de nobili din spațiul dintre Prut și Nistru. Astfel, dacă în 1835, conform datelor incluse în tabel, numărul de nobili constituie 2624 sau 0,3% din numărul total al populației, atunci în 1850 – 3283 (0,4%), iar în 1859 – 5352 de nobili (0,6%). Același proces îl constatăm și pentru nobilii personali: de la 362 de nobili personali înregistrați în 1835 numărul lor a crescut la 2532 identificați în baza recensământului fiscal din 1859. În cazul nobilimii ereditare, în anul 1835 au fost înregistrate 2262 de persoane, în 1850 – 1841, iar în 1859 – 2820.

Faptul că în anul 1861 pe teritoriul Basarabiei existau aproximativ 9000 de nobili (diverse surse indică un număr diferit de nobili, acesta variind de la 8659 la 9193 de persoane) este confirmat și de alte statistici ale vremii. Informații cu referire la numărul nobililor existenți în Basarabia pentru anul 1861 sunt prezentate și de A.Zașciuk (Tabelul 1.8). Datele prezentate în Tabelul 1.8 denotă că în 1861 în Basarabia existau 8659 de nobili (inclusiv: 4449 de sex masculin și 4210 de sex feminin), ceea ce constituie 0,9% din numărul total al populației. Dintre care 3795 de persoane erau nobili ereditari (inclusiv: 1996 de persoane de sex masculin și 1799 de persoane de sex feminin) și 4864 – nobili personali (inclusiv: 2453 de persoane de sex masculin și 2411 de persoane de sex feminin), coraportul fiind de 43,8% la 56,2%. Comparând datele prezentate de A.Zașciuk cu cele prezentate în Tabelul 1.6, constatăm că numărul nobililor ereditari este practic același, diferența nefiind semnificativă, doar de o persoană. În cazul nobililor personali diferența este mult mai mare: conform datelor din Tabelul 1.8, în 1861 pe teritoriul Basarabiei existau 5287 de nobili personali, iar datele din Tabelul 1.6 atestă un număr de 4864 de nobili personali.

Date referitoare la numărul nobililor din Basarabia în anul 1861 prezintă și Comitetul Statistic din regiune (Tabelul 1.9). Datele prezentate în Tabelul 1.9 demonstrează că în anul 1861 pe teritoriul Basarabiei erau înregistrate 970676 de persoane. Repartizați în județele Basarabiei după

cum urmează: în județul Chișinău – 201696 de persoane, în județul Akkerman – 156473 de persoane, în județul Hotin – 152205 persoane, în județul Soroca – 118355 de persoane, în județul Orhei – 116374 de persoane, în județul Iași – 115170 de persoane etc. Din numărul total al populației nobilii alcătuiau 9193 de persoane (nobili ereditari și personali), inclusiv: 4719 persoane de sex masculin (51,3%) și 4474 de persoane de sex feminin (48,7%), ceea ce constituie 0,9% din numărul total al populației. Observăm că datele prezentate de Comitetul Statistic sunt mai aproape de cele prezentate în Tabelul 1.7. Valoarea acestui tabel este că, spre deosebire de datele indicate în tabelele 1.7 și 1.8, în el se face repartizarea nobililor pe județe. Astfel, cei mai mulți nobili aveau reședința în județul Chișinău – 3452 de nobili (37,6%), urmat de județul Hotin – 1564 de nobili (17,0), județul Orhei – 1194 de nobili (13,0), județul Akkerman – 1048 de nobili (11,4%), județul Soroca – 856 de nobili (9,3%), județul Iași – 798 de nobili (8,6%) și județul Bender – 281 de nobili (3,1%). Analizând datele prezentate de reprezentanții administrației țariste, constatăm o creștere semnificativă a numărului de nobili în Basarabia precum și o diferență între datele prezentate de diferiți funcționari. Astfel, conform datelor oferite de istoricul A.Zașciuk, numărul nobililor în Basarabia, la 1861, era de 8569 de persoane, iar potrivit celor prezentate de Comitetul Statistic al regiunii Basarabia, aceștia erau în număr de 9193 de persoane.

Totodată, Comitetul Statistic al regiunii Basarabia prezintă informații despre repartizarea nobililor din regiune în mediul rural și în cel urban (tabelele 1.10 și 1.11). Datele din Tabelul 1.10 denotă că, în Basarabia, 191809 persoane locuiau în mediul urban (inclusiv: 102793 de persoane de sex masculin (53,6%) și 890016 persoane de sex feminin (46,4%)). Cel mai populat era orașul Chișinău cu 93359 de persoane, urmat cu o diferență considerabilă de orașul Akkerman – 28503 persoane, orașul Bender – 22115 persoane, orașul Hotin – 17315 persoane, Bălți – 5839 de persoane, orașul Soroca – 5739 de persoane etc. Conform datelor Tabelului 1.10, constatăm că 4694 de nobili (51%), inclusiv: 2390 de sex masculin (50,9%) și 2304 de sex feminin (49,1%), locuiau în mediul urban. În mediul urban cei mai mulți nobili locuiau în orașul Chișinău (2901 persoane (61,8%)), care era centrul regional al Basarabiei și unde își aveau sediul majoritatea instituțiilor administrative ale Basarabiei. În plus, nu trebuie să negăm faptul că după anexare s-a înregistrat o tendință a nobilimii de a-și procura imobile în capitala regiunii, pentru că așa era atunci „la modă”, vara nobilii locuiau pe moșii, iar iarna la oraș. În celelalte orașe ale Basarabiei numărul nobililor era cu mult mai mic în comparație cu orașul Chișinău, de exemplu: la Hotin – 715 persoane (15,2%), Akkerman – 503 persoane (10,7), Bălți – 258 de persoane (5,5%), Bender – 186 de persoane (4,0%), Soroca – 57 de persoane (1,2%), Orhei – 50 de persoane (1,1%) etc. Conform datelor prezentate în Tabelul 1.11, constatăm că în

1861 în mediul rural al Basarabiei locuiau 778867 de persoane, inclusiv: 416928 de persoane de sex masculin (53,5%) și 361939 de persoane de sex feminin (46,5%). Cel mai multe persoane erau înregistrate în județul Hotin – 134890, urmat de județul Akkerman – 113798, județul Soroca – 112616, județul Orhei – 111627, județul Iași – 109311, județul Chișinău – 108382, județul Bender – 88243 de persoane. Din numărul total al populației din mediul rural, în baza informației prezentate de către Comitetul Statistic, erau înregistrați 4499 de nobili (49%), inclusiv 2329 de nobili de sex masculin (53,5%) și 2170 de nobili de sex feminin (46,5%). Dintre aceștia cei mai mulți dețineau moșii în județul Orhei – 1144 de persoane (24,4 %), după care urmează județele Hotin – 849 de persoane (18,9%), Soroca – 799 de persoane (17,9%), Chișinău – 551 de persoane (12,2%) etc. Astfel, analiza datelor prezentate în tabelele 1.10 și 1.11 ne permite să constatăm că în anii '60 ai secolului al XIX, în regiunea Basarabia nobilii locuiau practic în egală măsură în mediul urban (51%) și în mediul rural (49%).

Comitetul de statistică prezintă și date referitoare la nobilimea ereditară existentă în Basarabia în anul 1861 (Tabelul 1.12). Analiza datelor Comitetului Statistic, prezentate în Tabelul 1.12, ne permite să constatăm că în 1861 în Basarabia existau 2230 de nobili ereditari. (Numărul diferă de datele prezentate de alte surse pentru aceeași perioadă. De exemplu, conform informației prezentate de A.Zașciuk, în 1861 în regiune existau 3795 de nobili ereditari) [364, p. 188]. Din numărul total de nobili ereditari care erau înregistrați în Basarabia în 1861, 224 (10%) locuiau în mediul urban, după cum urmează: în orașul Chișinău erau cei mai mulți nobili ereditari – 75 (33,5%) de persoane, în orașul Bălți – 42 (18,8%), în orașul Hotin – 38 (17,0%), în orașul Orhei – 27 (12,1%), în orașul Soroca – 17 (7,6%), în orașul Akkerman – 13 (5,8%) etc. Datele Tabelului 1.12 denotă, însă, că majoritatea nobililor ereditari de pe teritoriul Basarabiei locuiau în mediul rural, numărul lor constituind 2006 (90%) persoane. Dintre aceștia cei mai mulți nobili sunt înregistrați în județul Orhei – 778 (38,8%), apoi în județul Iași – 553 (27,6%), în județul Hotin – 393 (19,6%), în județul Chișinău – 125 (6,2%), în județul Soroca – 75 (3,7%) etc. În Basarabia doar o mică parte din nobili dispunea de dreptul de vot. Conform aceluiași date, din 2230 de nobili doar 361 au aveau dreptul de vot, inclusiv 78 (21,6%) de nobili din mediul urban și 283 (78,4%) de nobili din mediul rural. Din cei 361 de nobili ereditari care aveau dreptul de vot doar 244 (67,6%) dețineau dreptul de vot la alegerile nobiliare, inclusiv 55 (22,5%) din mediul urban și 189 (77,5%) din mediul rural. Majoritatea nobililor ereditari (1869 (83,8%) de persoane) o alcătuiau cei care, deși erau confirmați în nobilimea ereditară, nu aveau dreptul de vot. În cazul nobililor ereditari fără drept de vot, datele tabelului denotă că: 146 (7,8%) din ei locuiau în orașele Basarabiei, iar 1723 (92,2%) – în județe. Analiza acestor date ne permite să constatăm că nobilimea ereditară din Basarabia locuia în principal în mediul rural – 2006 (90%)

nobili ereditari și doar 224 (10%) de nobili ereditari locuiau în mediul urban. Majoritatea nobililor cu toate drepturile de decizie era concentrată în orașele Hotin și Chișinău (cca 54%) și în județele Orhei, Iași și Hotin (cca 67%).

Faptul că în anii '60 ai secolului al XIX-lea numărul nobililor era de aproximativ 9000 este dovedit și de lucrările publicate în epocă (1862) (Tabelul 1.13). Analiza datelor din Tabelul 1.13 demonstrează că la 1862 pe teritoriul Basarabiei, în mediul urban, locuiau 4258 (49%) de nobili, inclusiv 2174 (51,1%) de sex masculin și 2084 (48,9%) de sex feminin. Majoritatea aveau domiciliul în orașul Chișinău – 2880 (67,5%) de nobili, urmat de orașul Hotin – 459 (10,8%), orașul Akkerman – 371 (8,7%) etc. Dintre aceștia, 1170 aparțineau nobilimii ereditare basarabene, inclusiv 630 (53,8%) de sex masculin și 540 (46,2%) de sex feminin. Cei mai mulți nobili ereditari aveau reședința în orașul Chișinău – 738 (63,1%), urmat de orașele Akkerman – 180 (15,4%), Hotin – 86 (7,6%), Bălți – 67 (5,7%). Numărul nobililor personali, în 1862, constituia, conform datelor prezentate în Tabelul 1.13, 3088 de persoane, inclusiv: 1544 (50%) de sex masculin și 1544 (50%) de sex feminin. Dintre care în orașul Chișinău locuiau 2142 (69,4%) de nobili personali, în orașul Hotin – 373 (12,1%), în orașul Akkerman – 191 (6,2%), în orașul Bălți – 176 (5,7%) etc. Astfel, constatăm că în anii '60 ai secolului al XIX-lea orașul Chișinău rămâne în continuare reședința principală a nobililor ereditari și a celor personali. Conform datelor prezentate în Tabelul 1.13, în anul 1862, în județele din Basarabia erau înregistrați 4381 de nobili, inclusiv 2268 de sex masculin și 2114 de sex feminin. În cazul județelor, Chișinăul își pierde întâietatea, încât majoritatea nobililor locuiau în județul Hotin – 1055 de nobili (24,1%), urmat cu o mică diferență de județul Orhei – 1052 de nobili (24,0%), apoi de județul Soroca – 878 de nobili (20%), județul Chișinău – 675 de nobili (15,4%) etc. Din cei 4381 de nobili locuitori ai mediului rural, 2635 aparțineau nobilimii ereditare din Basarabia, dintre care în județul Hotin – 765 de nobili ereditari (29,0%), în județul Soroca – 523 de nobili ereditari (19,9%), în județul Chișinău – 487 de nobili ereditari (18,4%), în județul Orhei – 431 de nobili ereditari (16,4%) etc. Nobilii personali constituiau în mediul rural 1746 de persoane, inclusiv: 621 (35,6%) – în județul Orhei, 353 (20,2%) – în județul Soroca, 290 (16,6%) – în județul Hotin, 210 (12,0%) – în județul Akkerman etc. Analiza datelor prezentate în Tabelul 1.13 denotă că, în 1862, pe teritoriul Basarabiei erau înregistrați 8639 de nobili, dintre care 4258 (49 %) locuiau în mediul urban și 4381 (51%) – în mediul rural. Totodată, nobilimea ereditară din Basarabia era în număr de 3805 persoane, ceea ce constituie 44%; două treimi dintre aceștia (2635 de nobili) locuiau în mediul rural, iar restul, o treime (1170 de nobili) în mediul urban. Conform acestor date, în Basarabia nobilii personali erau în număr de 4834 de persoane, majoritatea din ei locuiau la oraș – 3088 de persoane (64%), iar restul 1746 de persoane (36%) care dețineau titlurilor nobiliare locuiau în mediul rural. Analiza

acestor date ne permite să constatăm că, în Basarabia, în calitate de nobili personali erau recunoscuți, în primul rând, funcționarii administrației civile și ai celei militare din regiune, deoarece aceștia în mare parte locuiau în orașe, unde își aveau sediul instituțiile administrative ruse.

Făcând o comparație a acestor date cu cele ale Recensământului populației din 1817, putem constata o majorare treptată a numărului de nobili: de la 846 atestați de recensământul din 1817 la 8659/9193 în 1861, ceea ce constituie circa 0,9% din numărul total al populației. Însă, această creștere nu a fost determinată de creșterea demografică a acestei categorii, ci mai mult de procesul de imigrare în Basarabia a nobililor alogeni. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, numărul nobililor a crescut simțitor din contul funcționarilor, proprietarilor, precum și al nobililor care au venit în teritoriu din alte gubernii ale Imperiului Rus [365, p. 144].

Procesul analizat *supra* derulează intens și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Tabelul 1.14). Analiza datelor incluse în acest tabel ne permite să constatăm o creștere a numărului nobililor în gubernia Basarabia. În mediul urban numărul nobililor a crescut de la 4871 (inclusiv: 1339 de nobili ereditari (27,5%) și 3532 de nobili personali (72,5%)) existenți în 1870 la 5603 (inclusiv 1543 de nobili ereditari (27,5%) și 4069 de nobili personali (53,3%)) în anul 1880. Același proces îl constatăm și în mediul rural: de la 4839 de nobili (inclusiv 2981 de nobili ereditari (61,6%) și 1878 de nobili personali (38,4%)) la 5856 de nobili în anul 1890 (inclusiv: 1939 de nobili ereditari (66,9%) și 1939 de nobili personali (33,1%)). Astfel, în regiunea Basarabia în anul 1870 erau înregistrați 9710 nobili (inclusiv: 4320 de nobili ereditari (44,5%) și 5390 de nobili personali (55,5%)), iar la 1890 – 10792 de nobili (inclusiv: 5561 de nobili ereditari (51,5%) și 5231 de nobili personali (48,5%)).

Totodată, în baza analizei datelor incluse în Tabelul 1.14 constatăm că în anul 1870 prevala numărul nobililor care locuiau în mediul urban – 4871 de persoane (50,2%) față de 4839 (49,8%) – în mediul rural. Acest coraport se accentuează și mai mult în anul 1880: 5603 (53,3%) de nobili locuiau în mediul urban, iar 4901 (46,7%) erau înregistrați în mediul rural. Conform datelor statistice din 1890, situația s-a schimbat: în județele Basarabiei locuiau 5856 de nobili (54,3%), pe când în mediul urban – 4936 de nobili (45,7%). La fel, analizând datele din Tabelul 1.14 identificăm un alt proces, anume: dacă în anul 1870 coraportul dintre nobilii ereditari (44,5%) și nobilii personali (55,5) era în favoarea ultimilor, atunci în anul 1890 numărul nobililor ereditari (51,5%) este mai mare decât cel al nobililor personali (48,5%).

Astfel, constatăm că la sfârșitul secolului al XIX-lea administrația țaristă promova aceeași politica de dispersare a nobilimii din Basarabia.

Constatările prezentate *supra* reies și din datele despre numărul nobilimii din Basarabia conform Recensământului populației din Basarabia de la 1897, care, deși nu se încadrează în

limitele cronologice supuse cercetării noastre, totuși ne permit să urmărim în ansamblu politica promovată de administrația țaristă în Basarabia (Tabelul 1.15). Datele prezentate de Recensământul populației din 1897 denotă că numărul nobililor a crescut considerabil la sfârșitul secolului al XIX-lea. Astfel, dacă în 1861, conform datelor statistice, în Basarabia existau aproximativ 8659 de nobili, atunci în 1897 numărul acestora constituia deja 21863 de persoane (inclusiv 10462 de sex masculin și 11402 de sex feminin), ceea ce reprezintă 1,1% din numărul total al populației. Conform datelor din Tabelul 1.15, din numărul total de nobili, nobili ereditari erau 11774 de persoane (53,9%). Număr care, de fapt, a crescut la fel de mult, pentru că în anii '60 ai secolului al XIX-lea aceștia erau în număr de 3805 persoane, ceea ce constituie 44,1% din numărul total al nobililor existenți în regiune. În 1897, numărul nobililor personali, conform datelor prezentate în Tabelul 1.13, constituia 10090 de persoane (46,1%). Astfel, constatăm o creștere semnificativă și a numărului de nobili personali în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, cu mențiunea că dacă la 1861 raportul dintre nobilii ereditari și nobilii personali era în favoarea ultimilor, atunci în 1897 situația s-a inversat. De asemenea, putem afirma cu certitudine că pe parcursul celor 36 de ani numărul nobililor a crescut nu doar pe cale naturală, acesta fiind suplimentat de titlurile nobiliare acordate persoanelor alogene, fidele politicii promovate de Imperiul Rus.

Pentru a prezenta și mai clar situația acestei stări sociale din Basarabia la 1897, să analizăm cum erau așezați cu traiul nobilii – în mediul urban și în cel rural, în fiecare județ în parte al Basarabiei (Tabelul 1.16). Analizând datele prezentate în Tabelul 1.16 atestăm că din cei 21863 de nobili înregistrați în 1897 cei mai mulți aveau domiciliul în județul Chișinău – 8110 persoane (37,1%), după care urmează județul Orhei – cu 2501 nobili (11,4%), județul Hotin – 2335 (10,7%), județul Soroca – 2027 (9,3%), județul Bălți – 1996 (9,1%), județul Bender – 1946 (8,9%) , județul Ismail – 1525 (7,0%) etc. Totodată, putem constata că din numărul total al nobililor din regiune 11766 (53,8%) locuiau în mediul urban și 10097 (46,2%) în mediul rural. În centrul gubernial Chișinău locuiau cel mai mulți nobili – 6 903 persoane (58,7%), după care urmează orașul Bender cu 1260 de persoane (10,7%). În celelalte orașe ale Basarabiei – Bălți, Bolgrad, Chilia, Cahul, Reni, Orhei, Soroca – locuiau mai puțin de 500 de nobili. Aceasta se explică prin faptul că majoritatea nobililor locuiau în zonele rurale unde aveau proprietăți funciare și doar o mică parte din ei locuiau în Chișinău. În mediu rural densitatea nobililor cea mai înaltă era înregistrată în județul Orhei – 2225 de nobili (22,0), urmat de județele: Hotin – 1763 (17,5%), Soroca – 1558 (15,4%), Bălți – 1502 (14,9%), Chișinău – 1207 (12,0%), Akkerman – 740 de nobili (7,3%). Această diferență se datorează numărului mare de nobili înregistrați în orașul Chișinău, în coraport cu alte orașe din Basarabia. De exemplu, în județele

Bălți, Soroca, Hotin numărul nobililor care locuiau în sate este de 4 ori mai mare, în comparație cu numărul nobililor care locuiau în oraș. În județul Orhei acest raport era și mai mare: 2501 de nobili locuiau în mediul rural și doar 276 de nobili locuiau în mediul urban.

Creșterea numerică a nobilimii basarabene s-a soldat și cu schimbarea componenței etnice a acestei categorii sociale, proces care era una dintre prioritățile de bază ale politicii administrației țariste. Trebuie să constatăm, totodată, că și până la anexare categoria socială a boierimii din Moldova nu a fost una închisă. Dimpotrivă, a primit, în decursul secolelor, în rândurile boierimii „elemente atât românești, din pătura inferioară, cât și elementelor străine” [144, p. 719].

Astfel, de-a lungul secolelor, boierimea din Țara Românească și din Moldova a inclus în rândurile sale mulți străini, mai ales atunci când turcii au distrus ultimele state creștine din Balcani. Unele familii urcă, chiar de la prima generație, până la cele mai înalte dregătorii și se asimilează, neîntârziat, prin căsătoria cu fete de boieri pământeni. Cei mai mulți își păstrează numele grecesc, așa cum au făcut familiile Cantacuzino, Catargi, Paladi, Rosetti, însă, în vremea fanarioților, urmașii lor vor fi totuși socotiți pământeni [117, p. 130]. Un loc aparte trebuie să acordăm grecilor veniți în cursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea și boieriți, spre a ne da seama de proporția însemnată a acestor elemente. Asemenea familii ca Cantacuzino, Caragea, Duca, Fillitti, Ghica, Lambrino, Mavrocordat, Moruzi, Palade, Rosetti etc. au o astfel de origine [144, p. 720].

Ulterior politica de asimilare și distrugere a nobilimii din spațiul pruto-nistean a fost una dintre prioritățile administrației țariste, pentru că aceasta tindea să creeze un „cetățean” al Imperiului Rus și nu mai multe etnii. Astfel, observăm că pe parcursul secolului al XIX-lea numărul de nobili a crescut considerabil, în rândul lor fiind incluși nobili sau chiar simpli funcționari atât de origine rusă, cât și polonezi, evrei, nemți, greci, armeni, bulgari etc. Scopul acestei politici a fost de a crea o bază socială puternică, pentru a avea susținători ai politicii coloniale promovate de administrația țaristă în Basarabia. Iar odată cu încadrarea alogenilor, aceștia au adus cu sine noi modele mondene și cotidiene, ceea ce a favorizat și un șir de schimbări ale mentalității nobilimii din Basarabia.

Un rol aparte în procesul de dispersare a nobilimii din Basarabiei le-a revenit polonezilor, care pe parcursul secolului al XIX-lea au venit în această regiune, unde, de regulă, se bucurau de drepturi și privilegii. Analiza datelor depistate din recensămintele populației ne permite să constatăm că, la început, reprezentanții șleahței poloneze din Basarabia constituiau un număr redus, comparativ cu alte categorii etnice. Astfel, conform datelor din 1828, în Basarabia, din numărul total al populației de 401617 persoane șleahța poloneză constituia doar 118 persoane (0,02%) [5, d. 1199, f. 63]. Însă, în urma procesului de colonizare numărul lor a crescut, astfel încât, conform Recensământului din 1897, în Basarabia locuiau deja 11696 polonezi, dintre care

7432 de sex masculin și 4264 de sex feminin, constituind deja 0,6% din numărul total al populației [400, p. XXI]. Tot din datele acestui recensământ constatăm că în comunitățile alogene din Basarabia polonezii se află pe locul doi după nivelul știutorilor de carte, reprezentând 55,6% din numărul total de polonezi existenți în această provincie a Imperiului Rus, fiind întrecuți doar de germani – 63,5% [400, p. XX].

Referindu-se la componența nobilimii din Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea, A.Nakko menționează că aici sunt familii vechi boierești grecești și vechi boieri titulari moldoveni, care au primit cetățenie rusă; poți întâlni greci, armeni ori moldoveni veniți în Basarabia în căutarea fericirii, care capătă averi și, folosindu-se de nefuncționalitatea administrației, caută și obțin apartenență nobiliară [393, p. 150].

În rezultatul acestei politici, pe parcursul secolului al XIX-lea în componența etnică a nobilimii se produc schimbări. În primii ani după anexare în sânul nobilimii s-au strecurat mulți nobili de origine rusească, precum și unii veniți din Austria, Polonia etc. sau alogeni care au obținut titlul de nobil în urma îndeplinirii funcțiilor de stat în Basarabia, astfel încât nobilimea autohtonă, care la început era majoritară, devine pe parcursul anilor minoritară, dovadă fiind și vechimea actelor prezentate de către reprezentanții nobilimii Adunării Deputaților Nobilimii și Departamentului de Heraldică pentru confirmarea titlului nobiliar (Tabelul 1.17). Datele sistematizate în Tabelul 1.17 confirmă că în 1818 aproape întreaga nobilime, cel puțin 139 de nobili, ceea ce constituia 95,9% din numărul de nobili existenți la acel moment, prezentau acte de confirmare a nobleței din Moldova, număr care, în pofida dinamicii progresiste înregistrate pe parcursul secolului al XIX-lea, rămâne neschimbat în 1912. Adică, nobilii care au prezentat în 1912 ca dovadă a nobleței lor acte confirmatoare din Moldova erau în număr de 137 (29,3%). Totodată, în 1912 cel mai mare număr, 198 de persoane, îl formau nobilii, care au obținut titlul de nobil pentru faptul că au exercitat cu cinste diferite funcții în instituțiile administrative ale Basarabiei și 129 (27,6%) – persoane venite din Rusia [87, p. 109-110]. Or, acești 327 de nobili au prezentat ca dovadă a nobleței lor actele conform art.92 din Decretul Ecaterinei a II-a, adică acte de serviciu, credință și devotament față de Maiestatea Sa Împăratul și administrația țaristă. Ca rezultat, la un centenar de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus nobilimea putea fi divizată, convențional, în trei mari categorii: crescută și devenită nobiliară prin serviciul în instituțiile administrative ale Basarabiei – 42,3%; provenită din Moldova – 29,3% și provenită din Rusia – 27,6% [80 p. 70].

Dispersarea etnică a nobilimii este identificată și în baza Recensământului populației din 1897, unde sunt prezentate date despre limba vorbită de nobilimea din Basarabia. Datele privind nobilimea ereditară sunt prezentate în Tabelul 1.18. Conform datelor prezentate în Tabelul 1.18, din cei 11774 de nobili ereditari înregistrați în 1897 în gubernia Basarabia 7374 (62,6%) au

declarat că limba lor maternă este limba rusă, iar 2602 (22,1%) – limbile ce aparțin familiei de limbi romanice, în special limba română. Un număr mare, în raport cu vorbitorii de alte limbi, identificăm pentru nobilii care au indicat ca limbă maternă limba poloneză – 1521 (12,9%). Astfel, constatăm că din cei 11774 de nobili ereditari 9172 (77,9%) au declarat că vorbesc altă limbă decât cea română (moldovenească), ceea ce denotă schimbarea structurii etnice a nobilimii ereditare. În ce privește mediul urban și cel rural, aici la fel prevalează numărul nobililor ereditari care s-au identificat ca vorbitori de limba rusă, înregistrându-se 3069 de nobili ereditari în mediul rural și 4305 în mediul urban. Totodată, trebuie să menționăm că în mediul rural au fost înregistrați mai mulți vorbitori de limbi romanice – 2349 de nobili ereditari (38,0%), în raport cu numărul lor în mediul urban – 253 (4,5%). Acest coraport atestă că nobilii ereditari din orașe, de fapt, și-au confirmat noblețea în baza serviciului față de administrația țaristă, fiind foști funcționari civili sau militari [400, p. 226-232]. Datele acestui recensământ demonstrează cât se poate de elocvent că nobilimea basarabeană, română cu desăvârșire în 1812, la sfârșitul secolului al XIX-lea devine aproape complet rusificată, mai cu seamă cea din orașele provinciei.

În concluzie putem afirma că pe parcursul secolului al XIX-lea s-a înregistrat o creștere numerică considerabilă a nobilimii în Basarabia. Astfel, de la 836 de nobili existenți în 1817 numărul acestora s-a ridicat la 21864 de nobili înregistrați în cadrul Recensământului populației din 1897. Analiza datelor statistice cu referire la dinamica numerică a nobilimii basarabene pe parcursul secolului al XIX-lea denotă că raportul dintre nobilii ereditari și nobilii personali a înregistrat o evoluție în favoarea primei categorii. Astfel, dacă la început aproximativ 25% din nobilime alcătuiau nobilii ereditari și 75% nobilii personali, ulterior, potrivit datelor Recensământului din 1897, 53,9% alcătuiau nobilii ereditari și 46,1% nobilii personali.

Totodată, pe parcursul secolului al XIX-lea s-a schimbat structura etnică a nobilimii, care în rezultatul politicii promovate în regiune a devenit mozaică. Dacă la începutul dominației țariste nobilimea era în majoritate autohtonă, provenea din Moldova, ulterior, prin noua politică de acordare și confirmare a titlurilor nobiliare, aceasta devine minoritară, în rândul nobilimii basarabene fiind identificați ruși, polonezi, ucraineni etc.

Astfel, creșterea numerică a nobilimii din Basarabia, precum și schimbările care s-au produs pe parcursul secolului al XIX-lea la nivelul structurii ei etnice au favorizat metamorfozarea mentalității acestei categorii sociale. Fapt ce s-a manifestat prin schimbări produse la nivelul imaginarului despre identitate și alteritate, al viziunilor despre lume, prin schimbări de reprezentări, atitudini, sensibilități, modele mondene și cotidiene – procese ce vor fi analizate în capitolul ce urmează.

2.4. Concluzii la Capitolul 2.

Studierea evoluției nobilimii din Basarabiei în contextul vieții politice, economice și sociale sub regim de dominație țarist ne permite să concluzionăm:

1. Boierimea din Principatul Moldova reprezenta o categorie socială privilegiată, dispunea de funcții, proprietăți funciare impunătoare și de un statut politic și economic preferențial. Datorită acestor caracteristici, boierimea și-a creat o mentalitate proprie, manifestându-se atât prin modul de viață, vestimentație, locuințe, petrecerea timpului liber etc., cât și prin pozițiile în viața politică, atitudinile și reprezentările manifestate față de alte categorii sociale și popoare, față de procesele și evenimentele istorice care aveau loc în țara și peste hotare.

2. *Dvorenimea* reprezenta o categorie socială privilegiată a societății ruse, care se caracteriza printr-o dependență față de Putere, pentru că elementul definitoriu al nobleței era nu proprietatea, ci serviciul față de administrația țaristă. De fapt, evoluția *dvorenimii* în calitate de categorie socială în Imperiul Rus a fost marcată de adoptarea a două documente care reglementau drepturile, privilegiile și obligațiunile acestei stări sociale: *Tabelul rangurilor adoptat de țarul Petru I în 1722* și *Decretul despre drepturile, libertățile și privilegiile dvorenimii, adoptată la 21 aprilie 1785 de împărăteasa Ecaterina a II-a*.

3. Țarismul a tins să creeze în Basarabia, în persoana nobilimii, o bază socială care să susțină politica promovată de administrația imperială în teritoriu, Basarabia urmând să servească drept punct de atracție pentru alți creștini din Balcani, din care considerent în primii ani după anexare a încercat să coopteze elitele locale și să le integreze în cadrul nobilimii ruse. Prin această politica s-a urmărit de a crea în Basarabia o nobilime alogenă, cosmopolită, precum și de a extinde distanța dintre grupul elitelor și celelalte categorii sociale.

4. După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus politica de acordare a titlurilor nobiliare în regiune a avut o conotație dublă: *pe de o parte*, acordarea și confirmarea titlurilor nobiliare a fost dictată de politica imperială promovată de administrația țaristă la periferiile naționale, iar, *pe de altă parte*, boierii, boiernașii, funcționarii etc. tindeau cu orice preț să beneficieze de titlul de *dvorean*, circumstanță de care s-au folosit instituțiile imperiale. La baza confirmării nobleței au stat *Hrisovul domnului Constantin Mavrocordat* din 1734, potrivit căruia au fost recunoscuți ca nobili toți cei care au primit rangul moldovenesc de la *vel Logofăt* până la *treti Logofăt*, și *Decretul despre drepturile, libertățile și privilegiile dvorenimii din 1785*. În procesul de confirmare a nobleței administrația țaristă a susținut încadrarea în rândurile nobilimii din Basarabia a persoanelor din alte categorii sociale, care anterior nu au avut acest statut, sau a alogenilor, pentru că acest beneficiu/avantaj oferit de țarism avea ca rezultat crearea unei *nobilimi noi* devotate administrației țariste.

5. În primii ani după anexare procesul de confirmare a nobileței pentru nobilimea autohtonă a fost mai facil. Însă, începând cu anii '30 ai secolului al XIX-lea, odată cu crearea Comisiei de revizuire a actelor de confirmare a nobileței și cu adoptarea legii cu privire la revizuirea Cărții Genealogice a neamurilor nobiliare din Basarabia (1845), foarte multe dosare ale nobililor, în special ale celor care prezentau acte doveditoare a nobileței din Principatul Moldova, au fost respinse de Departamentul de Heraldică.

6. *De jure*, nobilimea basarabeană a beneficiat de un statut privilegiat/dublu acordat prin Regulamentul privind administrarea Basarabiei din 1818, conform căruia nobililor din regiune li se acordau aceleași drepturi și privilegii pe care le deținea nobilimea rusă, cu păstrarea concomitentă a rangurilor și a statutului deținut până la anexare. *De facto*, nobilimea din Basarabia a fost limitată atât în drepturile specifice dvorenimii ruse, cât și în cele de care beneficia boierimea română.

7. Pe parcursul secolului al XIX-lea nobilii din Basarabia au optat pentru obținerea dreptului de a beneficia pe deplin de statutul deținut de ei, atât în plan politico-juridic, cât și social-economic, fapt ce s-a materializat prin trimiterea diferitelor petiții, memorii, scrisori administrației țariste, axate pe acest subiect, precum și prin participarea la diverse procese de judecată care aveau drept temei nemulțumirea nobililor de activitatea organelor țariste.

8. Statutul economic al nobilimii din Basarabia a fost grav afectat de regimul de dominație țarist. Dacă imediat după anexare majoritatea proprietăților funciare se aflau în mâinile nobilimii autohtone, la sfârșitul secolului al XIX-lea o parte din proprietățile imobiliare trec în mâinile nobilimii noi. Este rezultatul confirmării titlului nobiliar alogenilor și acordării pentru merite deosebite a marilor proprietari de pământ funcționarilor ruși, este rezultatul sărăcirii nobilimii autohtone în urma vinderii moșiilor acestora la licitație, precum și al aplicării reformei agrare din 1868.

9. Pe parcursul secolului al XIX-lea se înregistrează o dinamică pozitivă a numărului de nobili. Astfel, dacă conform datelor Recensământului populației din Basarabia la 1817 în regiune existau 836 de nobili, la sfârșitul secolului al XIX-lea aceștia erau în număr de 21863. Această creștere nu s-a realizat pe cale demografică, ea s-a dovedit a fi rezultatul politicii promovate de administrația țaristă de a li se acorda persoanelor alogene, fidele Imperiului Rus, titluri nobiliare, fapt ce a avut ca consecință schimbarea componenței etnice a nobilimii.

10. Deși, în aparență, administrația țaristă a acordat nobilimii basarabene un statut privilegiat, în realitate scopul acesteia a fost de a o deznaționaliza, rusifica și dispersa. Ca rezultat, la sfârșitul dominației ruse componența etnică a acestei categorii sociale a suferit modificări esențiale, ceea ce a contribuit la crearea în mentalitatea nobililor a două ipostaze: una pentru administrația țaristă manifestată în viața publică și alta pentru propriul „eu”, specifică vieții private.

3. MENTALITATEA NOBILIMII DIN BASARABIA SUB REGIM DE DOMINAȚIE ȚARISTĂ

3.1. Imaginarul identității și alterității în mediul nobilimii basarabene

Identitatea și alteritatea, după cum afirmă istoricul Al.F. Platon, reprezintă o componentă esențială a mentalității [225, p. 18-19]. Considerent din care în paragraful de față ne-am propus drept scop să analizăm imaginarul identității și alterității nobilimii din Basarabia sub influența regimului de dominație țarist, în perioada anilor 1812-1873. După cum susține S.Nicoară, „fiecare colectivitate își construiește în imaginar (care reprezintă conținutul conștiinței colective: reprezentări, proiecții, idei, viziuni, utopii, mituri, escatologii etc.) [202, p. 156-160] identitatea sa, își elaborează reprezentări despre alterități, își marchează distribuirea de roluri și poziții sociale” [202, p. 157]. Importanța identității și a alterității unei persoane, colectivități este enormă, pentru că contribuie la dezvoltarea acelor mecanisme intime care pun în mișcare anumite comportamente sociale, reprezentând imbold pentru anumite activități, precum și fiind la baza creării în imaginar a unor reprezentări, atitudini, viziuni etc. În secolul al XIX-lea, nobilimea basarabeană, avea identități multiple, începând cu identitatea etnică, continuând cu identitatea socială, de gen, confesională etc., iar în dependență de acestea erau și deciziile luate de către nobili, comportamentul, poziția acestora față de alte categorii sociale, alte etnii etc. Or, nobilimea din Basarabia reprezenta grupul elitar al societății, manifestarea identităților acesteia a constituit unul dintre pilonii de bază ai evoluției acestui teritoriu sub regim de dominație țarist. Studiarea acestei probleme se înrădăcează și mai mult, căci prin actul din 1812 a fost afectat mediul cultural-istoric, tradițional din Basarabia, în regiune formându-se un nou climat spiritual, un nou mediu social și cultural [162, p. 24], iar administrația țaristă prin politica promovată în regiune a tins să influențeze identitățile atât ale nobilimii, cât și ale celorlalte categorii sociale ale populației în general.

Analiza imaginarului identității și alterității nobilimii din Basarabia ar fi imposibilă fără a identifica unele criterii care ar servi ca reper. Printre principalele criterii de determinare a identității și alterității, analizate de L.Ivanov, putem menționa limba, toposul, confesiunea, vestimentația, precum și conceptul de centru și de mecanism care unește centrul cu periferia, principiu care funcționează la toate nivelurile: persoane, categorii sociale, națiuni, civilizații [161, p. 106-109]. Pentru analiza identității și alterității nobilimii din Basarabia toate aceste criterii sunt funcționabile. În primul rând, *teritoriul* dintre Prut și Nistru a fost rupt din trupul Principatului Moldova și încadrat în mod forțat în componența Imperiului Rus, cu un alt sistem politic, economic, social și cultural. Iar *limba rusă*, deși a reprezentat la început un grai necunoscut, treptat, prin politică de rusificare, s-a infiltrat în rândurile nobilimii, care ocupau

diferite funcții în sistemul administrativ. Studiarea identității nobilimii va fi, desigur, incompletă fără a analiza vestimentația acesteia, hrana, loisir-ul etc., care constituie elemente de bază în caracterizarea nobilimii drept categorie socială în comparație cu ceilalți membri ai societății. Totodată, Basarabia reprezenta o periferie națională față de Centrul Sankt Petersburg.

Manifestări ale identității naționale a nobilimii basarabene. În procesul de studiere a manifestărilor identității naționale a nobilimii basarabene trebuie să ținem cont de specificul acestei categorii sociale. Puterea, ierarhia, statutul, averea, luxul etc. își fac loc cu încredere printre valorile acestei stări sociale, de multe ori fiind prioritare față de cele naționale – lucru care este specific și pentru boierii din Principatele Române, iar ulterior și pentru cei din Basarabia. Pentru a înțelege schimbările care au intervenit în mentalitatea nobilimii basarabene sub regim de dominație țarist urmează să facem o caracteristică succintă a faptului ce reprezenta prin sine boierimea din Țările Române sub suzeranitate otomană sau să analizăm modul în care boierimea a reacționat și s-a manifestat sub regim de dominație. Analizând identitatea nobilimii românești din Țara Românească și Moldova, observăm tendința ei de a împrumuta stilul de viață, obiceiuri, comportamente, vestimentație de la acei străini, de la *Ceialți*, fapt reflectat în primul rând în mărturiile călătorilor străini care au trecut în diferite perioade de timp prin spațiul românesc. Interferențele s-au amplificat pe parcursul întregului secolul al XVIII-lea, odată cu instaurarea regimului fanariot. După cum menționa istoricul Elias Regnault, referindu-se la boierii pământeni și la încadrarea acestora în administrația fanariotă, „...boierii sunt cei întâi curtezani ai streinului, grabnicii ospătători ai năvălitorului, cărui îi deschid casele lor...” [229, p. 60-61]. Aceștia, pentru a putea beneficia în continuare de drepturi și privilegii, au susținut politica domnilor fanarioți, intrând în contact cu domnul propriu-zis și cu curtea sa cu care venea de la Constantinopol. „Sfășierea, – susținea T.Codreanu, – nu s-a produs nicidecum în sânul poporului român, în majoritate format din țărani, ci în inima „păturii superpuse”, în care elementul străin se cuibărește mult mai lesnicios” [97, p. 46]. Boierii mari au adoptat de la domnii fanarioți, până în amănunt, stilul de viață țărigrădean (mai mult turcesc decât bizantin), de la îmbrăcăminte și mobilier până la gusturile alimentare, iar cultura lor (în înțelesul restrictiv al cuvântului) e aproape exclusiv grecească [117, p. 11]. Prințul de Ligne, trecând prin spațiul românesc, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, constata că „Constantinopolul dă tonul pentru Iași, așa cum Parisul îl dă pentru provincie... galbenul era culoarea îndrăgită de sultani; la Iași, a fost culoarea îndrăgită de femei” [117, p. 99]. Războaiele austro-ruso-turce care se desfășurau pe teritoriul Țărilor Române, chiar dacă au sporit necazurile poporului, au născut totuși condiții prielnice trezirii năzuințelor naționale și reluării negoțului pe scară mare cu „Europa”. Boierimea și burghezia, care abia se năștea, adopta cu patimă într-o singură generație îmbrăcăminte, purtările

și ideile Occidentului, pregătind totodată revoluția viitoare [117, p. 11]. La aceeași concluzie ajunge și N.Iorga. Analizând scrisorile boierilor din secolele XVI-XIX, autorul susține că „deodată se trece acum, sub influența măștrilor „de limbi și de danț”, a ofițerilor ruși și austrieci din armatele de ocupație, a cetirii gazetelor și cărților aduse prin consulate și a călătoriilor în Apus, la forme nouă de viață, pe care firește că boierimea le primește cea dintâi” [155 p. VII]. Faptul că boierimea din Țările Române accepta elementele noi venite din străinătate este descris și de călătorii străini care au trecut prin Țara Moldovei și Țara Românească la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Dimitrie Bantâș-Kamenski, trimis în Serbia și trecând prin Moldova în 1808 [68, p. 165], relatează în scrisorile sale despre boierimea moldovenească că „boierii poartă haine turcești, iar soțiile lor haine europene...” [68, p. 172]. În acest context, referindu-se la boierimea primei jumătăți a secolului al XIX-lea, istoricul C.Ploscaru menționează că aceasta „a trebuit peste noapte să-și abandoneze vechile deprinderi și cunoștințe, transmise pe calea unei îndelungate experiențe istorice, adânc implantată în moravuri și în mentalitate... să vorbească o limbă străină, alta decât greaca sau turca, să guste un tablou sau o piesă de teatru, să citească o revistă de cultură sau să-și facă o bibliotecă respectabilă” [230, p. 54].

Rezultatul acestui proces a fost că la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea boierimea din Țările Române este prezentată de către alogeni, adică de *Ceilalți*, ca o categorie socială lipsită de un stil propriu, de o identitate, aceștia îmbinând în vestimentație, alimentație, distracție, viziuni, obiceiuri elemente străine.

Această simbioză de „mode” are, în viziunea noastră, mai multe explicații. Însăși amplasarea geografică a Țărilor Române contribuie la realizarea acestui melanj. Occidentul a fost un exemplu și punct de atragere pentru nobilimea din spațiul românesc, iar Orientul și-a lăsat amprenta în primul rând prin instituirea regimului de suzeranitate. În plus, să nu trecem cu vederea contextul istoric în care se produc aceste schimbări, Țările Române în permanență au fost supuse influențelor Marilor Puteri, iar boierimea românească de cele mai multe ori se supunea și încerca să stabilească un parteneriat efectiv cu statele vecine, pentru a-și menține moșiile, dregătoriile etc. Ceea ce-l face pe D.Bolintineanu să susțină că boierii niciodată nu aveau o poziție fermă: „unii alergau la poloni, alții la unguri, alții la turci, alții la hanul de tătari, cărora le promitea felurite avantaje, toate cu pierderea dreptului de autonomie al țării” [apud, 97, p. 47]. D.C. Moruzi susține că românii au o mentalitate specifică: „orice idee nouă emisă fie în agricultură, în industrie, în artă, în drept sau chiar în ale milităriei nu va fi acceptată, ideea fiind apreciată ca o absurditate, pentru că în Franța nu există așa ceva” [187, p. 454]. Cu alte cuvinte, în permanență boierimea dorea să fie ca alții, dar să nu fie ea însăși. Astfel, putem constata că la începutul secolului al XIX-lea boierimea Țării Moldovei reprezenta acel melanj de „mode și veșminte” între Occident și Orient, realizat sub

influența atât a situații interne, cât și a celei externe. Iar manifestarea identității etnice se intercalează cu cea socială, căreia, considerăm, la acel moment reprezentanții boierimii îi acordau o prioritate mai mare.

În general, studierea manifestărilor identității naționale a boierilor din Basarabia, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, reprezintă o problemă, din considerentul că procesul de formare a poporului român ca națiune nu era încheiat. Istoricul român A.Pippidi a stabilit că la baza construcției identitare se află o combinație a mai multor factori care ar contribui la definitivarea acesteia. Printre acești factori putem identifica: numele național propriu, limba națională, comunitatea de religie, apariția unei istoriografii naționale, unitatea politică, implicit existența unui stat național/etnic propriu, identitate culturală bine definită și dezvoltată [266, p. 31], care în spațiul românesc se afirmă în secolul al XIX-lea, când teritoriul dintre Prut și Nistru deja era în componența Imperiului Rus. Deci, analizând manifestările identității naționale a nobilimii din Basarabia trebuie să constatăm faptul că perceperea populației din Basarabia ca națiune română nu încă era un fapt realizat.

După anexarea Basarabiei, o parte din boierime pleacă peste Prut, vânzându-și moșiile (proces care este tratat ca o formă de manifestare a identității naționale), alții, din contra, se stabilesc cu traiul în noua regiune, încearcă să se încadreze în serviciul administrativ țarist și depun jurământ de credință și manifestă afecțiune față de statul și monarhul rus. Însăși tendința boierilor din Basarabia de a fi prezenți la balul dat în cinstea vizitei lui Alexandru I la Chișinău, în 1818, reprezintă dorința acestora de a demonstra credință și supușenie [8, p. 39]. Astfel de fapte întâlnim și mai târziu. De exemplu, în anii 1853-1856, în timpul războiului Crimeii, nobilimea din Basarabia face donații, declarându-și dorință de a pune la dispoziția împăratului „nu doar viața lor, dar și a fiilor acestora și toată proprietatea lor” [375, p. 57]. Idee reflectată de nobilime și cu alte ocazii. Odată cu promulgarea Manifestului din 18 februarie 1855 (care se referă la decesul lui Nicolae I și venirea la domnie a lui Alexandru al II-lea), nobilimea basarabeană își demonstrează credința. Balș, mareșalul regional al nobilimii, menționa că nobilimea din Basarabia, care a trecut în supunerea lui Alexandru I, este formată acum practic din acele neamuri care pe timpul lui Petru I, la venirea armatelor ruse în Moldova, primele au trecut sub stindardul/drapelul Rusiei; aceștia sunt Ciolacu, Andrieș, Dicescu, Leonard și alții [397, p. 40-41]. Totodată, analiza dosarelor prezentate, pe lângă alte documente, de boierii care urmau să-și confirme noblețea la Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia atestă că ei sau strămoșii lor au depus jurământ de credință Imperiului Rus, acesta fiind un avantaj foarte important. De exemplu, reprezentanții familiei Ciolacu (Anastasia Ciolacu depune cererea la 19 mai 1824) ca argument al nobleței lor prezintă faptul că Dumitru Ciolacu a depus jurământ de credință

Împărătesei Ecaterina a II-a, fiind decorat cu gradul militar de căpitan [9, d. 302, f. 1-1 verso, 5]. Ulterior, urmașii lui Anastasie, pentru a-și reconfirma noblețea, pe lângă faptul că bunelul lor a jurat credință, aduc ca argument și faptul că și tatăl lor la momentul „alipirii”, deținând proprietăți și scutelnici în județul Soroca, a depus jurământ comun administrației țariste [9, d. 302, f. 64-64 verso]. Faptul că după anexare nobilii au depus jurământ de credință este analizat și de C.Tomescu. Acesta prezintă textul jurământului depus lui Alexandru I și Scaunului imperial, la 8 februarie 1813, de boierii moldoveni Dimitrie Râșcanu, Ioan fost paharnic, Metodie Donici, Panainte Catargi, în care se preciza: „cu credință și fără de fățarie a sluji și întru toate a fi supus, necruțând viața mea până la ultima picătură de sânge” [275, p. 311], aceștia urmând să contribuie prin toate metodele și mijloacele posibile la dezvoltarea și mărirea imperiului. Totodată, aceste jurăminte erau date de către reprezentanții nobilimii atunci când participau la alegerile nobiliare, organizate o dată la trei ani sau când erau numiți în funcție, căci ei vor alege acele persoane care cu bună-credință vor sluji statului [8, d. 101, f. 129-129 verso; d. 1910, f. 227, 228 5]. Anume prin depunerea acestor jurăminte de credință administrația țaristă tindea să „disciplineze” societatea nobiliară din Basarabia și în general din imperiu. Căci existența unei nobilimi/dvorenimi credincioase, supuse și disciplinate reprezenta un avantaj în dezvoltarea statului, însă pentru nobilimea basarabeană această politică de uniformizare a constituit și un cadru propice de a limita manifestările identității naționale.

Urmărind același scop de uniformizare, „disciplinare” și rusificare a nobilimii basarabene, administrația țaristă a acordat în permanență decorații, premii, diplome și ranguri (conform Tabelului celor 14 ranguri instituit de Petru cel Mare). Evoluția nobililor din Basarabia în cariera de funcționar al administrației civile sau de militar este dovedită de formularele de serviciu [8, d. 1902, 1910, 1912], de listele funcționarilor aleși în baza alegerilor nobiliare [8, d. 101, d. 663, d. 1967], precum și de ordinele propriu-zise care se referă la acordarea rangurilor civile persoanelor din întregul imperiu, în el fiind inclusă și regiunea/gubernia Basarabia [8, d. 1926]. Majoritatea nobililor din Basarabia dețineau decorații, diferite ca semnificație și valoare, însă toate au fost acordate pentru „serviciul și credința” față de administrația imperială.

Astfel, o parte a nobililor din Basarabia s-a lăsat ademenită de privilegiile administrației țariste, uitând (în viziunea noastră, în aparență) de propria identitate sau, mai bine zis, acționând de pe poziția unui nobil. Acest fapt se face unul vădit analizând lucrările funcționarilor ruși și ale călătorilor care au trecut prin Basarabia. N.V. Lașkov, în lucrarea sa dedicată centenarului anexării teritoriului dintre Prut și Nistru la Rusia, referindu-se la boierii din Basarabia menționa: „Boierii moldoveni în trecut se îmbrăcau în halate de mătase (antereu), încinse cu un șal, iar pe deasupra purtau cațaveică de blană, în picioare încălțau pantofi de marochin” [384, p. 54].

Sintagma „în trecut” invocă faptul că reprezentanții nobilimii au dat uitării vechile tradiții de a se îmbrăca potrivit modei orientale. Deși procesul nu a fost ușor și de scurtă durată. În 1823, viceguvernatorul Basarabiei Vighel susținea că boierii din Basarabia ar semăna foarte mult cu dvorenii vechi/boiari din Imperiul Rus: „Asemănarea între modul de viață al moldovenilor bogați și al strămoșilor noștri, spre rușinea noastră, este frapantă. Numele de boieri, îmbrăcămintea lor lungă, bărbile lungi, căciulile înalte, blănurile bogate, cu care aceștia se acopereau, ignoranța lor, incultura lor, grosolănia lor, toate amintesc pe demnitarii de la curtea țarului” [350, p. 12]. L.S. Berg, referindu-se la boierii moldoveni din Basarabia după 1812, scria că aceștia purtau „caftane cu mâneci foarte largi, pe cap purtau căciuli înalte [341, p. 100]; or, aceste mențiuni demonstrează că boierii din regiunea pruto-nistreană păstrează tradițiile pe care le urma până la anexare. Ulterior însă situația se schimbă, încât deja pentru reprezentanții nobilimii din anii '30 ai secolului al XIX-lea identificăm o altă descriere. După cum menționează A.Nakko, contemporan al acelor schimbări în societatea basarabeană, încetul cu încetul rezistența națională pasivă a boierilor moldoveni a slăbit. Relațiile cu funcționarii și militarii ruși, încuscririle, dorința de a-și plasa copiii în armată, în funcții, de a le face stagiul în armată, nevoile administrative, comerciale au împins această categorie socială spre legături mai strânse și mai intime cu societatea rusă, cu viața rusească. Membrii celor mai bune familii, având în față ca exemplu minunata familie a guvernatorului, care reprezenta pentru ei exemplul bunăvoinței și al cumsecădeniei, se străduiau să-l emită în toate, introducând la ei acasă aceleași reguli de conduită. De aici survin și un șir de schimbări ale moravurilor, tradițiilor, obiceiurilor și ideilor nobilimii din Basarabia. Această cotitură în societatea basarabeană are loc prin anii '30 ai secolului al XIX-lea, când pe scenă apare noua generație, născută și educată în Basarabia sub influența spiritului rusesc. Despre schimbarea generațiilor și, odată cu aceasta, a viziunilor, atitudinilor relatează nobilul P.Crușevan, care susținea că cu trecerea timpului „bătrânii și bătrânele, care plângeau la auzul *Doinei*, au dispărut”, iar noua generație, ocupând locurile lor, a uitat treptat „și de ei și de *Doină*”. Acest fapt a fost regretat de autor, căci *Doina* „a fost creată, pentru a cânta basarabenilor despre neputința lor, lipsa de voință și de energie în această veșnică luptă, dar și pentru a-i îndemna să-și apere pământul pe care s-au născut, acea bucățică de pâine pe care au moștenit-o de la tați și buni” [378, p. 116]. În aceeași ordine de idei N.V. Lașkov susținea că în persoana celor care au învățat în școlile din Basarabia administrația imperială a căpătat slugi credincioase, împrăștiate prin toate locurile marii Rusii, care au fel de fel de slujbe împărătești și obștești și care manifestă dragoste față de Țar și Rusia, împlinind cu gând curat voia Împăratului [164, p. 60]. Pe cât de real a fost acest proces de transformare/rusificare a nobilimii basarabene reprezintă o problemă, deoarece de multe ori acesta era doar în aparență,

ceea ce dorea să vadă administrația țaristă; în realitate însă acest proces de rusificare nu s-a realizat definitiv.

Procesul de încadrare a nobilimii din Basarabia în viața imperiului și tendința administrației țariste de a distruge tot ceea ce însemna identitate s-a manifestat și prin schimbarea numelui de familie. D.C. Moruzi prezintă exemple de rusificare a numelui: „Iancu fiul lui jupan Nicolae, Pâine rece, devenea Ivan Nicolaevici Tverdohleb; Niță al lui Agapie Dumitru – Nikita Agafonovici Dimitrov, iar Gheorghe Rotaru devenea Kolesnikov și așa mai departe” [181, p. 54]. Aceleași date pot fi depistate, de exemplu, în jurnalul proceselor-verbale ale Adunării Deputaților Nobilimii pentru anul 1875. Astfel, la 30 ianuarie 1875 într-o ședință a Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia este analizată problema modificării numelui de familie din Fedosiu în Feodosiev. În actele prezentate la Divanul Principatului Moldova, din 5 martie 1814, și în Hrisovul domnului Moldovei Scarlat Calimachi, din 10 martie 1814, se pomenește Sandul Fedosiu, medelnicer, fiul lui Sava Fedosiu; însă, în primele documente emise de administrația țaristă familia este scrisă în limba rusă – Feodosiev. În hotărârea Comisiei pentru confirmarea titlurilor nobiliare din 27 iulie 1821 familia Sandul Fedosiu se regăsește ca Feodosiev. La 31 iulie 1845 Senatul Guvernator confirmă același nume de familie – Feodosiev [8, d. 1928, f. 10-10 verso].

Însă, pe cât de sigur putem afirma că nobilimea basarabeană în secolul al XIX-lea și-a promovat propriile interese, trecând în umbră ceea ce reprezenta identitatea etnică, cu aceeași certitudine putem susține contrariul. Pentru că acțiunile acestora pe lângă scopul de a-și promova propriile interese și de a-și apăra drepturile și libertățile, de foarte multe ori au un profund iz național și promovează valorile naționale, conștiința de neam. Istoricii I.Șarov și A.Cușco identifică, în baza lucrărilor autorilor ruși din secolul al XIX-lea, trei momente legate de circumstanțe istorice, militare sau politice, prin care autohtonii din Basarabia și-au manifestat atitudinea față de dominația țaristă. Acestea fiind atitudinea negativă a populației locale față de armata de ocupație în anii premergători anexării, emigrarea în masă peste Prut a basarabenilor în primii ani de stăpânire rusă și rezistența boierimii locale față de măsurile centralizatoare [266, p. 31]. Anume acest din urmă aspect este cel ce ne interesează: modelele, comportamentele, acțiunile prin care nobilii din Basarabia și-au manifestat identitatea.

Nobilul basarabean D.C. Moruzi menționa că, într-adevăr, odată cu anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, boierimea autohtonă a fost pusă într-o dilemă: „ori rămâi credincios neamului, ori împăratului” [183, p. 13]. Adică, nobilimea trebuia să aleagă între a deține statutul de nobil cu tot complexul de privilegii, care includea și promovarea politicii țariste, sau să piardă totul – moșiile, drepturile, privilegiile. Totuși, D.C. Moruzi susține că nobilii din Basarabia „împăcau foarte lesne în mintea lor aceste două părți opuse ale dilemei...”

[183, p. 13]. El prezintă exemplul boierului Andronache Donici, care „ținea la Chișinău caifet rusesc” și îi cinstea pe musafiri „după datinile rusește, cu obișnuitul pahar de ceai... îmbrăcat după ultima modă... rar să-l întâlnești pe uliță fără ordinul Sfintei Ana la gât” [182, p. 150]. Aici, în capitala regiunii, nu găseai un mai „veropodannâii” decât boierul Andronache: „vorbea rusește, mânca bucate rusești și bea la ceai rusesc toată iarna și veșnic era vârat pe la guvernator și pe la toți rușii...” [182, p. 151]. La țară însă era altfel de om: „îl găseai veșnic în cerdac... îmbrăcat după vremea de afară. Acolo te cinstea cu dulcețe și cafele, iar masa lui era curat moldovenească! Căci așa avusese înțelegere cu cucoana D-sale: la oraș să fie ruși ca toți rușii, iar la țară neaoși moldoveni” [182, p. 150]. Și astfel de nobili ca Andronache Donici, care indirect și-au păstrat identitatea, erau foarte mulți în Basarabia [*a se vedea detaliat*: 143, p. 40]. D.C. Moruzi, prezentând o listă de boieri [*a se vedea detaliat*: 183, p. 102] pe care i-a cunoscut personal, îi caracterizează ca fiind cei care și-au păstrat identitatea națională [182, p. 102]. El scria că „se făleau de a fi boieri moldoveni, vorbind între ei românește, trăind românește în casele lor și fălindu-se cu neamul și obârșia” [182, p. 102]. O altă afirmație a lui Moruzi era că ei ascultau muzică națională și gândeau românește: „Nu o dată, am văzut pe acești patrioți ruși cu idei panslaviste ascultând vreo doină, cu ochii plini de lacrimi” și „apoi dvoreanul basarabean e cult și inteligent, deși cultura lui e rusească, inteligența lui e însă latină” [182, p. 106].

Va suferi eșec și încercarea de a rusifica nobilimea basarabeană prin a o îndepărta de Patrie, căci o serie de reprezentanți ai acesteia au fost trimiși în diferite regiuni și gubernii ale Imperiului Rus. De exemplu, căpitanul Ion Măcărescu [8, d. 769, f. 96] locuia în Moscova, unde deținea funcția de ajutor al Comandantului Închisorii Militare din Moscova și de unde a depus cererea ca copiii săi Iulia, Eugenia, Ioan și Serghei să fie confirmați în titlul nobiliar și introduși în Cărțile Genealogice ale dvorenimii din Basarabia [8, d. 769, f. 98-98 verso]. Reprezentantul aceleiași familii, Arcadii Măcărescu, care locuia în Hersones, roagă confirmarea nobleței pentru fiii săi Gheorghe și Leonid [8, d. 769, f. 119].

De fapt, scopul urmărit de administrația imperială rusă prin asemenea transferuri era că acestea să contribuie la rusificare: „de nu i-au lăsat cei mari acolo, e pentru ca să uite de neam și de limbă” [183, p. 19]. Dar, în viziunea contemporanului D.C. Moruzi, acest fapt nu le-a reușit, fiindcă, deși copiii acestor înstrăinați au fost născuți pe pământ străin, ei vor avea chipul și credința neamului; aceea ce a văzut el și a resimțit în patrie le vor cunoaște, le vor resimți și ei, numai că mai frumoase și mai adânc, „pentru că tata le va povesti printre lacrimi și cu tot focul ce-l arde în suflet” [183, p. 19]. Atunci „și el (nobilul), și ei (copiii lui)... se deprind a avea două limbi și două cugete: o limbă și un cuget, ascunse amândouă, pentru cele frumoase și sfinte; o limbă și un cuget, amândouă pe față, pentru cele urâte și blestamate” [183, p. 20]. În scrierile

sale D.C. Moruzi își amintește cu ironie cum mama îl purta în șalvari: „vedeți, că mama mă purta pe atunci rusește, cu niște șalvari de catifea neagră, socotind, biata femeie, că o să-i umplu cu dragoste pentru împărat și împărăție, iar de acolo dragostea se va sui până la inimă” [184, p. 187]. Păstrarea caracterului național al populației din Basarabia, inclusiv al nobilimii, și eșecul procesului de rusificare sunt menționate de D.C. Moruzi, prin personajul său Titi, un copil de 8 ani (de fapt, criticii literari îl identifică pe însuși autorul). Autorul reproșează părinților săi (boieri veniți din Moldova) care susțin că sunt ruși: „Da! Ruși! și d-ata nu știi nici un cuvânt rusește, iar tata vorbește stricat” [182, p. 149]. Prin faptul că aceste concluzii aparțin unui copil, D.C. Moruzi, în viziunea noastră, vrea să accentueze naivitatea administrației țariste, care considera că procesul de rusificare și de deznaționalizare va reuși.

Faptul că nobilimea basarabeană a manifestat pe întreg parcursul perioadei de dominație țaristă sentimente naționale, specifice identității sale române, se face vădit din numeroasele conflicte ce au avut loc între aceasta și funcționarii ruși din cauza că nobilimea vroia să rămână în vigoare vechea legislație moldovenească, să rămână oficială limba română etc. Este bine cunoscut conflictul cu generalul I.M. Harting, care avea intenția să introducă în Basarabia legislația rusă și să transforme regiunea într-o gubernie rusească. Pentru a înlătura acest pericol, reprezentanții nobilimii locale au adresat cinci plângeri, primele patru la Petersburg: împăratului Alexandru I, Comitetului de Miniștri, Consiliului de Stat, Președintelui Consiliului de Stat conțelului Saltâkov și una separată Exarhului și Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, prin care cereau păstrarea legislației autohtone, făcând referire la Codul Calimach din 1817, Codul Valah al lui Ipsilanti din 1780, Hexabiblu lui Armenopol din 1345 și la Pravilile lui Vasile Lupu [16, p. 117-122].

În 1819, la Cetatea Albă are loc un alt caz, foarte caracteristic pentru nobilimea de atunci. La Tribunalul ținutal din acest oraș doi membri din trei, câți erau în de completul judecată, Machedon și Grecul, au refuzat categoric să vorbească în limba rusă, să semneze procesele-verbale și să facă cercetări în limba rusă [81, p. 157]. Conflictele dintre nobilimea basarabeană și reprezentanții administrației țariste continuă cu cel pe care aceasta l-a avut cu viceguvernatorul Basarabiei Vighel. Acesta a alcătuit un memoriu pe care l-a prezentat Guvernatorului General al Novorosiei și Basarabiei conțelului M.S. Voronțov, la Odessa. În el Vighel defăima populația moldovenească din Chișinău și cerea introducerea legilor ruse în Basarabia. Boierii moldoveni au cumpărat de la un funcționar, în mod secret, o copie de pe acest memoriu și imediat ce au luat cunoștință de conținutul lui s-au adresat guvernatorului cu rugămintea ca Vighel să fie îndepărtat din provincie ca „dușman al poporului moldovenesc” [81, p. 158]. Tot în această perioadă, spătarul Iordache Bucșăneanu a pus în circulație în mod clădestin un sigiliu cu balzonul Moldovei cu emblemele ținuturilor situate între cele două maluri ale Prutului [92, p. 58]. Nobilii

cereau traducerea în limba rusă a codurilor de legi românești pentru a fi puse în aplicație. Astfel, la 15 decembrie 1828, Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia, prezidată de mareșalul regional Constatin Bașotă, la cererea Administrației Regionale, analizează raportul depus de reprezentanții Judecătoriei Județene, prin care cere să fie traduse în limba rusă cărțile lui Donici și Armenopolu, care conțin toate legile specifice acestei regiuni și sunt necesare în studierea cazurilor litigioase [8, d. 346, f. 44-44 verso]. De fapt, acest demers este nu altceva decât continuarea luptei pentru păstrarea legislației autohtone.

Manifestarea identității etnice la nobilime este argumentată și prin faptul că în 1825 populația Basarabiei era complet lipsită de sentimentul dinastic. Moldovenii, de exemplu, nu arătau cu ocazia morții țarului Alexandru I prea mult regret; rămâneau indiferenți: dacă n-a rămas acesta, va fi altul [81, p. 49]. Existența acestor „sentimente” se evidențiază la boierii basarabeni atunci când aceștia cereau extinderea și în Basarabia a unor prevederi ale Regulamentului Organic, „care există de la 1833 la frații noștri”. Argumentând această cerere, ei menționau: „Același neam pe ambele maluri ale Prutului, identitatea vechilor legături și obiceiuri, asemănarea climei, a solului, a obiceiurilor și înclinărilor populației sătești, toate argumentează această a noastră cerere” [282, p. 99]. Prezența spiritului național la boierii români din Basarabia este dovedit și prin faptul că deja la 1839 trimișii domnitorului Moldovei, Mihail Sturdza, în Rusia au fost strict supravegheați la trecerea lor prin Chișinău, unde se consideră că se simțeau sentimente pro-unioniste [282, p. 99]. Chiar și reprezentanții acelor familii nobiliare care nu se considerau moldoveni, cum erau neamul Crupenschi și Keșcu, dădeau dovadă de caracter aparându-și conaționalii. Despre un asemenea caz relatează D.C. Moruzi, care susține că-și amintește de „același Petraki Keșcu, care-și urmărea obârșirea la Bahci-Serai, că l-a rănit într-un duel la Florența pe un oarecare Dolgoruki, pentru faptu că acesta și-a permis să exprime necuviincios în fața lui despre femeile române” [181, p. 62].

Promovarea identității naționale s-a accentuat odată cu unirea Principatelor Române, prin dubla alegere a lui Al. Ioan Cuza, în 1859. Astfel, Charles Tissot, consulul Franței la Iași, menționa că în Basarabia unirea țărilor române și domnia lui Cuza, numit în familiile nobililor de aici Rege, provocau un entuziasm care n-a mai existat, în niciunul din principate. La 18 martie 1864, consulul francez raporta că elitei politico-sociale din Basarabia, de altfel ca și din alte provincii ale Imperiului Țarist, i s-a cerut să se pronunțe cu privire la dimensiunile sacrificiilor pe care este dispusă să le facă în favoarea guvernului rus. Răspunsul a fost extrem de sugestiv: „Deși Basarabia fusese separată de România fără a fi consultată voința sa și deși toate sentimentele sale rămăseseră atașate străbunei sale patrii, ea își va împlini totuși obligațiile față de împărat” [247, p. 44].

Un alt argument este și faptul că în anii 1862-1863 în Basarabia exista o grupare boierească, care, cu ocazia revoltei din Polonia, „visa să restabilească nația moldovenească în Basarabia, în vederea apropiierii circumstanțelor care ar da nației dreptul de a cere unirea cu Moldova”. Din ea făceau parte: frații Cotruță Alexandru și Carol, frații Casso, frații Cristi, Ioan și Constantin, Cazimir Constantin și fiul lui, student [81, p. 113].

Dovadă a faptului că nobilii basarabeni își păstrau identitatea națională românească, chiar dacă se încadreau în serviciul imperial, este și păstrarea titlurilor vechi boierești pe care le dețineau până la anexare. De exemplu, studiind procesele-verbale ale ședințelor Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia din anul 1825, constatăm că majoritatea ședințelor erau prezidate de mareșalul regional al nobilimii Ion Constantin Bașotă, în prezența deputaților: nobilul Ion Capallo, *serdarul* Teodor Măcărescu, *serdarul* Pavel Măcărescu, *clucerul* Anton Burda, nobilul Iordachi Feodosiu [8, d. 167, f. 27-29 verso]. În anul 1830, procesele-verbale ale Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia au fost semnate de *serdarul* Teodor Măcărescu, nobilul Enache Russu, nobilul Donici, funcționarul de clasa a XII-a Grigore Ursu, mulți din ei semnând în paleografie moldovenească [8, d. 460, f. 7]. Același proces îl identificăm analizând lista candidaților la funcția de deputați în Consiliul Suprem din Basarabia din 24 decembrie 1824: funcționarul de clasa a VII-a Ion Pruncul, funcționarul de clasa a VIII-a Iordachi Donici, funcționarul de clasa a VI-a Panainte Cazimir, nobilul Iancu Russu, *clucerul* Nicolae Cerchez, *jitnicerul* Simion Glavce, funcționarul de clasa a IX-a Teodor Krupenschi, medelnicerul Lupu Rossetti, funcționarul de clasa a IX-a Eremia Ianov, funcționarul de clasa a VI-a Apostolache Stamo [8, d. 101, f. 226-227]. Ulterior însă, în documentele oficiale nu mai identificăm situația respectivă, deși existau reprezentanți ai familiilor vechi boierești din Moldova. De exemplu, în 1840 membri ai Comisiei pentru revizuirea hotărârilor Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia erau: funcționarul de clasa a X-a Constantin Botezatu, funcționarul de clasa a IX-a Alexandru Deineca, funcționarul de clasa a IX-a Gheorghe Cazimir, funcționarul de clasa a XII-a Egor Stamati, funcționarul de clasa a XIV-a Ion Russo [8, d. 997, f. 21]. Deși în documentele oficiale ale administrației imperiale titlurile vechi boierești sunt înlăturate, în viața cotidiană, în relațiile dintre boieri acestea s-au mai păstrat pe parcursul întregii perioade de dominație țaristă. În acest sens argumentul forte fiind numeroasele de cereri semnate de reprezentanți ai nobilimii basarabene, în care ei se identifică cu ranguri boierești moldovenești. Totodată, nobilul Teodor Vârnav, scriind la 1845 autobiografia, menționează că în satul Florești pe lângă familia sa mai locuiau și alți boieri: „moșul Constantin Vârnav, sulgeriu, moșul Toderășcu Vârnav, paharnic, șătrariu Ioniță Lupu etc.” [294, p. 16-17]. Anume acest fapt dovedește că deși nobilimea din

Basarabia s-a încadrat în serviciul administrației țariste, aceasta își mai păstrează vechile titluri și ranguri boierești, cunoscându-și obășiria.

Ideile naționale la nobilimea basarabeană își găsesc confirmare și prin modul în care aceasta îi percepe pe *Ceilați*, prin nemulțumirea pe care o manifestă față de procesul de încadrare a străinilor în serviciul administrației basarabene, precum și prin faptul că își confirmă, fără mare greutate, noblețea. Faptul că străinilor li se permitea să ocupe funcții în Basarabia era la fel o politică bine gândită a administrației țariste; ca rezultat, străinii devotați regimului ocupau cele mai importante funcții în administrația regională și gubernială. De fapt, prin politica de colonizare sau de penetrare a elementelor etnice și cultural-sipirituale eterogene stării de spirit, mentalității și comportamentului populației basarabene i-au fost imprimate unele trăsături specifice [162, p. 24]. Optarea pentru poziții și funcții, pentru respectarea drepturilor și privilegiilor deținute de nobilimea basarabeană se intercalează cu ideea etnică. Fapt reflectat și în cadrul procesului de organizare și desfășurare a alegerilor nobiliare. Chiar de la primele alegeri organizate în Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia, din iunie 1818, observăm această luptă pentru putere între cele două partide: între reprezentanții nobilimii autohtone și cei nou-veniți în regiune, alogeni. La 1818, în procesul organizării alegerilor, peste 100 de „nobili” cereau înlăturarea de la alegeri a șambelanului Balș, iar, pe de altă parte, Catargi, Ghica, Balș, colonelul Șuhanov, Râșleacov, Ermolinschi, Hâjdău, Gulac și încă 16 nobili somau excluderea afaceriștilor Pruncul și Feodosiev [52, p. 30; 350, p. 12]. Aceeași situație o identificăm și în anul 1840, când la alegerile nobiliare ce urmau să se desfășoare în Basarabia s-au confruntat două „partide”: cea a nobililor recent confirmați, alogeni, în frunte cu nobilul Dimitriu, și partida națională reprezentată de nobilimea autohtonă, veche, ca: Sturdza, Cheșcu, Chiruș, Catargi, Russo, Râșcanu etc. [280, p. 66-74].

Atitudinea pe care o manifestă nobilimea din Basarabia față de *Ceilați*, care erau încadrați în rândul nobilimii din Basarabia, este reflectată de boierul/nobilul A.Nakko în lucrarea sa dedicată situației economice, politice, sociale etc. a Basarabiei după anexare. A.Nakko descrie procesul înnobilării alogenilor, făcând referință la șleahța poloneză. Frecvent, reprezentanții șleahței poloneze, care veniseră aici cu doar câteva ruble în buzunar, dețineau funcții în poliție sau, arendând proprietăți funciare, deveneau mari proprietari de pământ. Așa se întâmplă că, de cele mai dese ori, cei care erau cu adevărat nobili, din lipsa de resurse financiare, nu puteau căpăta documentele și dovezile care ar confirma apartenența lor nobiliară, iar cei care aveau bani, deși nu erau de proveniență nobili, obțineau cu ușurință acest titlu [393, f. 150]. Despre aceasta stare a lucrurilor existentă în general în Imperiul Rus (ura față de conaționali săi de altă obârșie) relatează și D.C. Moruzi: „Când nu puteai întâlni zece supuși de-ai țarului la un loc și întrebând

pe unul despre ceilalți nouă, să nu-ți răspund cu dispreț: moscali, poliac, niemeț, ciuhna, hohol, maldavan, armeanin, jâd, tătar, bașkir!” [183, p. 14]. În general, D.C. Moruzi judecând prin intermediul personajului Mavrocosta, din opera ce-i aparține, susține că poporul rus și „miroase” altfel... căci „cum se va desprimăvăra, fuga la Ciripcăul nostru, să ne spălăm plămânii de miresmele rusești” [182, p. 145]. Și în continuare „Nu mă voi duce să trăiesc la Petersburg... asta ar fi o jertfă peste puterile mele!... Nu...nu... ori mult miroase a iuft... peste Nistru cred că și florile și iarba câmpului tot altfel trebuie să miroase” [182, p. 34]. Pe lângă atitudinea negativă față de ruși, o parte din reprezentanții nobilimii critică și politica imperială de extindere a Moscovei: „Și-au mers-au țarii de la Moscova, tot înainte prin veacuri, peste neamuri și peste limbi, prin valuri de sânge și de lacrimi spre mărire, aceasta le-a fost menirea și rațiunea lor: mărirea neconținută a Imperiului” [183, p. 5].

Aceasta idee de a lupta contra politicii imperiale poate fi constatată și prin implicarea nobilimii basarabene în variate procese judiciare, care pe lângă apărarea intereselor personale au și un caracter național. Cauza acestor procese, în 1824, erau acțiunile nobililor împotriva administrației și politicii imperiale. De exemplu, nobililor Nicolae și Constantin Donici, Iordache Catargi, Constantin Millo, Iancu Russo, Dumitru Russo le-au fost deschise dosare pentru faptul că ar fi întreprins acțiuni ilegale contra ofițerilor din armata imperială [8, d. 101, f. 23 verso].

Un mod de a-și apăra identitatea a fost tendința nobililor din Basarabia de a edita ziare, reviste în limba română. Un fenomen de excepție pentru istoria presei basarabene îl constituie încercările întreprinse între anii 1846 și 1848 de un grup de nobili basarabeni (numele nobilului Alexandru Mascenko și al proprietarului Tipografiei și Litografiei din Chișinău Akim Popov sunt doar o acoperire (a grupului de nobili-inițiatori) în fața organelor de cenzură) de a obține dreptul de a edita un ziar, o gazetă particulară cu titlul *Românul* [107, p. 27]. Timp de 10 ani (1856-1865) se discuta chestiunea scoaterii de sub tipar la Chișinău, sub egida lui Ion Dabija, a unei reviste în limba română [80, p. 90-95]. Ulterior sunt cunoscute intențiile nobililor basarabeni Constantin Cristi și Nicolae Casso de a fonda o tipografie românească în Basarabia [107, p. 33]. Deși încercări au fost multiple, ideea a fost realizată abia în 1905, când a fost fondat ziarul *Basarabia*, avându-l ca redactor-șef pe Emanuil Gavrilă [193, 290, 291].

Deși administrația țaristă a tins să promoveze mazurka și valsul în loc de horă și cântecul „Боже, Царя храни” în loc de doinele sufletești ale poporului român, totuși acestea s-au păstrat în subconștientul nobilimii și izbucneau în diferite situații. Încât, la balul dat în 1862, în cinstea plecării guvernatorului Fanton de Verayon, s-au făcut auzite sunetele horei vechi moldovenești, în care s-au avântat, cu lacrimi în ochi, chiar și cei mai în vârstă [70, p. 63-64]. Cu multe emoții și sentimente ne vorbește despre *doină* ca o taină a sufletului românesc al nobililor din Basarabia reprezentantul acesteia P.Crușevan. El caracterizează *doina* ca fiind „cântecul popular al

Basarabiei, plin de o tristețe nemărginită” [378, p. 115]. De fapt, autorul face o alegorie la soarta poporului român, căci în permanență sufletul acestuia a avut de suferit din cauza străinilor... din care considerent P.Krușevan susține că nu e de mirare „... că până nu demult mulți basarabeni vărsau lacrimi la auzul scumpei *Doine*”. La fel, autorul susține că până acum un sfert de veac în trecut (adică până prin anii '70 ai secolului al XIX-lea) la baluri, în timpul ospetilor, orchestra întotdeauna interpreta o Doină [378, p. 115].

Mulți dintre reprezentanții nobilimii din Basarabia au promovat ideile naționale și și-au manifestat nemulțumirea față de regimul țarist prin creațiile artistice. Un exemplu elocvent reprezintă activitatea lui Al.Sturdza. Din viața și opera acestuia, din legăturile sale cu Basarabia, ba chiar cu Moldova – cu Filaret Scriban, cu seminarul Socola, din dorința de a ajunge scrierile sale în românește la poporul său, – din toate acestea se observă, desigur, o dragoste și veșnică pomenire ce se păstrează în sufletul său despre pământul natal. Pătruns de menirea luminată – constituțională a epocii Împăratului Alexandru I, „el nu-și ascundea, – zice Wighel, – dorința de a vedea Moldo-Vlahia ca o împărăție deosebită împreună cu Basarabia, Bucovina și Transilvania” [50, p. 72].

Un alt reprezentat și promotor al conștiinței naționale din Basarabia este boierul Constantin Stamati. Lucrările acestuia, cum ar fi poeziile „Imnul lăutei românești”, „Dragoș I, domnul Moldovei”, „Dorul de patrie”, „Fiica lui Decebal” etc., sunt o adevărată oază a ideilor românești în teritoriul dintre Prut și Nistru. În poezia „Un român înstrăinat” C.Stamati pledează pentru unirea cu Moldova „Măhnit și pe gânduri șad posomorât, // Mă uit spre apus... // Acolo îi viață! // Acolo-i speranță! // Să fim fericiți // De-am fi toți uniți” [262, p. 74]. Dezideratul unirii Basarabiei cu Patria-mamă, pledarea pentru limba română și grafia latină reprezintă un laitmotiv al întregii activități a lui C.Stamati. Astfel, în corespondența sa cu Al.Hurmuzachi, C.Stamati susține că „noi, românii din Basarabia, înstrăinați de demult de vechea patria noastră, Moldova și Valahia, nu aveam nici o idee de limba cea învățată latino-română” [262, p. 468].

Aceleași idei naționale le întâlnim și în operele lui Matei Donici: „Căci poporul creștinesc // Poartă nume românesc // Și-i în țara Basarabă, // ce de Ruși făcută roabă” [93, p. 204]. Poate că nicio scriere apărută în Basarabia sub Ruși nota protestului împotriva regimului străin n-a fost așa de bine pronunțată, așa de viguroasă, ca în poeziile lui M.Donici, poate că niciun scriitor basarabean n-a avut o conștiință națională așa de limpede, cum o vedem la el. Pentru confirmare prezentăm doar câteva crâmpie din poezia scrisă la Odesa, în anul 1869, intitulată „Soarta”: „...Căci soarta me a presupus// Să mă fac pe-aicea Rus,// ...A lua un jug în spate//...Să port numele de Rus//Și să fiu avan supus// La poporul ista crud// Ce năbușit-au până la Prut//... Și rupt de vatra părintescă//Am răsărit în țara cea rusească” [93, p. 202]. Aceste versuri scrise la un moment

crucial atât pentru Imperiul Rus, care se afla în perioada reformelor și se simțea mai puternic ca niciodată, cât și pentru poporul român, ca rezultat al unirii Țării Moldovei cu Țara Românească, a formării statului România, marchează renașterea idealului basarabenilor și trezirea de noi speranțe pentru poporul basarabean, inclusiv pentru o parte din nobilimea din Basarabia.

În această ordine de idei, ca apărători și promotori ai valorilor naționale se înscriu perfect și alți scriitori din Basarabia, reprezentanți ai nobilimii. Ion Sârbu, în fabula „Străină floriceică”, descrie sentimentele, trăirile poporului basarabean sub dominație străină: „O crinule! Ce-ai pățit? De ce așa te-ai vestejit ... Crinul a răspuns: Sunt în străinătate” [93, p. 162]. Iar Teodor Vârnav susține că „din al nostru sânge // din a noastră viță // au rămas sămânță”....având îndemnul că „și pentru noi // alta nu rămâne, s-așteptăm mai bine... // Și din nou cândva // la a țării strânsoare” [295, p. 74].

Ideea românității poporului din Basarabia este un leitmotiv și în opera nobilului Gheorghe Gore „*Viața socială în Moldova înainte de 1812*” (1860) – un manuscris descoperit și studiat de cercetătoarea Maria Danilov. În această lucrare autorul demonstrează că teritoriul dintre Prut și Nistru este unul românesc. Românii, susține autorul, locuiesc între Nistru, munții Carpați, Tisa, Dunărea și Marea Neagră, care sunt frontierele naturale ale românilor [114, p. 204].

Analiza operei unui alt nobil basarabean, și anume – D.C. Moruzi, ne permite să identificăm perceperea istoriei ținutului dintre Prut și Nistru în secolul al XIX-lea. Acesta susține ideea că Basarabia este pământ românesc, fiind ocupat cu forța la 1812: „...Basarabia... ruptă chiar din trupul Țării Moldovei, sânge din sângele nostru românesc...”, căci „apa Prutului, menită de Dumnezeuire a scălda două maluri românești, a fost preschimbată de patimile lumești în ziduri de hotare” [183, p. 85]. Totodată, scriitorul neagă ideea lansată de autorii ruși A.Zașciuk și A.Batiuşkov, care încearcă să identifice în strămoșii poporului dintre Prut și Nistru pe slavi. Susținând ideea latinității poporului român, dânsul afirmă că Basarabia este parte componentă a spațiului românesc, căci „...Basarabia însă a fost a noastră de la descălicătoare, a împărțășit gloriile și suferințele noastre, a avut cu noi o limbă, o istorie și o credință” [183, p. 87] și aici printre reprezentanții nobilimii, rușii și mazililor „... mai este câte un bunic, vechi...vechi de tot...: născut pe malurile Tibrului...” [183, p. 50].

Prin urmare, mulți dintre reprezentanții nobilimii basarabene autohtone au promovat și păstrat idei naționale în Basarabia, manifestate atât prin realizările lor în domeniul vieții politice, sociale, cât și culturale. Căci dezideratul acestora era cel al unirii, de a vedea o Românie întregită între Tisa și Nistru, înglobând în cuprinsul ei Basarabia, Bucovina, Transilvania și Banatul, de a putea vorbi, citi și a scrie românește [80, p. 169]. Aceste lucrări apar în special în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când, conform mențiunilor lui Charles Tissot, consulul Franței la Iași, în

mentalitatea elitei basarabene s-a produs o schimbare de mare importanță, căci basarabenii nu se mai mulțumesc să nu devină slavi, ci „tind energic” să redevină români [247, p. 44].

Analizând manifestările identității naționale a nobilimii din Basarabia trebuie să ținem cont și de procesul de formare a națiunii române în general. Istoricul Miroslav Hroch susține că în procesul de formare a națiunii o importanță deosebită are mișcarea națională. Acesta identifică 3 faze (A, B, C) structurale în desfășurarea unei mișcări naționale. Analiza lor ne permite să constatăm că în Basarabia întreg secolul al XIX-lea a fost cuprins în faza A (când energia activiștilor a fost orientată spre studierea limbii, culturii, istoriei etc.) și în faza B (apar generații noi care încearcă să atragă de partea lor mai mulți reprezentanți, pentru realizarea planului de creare a viitoarei națiuni) [418, p. 125]. În acest context trebuie să menționăm că în Basarabia nobilimea a avut un rol important în procesul de promovare a conștiinței naționale, pentru că dacă țăranii au fost cei care au păstrat spiritul românesc, din rândul nobililor s-au ridicat acele personalități care au promovat unirea teritoriului dintre Prut și Nistru cu România, care au demonstrat latinitatea și romanitatea celor din Basarabia, că adevărata lor limbă este cea română, iar istoria a fost una cu cea a Țării Moldovei până la anexare.

Manifestări ale identității sociale în mediul nobilimii din Basarabia: De rând cu identitatea etnică se afirmă și identitatea socială. Identitatea socială, după cum susține M.Ungheanu, este acea identitate care îi este acordată individului datorită locului, funcției, rolurilor, statutului care îi revin în societate [284, p. 2]. Manifestarea identității sociale, sau viziunea față de *Celălalt* ca reprezentant al aceluiași popor, este vizibilă în cadrul societății datorită prezenței diferitelor categorii sociale, fiecare având statutul său, drepturile, privilegiile. Iar nobilimea este un exemplu clasic, căci, fiind elita societății, se consideră și se identifică de multe ori ca o comunitate aparte în cadrul unui stat, superioară celorlalte categorii sociale datorită statutului deținut de ea.

Drepturile și privilegiile de care beneficia nobilimea basarabeană au și determinat diferența între această categorie socială și altele existente în spațiul dintre Prut și Nistru. Cele mai elocvente deosebiri sunt întâlnite în cazul țăranilor și Țiganilor.

Relația dintre nobili și țărani este un exemplu elocvent în acest sens. Relație, pe care o putem analiza din două perspective. Prima are la bază relațiile dintre nobil ca moșier și țăranul ca cel care lucrează, fiind definite ca relații de supunere, în rezultat cărora au loc foarte multe proteste. Istoricul Valentin Tomuleț surprinde tensiunile cauzate de creșterea quantumului diverselor prestații la care erau obligate stările sociale (deși ele sunt contra administrației țariste, acestea se manifestă nemijlocit contra nobilimii), manifestate sub două forme: pasivă (plângeri și reclamații) și activă (fuga de pe moșii, refuzul de a îndeplini prestațiile și a plăti impozitele, nesupunerea față

de autorități, incendiarea conacurilor moșierești, mișcările de tip haiducesc etc.) [277, 278]. Existența conflictelor dintre țărani și nobili o confirmă și Manuc Bei în însemnările sale referitoare la teritoriul dintre Prut și Nistru. Autorul susține că I. Balș, cel mai mare proprietar din regiune, a încercat să administreze pământurile după un nou sistem, dublând impozitele. Țăranii au opus rezistență, depunând plângeri la generalul Harting, însă acesta i-a tratat cu dispreț, fapt ce i-a făcut să-și piardă speranța de a mai găsi sprijin la guvernator și, ca rezultat, 1000 de locuitori au emigrat până la sfârșitul toamnei peste Prut [173, p. 11]. Deși în anul 1834, prin adoptarea Regulamentului despre țărani, administrația imperială încearcă să reglementeze relațiile dintre moșierii și țăranii din Basarabia, situații conflictuale între nobili și țărani apar în procesul aplicării acestuia în practică [8, d. 640]. Atitudinea nobililor din Basarabia față de țărani poate fi analizată și în baza proceselor de judecată în care nobilimea avea calitatea de pârât, pentru acțiunile ilegale ale acesteia contra țăranilor. De exemplu, în anii 1824 și 1830, pentru acțiuni ilegale împotriva țăranilor aveau deschise dosare: ocolașul ținutului Hotin Ioniță Manoilă, care în 1816 a pedepsit crud locuitorii satului Nisfoia (Lupu Tihonov) [8, d. 101, 13 verso]; Iordache Tomuleț – pentru că i-a aplicat țăranului Procopie Chiperi din târgușorul Lăpușna lovituri în urma cărora acesta ar fi decedat [8, d. 101, 21-27]; stolnicul Bantaș – pentru aplicarea loviturilor cu biciul locuitorilor satului Izvoare Nicolae Bondari și Nastasie Cebotari, din cauza cărora primul ar fi decedat [8, d. 464, 5-14 verso]; medelnicerul Vasile Rosetti – pentru asuprirea locuitorilor satelor Carlicheu și Romancăuți; nobilul Iordache Tomuleț – pentru aplicarea de lovituri lui Teodor Pitei [8, d. 464, 5-14 verso]; Nicolai Talpă – pentru asuprirea locuitorilor satului Copleuca, pe care îl are în posesie [8, d. 464, 5-14 verso].

Desigur, aceste proteste ale țăranimii, dosarele intentate contra nobililor reflectă, direct și indirect, atitudinea nobilimii față de țărani, primii identificându-se ca reprezentanți ai unei elite care beneficiază de un statut, de drepturi, privilegii, de moșii și multe altele. Totodată, trebuie să constatăm că ele au la bază documentele elaborate de către administrația țaristă care încerca să găsească o explicație a trecerii țăranilor peste Prut cu miile. Funcționarii ruși în rapoartele lor susțineau că boierii/nobilii aveau o atitudine negativă față de țărani. Desigur, aceștia trec cu vederea faptul că țăranii români se temeau în primul rând de reinstaurarea șerbiei în spațiul pruto-nistrean, care a fost anulată prin reformele lui Constantin Mavrocordat în Țările Române (1746, 1749) și care exista în Imperiul Rus. Mai mult, deși în raportul din 4 decembrie 1812 guvernatorul civil Scarlat Sturdza cerea comandantului suprem al armateri ruse dislocate în Moldova P.V. Ciceagov să le interzică moșierilor ruși să aducă în Basarabia țărani șerbi [236, p. 192-193], totuși, odată cu obținerea de moșii în regiune, dvorenii au adus țărani iobagi din guberniile interne ruse. Iar prin legea din 1845 dreptul de a poseda țărani șerbi aveau doar nobilii

basarabeni care dețin proprietăți funciare în alte gubernii sau regiuni ale Imperiului Rus [403, т. XVIII, часть 1, 1843, № 16619, с.134].

Atitudinea nobilimii față de țărani o putem desprinde și din scrierile nobililor basarabeni. De exemplu, ideea superiorității nobililor față de țărani este observată și în lucrările lui D.C. Moruzi. Domnița Ruxanda, personajul prin care vorbește nobilul D.C. Moruzi, îi spunea lui Titi, feciorul ei: „La Chișinău o să te joci cu copii bine crescuți și de seama ta, nu cu niște copii de țărani proști de la care n-ai ce învăța” [182, p. 192-147]. Căci, într-adevăr, nobilii erau cei care, gândindu-se la viitorul copiilor lor, dar și la propriul prestigiu, se străduiau să-și educe copiii având dascăli particulari sau înscriindu-i la instituții de învățământ regionale sau imperiale, ceea ce nu-și puteau permite țăranii.

Opinia țăranilor despre boieri o găsim în lucrarea Olgăi Nakko. În ea autoarea redă cazul când fiica unui țăran și-a lăsat soțul și copiii și a fugit la un fiu de boier. Iar mama ei, Dochița, „a început s-o convingă și s-o roage să lase această viață, plină de rușine, și să se întoarcă la soț și copii” [394, p. 72]. Atitudinea negativă a țăranilor față de nobili se explică și prin faptul că aceștia din urmă se supun necondiționat procesului de rusificare promovat de administrația țaristă. D.C. Moruzi relatează într-o nuvelă (parte a amintirilor sale) despre o întâlnire dintre un fiu de nobil și un „român zdravăn”. Ultimul susține că boierii din Basarabia „se tem și de umbra lor, beau la buruiană de cea rusească până ce asudă, vorbesc moldovenește stricat și-și îmbracă copiii lipovenește” [186, p. 232].

Totodată, relația dintre boieri și țărani are unele puncte comune, un specific al său. Căci și acel sentiment de insecuritate specific diferitor epoci istorice ale poporului român, analizat de profesorul T. Nicoară, este ceea ce-i unește, pentru că atât țăranii, cât și boierii, au avut de suferit în urma multiplelor războaie care au avut loc în spațiul românesc. În atitudinile și comportamentele boierilor/nobililor față de țărani se identifică acea grijă, responsabilitate pentru viața și existența acestora. Legătura dintre țărani și nobili continuă după 1812; odată cu anexarea teritoriului de către Imperiul Rus apare încă un punct de legătură comun – regimul de dominație. Fapt reflectat și în testamentele unor nobili. De exemplu, conform testamentului lui Emanuil Negruți, alcătuit la 30 iunie 1848, acesta sublinia că odată cu moartea sa de la persoanele datornice să nu mai fie luate procente, locuitorilor satului Târnova să le fie iertată jumătate din datorii, iar țăranii șerbi de proveniență rusă Ecaterina Bucatarița cu copiii Axinte și Nastea să fie eliberați din dependență [8, d. 769, f. 39 verso]. Totodată, aceeași domniță Ruxanda din lucrarea lui D.C. Moruzi, în situația când pe moșia sa bântuia molima și soțul i-a propus să părăsească moșia Ciripcău, s-a revoltat, refuzând să plece: „Cum vrei să-mi las țăranii? ...Am către dâșșii o sarcină morală. Ce vor păți ei, voi păți și eu!” [182, p. 170].

Nobilii nu erau indiferenți față de situația țăranilor. În urma secetei de la începutul anilor '30 ai secolului al XIX-lea, țăranii din multe localități, în special din Bender, Akkerman, sufereau de foame, deoarece nu se ajungea pâine. Atunci Guvernatorul General al Novorosiei și Basarabiei (9 iulie 1833) [8, d. 724, f. 2-3], Guvernatorul Civil al Basarabiei (22 iulie 1833) [8, d. 724, f. 4-4 verso], Consiliul Regional încearcă să identifice pe parcursul anului 1833 cantitatea de cereale recoltate, cauza insuficienței de cereale, localitățile unde pagubele sunt mai mari și întreprind un șir de măsuri pentru a ajuta acești țărani [8, d. 724, f. 2]. În primul rând, la 16 noiembrie 1833 s-a hotărât crearea Comisiei Regionale Provizorii pentru Alimentație [8, d. 724, f. 24-24 verso]. Totodată, la 20 ianuarie 1834, Guvernatorul General al Novorosiei și Basarabiei, pornind de la faptul că nobilimea „întotdeauna a fost prima care realiza acțiuni de binefacere” propune crearea în fiecare județ a unui Organ de Tutelă sub conducerea mareșalului județean. Aceasta va avea ca scop ajutorarea țăranilor nevoiași [8, d. 724, f. 29-30]. De exemplu, proprietarul moșiilor Vaduleuca, Inești, Benești și Rozalei, funcționarul de clasa a VII-a Sandul Fedosiu, proprietarul satului Grasea și posesorul satelor Meguri și Șoltai, nobilul Ion Brăescu, proprietarul satului Gura Căinari, nobilul Nicolai Leonard, proprietarul satului Cubolta și posesorul satului Bumbota, nobilul Ștefan Leonard, au manifestat dorința „de a avea grijă de locuitorii de pe moșiile lor care nu au mijloace de existență, asigurându-i cu alimente” [8, d. 724, f. 27-28].

Totodată, nobilii basarabeni recunosc meritul țăranilor în păstrarea identității naționale. În viziunea lui D.C. Moruzi, țăranul este temelia neamului, pentru că a dat dovadă de rezistență etnică de neînchipuit în satele basarabene. Căci „țăranul din 1905 e tot țăranul din 1812. Neclintit a trecut... prin ademenirea interesului și prin urgia cnutului, fără a-și pierde limba nici obiceiurile” [183, p. 90]. Autorul rămâne încântat de puterea țăranilor de a-și păstra identitatea românească. Căci nici căsătoriilor mixte (față de care erau contra „Da mai bine o dau Prutului decât după un obieșnik”), nici încartiruirea armatei în localități, nici munca în comun (la construcția căii ferate Ungheni-Chișinău) nu au dat rezultatele așteptate de administrația rusă. Fapt ce-l face pe D.C. Moruzi să afirme că „de la Chișinău la Prut, de la Chișinău la Nistru te poți duce cu piciorul, adăpostindu-te în casă românească, hrănindu-te din ceaunul mămăligii străbune și fără ca să ai prilej de a rosti nicio vorbă de o altă limbă decât graiul cel dulce românesc” [183, p. 96].

Unul dintre privilegiile care li s-a păstrat boierilor din Basarabia, după adoptarea Regulamentului despre organizarea regiunii Basarabia la 1818, a fost dreptul de a-și păstra țigani [a se vedea *detaliat*: 280, p. 621-623, 627]. Dovadă a faptului că nobilii basarabeni aveau în proprietate țigani, și nu puțini, sunt listele nobililor ereditari participanți la alegerile nobiliare, unde pe lângă proprietatea imobiliară sunt indicați și țigani. De exemplu, în 1841, nobilii din

județul Soroca dețineau țigani: Manoilă Buznea – 42 suflete, Stoia Solomon – 40 suflete, Ion Brăiescu – 10 suflete, Dumitru Russo – 12 suflete, Ion Crușevan – 7 suflete, Iordache Râșcan – 30 suflete, Nicolae Leonard – 25 suflete, Teodor Russo – 8 suflete, Constatin Bodescu – 40 suflete, Egor Catargi – 102 suflete, Ștefan Leonard – 22 suflete, Ion Russo – 60 suflete etc. [9, d. 390, f. 134-135]. În județul Chișinău: Alexei Donici – 11 suflete, Alexandru Alexandri – 16 suflete, Ion Keșco – 30 suflete, Constatin Botezatu – 44 suflete, Egor Fedosiu – 25 suflete, Ștefan Donici – 11 suflete, Egor Stamati – 12 suflete, Nicolae Donici – 25 suflete, Pavel Măcărescu – 25 suflete, Constantin Rizo – 150 suflete, Ștefan Rosseti – 25 suflete etc. [9, d. 390, f. 81-97, 101-118].

Țigani erau percepuți de către nobilii basarabeni drept niște ființe ce trebuiau să fie mereu la dispoziția lor și să slujească îndeplinindu-le orice capriciu. Astfel, Dimitrie Bantâș-Kamenski informează: „Boierii umblă călări, au în urma lor câte un țigan desculț, care fuge în urma calului, și când boierul se dă jos ține calul de căpăstru” [68, p. 172]. Boierul Teodor Vârnăv relatează că tatăl său, „punea pe Mihalache țiganul în casă în ființa lui de i-l tăia (tutunul pentru lulea – *n.n.*) cu cuțitul foarte subțire, întocmai ca și cel turcesc” [294, p. 16], „acesta (Constatin Vârnăv) venea la biserică totdeauna călare pe un cal șarg, cu doi țigani pe jos pe lângă dânsul” [294, p. 16]. Teodor Vârnăv face referire și la statutul pe care îl aveau țigani, relatând despre viața pe care o ducea în casa moșului său Tudorachi Ciurea. El menționează că „Safta țiganca era cel mai iubit predmăt al meu în casa Ciurii” [294, p. 19]. Or, cu tot atașamentul său față de această persoană, T.Vârnăv nu vede în țiganca Safta o ființă umană, ci o consideră obiect, sau, cum o numește el, un „predmăt”. Nobilii considerau țigani niște „unelte vorbitoare”, cu care puteau face ceea ce-și doreau. De exemplu, Casandra Paladi, sora lui Pavel Pruncul, în permanență își torturează țiganca care-i slujește și care s-a refugiat de nenumărate ori. Deși, fiind întoarsă, i s-a promis că nu va mai fi aplicată față de ea violența fizică, chinurile continuau [32, p. 73]. Datorită statutului deținut de țigani, aceștia erau de multe ori dăruiți. Ca argument servesc foile de zestre, în care sunt incluși și țigani. De exemplu, conform foi de zestre din 13 octombrie 1822, prin care Pavel Măcărescu, vel postelnic, a dat izvod de zestre pentru vara sa, Ecaterina Măcărescu, pe lângă multe alte daruri sunt indicate 3 suflete de țigani, anume: Toma, soția sa Palaghia și fiica lor Maria, care „de astăzi înainte și în veci au să fie robi Ecaterinei și ai urmașilor ei, din neam în neam” [73, p. 28-29]. Într-o altă foaie de zestre, dată la 28 septembrie 1837, de serdarul Teodor Măcărescu fiului său Mihalache, pe lângă moșia Cazaicani, jumătățile de moșii Băzdăgeni și Brânzăni din ținutul Hotin, sunt indicate și două sălașe de țigani [73, p. 50-51].

Totodată, țigani, în viziunea nobililor, sunt cei care săvârșeau doar inegalități, furtul fiind ceva obișnuit pentru ei. Revenind la copilăria lui Teodor Vârnăv și la iubitul său „predmăt”, constatăm că țiganca Safta îl învăța „...a fura ouă din poeți, oțet din balerci, bani de prin

buzunărele rudeniilor ce veneau la Ciurea și altele” [284, p. 19]. Aceeași informație o identificăm și în raportul din 23 ianuarie 1853 al Judecătoriei Ținutale din Hotin, din care aflăm că Dumitru Dabija cere să i se elibereze documente noi, drept motiv invocând că în 1851 țiganul șerb Nicolai Mircea, în lipsa lui Dabija, a furat documentele despre proveniența nobiliară a acestuia [9, d. 352, f. 27-30 verso]. Sau poate că nu a fost săvârșit niciun furt, pur și simplu familia Dumitru Dabija întâlnea unele greutăți în procesul de confirmare a nobleței sale. Acestea au apărut din considerentul că, după moartea tatălui, mama lui D.Dabija s-a căsătorit cu proprietarul Constantin Muntean, care i-a educat copiii și aceștia se identificau cu numele de familie Munteanu și nu Dabija. Când au ajuns mari, au aflat adevărul și doreau să-și confirme nobleța și să-și întoarcă proprietățile [9, d. 352, f. 1-1 verso, 8], însă lipseau documentele. Și atunci mult mai favorabil era să-și argumenteze cererea de eliberare noilor documente prin furtul săvârșit de țigani, decât prin lipsa actelor în general.

Sunt cunoscute cazuri când între reprezentanții nobilimii și țiganii lor au fost intentate procese în judecată. Într-un astfel de caz a fost implicat proprietarul Egor Leonard. În 1839 acesta învinuiește țiganii șerbi de pe moșia sa, Cristea Ungureanu și Diordii Bârta, că ar fi venit împreună cu familia în ograda nobilului, strigând și făcând gălăgie. Țiganii intenționau să pătrundă în locuința moșierului, însă au fost opriți de țăranii care lucrau pe moșie. Acești țigani au fost prinși și duși la judecata județeană [8, d. 1113, f. 3]. Țiganul Ungureanu, fiind acuzat de comportament neadecvat și revoltă contra stăpânului său, a dat alte mărturii. Din acestea constatam că țiganul, din ordinul nobilului Leonard, a fost legat și ținut în beci. Timp în care i-au fost aplicate 25 de lovituri cu biciul. Tot ca pedeapsă, i-au fost luate 31 ruble 50 kop. de argint, fiind deposedat de animalele domestice pe care acesta le deținea [8, d. 1113, f. 1]. Toate acestea au pus începutul unui îndelungat conflict între nobilul Leonard și țiganii săi, ultimii fiind susținuți indirect de administrația țaristă.

Existența unei identități sociale proprii acestei categorii sociale își găsește exprimare în comportamentul, modul de viață, vestimentația, distracțiile nobilimii.

Astfel, nobilimea basarabeană avea un statut social privilegiat în comparație cu alte categorii sociale existente pe teritoriul Basarabiei, fapt de care beneficia din plin. Aceasta avea drepturi politice, deținea proprietăți funciare, iar locuințele, vestimentația, studiile, modul de petrecere a timpul liber erau radical diferite de ale altor categorii sociale, care nu aveau nici dreptul, dar nici posibilitatea de a-și permite să ducă un mod de viață asemănător cu al nobililor.

De fapt, cele sus-menționate ne permite să constatăm că identitatea nobilimii din Basarabia este una complexă, de fapt ca și a oricărei persoane, grup, comunitate, fiind destul de complicat a o identifica și analiza. Aceasta din considerentul că identitatea nobilimii basarabene reprezintă o

simbioză a intereselor personale, a drepturilor și privilegiilor de care se bucura această categorie socială. Deși promova conștiința de neam, valorile naționale, statutul nobilimii basarabene o diferenția de alte categorii sociale. Această diferență se făcea vădită chiar și în cadrul nobilimii însăși. Astfel, nobilii care locuiau pe moșii se deosebeau de cei de la oraș. Așa s-a făcut să avem două mentalități: „una tainică, greu de aflat, care se rostește în limba neamului, și alta care se rostește pe față, în limba rusească” [183, p. 20]. Anume aceste concepte despre *Sine* și despre *Celălalt* au dat naștere anumitor comportamente, idei și au adus la realizarea unor evenimente care au marcat viața poporului basarabean și deci istoria Basarabiei.

3.2. Viziuni asupra lumii: reprezentări, atitudini, valori, influențe

Viziunea despre lume configurează cea mai cuprinzătoare structură a imaginarului, fundamentală pentru fiecare comunitate istorică, pentru că „închide” în constelația ei o multitudine de reprezentări comune despre univers, viață, moarte, timp, spațiu, divinitate etc. [202, p. 169]. Pe parcursul istoriei, în dependență de epoca istorică și de specificul acesteia, prevalau anumite reprezentări mentale [202, p. 169]. Ceea ce ne interesează sunt reprezentările din secolul al XIX-lea, în care viziunea creștină despre lume, specifică pentru epoca medievală, practic este dată uitării, iar în concepția modernă era dominată de ateismul științific. Pe lângă schimbarea suflului epocii în general, ceea ce a influențat reprezentările comunităților din spațiul carpato-danubiano-pontic au fost conflictele militare de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Acestea au adus în Principatele Române trupe rusești și austriece care dezvoltă un alt mod de viață în raport cu cel cotidian. Spațiul tradițional devenea astfel marcat de prezențe și experiențe noi, limitele geografice erau fracturate, iar contactul cu *Celălalt* obliga la o tensionare a cunoașterii tradiționale și la o încorporare a noilor informații în acord cu elaborarea de reprezentări specifice. Inițial, cel puțin la finele secolului al XVIII-lea, noii-veniți au fost întâmpinați cu speranță, datorită dublei dimensiuni, antiotomane și creștine, a percepției celor două imperii la nivelul mentalității colective din societatea românească a celor două Principate [175, p. 22]. Reprezentări specifice și pentru boierimea din acest spațiu, care a început a colabora cu administrația imperială rusă și cu cea habsburgică, pentru a lichida regimul fanariot – un regim păgân.

Realitatea a fost însă alta, căci deja la 1812, în urma unui nou război ruso-turc, teritoriul dintre Prut și Nistru a fost anexat la Imperiul Rus. Și atunci cum rămâne cu ideea înrădăcinată în mentalitatea nobilimii că rușii vor elibera spațiul românesc, dar nu-l vor ocupa? În rezultat, spațiul vital al românilor cu limitele sale naturale, între râul Tisa, Nistru și Dunăre, a fost iarăși sfâșiat și prejudiciat. Desigur, aceasta s-a răsfrânt și asupra mentalităților oamenilor, căci anume

spațiul este cel ce asigură stabilitate în mentalitatea colectivă. În concepțiile tradiționale, casa, templul, pământul natal, patria au fost „sacre”. Orice pământ natal a alcătuit o geografie sacră, de aceea exilul sau distanțarea de locul natal sau de patria strămoșilor a creat nostalgie [202, p. 178]. În afară de un spațiu fizic, există spațiul trăit și simțit de către oameni și comunitățile care-l populează, imaginându-și-l sub formă de compartimente succesive, de la centru la periferie. Spațiul trăit determină atitudinile colective de amicitie, neutralitate sau respingere, iar cu cât spațiul este mai puțin cunoscut, imaginația îl populează cu date fantastice [202, p. 178].

Atunci când analizăm reprezentările nobilimii din Basarabia despre spațiu, trebuie să ținem cont de faptul că la 1812 acesta, de fapt ca și întreg teritoriul dintre Prut și Nistru, a fost rupt de la un spațiu și încadrat în altul. Însă boierimea din Principatul Moldova abia în lunile septembrie-octombrie 1812 și-a dat seama de faptul că a fost răpită o parte din țară, „cea mai bună parte” și chiar „sufletul” producției, într-un cuvânt – „tot câmpul” hrănitor și inima Moldovei, căci acolo se găsesc pășunile, comoara țării, centrul comerțului cu vite [158, p. 57]. Această ezitare a boierilor moldoveni se explică, în viziunea noastră, prin faptul că ei nu au conștientizat pe deplin că teritoriul dintre Prut și Nistru a fost anexat. Pentru că nu puteau „creștinii să ocupe pe alți creștini”. Iar staționarea armatei ruse de ocupație devenise într-o oarecare măsură o normalitate, după atâtea războaie ruso-austro-turce. În ce privește tratatul semnat la București între Imperiul Rus și Imperiul Otoman, acesta nu se mai putea desface și Prutul rămase râu blestemat și despărțitor de neam. Cu toate acestea, susține Manolachi Drăghici, „...locuitorii moldoveni multă vreme au ținut pacea încheiată la București ca nestatornică, așteptând dintr-o zi într-alta înapoierea pământului luat de către ruși și întregirea hotarului țării, precum au fost mai dinainte, dar s-au amăgit în ideile ce hrăneau” [217, p. 175-176], în zadar căutându-și consolări în puritatea ortodoxiei, sufletul ei larg și spiritualitate, care nu a fost decât o minciună specifică politicii ruse. Căci, susține A.Besancon, „tehnica minciunii e la fel de veche ca Rusia” [41, p. 13].

Totodată, pe lângă înrădăcinarea reprezentării despre „spațiul creștinilor” și politica de apărare a ortodocșilor din Balcani, promovată de administrația imperială rusă, boierimea căuta în permanență alianță cu acel puternic pentru a-și putea apăra și asigura „un spațiu mai apropiat de sufletul lor” – casa, moșiile, familia. Această nesiguranță internațională care exista la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea și extinderea rapidă a Imperiului Rus au determinat ca firească întrebarea: „...Cine va garanta că rușii, care-și mutaseră hotarele astăzi, de la Nistru la Prut, nu le vor muta mâine, de la Prut la Siret, iar poimâine la culmile Carpaților?” [183, p. 103]. Ulterior, ideea politicii de apărare a „spațiului creștin” de către Imperiul Rus și-a pierdut din conotație și putere, căci nobilii își reconcep viziunile și atitudinile, găsind alți pretendenți care să-i ajute în asigurarea spațiului vital. Încât, Liprandi, fiind la Iași în 1828,

susține că la răspândirea oricărui zvon „boierii năvăleau la consulatul austriac – singurul în care aveau încredere – și după ce primeau acolo consolare și îndrumări se întorceau din nou în cercul lor... Această trecere de la credința față de Rusia la credința față de Austria se observă începând cu 1812...” [68, p. 261]. Astfel, deși rușii reprezentau *Ceilalți*, dar care sunt mai aproape, atunci când le-a fost afectat spațiul, precum și interesele economice, boierii din Moldova se reorientează.

Revenind la populația dintre Prut și Nistru, constatăm că după 1812 aceasta a fost nevoită, rămânând pe același teritoriu, să se încadreze într-un nou spațiu cu alte legi și sistem politic, social-economic și cultural. În aceeași situație erau și boierii care aveau întinse moșii în Basarabia, dar nu locuiau pe ele, ci le dădeau în arendă, având reședințele lor în Iași sau în interiorul țării. După anexare, după ce s-a închis Prutul, o parte din ei legați de interese politice sau materiale se strămutaseră în Basarabia [181, p. 59] pentru a asimila noul spațiu.

Astfel, după 1812 boierii care își stabilesc reședința în noua regiune rusească încep să-și construiască case, conace, castele, pentru a-și asigura un *Spațiu* confortabil pentru ei. Desigur, această ruptură de spațiul natal, în pofida avantajelor și privilegiilor acordate de noua administrație, este simțită pe tot parcursul regimului de dominație țarist. Dovadă fiind afirmațiile, comportamentele, atitudinile nobilimii dată de perceperea *Spațiului* sau, mai ales, a hotarului acestuia. D.C. Moruzi susține că, deși soarta și patima politică i-au aruncat în împărăție străină, nobilii priveau peste Prut: „... în nici una din cele cinci moșii pe care le-a stăpânit cu rândul în Basarabia un nobil nu l-a tras inima să se așeze, și numai la Dănuțeni, care era la vreo 250 de metri de hotarul Moldovei sale iubite” [186, p. 227], a fost pe placul acestuia pentru că spațiul natal era mai aproape. Dorința de a vedea întregit spațiul românesc o găsim exprimată în opiniile despre Basarabia, despre ceea ce reprezintă ea, cu natura, cu populația sa. Redând amintirile sale din copilărie, D.C. Moruzi vorbește despre „Nistrul bătrân, hotarul neamului și astăzi, de nu e încă hotarul țării” [184, p. 183], „mănosul pământ al Basarabiei, pământul sfânt și străvechi al Moldovei” [184, p. 185], iar Răutul curge tainic și visător, ca înainte, spre bătrânul Nistru, „aducându-i, în șoaptele apelor sale, scumpa prevestire a zilelor de mâine, când iarăși Nistrul bătrân va fi hotarul țării” [184, p. 191]. De fapt, aceste idei înrădăcinate în imaginarul nobililor după 1812 dovedește că spațiul natural al poporului era conceput în granițele lui naturale.

Totodată, casa, moșia boierului reprezintă felul său de a fi, accepțiunile sale, ideile sale. Pentru că întreaga viață se desfășoară cel mai adesea în ambianța unei locuințe. Acei care au trăit între pereții ei i-au resimțit inevitabil influența, după cum dimensiunile, arhitectura, aranjamentele au reflectat, la rândul lor, gustul și preferințele stăpânului casei [168, p. 38]. Astfel și pentru nobili casele reprezentau acele spații în care aceștia se simțeau în siguranță, spațiu care le asigura, într-o oarecare măsură, identitatea, personalitatea. Pentru că fiecare era stăpân în casa

sa și realiza ceea ce dorea și cum dorea. Din aceste considerente, susține Iu. Lotman, viața nobililor poate fi marcată de două ipostaze: prima ipostază o ocupă timpul petrecut acasă, dedicat familiei, gospodăriei, unde nobilul apărea ca un individ, ca o persoană particulară; și a doua ipostază – serviciul – militar sau civil, în care nobilul apărea ca un supus care servea Statului și Împăratului, el apărea deja ca un reprezentat al întregii nobilimi față de alte categorii sociale [385, p. 120]. Aceste două ipostaze le identificăm și la nobilimea din Basarabia.

Astfel, o parte din boieri și-au construit case în noua capitală a regiunii, pentru că la momentul anexării acestea practic lipsesc. Călătorul rus V. Dedlov susține că la începutul secolului al XIX-lea Chișinăul „era o așezare mediocră din câteva stradele strâmbe și construcții turcești foarte murdare” [111, p. 42]. Pornind de la faptul că mulți funcționari ruși s-au instalat în Basarabia, trebuie să constatăm că acesta a fost un factor extrinsec destul de puternic. Desigur, boierii moldoveni se străduiau să îngăduie funcționarilor ruși. În primul rând prin faptul că casele acestora, pentru o sumă de bani sau gratis, deveneau sedii ale organelor administrației imperiale. De exemplu, Adunarea Deputaților Nobilimii achita anual 200 de ruble pentru chiria clădirii în care își desfășura activitatea și unde aveau loc alegerile nobiliare propriu-zise [9, d. 411, f. 20]. În acest sens, secretarul adunării Semigradov înregistrează la 12 ianuarie 1848 achitarea sumei de 133 ruble 33 kop. pentru arenda clădirii pe un termen de 8 luni (de la 1 iunie 1847 – 1 februarie 1848), din cele 200 achitate anual, stăpânului casei, nobilului Balș [9, d. 411, f. 19-19 verso]. În următorii ani această sumă rămâne neschimbată. Bunăoară, la 10 iulie 1852, mareșalul regional al nobilimii Egor Balș semnează un decret care prevedea achitarea a 200 de ruble pentru chiria clădirii unde își desfășura activitatea Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia pentru perioada 15 septembrie 1852 – 15 septembrie 1853 [9, d. 446, f. 7-7 verso].

De menționat și faptul că nobilii care au rămas în Basarabia vroiau ca anume în casa lor să se oprească vreun funcționar civil sau un militar (desigur, de rang mai înalt), pentru a demonstra „fidelitate și supușenie” față de Împărăția Rusă, urmărind, totodată, să-și facă noi „prieteni”. Poate cel mai elocvent exemplu în acest sens este vizita lui Alexandru I la Chișinău în 1818. Studiarea surselor istorice care reflectă trecerea Împăratului Alexandru I prin Basarabia, la șase ani după anexare, denotă că în Basarabia nu existau case în care ar fi putut să se oprească Împăratul și care ar fi corespuns cerințelor imperiale. Din care motiv casa lui Teodor Crupenschi, unde avea să se dea balul în cinstea lui Alexandru I (de fapt și prima festivitate de acest gen la Chișinău) a fost modificată, la ea fiind adăugate noi construcții. Conform mențiunilor contemporanului Al. Veltman, sala a fost special pregătită pentru balul în cinstea lui Alexandru I. Cunoscându-se afecțiunea Împăratului față de stilul clasic, în special pentru renumitele colonade specifice stilului greco-roman, în jurul sălii au fost construite un șir de coloane de culoarea

profirului (roșie-purpurie, întrebuințată în arhitectură) încolăcite cu crengi de ulm [375, p. 24]. De fapt, dacă pentru Alexandru I aceste colonade aveau semnificația de măreție, putere, făcându-se apel la cele mai mari și dezvoltate civilizații ale antichității, atunci pentru spațiul pruto-nistrean aceste coloane nu au fost decât o construcție artificială și temporară, dar care se înscrie perfect în starea de spirit a timpului, căci dorința de a scăpa de sub dominația otomană și de a duce o viață mai bună încă domina în acele timpuri. De fapt, prezența elementelor specifice culturii grecești întâlnim la mai mulți nobili. De exemplu, în jurul conacului lui Ștefan Leonard, din Cubolta, de-a lungul aleilor erau amplasate 27 de busturi din marmură albă, pe postamente de granit. Postamentele erau aduse din Polonia, iar busturile sculptate și transportate din Atena, majoritatea înfățișând filosofi și poeți ai Greciei Antice. De asemenea, în mijlocul parcului pe un postament era figura, în mărime naturală, a zeiței Dafna [270, p. 316].

Nobilii își demonstau credința față de administrația țaristă și împărat și prin faptul că în locuințele acestora era atârnat portretul împăratului. Astfel, întru realizarea a încă unei reguli nescrise, dar obligatorii, nobilimea din Basarabia, în cinstea vizitei Împăratului Alexandru I la Chișinău, a comandat și a procurat portretul acestuia. Conform devizului de cheltuieli, în acest scop au fost cheltuiți 250 de cervoneți. Aceștia au fost distribuiți în felul următor: 86 de cervoneți au fost plătiți pentru procurarea portretului Împăratului, 34 – pentru înfrumusețarea ramei, iar 6 cervoneți – pentru transport [8, d. 39, f. 12]. Și în renumitul conac al nobilului Ștefan Leonard de la Cubolta în sala pentru recepții, pe peretele din față, în locul cel mai bine iluminat atârna portretul Maiestății Sale, în plină statură. Sala mare, înaltă, cu coloanele fusiforme, destul de groase și ele în diametru, enormul candelabru, portretul împăratului, încadrat în ramă lată aurită, precum și cătătura severă a vulturului din stemă te făcea să simți grandoarea impeirului [270, p. 315].

Un al treilea scop al nobililor care își construiau case în Chișinău era ca frecvent să organizeze în ele balurile și alte activități distractive la care să se adune toată elita. Iar odată cu aceea proprietarii caselor vor obține considerația și recunoștința adminisitrației țariste. Astfel, prin anii 1823-1825 în Chișinău a fost construită cea mai tipică clădire în stil boieresc – casa sărdarului Iordache Varfolomeu, la care acesta a alăturat o sală mare, unde balurile urmau fără întrerupere. Casa acestuia era vopsită în toate culorile, la care se mai adăuga și mobilierul din toate timpurile și de toate fasoanele, în stil oriental, dar și în acel european, formând laolaltă un haos de neînchipuit [45, p. 13]. O casă cu etaj a fost zidită și de mareșalul Iorgu Balș. Într-o măsură mai mare, ambele clădiri reprezentau stilul „empir”, puțin îngreoiat, zis „empir turque”. În stilul acesta au fost clădite mai toate casle boierești din trecut: Katakazi, Razu, Hartingh, Keșco, Ralli, Russo, Gafenco și multe altele. Atributele principale au fost o verandă colonată și o sală de dans, înzestrată adesea cu balcon pentru orchestră [70, p. 22-23]. Pe la 1858 polițaiul

Loran și-a construit o casă, care prezintă o decădere a stilului „empir turque”; ulterior aceasta a ajuns în posesia familiei Keșco [70, p. 23-24]. Conform mențiunilor lui D.C. Moruzi, prin anii '50 ai secolului al XIX-lea orașul Chișinău era marcat de „monotonia caselor din noua parte a orașului, toate împrejmuite cu ziduri de piatră și toate cu porțile închise ziua și noaptea, luând străzii orice închipuire de viață” [182, p. 38]. Totuși, sunt și construcții impunătoare și deosebite, încât Al.Mavrocosta a „dat peste cea mai frumoasă și cea mai nouă casă din Chișinău, având niște mobile foarte elegante, sobe de porțelan, privazurile ferestrelor de marmoră, pereții dinăuntru de tuc, tavanele sculptate. O adevărată minune pentru Chișinău” [182, p. 142].

Modernizarea se produce nu doar în Chișinău, dar și în alte orașe ale Basarabiei. Tovarășul de drum al lui Iosif Ignatiu Kraszewski susține că orașul Akkerman într-un an de zile s-a schimbat atât de mult încât nu-l mai recunoșteai. „Pieriseră bordeile turcești, bărcile de leam, micile ziduri, colibe, care formau un labirint de ulicioare încurcate, au dispărut, – susține autorul, – acum se văd pe o linie dreaptă case albe ca cele din Odesa, clădite cu o arhitectură frumoasă” [220, p. 247].

Un argument privind importanța spațiului pentru nobilii basarabeni care, în concepția lor, trebuia să fie pe placul administrației țariste și conform rigorilor acesteia, este și cazul lui Iorgu Balș. Acesta, plecând la Petersburg, a închiriat o casuță modestă în apropierea palatului imperial, care într-o săptămână-două a fost refăcută într-un hotel parisian [62, p. 233].

Pe de altă parte, nobilii se simt liberi și adevărați stăpâni pe moșiile lor, în locuința obișnuită, clădită după placul lor, unde domneau legile, obiceiurile și tradițiile pe care aceștia le doreau și le urmau, nu însă cele impuse de reprezentanții regimului de dominație. În general, în opinia istoricului R.Ciahor, putem vorbi despre nobilimea provincială ca despre un element/categorie aparte, pentru că aceasta se caracterizează prin: origine și istoria comună; același stil de viață; sentimentele legăturii cu teritoriul comun; sentimentele legăturii comune [420, p. 33]. Făcând referință la boierii moldoveni, trebuie să constatăm că specific pentru ei este dragostea față de moșiile lor pe care aceștia le considerau adevărate centre ale universului. Din aceste considerente, boierii investeau bani în conacele lor, grădinile din jur, pledând pentru modele europene [117, p. 100]. Însă, la 1812 aceste căsuțe luxoase practic lipsesc în teritoriul dintre Prut și Nistru, boierii care au trecut în noul teritoriu au trebuit să-și construiască casele. Și nu oriunde, dar în centrul satelor de pe moșiile lor, mai ales că prin sânge și tradiții boierul basarabean, un Donici, Râșcanu, Hâjdeu sau Talpă, un Suruceanu sau Hâncu, era stâns legat de țăran [59, p. 115]. Căci, conacul boierului se afla în mijlocul unei adevărate aglomerații de colibe, hambare, șuri, pătule, grajduri; câteodată, moara era tot acolo, fierăria potcovarului fiind și ea nelipsită [117, p. 119]. Această caracteristică se înscrie perfect și pentru curțile nobiliare din Basarabia. Drept argument sunt anunțurile nobililor, dar în special ale Administrației regionale, despre

vinderea în proprietate veșnică sau darea în posesie pentru un termen a moșiilor nobililor cu datorii. De exemplu, în 1829, din cauza datoriilor enorme la stat, moșiile nobilului Varfolomeu sunt scoase la licitație. Din anunț identificăm descrierea casei și curții nobiliare de la Cosăuți, județul Soroca. Curtea boierească este înconjurată de un grad împletit în care este construită o casă cu 4 camere. Pe lângă casă este o aripă cu 5 camere, alături de care este amplasat un hambar pentru depozitarea porumbului, o clădire de piatră, sub care se află beciul. În aceeași curte se află o casa nouă de piatră, nefinisată, cu 10 camere și o sală. La fel pe moșie mai există moară, fabrica de spirt, cârciumă [8, d. 438, p. 2-2 verso]. Aceeași situație este și pe moșia Muncești a boierului Varfolomei. Casa boierească cuprinde 3 camere și 2 săli, este construită din cărămidă arsă. Casa este tencuită și vopisită în diferite culori, atât în interior, cât și în exterior, pe toată lungimea ei, iar pe un fundament de piatră este făcută o galerie, al cărei acoperiș se ține pe 10 coloane din cărămidă tencuite, iar din partea celălaltă la fel o galerie care are 4 coloane. În anunț este indicat că geamurile sunt de sticlă, 20 de uși au fost confecționate la tâmplărie (dintre care 2 vopsite în afară și 6 – în interior, în casa sunt 4 sobe din cărămidă, zugrăvite după model străin și un șemineu. Pereții și podul sunt tencuiți și pictați în diferite culori. În ogradă aproape de casă este o casa secundară cu 2 camere, care are 3 uși simple, 5 geamuri de sticlă și în interior un cămin din cărămidă [8, d. 438, p. 4-4 verso].

Aceste descrieri denotă că, într-adevăr, pentru nobilii basarabeni moșiile și locuințele de pe ele reprezentau acel spațiu personal, unde ei se simțeau cu adevărat bine, unde domină legile stabilite de ei, decorul și construcția fiind după placul lor. O.Nakko, descriind casa boierului Tardeli din Fricoseni, menționează că „în acele vremuri (începutul secolului al XIX-lea – C.G.) era una dintre cele mai bune din Basarabia, fiind construită după modă/gustul suedez, cu pereți groși din piatră; podeaua, ferestrele și ușile sunt din stejar, tavanul este din bârne groase de stejar” [395, p. 37]. Autoarea informează că modelul construcției casei, precum și atmosfera familială erau împrumutate de Tardeli din timpul deselor călătorii la Viena. Boierului îi plăcea să-i emită pe nemți, „prin aceasta se explică de ce la Tardeli casa era construită în stil german, mobila era germană...”[395, p. 37].

Cu timpul, pe teritoriul Basarabiei apar, rând pe rând, curți boierești și conace, unul mai deosebit ca altul, care în reprezentările nobililor erau acele spații de securitate. Astfel, în stil „empir turque” este casa Olgăi Catargi de la Cobâlnea. Casa nu era înaltă, dar impunătoare, cu un balcon susținut de coloane groase. Mobila era în stil „empire”, iar de la paharnicul Petrache păstrându-se un portret-acuarelă și costumul său național [57, p. 118-119]. La Cubolta, nu departe de orașul Bălți, conacul familiei Leonard [270, p. 314-316] se înalță pe un deal, în mijlocul unei grădini, având în față patru coloane mari. Palatul are un exterior impunător [59, p.

112]. Casa lui Pavel Șt. Leonard este deosebită prin interiorul său: lumina lustrelor și a candelabrelor se revarsă pe parchetul acestor săli întinse, cu numeroase pianе și acea mobilă stilizată, care ne transportă gândul la epoca statuetelor de porțelan de Sevres și de Saxa ce ornamează frumos semicoloanele din colțurile încăperilor [59, p. 112]. Un alt conac în stil empire a aparținut boierului Carastati, care ulterior a fost transformat într-un castel gotic ce avea pe acoperiș o arpă a lui Eol, care răsuna departe la orice adiere de vânt [65, p. 128]. Constatin Stamati Ciurea, după căsătoria cu Maria Ficher von Albach, se așează în anul 1860 cu traiul la conacul din Caracușeni, județul Hotin, unde și-a construit o frumoasă casă în stil „Louis XV”, înconjurată de un parc, înzestat de grădinari francezi, cu serele pline cu flori și plante rare.

Faptul că în viziunile nobililor casele lor reprezintă un spațiu sigur este argumentat și de comportamentul nobilului Nicolae Ștefan Casso. Acesta, la conacul său de la Chișcăreni, avea un salon mobilat rococo, iar fiecare scaun, fotoliu și canapea erau tapițate cu mătase din 3 culori discrete: roșu, galben și albastru, care reprezentau, de fapt, culorile naționale românești. Tot aici deținea o expoziție a celor mai frumoase costume naționale românești: țărănești, boierești și domnești, iar boierul încuraja vechea industrie moldovenească a covorăritului [224, p. 263].

Totodată, observăm că moșiile reprezintă un spațiu al siguranței, un tot, precum și o unitate economică, pentru că aduc anual un venit anumit, important pentru întreținerea și asigurarea existenței familiei boierești. Perceperea moșiei drept o sursă de venit era o componentă a nobleței, de care ținea administrația țaristă la recunoașterea titlurilor nobiliare. De exemplu, pentru că nobilii să poată participa la alegerile nobiliare în cadrul Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia, aceștia trebuiau să dispună de un venit anumit. De aceea, mareșalii ținutali/județeni, când prezentau listele participanților, trebuiau să identifice venitul nobililor. De exemplu, în listele nobililor din județul Soroca pentru participare la alegerile nobiliare din 1841 era specificat că moșiile deținute de către funcționarul de clasa a XIV-a Ion Brăescu aduceau acestuia un venit anual de 3000 ruble, de către funcționarul de clasa a XIV-a nobilul Dumitru Russo – 2000 de ruble, de către funcționarul de clasa X-a Ion Crușevan – 2500 de ruble, de către funcționarul de clasa a VII-a Iordache Râșcan – 8000 de ruble, de către Ion Keșco – 6000 de ruble, de către funcționarul de clasa a XII-a Nicolae Leonard – 6000 de ruble, de către funcționarul de clasa a X-a Constatin Bodescu – 2600 de ruble [9, d. 320, f. 23 verso-25]. Informația despre venitul pe care-l aduc moșiile nobilului este prezentată și în anunțurile de vindere a acestora. În anunțul de vindere a proprietăților nobilului Varfolomeu se informează că: moșia Cosăuți aducea un venit anual de 3700 de lei, moșia Coțeleni – 2150 de lei, moșia Seledjeni – 900 de lei, târgușorul Criuleni – 7720 de lei, Biciușca – 3520 de lei, Muncești – 7000 de lei [8, d. 438, f. 2-4 verso].

Totodată, pe lângă practicarea agriculturii, nobilii dețineau pe moșii mori de apă sau de vânt, iar la sfârșitul secolului al XIX-lea mori cu aburi. De exemplu, la începutul secolului al XX-lea în județul Bălți nobilii aveau 27 de mori cu aburi. Printre aceștia putem menționa nobilii Hristofor Anuș, Ion Balș, Ion Buznea, Boris Buznea, Alexandru Leonard, Nicolae Donici, Alexandru Râșcan-Derojinski [407, p. 1-15] etc. Nobilii aveau și fabrici de spirt. De exemplu, Gheorghe Leonard deținea fabrica de spirt pe moșia Boghicieni, județul Chișinău [8, d. 1079, f. 1-1 verso], iar T.Tomuleț – la Lăpușna [344, p. 1].

Totuși, în Basarabia, foarte multe curți boierești erau modeste. În satul Coțeleni, județul Orhei, care aparținea aceluiași Varfolomeu, casa boierească avea doar 2 camere și era construită din nuiele împletite, unse cu lut, acoperite cu paie. Mai era un bordei care servea ca bucătărie și un șopron/magazie, iar ograda este înconjurată cu gard împletit [8, d. 438, f. 2 verso]. D.C. Moruzi descrie locuința în care s-a oprit familia personajului său, Alexandru Mavrocosta, ca fiind destul de simplă: „Locuința boierească, alcătuită dintr-o tindă și patru odăi, fusese acoperită de iznoavă cu stuf proaspăt...; pereții toți și tavanurile date de vreo trei patru ori cu var, ferestrele și ușile boite cu lutișor galben și oloi păreau noi-nouțe și îmbrăcate în perdele de cit, precum și mobilă alcătuită din divanuri joase, macaturi, saltele de lână țigaie de te cufundai în ele...” [182, p. 73].

Alături de locuințe și gospodărie, un loc aparte în reprezentările nobililor ocupau grădinile. Pentru că acestea, în afara nevoii de distracție și de petrecere a timpului, erau pentru nobil o mândrie, un fel de a se reprezenta în societate. Grădinile amenajate ale nobililor ofereau un surplus de strălucire prin diversitatea florilor și plantelor exotice, aspectul fructelor minunate, statuierilor, porților, fântânilor arteziene, peșterilor artificiale și labirintelor. Un asemenea proprietar, în mentalitatea epocii, era considerat un bun administrator nu doar al propriei grădini, dar și al funcției și țării sale [165, p. 103-104]. Astfel, din acest punct de vedere, nobilii din Basarabia și-au creat adevărate grădini și parcuri. Primul parc planificat în Basarabia după anexare este cel din Chișinău. De fapt, încercarea de a crea o atmosferă cât mai plăcută pentru împăratul Alexandru I, ca acesta să se simtă bine, a dus la realizarea acestor schimbări în construcția caselor, precum și în topografia orașului, mai corect – acomodare la gustul Maiestății Sale. În cinstea vizitei Împăratului Alexandru I la Chișinău a fost plantată Grădina publică. Fapt relatat la câțiva ani după aceasta de dr. I.Zucker, care pe la 1831 vizitează Chișinăul: „Nu era nici un loc de plimbare pentru public, când veni vestea că va sosi Împăratul Alexandru. Pentru că el întreba de obicei despre astfel de grădini, se hotărî crearea în pripă a unei grădini publice. Toate silințele fură întrebuintate pentru a lucra iute. Se aduseră mii de copaci de pădure și, anotimpul fiind prielnic, cei mai mulți se prinseseră” [70, p. 33, 36]. Însă, primul și cel mai vechi parc boieresc de arhitectură peisagistică din Basarabia este considerat, pe bună dreptate, parcul din satul

Miclești, fondat în 1805 de boierul Andronache Donici. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea mai mulți boieri au transformat grădinile lor în adevărate parcuri [270, p. 19]. Astfel, Constantin Kazimir fondează un parc frumos în satul Grinăuți [270, p. 181-183], Vasile Stroescu – parcul din satul Stolniceni [270, p. 184-190], Vasile Stroescu a finanțat complexul livadă-parc dendrologic la Brânzeni [270, p. 197-206]; A. Vinogradski – parcul din satul Iarova [270, p. 297-307], Ioan Bogdan – parcul de la Cuhureștii de Sus [270, p. 308-311], Ștefan Leonard – de la Cubolta [270, p. 311-324] etc. De fapt, studiarea acestor parcuri create de boiere ne permite să constatăm că copacii, arbuștii și plantele deocrative sădite erau aduse din diferite țări și continente. Spre exemplu, pentru Parcul din Cuhureștii de Sus au fost aduse plante din Europa, Caucaz, America de Nord, China, Africa de Nord, Japonia etc. [270, p. 310]

Scriitorii nobili din Basarabia la fel relatează despre livezile, parcurile deținute de nobilimea locală. Costache Codrescu, soțul Ilenuței, după cum descrie Olga Nakko, avea ca ocupații îndrăgite grădinăritul/pomicultura și lectura cărților. Grădina/livadă, care era pe lângă casă, a fost transformată într-un adevărat rai, cu toate felurile de fructe [395, p. 49]. Despre existența livezii menționează și D.C. Moruzi: „La mijlocul satului... se vede o casă destul de încăpătoare,... având la spatele ei o frumoasă livadă cu pomi roditori” [182, p. 68].

În scopul cunoașterii noilor teritorii, nobilii din Basarabia făceau diferite călătorii. Comercializarea vacanțelor și dezvoltarea industriei de turism în secolul al XIX-lea, noile organizări caracteristice revoluției industriale au făcut ca mediul aristocratic să nu mai dețină monopolul plăcerilor, iar loisirul aristocratic s-a orientat din nou spre forme exclusiviste, asociate unui lux ostentativ [149, p. 46]. Vreme îndelungată, o călătorie însemna pentru oricine asumarea unor mari riscuri, pe măsură ce societatea se modernizează călătoriile nu mai sunt însoțite de pericole de tot felul, ci devin o parte componentă a unui mod de viață [84, p. 189]. Totodată, în viziunile boierilor din Țările Române și ale celor din Basarabia, a călători era în primul rând o acțiune specifică lor. Conform mențiunilor călătorului străin Langeron, mai toți (boierii) au fost la Constantinopol; „călătoria în acest oraș, pentru cei de la Iași, este ceva ce nu poate lipsi din formația unui coconăș moldovean și din desăvârșirea educației lui, așa cum, în Franța, călătoria la Paris este necesară pentru un bărbat din provincie” [117, p. 99]. Pe lângă călătoriile în Orient, mulți călătoreau în Apus nu doar pentru că aceasta era la modă, ci pentru a vedea cu propriii ochi minunile pe care le știau din cărți sau le aflaseră pe căi indirecte. Fapt relatat și de D.C. Moruzi, care susține că nobilii călătoreau „ba la Țarigrad, ba la Viena, ba la Odesa și o dată chiar la Petersburg” [185, p. 15].

După anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus și instalarea punctelor vamale la Prut, boierii care au rămas în Basarabia au continuat să facă călătorii. Însă, pentru călătoriile în

Occident aceștia trebuiau să obțină pașapoarte sau certificate care urmau să le permită trecerea frontierei. Or, trebuiau să obțină acordul administrației ruse pentru a călători.

Însă, după 1812 nobilii care au rămas în Basarabia au întreprins în primul rând călătorii în Imperiul Rus, la Sankt Petersburg, pentru a-și demonstra devotamentul față de Împărat. Din corespondența dintre Catrinca, soția lui Matei Crupenschi, și mama ei Maria Comnen constatăm că în primii ani după anexare frecvent la Petersburg era nobilul Balș din Basarabia, cu care aceasta discuta rezultatele alegerilor nobiliare din 1818 și 1821 [132, p. 257-258]. Despre vizita la Petersburg a nobililor basarabeni relatează și D.C. Moruzi (realizată deja după anii 50 ai secolului al XIX-lea), care susține că „era foarte ocupat la Petersburg: dimineața cu procesul unchiului său, iar pe urmă cu audiența la împărat și împărătese...” [182, p. 192], după care vizitau Palatul de Iarnă și Țarskoe Selo, Petergoful, apoi universitatea, biblioteca și o școală de mine [182, p. 193-194]. La fel, D.C. Moruzi relatează despre întâlnirea cu țarul, care vorbește cu toți în rusă și speră că tot spațiul geografic care aparține Imperiului Rus să fie rusificat [182, p. 198].

După cum am menționat, pentru a pleca peste hotare nobilii trebuiau să obțină pașapoarte sau certificate care să le permită trecerea frontierei. Astfel, la 13 ianuarie 1828, Vasile Mihail Rossetti, „proprietar și boier”, roagă să i se elibereze pașaport pentru a pleca la Sankt Petersburg. Cererea este susținută de mareșulul ținutal al nobilimii din ținutul Hotin, cu mențiunea că „impedimente nu sunt și să i se permită plecarea cu un servitor și propriu echipaj” [8, d. 388, f. 2-3]. În același an, certificate care permiteau plecarea în Moldova au fost eliberate pe numele lui Iancu Russo (26 mai 1828), căminarului Panainte Pano (iunie, 1828) [8, d. 388, f. 6], Elenei Ganjeri (2 iulie 1828) [8, d. 388, f. 2-3], lui Iordache Râșcanu (1 iunie 1828) [8, d. 388, f. 18-20]. La fel, cereri pentru eliberarea pașapoartelor sau certificatelor necesare pentru a putea pleca peste hotare au fost depuse de A.Ermolinschi (din Hotin, pentru a pleca la Viena (Austria), unde să urmeze tratamentul) [8, d. 453, f. 9], vornicul Constantin Paladi (la 15 iunie 1829, roagă să i se prelungească șederea în Moldova unde era din 1827) [8, d. 453, f. 11], Teodor Crupenschi (6 iunie 1829, i se eliberează pașaport care îi pemrite șederea în Moldova pe o perioadă de 11 luni) [8, d. 453, f. 12], Iancu Russo (roagă să i se permită plecarea peste hotare la apele minerale pentru tratamentul) [8, d. 453, f. 16], Ștefan Rosseti (roagă să i se permită plecarea în Austria, pentru 11 luni, la prescrierea medicului) [8, d. 453, f. 19] etc. În anul 1830 cereri pentru a obținere permisiunea de a pleca peste hotare au depus: Roznovscaia (născută Ghica) (la 1 martie 1830 pentru a pleca la Sankt Petersburg) [8, d. 484, f. 2]; funcționarul de clasa a IX-a Constantin Stamati (în Moldova pentru 6 luni) [8, d. 484, f. 4]; Ia.Timuș (cere concediu în Moldova); nobilul Paleologul, Maria Străjescu, Ianco Russo și Ștefan Rosseti; serdarul Panainte Harito (pentru a pleca în Moldova și, respectiv, în Austria pe un termen de 3 luni [8, d. 484, f. 13]);

medelnicerul Lupu Rosseti (în Moldova – la rude) [8, d. 484, f. 20]; V.Iamandi (în Moldova) [8, d. 484, f. 23].

În cererea depusă în 1845 pe numele mareșalului regional al nobilimii Ion Mihail Sturdza nobilul Constatin Râșcan roagă să i se elibereze un permis pentru a pleca în Austria, Italia, Germania, Franța și Anglia pe o perioadă de 11 luni, din motive personale [9, d. 400, f. 6]. La 30 ianuarie 1845, Nicolae Donici din județul Orhei depune o cerere solicitând să i se permită plecarea pentru 3 luni la Sankt Petersburg [9, d. 400, f. 10]. Totodată, foarte mulți nobili din județul Hotin plecau în Bucovina (Imperiul Habsburgic), ceea ce era permis prin legea emisă de Administrația imperială în anul 1836. Aceasta permitea nobililor din Basarabia să plece peste hotarele țării în baza unui certificat eliberat de organele de poliție, respectând următoarele condiții: a) nobilii puteau pleca numai în cazul în care erau implicați într-un proces de judecată sau aveau de rezolvat probleme familiale sau comerciale, prezentând documentele confirmatoare; b) nobilii puteau pleca pe o perioadă nu mai mare de două luni, iar organele de poliție purtau răspundere pentru fiecare certificat eliberat, urmând să informeze Guvernatorul Civil al regiunii despre acest fapt [403, т. XI, 1836, № 9165, с. 308].

Astfel, călătoriile influențează viziunea nobililor despre diferite valori, comportamente, mod de viață, vestimentație etc.

Alături de *Spațiu*, *Timpul* a ocupat dintotdeauna un loc strategic în viziunile despre lume și societate care dau specific unei epoci istorice, unei culturi, de aceea schimbarea viziunilor despre timp, durată, viață au însemnat modificarea unor valori și atitudini care au influențat în profunzime istoria societăților [201, p. 15]. Reprezentările temporalității reflectă diversitatea ritmurilor și cadențelor ce marchează evoluția unei societăți, a unei culturi [202, p. 171]. În secolul al XIX-lea, timpul sacru a fost marginalizat în raport cu timpul profan: cel al întrebuințărilor cotidiene, al șantierelor industriale urbane, al sărbătorilor naționale. Astfel, pentru nobilimea din Basarabia, deși percepția timpului sacru s-a diminuat și marginalizat, totuși aceasta s-a păstrat încă. Fapt care s-a realizat, în viziunea noastră, sub influența regimului de dominație țarist. Politica de apărare a creștinilor din Balcani și de eliberare de sub jugul turcesc, păgân, promovată de administrația țaristă, a susținut acest lucru. Căci nobilii, de bunăvoie sau sub influența „fratelui mai mare”, frecventau slujbele religioase. Fiecare reprezentant al familiei regale care vizita Chișinăul participa la slujbele religioase, iar odată cu el și toată nobilimea basarabeană. De exemplu, suita lui Alexandru I, trecând în dimineața zilei de 26 aprilie 1818 Nistrul pe la Hotin, ajunge la Bălți, unde rămâne să înnopteze în casa paharnicului Iordache Panainte, proprietarul acestui târg. Aici lui Alexandru I i-a fost adusă vestea despre nașterea nepotului său, cu care ocazie a doua zi în biserica târgului a fost oficiat un serviciu divin, iar

târgului Bălți i-a fost acordat statutul de oraș. Tot în această zi de 27 aprilie suita sosește la Chișinău [235, p. 94], iar la 28 aprilie a asistat la liturghia oficiată de vicarul Dimitrie Sulima, după care l-a vizitat pe mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, care era bolnav [235, p. 95-96]. Ulterior, toți reprezentanții familiei împărătești, care treceau prin regiune, obligatoriu participau la slujbele religioase. Astfel, la 6 octombrie 1855 când reprezentanții familiei împărătești, cnezii Nicolai Nicolaevici și Mihail Pavlovici au vizitat Basarabia, oprindu-se în casa lui E.P. Catargi, aceștia la fel au participat la slujbă [370, p. 9].

Totuși, după cum afirmă prof. S.Nicoară, elitele laice urbane au fost tot mai interesate într-o captare culturală a nopții, de o prelungire a utilității acesteia, ceea ce a însemnat glisarea timpului nopții spre excese sociale, precum cabaretul, dansul, jocurile [202, p. 176]. Acest lucru s-a manifestat și la nobilimea din Basarabia, pentru care timpul trebuia petrecut bine, interesant, în acest fel dându-se frâu liber organizării balurilor, seratelor, întâlnirilor la care nu lipseau muzica, dansurile, băutura, jocurile distractive, într-un cuvânt – distracția. Deși nobilii se făceau a uita că timpul trebuie perceput ca ceva sacru, mitropolitul sau alți slujitori ai bisericii le aminteau despre aceasta. Despre un astfel de caz relatează Gh.Bezviconi. Referindu-se la balurile care se dădeau în casele nobililor Catargi, Cantacuzino, Keșco, Crupenchi, Moruzi, Donici, Katacazi, Râșcanu-Derojinski, Cristi, Suruceanu, Russo etc. până în ajunul postului mare, dânsul menționează: „Însă, vlădica-arhiepiscopul veghea și el ca în ajun de post, la miezul nopții, stafiile dansului răsfățat să nu mai apară” [64, p. 237]. Totuși, la ultimul bal dat în casa lui Ziloti în ajunul postului, deși era deja miezul nopții, o pereche dansa; era nobilul Aristide Sinescu și cocheta Maria Ziloti: „Peste câteva minute balul se termină: ceasul din sufragerie arată miezul nopții. Boierul, în farmecul dansului, uită de post și peste câteva clipe declară cocoanei: că dansăm încă două ore” [64, p. 238]. În acest sens sunt prevederile din Statutul de funcționare a Clubului nobilimii sau a Clubului englezesc care exista în Basarabia. Potrivit acestora, în fiecare zi de la 9 dimineața până la miezul nopții pentru fiecare oră întârziată se achita câte o rublă [419, p. 96].

Astfel, viziunile despre *Timp* și *Spațiu* ocupă un loc important în mentalitatea nobilimii basarabene, pentru că acestea influențează comportamentele, atitudinile, ideile nobililor, însăși identitatea lor națională și socială.

De fapt, analiza viziunilor nobilimii basarabene față de diferite aspecte ne permite să identificăm o dublă ipostază a nobililor. Pe de o parte, identificăm un nobil care manifestă credință față de administrația țaristă prin felul cum își amenajează și stăpânește *Spațiul* său, cum își planifică și petrece *Timpul* său, un nobil care tinde spre modernizare și acceptă în casa sa ultimele „mode” promovate de funcționarii ruși sau împrumutate din Occident. Această ipostază este frecvent întâlnită la oraș. Pe de altă parte, identificăm ipostaza (de multe ori în persoana

aceluiași nobil) caracteristică nobilimii din mediul rural, sau felul cum nobilii se manifestă pe moșiile lor prin viziunile lor tradiționaliste, mai puțin supuse schimbării. Caracteristic pentru nobilimea din provincie este conservatorismul și tradiționalismul: *pe de o parte*, acesta îngreuna procesul de adaptare la noile condiții de viață, iar, *pe de altă parte*, permitea păstrarea normelor morale seculare, a sistemului de valori specific acestei categorii sociale [420, p. 66].

Astfel, viziunile nobililor basarabeni despre lume au fost influențate de regimul de dominație țarist, pentru că aceștia au fost ruși de la un spațiu cu propriu sistem politic, economic, social și cultural, cu propriile valori și încadrați într-un alt *Spațiu*, unde se ducea politica de rusificare și de omogenizare a tuturor popoarelor cuprinse în Imperiul Rus. Acest proces a avut ca rezultat noi comportamente, noi manifestări ale identității și alte modele cotidiene și mondene.

3.3. Sensibilități, moravuri, modele cotidiene și mondene

Printre cercetările considerate de către unii istorici prea insolide și neprioritare, dar care decodifică importante schimbări mentale, culturale, sociale și religioase petrecute de-a lungul istoriei, sunt cele care se referă la folosirea timpului pentru distracții, joc, sărbătoare și odihnă [200, p. 8]. După cum susține prof. T.Nicoară, orice societate, oricât de asediată de pericole, beneficiază uneori de momente de liniște, relaxare, resemnare. Jocul, distracția sunt și ele prezente în viața tuturor societăților, chiar și a celor mai serioase sau a celor mai panicate [211, p. 27], reprezentând *modelele cotidiene* și *mondene* specifice unei categorii sociale. Aceste modele fundamentează și mai mult în imaginarul omului ideea despre *Noi* și *Ceialți*, atât la nivelul diferitelor comunități, cât și între diferite categorii sociale ale aceleiași societăți.

Respectiv, și în cazul nobilimii din Basarabia, în pofida anexării teritoriului dintre Prut și Nistru, a războaielor ruso-turce (1806-1812, 1828-1829, 1853-1856), acesta își petrecea timpul liber așa cum își dorea, avându-și propriile *modele cotidiene* și *mondene*, care erau infiltrate în mentalitatea ei. Importanța acestor *modele* rezultă din influența pe care o exercitau asupra comportamentului, atitudinilor, viziunilor nobilimii. Totodată, politica de rusificare și de disciplinare promovată de administrația rusă față de categoria socială a boierimii a avut ca rezultat impunerea unor modele noi, care trebuiau respectate pentru a dovedi credința și supușenia față de împărat și statul rus. Deși nobilimea poate își manifesta unele sentimente, dorințe și trăiri în activitatea publică, adică în funcțiile administrative pe care le avea, totuși adevărata istorie a sensibilităților, a loisir-ului nobililor din Basarabia o putem urmări în felul cum reprezentanții acestei categorii sociale petreceau timpul liber, care erau cărțile lor preferate și revistele la care se abonau, ce muzică preferau să asculte și în care dansuri se avântau cu mai mult elan, cum își petreceau serile și care erau distracțiile lor.

Unul dintre modele înrădăcinate în mentalitatea nobilimi s-a impus deținerea unui nivel înalt de educație, care de fapt reprezenta un criteriu important în raportul dintre *Noi* și *Ceilalți*, în special dintre *Noi* și alte categorii sociale. Din acest considerent, fiecare reprezentant al nobilimii tindea să dovedească că este cărturar, mai ales că acesta oferea inclusiv avantaje la ocuparea diferitelor funcții administrative. Boierimea din Țările Române și ulterior din Basarabia nu este o excepție. Nivelul de educație, în viziunea boierilor, se stabilea după câteva criterii: cunoașterea limbilor străine, deținerea unor biblioteci bogate, cunoașterea și utilizarea în conversații a celor mai recente nume care s-au afirmat în literatură și, desigur, realizarea studiilor la instituții de învățământ de peste hotare.

Această situație era și în Basarabia la momentul anexării. Potrivit unui autor anonim, „boierii avuți își duc copiii peste hotare pentru a-i instrui, iar cei mai puțin înstăriți angajează învățători privați dintre greci, nemți și alți străini, care predau copiilor acestora diferite limbi și unele obiecte, în măsura în care le cunosc” [241, p. 169]. Însă, acest sistem de învățământ în Basarabia, după 1812, a fost treptat marginalizat și substituit cu cel rusesc. Administrația rusească avea nevoie de funcționari, clerici cunoscători de limbă rusă, devotați puterii țariste [180, p. 31], iar boierii doreau ca copiii lor să ocupe funcții civile sau militare în noua regiune. Ca rezultat, în 1816 la Chișinău a fost deschis *Pensionul nobilimii*, având scopul de a pregăti „pentru regiune oameni capabili și folositori, funcționari cunoscători de limbă rusă și română”. Fiind prima școală laică sub regimul rusesc, *Pensionul nobilimii* pregătea cadre să servească cu credință administrația rusă. Se admiteau de fapt numai odraslele nobilimii ruse sau ale nobilimii băștinașe care acceptase sistemul colonial rus [180, p. 32]. La Chișinău, lângă biserica Sf. Arhangel Mihail, între anii 1800-1819 a funcționat o școală grecească, în care învățau copiii boierilor și ai negustorilor din Chișinău și unde ca profesor era un oarecare Constantin Grecu [93, p. 30]. În lipsa instituțiilor de învățământ locale, o parte din nobilimea basarabeană continua să-și instruiască copiii la domiciliu sau la pensioanele particulare care funcționau în Basarabia, spații necontrolate de administrația țaristă. Situația respectivă a fost cercetată de către Direcția școlilor din Basarabia care a emis la 16 octombrie 1828 un raport ce confirma ilegalitatea învățământului realizat în pensioanele particulare și a celui casnic. Drept motiv invoca funcționarea acestora fără acordul autorităților administrative răspunzătoare de procesul de învățământ din Basarabia, iar tinerii nu erau formați în conformitate cu programele stabilite de Statutul de funcționare a instituțiilor de învățământ din Imperiul Rus [8, d. 352, f. 2]. Pentru a soluționa problema, familiile de nobili în care activa un dascăl fără autorizație eliberată de autoritățile țariste trebuiau să obțină urgent un astfel de document, pentru ca respectivul dascăl să poată profesa în continuare [8, d. 352, f. 2 verso-3]. Deși învățământul casnic a fost interzis, administrația țaristă a identificat alte

mijloace de educare a nobililor, în Basarabia fiind deschise mai multe licee și gimnazii unde copiii nobililor puteau să-și realizeze studiile.

Totodată, și nobilii basarabeni conștientizau că instruirea la domiciliu nu le oferea avantaje mari copiilor lor la încadrarea în serviciul militar și administrativ imperial, din care considerent aceștia au tins să-și înscrie odraslele la studii în instituțiile de învățământ din imperiu. Concomitent, nobilii basarabeni optau pentru deschiderea pe teritoriul Basarabiei a diferitelor instituții de învățământ. Pe parcursul secolului al XIX-lea reprezentanții nobilimii din Basarabia au susținut diferite încercări de a deschide instituții de învățământ. De exemplu, la 31 octombrie 1828 nobilii din orașul Chișinău au trimis o cerere pe numele contelui M.S. Voronțov, Guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei, prin care cer să fie deschisă o școală în Basarabia [8, d. 351, f. 4-5 verso]. Ca rezultat, au obținut de la administrația imperială permisul ca în 1833 să fie deschis la Chișinău gimnaziul regional, iar în 1835 – un pension pentru nobili, subvenționat cu 30 de burse pentru copiii de nobili și de funcționari [254, p. 259].

Pe acest segment cronologic se înscrie și inițiativa boierului Dimitrie Carastati de a organiza o școală primară pe moșia sa de la Unțești, județul Iași, la care vor avea acces toate stările sociale; studiile se vor desfășura în limba rusă și în limba moldovenească, iar toate cheltuielile pentru întreținerea acestei instituției nobilul le asumă [112, p. 85-87].

O altă tentativă de susținere a instituțiilor de învățământ din Basarabia este scrisoarea adresată, la 27 octombrie 1842, Guvernatorului General al Novorosiei și Basarabiei, prin care nobilimea propunea construcția unei clădiri pentru sediul gimnaziului. Nobilimea basarabeană a identificat terenul pe care s-ar fi putut construi clădirea gimnaziului, care intra în proprietatea mănăstirilor din orașul Sfânt. Patriarhia de la Ierusalim a refuzat să vândă pământul, pentru că aparținea Domnului; în schimb, a acceptat să-l schimbe pe o altă locuință, și anume, cu casa arhitecturii orășenesc al Chișinăului G.Zaușchevici, estimată la un preț de 2000 de ruble. Nobilimea conștientiza faptul că cedarea, de către patriarh, a unui cartier din centrul orașului pentru o casă de la margine a Chișinăului este o acțiune de binefacere, de aceea a parvenit propunerea ca nobilii din Basarabia să jertfească surse financiare pentru obținerea acestui teren [8, d. 1070, f. 2-5]. Ca rezultat, pe parcursul anului 1843 au donat pentru procurarea lotului de pământ: nobilii din circumscripția Orhei-Chișinău – 385 de ruble 28 cop. [8, d. 1070, f. 16]; nobilii din circumscripția Iași-Soroca – 170 de ruble [8, d. 1070, f. 13]; nobilii din Hotin – 40 de ruble 85 cop. [8, d. 1070, f. 26]; nobilii din Cahul – 4 ruble 60 cop. [8, d. 1070, f. 38]. De exemplu, din circumscripția Soroca-Iași au donat următorii nobili: Egor Catargi, mareșalul județean la nobilimii – 50 de ruble, Ion Sturdza – 25 de ruble, stolnicul N.Katardev – 50 de ruble, proprietarii N.Leonard și E.Casso – câte 25 de ruble [8, d. 1070, f. 49].

Totodată, putem identifica și alte situații când nobilimea basarabeană a susținut diferite instituții de învățământ: moșierul Carastati, în 1834, a donat 2633 de cărți bibliotecii gimnaziului din Chișinău [363, p. 18]; mareșalul regional al nobilimii Balș a jertfit pentru cabinetul de fizică diferite instrumente necesare și 400 de ruble argint; în 1857, nobili din regiunea Basarabiei au jertfit 1000 de ruble pentru îmbunătățirea stării cabinetului de fizică; mareșalul regional al nobilimii, cneazul Cantacuzino a jertfit, în 1861, 2000 de ruble pentru ca doi absolvenți ai gimnaziului să-și continue studiile la universitate [363, p. 30-31].

Analiza documentelor de arhivă ne permite să constatăm că o parte din copiii nobililor s-au încadrat activ la studii atât în instituțiile de învățământ de pe teritoriul Basarabiei, cât și din alte orașe ale Imperiului Rus. Acest fapt poate fi confirmat prin multitudinea de programe și propuneri de la diferite instituții de învățământ superior din Odesa, Sankt Petersburg etc., care erau trimise Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia pentru a fi promovate în rândul nobilimii basarabene. La fel, acest fapt reiese și din cererile depuse de nobili, prin care solicită eliberarea certificatelor de confirmare a nobleței, necesare pentru înmatricularea copiilor la studii [8, d. 513; d. 661], din certificatele care dovedesc că au absolvit cursurile la instituții de învățământ din Basarabia sau din Odesa, Kiev, Sankt Petersburg [9, d. 323, f. 105-106 verso] etc., precum și din formularele de serviciu în care sunt indicate studiile deținute de nobili [8, d. 1907, f. 3-7, f. 17-24, f. 26-31, 32-33; d. 1910, f. 14-19, f. 21-29, f. 104-113; d. 1902, f. 46-54, f. 75-79, f. 148-149; d. 1978, f. 76; d. 1967, f. 98-100, f. 126-127, f. 148-151; 9, d. 375, f. 2, 10 verso, 11; 9 d. 512, f. 103 verso-105].

Din cele relatate *supra* putem constată că, până la anexare, pe teritoriul viitoarei gubernii modelul educației specific pentru boieri era învățământul particular și casnic, precum și studiile peste hotarele țării, în special în țările din Occident. Drept argument ne poate servi și opinia viceguvernatorului Wighel, care în memoriile sale menționează că aproape toți boierii din Basarabia vorbeau franțuzește, iar unii nemțește, dar nimeni din ei nu știa și nici nu doreau să învețe rusește; în plus, n-au avut nicio dorință să vadă Petersburgul sau Moscova [375, p. 25]. D.C. Moruzi susține prin intermediul personajelor sale că nobilii din Basarabia refuzau să-și dea copiii la studii în sistemul de învățământ rusesc: „Nu va încredința educația singurului ei copil școlilor rusești, atât de primitive, predând într-o limbă sălbatică și inferioară cu mult limbii poloneze, care cel puțin are o literatură veche” [182, p. 92].

Ulterior, situația s-a schimbat, căci unul dintre mijloacele de rusificare utilizate în Basarabia de administrația țaristă a fost instruirea populației în conformitate cu legislația educativă imperială, adică crearea unei noi concepții despre cum trebuie să-și facă studiile. În plus, după 1812 se observă și tendința nobililor de a-și încadra copiii la studii, concomitent cu tendința

țarismului de a educa astfel tinerii nobili basarabeni, încât aceștia să devină funcționari fideli și promotori ai politicii imperiale. Ca urmare, ambele au dus la promovarea învățământului superior în rândul acestora. Faptul s-a manifestat atât prin deschiderea diferitelor tipuri de școli în Basarabia, cât și prin impunerea Adunării Deputaților Nobilimii de a acorda burse copiilor de nobili pentru a-și face studiile în instituțiile de învățământ superior [9, d. 118; d. 137; 139, p. 123-132].

Astfel, studiarea în instituțiile de învățământ țariste și, respectiv, deținerea funcțiilor în administrația imperială au dus la schimbarea comportamentului, moravurilor, ideilor etc. ale nobilimii din Basarabia. Acest fapt a fost posibil pentru că atât în instituțiile de învățământ din Basarabia, cât și în cele imperiale în care își făceau studiile copiii nobililor se desfășura un proces de rusificare. Administrația țaristă tindea să educe viitorii funcționari civili și militari credincioși Statutului. Tinerii nobili, studiind până la 5 ani în astfel de instituții de învățământ, se întorceau în Basarabia cu noi viziuni, idei și percepții față de evenimentele politice și social-economice care se desfășurau în țară și peste hotare. Totodată, aceștia reveneau și cu un nou stil vestimentar, comportament, cu noi obiceiuri și preferințe. Ceea ce are ca rezultat, în viziunea noastră, același raport dintre *Noi și Ceilalți*, adică existența a două generații diferite, fiecare cu mentalitatea sa.

În acest model conceptual – de a avea o educație deosebită – un loc aparte revine lecturii cărților; or, pentru majoritatea nobililor era prestigios să dispună de unele cărți de ultima modă, să dețină biblioteci deosebite. Totodată, cărțile prezente în biblioteca unui nobil demonstrează atitudinile, accepțiunile și viziunile lui politice etc. Pentru Basarabia cărțile existente în bibliotecile nobililor aveau o importanță și mai mare, pentru că după instaurarea sistemului de cenzură pătrunderea cărților de peste Prut (din Țările Române, Europa Occidentală) era pusă sub un control foarte strict. Iar prezența în bibliotecile particulare a cărților de peste Prut denotă că, deși nobilimea basarabeană era influențată de politica țaristă, ea totuși tindea să fie în pas cu noutățile literare din Europa secolului al XIX-lea și să-și satisfacă dorințele specifice vieții private, în sânul familiei. La momentul anexării cărțile pe care le găsim în bibliotecile boierilor sunt în mare parte în limba greacă, parțial franceză. Importanța limbii grecești la momentul anexării reiese și din documentele timpului. De exemplu, din corespondența Mariei Comnen, mama Catincăi, soția lui Matei Krupenski, aflăm că aceasta îi trimite nepotului său Gheorghe de doi ani (1818) 16 cărți grecești de la bunicul său, Hristofor Comnen. „Fiindcă nu mă îndoiesc, – susține Maria Comnen, – că tatăl său îl va face într-o zi să învețe această limbă, tot atât de superioară ca toate celelalte limbi...” [132, p. 246]. Faptul că pentru boierii/nobilii basarabeni cunoașterea limbii grecești, chiar și sub dominație țaristă, avea o importanță deosebită sunt și mărturiile boierului Teodor Vârnav. Acesta a învățat limba greacă fiind luat în grija nănașei sale, stolniceasa Safta Leonard: „... pentru că ea era greacă... apoi avea plăcere a mă lumina și pe mine

în limba grecească, și fiindcă acolo la Otaci nu se găsea dascăl grec ca să mă învețe, m-a trimis peste Nistru la orașul Movilău...” [294, p. 24]. De fapt, tendința stolnicesei Safta Leonard [138, p. 231-249] de a învăța copiii din jurul său limba greacă dovedește că, deși locuia de mai mult timp în spațiul românesc și ulterior în cel rusesc, totuși atât în conștientul, cât și în subconștientul ei o semnificație deosebită avea originea greacă a familiei Leonard. Astfel, prezența cărților în limba greacă în bibliotecile nobililor basarabeni denotă influența regimului fanariot asupra boierimii din Principatele Române, precum și faptul că după anexare procesul de schimbare a vechilor preferințe ale nobililor se desfășoară destul de lent.

Deși după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus s-a încercat ruperea oricărei legături între cele două maluri ale Prutului, totuși cărțile circulau [125, p. 31-54; 171, p. 137-142]. Analizând, în baza documentelor de arhivă, situația cărții religioase și a cenzurii sinodale în Basarabia în secolul al XIX-lea, cercetătoarea Maria Danilov prezintă date despre cărțile care au trecut prin punctele de control în primele decenii după anexare. Studiarea informației prezentate ne permite să conchidem că anume reprezentanții nobilimii erau cei care la trecerea hotarului declarau că aduc în țară cărți. De exemplu, la 18 februarie 1823, „vătaful Mihălache Cobescu” aducea 326 de cărți pentru soții Bantăș – „boieri moldoveni care locuiesc acum în Chișinău” [106, p. 145]. În perioada lunilor mai-decembrie 1823, la punctul de control vama Sculeni au fost înregistrate 9 cărți aduse de boierul Luca Toma și 25 de cărți aduse de Ruxanda Ghica [106, p. 145]. Pătrunderea cărții de peste Prut este înregistrată și mai târziu. Potrivit deciziei Comitetului de Cenzură din Odesa referitor la cărțile expediate de la vama Sculeni, constatăm că la 5 decembrie 1832 la Comitet erau 45 de volume, dintre care: soției boierului moldovean Constatin Scaradi aparțineau 31 de volume, nobilului Alexandru Deiu – 7 volume, nobilului Avram Jereghi – 3 volume, nobilului Hristofor Davidoglu – 2 volume, iar lui Dimitrie Iamandi și lui Ioan Trohin le revenea câte un volum [106, p. 151]. Conform datelor de arhivă depistate de cercetătorul A.Emilciuc, între 1834 și 1835, moșierul Gheorghe Stamati a adus în Basarabia o set de cărți „străine”, printre acestea fiind *Scenes de la vie militaire* (în două volume, de Honore de Balzac) și *Mosaique* (un volum de Prosper Merimee) [125, p. 37]. Totodată, când boierii din Principatul Moldova treceau Prutul întotdeauna aveau cu ei cărți „străine”: Elena Sturdza, în 1833, avea cu dânsa 13 volume în limba franceză, iar la 1850 – 19 cărți în limbile franceză, germană, latină; boierul Alecu Lazo, în 1833, aducea 5 cărți în limba franceză etc. [125, p. 39-40]. Interesul pentru cărțile românești se păstrează pe parcursul întregului secol al XIX-lea, fapt ce reiese din amintirile lui Pavel Gore, care afirma că „în familiile boierești... comandau cărți românești la Odesa, iar acolo acestea erau aduse din București prin Paris” [147, p. 19-20]. Prezența cărților românești, deși interzise de administrația țaristă, o constatăm și din biografia lui C.Stere, care la vârsta de 16 ani

dăduse 20 de ruble pentru o gramatică adusă de peste Prut pe cale de contrabandă ca să învețe „a scrie și a ceti românește”, însă aceasta i-a fost sechestrată la arestarea sa de Secțiunea a III-a a poliției țariste [99, p. 9]. Și D.C Moruzi menționează că Ruxanda Mavorcosta, pregătindu-se de o ședere îndelungată la țară, „cumpără cărți franțuzești câte putu găsi și pentru dânsa și pentru copil...” [182, p. 71-72] . Nu putem nega totuși influența regimului de dominație țarist, căci după anexare în Basarabia tot mai mult se răspândise cărțile în limba rusă. Odată cu aceasta, putem constata și tendința reprezentanților nobilimii basarabene de a studia limba rusă. Astfel, Constatin Stamati învăța limba noilor oficialități și se pregătea să-i traducă pe Pușkin, pe Lermontov, pe fabulistul Krâlov [154, p. 14].

Renumite sunt și bibliotecile existente în conacele boierești din Basarabia. De exemplu, la conacul din Cobâlnea ce aparținea Olgăi Catargi se afla una dintre cele mai impunătoare biblioteci din Basarabia de altădată. Aici se păstrau cărțile aduse din Iași [57, p. 119]. În palatul lui Pavel Leonard exista o bibliotecă dintre cele mai bogate, fapt ce dovedește cultura aleasă a stăpânilor. Aici găsim manuale românești și grecești, dar și ruse, germane și franceze [59, p. 124]. Este de menționat în acest sens și biblioteca lui Nicolae Casso, numit filosoful din Chișcăreni, în care erau cărți destul de rare. Deși Casso nu citea nimic, ca să nu-și dăuneze originalitatea gândirii, a adunat colecții importante și prețioase, căutând mereu să fie de folos moldovenilor [61, p. 278].

Faptul că nobilii din Basarabia erau la curent cu toate noutățile literare europene demonstrează și criticile aduse în adresa lor de către guvernatorul Basarabiei Urusov. Acesta susținea că bibliotecile nobililor basarabeni erau pline cu cele mai noi romane, însă în ele lipsesc enciclopediile franceze din secolul al XVIII-lea, cu copertă de piele, poleite cu aur [415, p. 108], care, în viziunea guvernatorului, trebuiau să reprezinte adevărata nobilime.

Totodată, analizând mentalitatea nobilimii din Basarabia, răsfoind cărțile citite de aceasta de pe rafturile bibliotecilor personale, nu putem să nu menționăm importanța deosebită a nobililor în calitate de scriitori. Literatura românească scrisă în Basarabia după 1812, în viziunea istoricului P.Haneș, și-a pierdut din valoare. Cauzele principale fiind: 1) literatura rămânea din ce în ce mai izolată, nu se mai putea hrăni din trunchiul comun al literaturii românești; 2) tineretul învăța la școli rusești, venea în contact mai strâns cu literatura rusească și mai slab cu cea românească [147, p. 5]. De fapt, pornind de la aceste acuzații, la 1835, fără să le conștientizeze încă, Alexandru Hâjdău susține că „literații din Basarabia pot fi împărțiți în două categorii: unii au învățat în școlile moldovenești și valahe, sub nemijlocita influență a Patriei; alții și-au făcut studiile în străinătate. Cei dintâi se disting prin faptul că exprimă gând și cuvânt în chip veridic caracterul populației băștinașe; cei din a doua categorie sau întrupează în formă națională idei străine sau redau în sunete străine gânduri scumpe inimii...” [109, p. 100]. Totuși,

toate lucrările semnate de nobili au o valoare deosebită, pentru că reprezintă ceea ce cu adevărat simțeau aceștia; ideile și atitudinile, pe care nu le puteau exprima deschis din cauza cenzurii stabilite de administrația țaristă, le transmiteau prin romanele, nuvelele, poeziile, fabulele lor.

Astfel, printre nobilii care au marcat evoluția literară în Basarabia sunt de menționat: Alexandru Sturza, Alexandru Hajdeu, Teodor Vârnăv, Constatin Stamati, Matei Donici, Pavel Leonard, Ioan Sârbu, Alexis Nakko, Olga Nakko, Pavel Crușevan etc. Sunt nobili al căror cuvânt a fost pus mereu sub cenzura administrației țariste, din care considerent operele lor trebuie citite cu adevărat printre „rânduri”. Totodată, unii reprezentanți ai nobilimii basarabene, pentru a putea cu adevărat să exprime ceea ce simt și cred, au trecut Prutul. Printre aceștia: Costache Negruzzi, Dumitru C. Moruzi, Constatin Stere, Bogdan Petriceicu Hajdeu, Alecu Russo. După cum menționează și istoricul P.Cazacu, pe toți acești refugiați peste Prut îi caracterizează faptul că sunt inteligenți, au o cultură vastă, s-au răzvrătit împotriva Rusiei tiranice, duc o muncă asiduă, sunt preocupați de soarta Basarabiei, de soarta întregului neam românesc [86, p. 481]. Amintim în acest sens *Cântarea României* semnată de Alecu Russo sau *O alergare de cai* scrisă de Costache Negruzzi sub impresiile din Basarabia [58, p. 197] și *Răzvan și Vidra* a lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu [147, p. 12]. Prin personajele acestor autori vorbesc ei înșiși. Menționăm aici mesajul Vidrei către Răzvan: „Tu să legi într-o cunună toate țările române // Încă de la Marea Neagră pân la falnicul Carpat // Să nu domnești ca un Vodă, ci ca Răzvan împărat” [86, p. 478]. În acest șir se înscrie și C.Stere. Ideile lui naționale le identificăm în opera acestuia, pentru care Basarabia a fost dintotdeauna parte a unității naționale românești, înstrăinată la 1812 din trupul Moldovei și încăpută pe mâinile țărilor, o Moldovă de peste Prut, o Moldovă Orientală, Moldova dintre Prut și Nistru [99, p. 9].

Tendința nobilimii basarabene pentru cultura cunoașterii este observată și prin prisma revistelor care circulau în această regiune. Presa care era citită de către nobili o împărțim în trei categorii. Prima categorie ar fi ziarele și revistele din Imperiul Rus, a doua – cele din Principatul Moldova, iar după 1859 – din România, și a treia categorie – cele publicate în Basarabia.

La momentul anexării boierii citeau gazete, franțuzești sau nemțești, aduse cu mare cheltuială de la Viena, prin mijlocirea consulatului Austriei, care beneficia în acest scop de curieri speciali, plătiți de cârmuirea din Moldova [117, p. 120]. Interesul pentru presă după anexare este confirmat de datele de arhivă. Practic, în fiecare an pe numele mareșalului regional al nobilimii veneau diferite avize despre ziare și reviste din Imperiu, la care putea să se aboneze nobilimea locală. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în rândurile nobilimii din Basarabia au fost răspândite avize despre abonarea la ziarele *Русский Инвалид/Russkij Invalid*, *Военные Ведомости/Voennye Vedomosti* [8, d. 255, f. 1, 3-3 verso], *Художественная газета/*

Hudojestvennaja gazeta (1841) [8, d. 1046, f. 1-1 verso], *Одесские Ведомости/Odesskie vedomosti*, revista *Маяк/Маяк*, *Journal d'Odessa/Jurnal de Odesa*, *Записки Императорского общества сельского хозяйства южной России/Zapiski Imperatorskogo obșestva seliscago hoziajstva iujnoi Rossij* [8, d. 1046, f. 1, 185 verso-186], *Журнал Министерства Государственных имуществ/Jurnal Ministerstva Gosudarstvennyh Imușestv* etc. [8, d. 1046, f. 189-189 verso]. La fel, într-o adresare mareșalului regional al nobilimii din Basarabia, Guvernatorul General al Basarabiei anunță că nobilimea din regiune se poate abona la ziarul *Одесский Вестник/Odesskij Vestnik*, care se editează în limbile rusă și franceză. Nobilii sunt înștiințați că ziarul conține diferite informații utile, recomandări de la comercianți, industriași și agricultori, precum și toate ordinele emise de administrația locală a Novorosiei, noutăți din viața politică, anunțuri ale instituțiilor administrației țariste și ale persoanelor fizice etc. [8, d. 405, f. 1-3]. Ulterior, anunțuri despre abonarea la ziare și reviste sunt identificate și în ziarele de circulație zonală. De exemplu, în *Bessarabskie Oblastnyj Vedomosti/Gubernskie Vedomosti*, pentru anul 1855, identificăm anunțuri detaliate despre posibilitatea abonării la publicațiile *Газета despre sivilcultură și Vânătoare, Земледельческая Газета/Zemledelceskaia Gazeta* [398, p. 9-10]. Dacă pentru aceste reviste nu avem date care să ne informeze cine se abonau la ele, atunci revistele publicate de administrația imperială (de exemplu, *Санктпетербургские Сенатские Ведомости/ Sanktpeterburgskie Senatskie Vedomosti*) erau obligatorii pentru toate organele administrației și pentru toți funcționarii, deoarece o mare parte din nobili dețineau funcții în administrație, respectiv erau abonați la aceste reviste [8, d. 1046, f. 3, 4, 6; d. 1997, f. 5].

Deși exista o multitudine de reviste, sursele de cercetare, în majoritate, mărturisesc fără echivoc că atât funcționarii imperiali (de origine velicorusă), cât și cei localnici erau aproape indiferenți față de tot ce se petrecea în viața social-culturală a Sankt Petersburgului, a Moscovei. Sintagma „niciun doritor nu s-a aflat” este frecvent fixată în documentele cercetate. Aceste mărturii exprimă întocmai acea stare de fapt a unei părți a societății basarabene, invadată de funcționari imperiali de tot soiul, care lânzeau într-un mediu provincial de la frontieră fără a fi interesați de viața mondenă a centrului imperial. Există, însă, cealaltă parte a societății, acea masă majoritară a românilor basarabeni, necunoscători ai limbii ruse, care refuzau categoric să se „lumineze” din lectura presei imperiale [107, p. 63].

Totodată, publicațiile românești sunt prezente, cu toată cenzură existentă din partea administrației țariste, la nobilimea basarabeană. Astfel, „Curierul românesc” al lui M.Eliade și „Albina Românească” a lui Gh.Asachi erau răspândite în Basarabia, unde interesul pentru manifestațiunile literare românești era destul de mare [217, p. 259]. Aceeași mențiune o întâlnim și la călătorul străin I.G. Kohl, care a realizat în 1838 o cercetare a ținuturilor Rusiei de Sud.

Acesta susține: „... un Balș, cel mai bogat proprietar basarabean, un Sturdza, o Catincă Ghica – primesc gazete din Iași, pe care le cetesc slobod, ca unele ce n-aveau nicio nuanță de politică în ele și desprețuiesc Chișinăul pentru Iașul Strămoșilor și pentru noua minune modernă a Odesei” [156, p. 177-178]. Maria Danilov prezintă în detaliu problemele întâlnite la pătrunderea presei „străine”/ românești în Basarabia, care era interzisă în baza Statutului de cenzură. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea răspândirea în rândurile nobilimii basarabene a presei de peste Prut se accentuează sub influența unirii Țării Românești și a Moldovei și a mișcării naționale din întreg spațiul românesc. Tot în această perioadă guvernatorul civil Fanton de Verrayon a obținut – prin decret imperial – „privilegiul” de a recepționa publicațiile românești la Chișinău, având ca argument că locuitorii din Basarabia sunt „...de aceeași limbă, obiceiuri și moravuri cu cei din Principatele Dunărene” [107, p. 74].

Totodată, în Basarabia din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu participarea nobilimii, sunt editate și răspândite reviste și ziare care erau specifice acestui teritoriu [107, p. 74]. Nobilimea a susținut editarea ziarelor de circulație zonală. De exemplu, în cazul editării ziarului *Бессарабские Региональные/Губернские Ведомости*, mareșalul regional al nobilimii Balș a prezentat administrației țariste următoarele argumente: în toate guberniile se editează un asemenea ziar, prin care locuitorilor li s-ar transmite informațiile oficiale ale administrației imperiale, mai ales că Basarabia se află la intersecția căilor comerciale; lipsa acestuia creează incomodități, iar în cazul în care urmează să aibă loc licitații – chiar și pierderi materiale. Guvernatorul General al Novorosiei și Basarabiei a căzut de acord cu argumentele invocate de Balș și a susținut necesitatea editării acestui ziar. Însă, deoarece administrația imperială nu dispunea de bani, mareșalul regional și mareșalii ținutali urmau să anunțe nobilii ca aceștia să se aboneze la respectivul ziar. Dacă se va aduna suma necesară, din ianuarie 1853 va începe editarea ziarului *Бессарабские Региональные/Губернские Ведомости* [8, d. 1142, f. 153].

Astfel, putem constata că în societatea nobiliară a Basarabiei s-a menținut *modelul* unei educații alese, manifestat prin lectura cărților, ziarelor, revistelor, cunoașterea limbilor străine și realizarea studiilor. Metamorfoza acestui model constă în faptul că până la anexare copiii boierilor erau educați acasă, iar după 1812 atât administrația țaristă, cât și înșiși nobilii au tins să încadreze copiii săi în instituții de învățământ. Avantaje erau prevăzute pentru ambele părți; astfel, administrația țaristă putea controla sistemul educațional și contribui la dezvoltarea unor persoane fidele intereselor imperiale, iar copiii de nobili aveau posibilitatea de a se încadra mai ușor în serviciul militar și civil imperial, precum și de a obține titluri conform Tabelului rangurilor existente în Imperiu.

Totodată, în această perioadă erau la modă formele de distracție în grup, scopul principal fiind ca participanții să se bucure de compania celorlalți și astfel să se creeze o stare relaxantă [149, p. 52]. Astfel, balurile, vizitele, seratele literare, plimbările în grup etc. devin pe parcursul secolului al XIX-lea acele *modele* cotidiene și mondene ale nobilimii, care erau o îmbinare a celor moștenite din secolul al XVIII-lea și a proceselor de modernizare și disciplinarizare implementate de administrația rusă.

Nobilii din Basarabia aveau deja conceput în imaginarul lor acest model al petrecerii timpului liber, nu urmau decât să-l înrădăcineze, cu atât mai mult că acesta era specific și dvorenimii ruse, iar administrația țaristă îl susținea într-o oarecare măsură. De fapt, organizarea balurilor era susținută și de administrația țaristă, mai ales că acestea erau văzute ca acțiuni de caritate sau ca activități unde nobilii puteau să-și dovedească credința și devotamentul față de Împărat. Conform circularilor emise de Ministrul Afacerilor Interne din 17 și 27 decembrie 1814, în toate regiunile/guberniile din Imperiul Rus urmează să se organizeze concerte și baluri mascate la care să se adune bani pentru donații/ajutorul invalizilor, la acestea sunt invitați de a participa nobilii și reprezentanții negustorilor bogați [8, d. 915, f. 1-2 verso]. Informațiile respective au fost aduse la cunoștință mareșalului regional al nobilimii din Basarabia Dimitriu în 1837. Acesta, la rândul său, informează toți mareșalii județeni ai nobilimii (din Hotin, Iași, Bender, Akkerman, Leova [8, d. 915, f. 5-5 verso]). Ca rezultat, mareșalul județean al Hotinului informează la 27 februarie 1837 mareșalul regional al nobilimii Dimitriu că la Hotin spectacole, baluri mascate și alte distracții practic n-au fost organizate, cu excepția a 2-3 întâlniri de importanță minoră în clubul din Hotin și a unui concert mic cu participarea muzicanților din Elveția [8, d. 915, f. 6]. În baza acestor informații putem constata că centrul distracțiilor era totuși capitala regiunii.

De menționat că în procesul analizei modelelor cotidiene și mondene ale nobilimii din Basarabia am constatat că un rol deosebit în stabilirea lor a avut administrația țaristă, mai corect – rigorile impuse și controlul strict din partea acesteia. Astfel, încă pe timpul țarului Petru I au fost stabilite restricții și impozite pentru purtarea bărbii, portul în locuri publice fiind prescris conform modelelor ungare, saxone sau franceze [40, p. 57]. Ulterior se revine la problema privind purtarea bărbilor de către reprezentanții nobilimii din Imperiul Rus, acestea au fost interzise prin legea din 15 aprilie 1849. Din conținutul acestei legi constatăm că în ultimul timp foarte mulți nobili, în special cei tineri, și-au lăsat barbă. La început Împăratul nu atrăgea atenție la acest fapt, dar acest nou obicei s-a răspândit foarte repede; în plus, Maiestatea Sa a aflat că acest obicei are la bază tendința de a imita Occidentul. Atunci Împăratul a dat ordin să fie anunțați toți mareșalii nobilimii că nu este demn pentru un Nobil Rus să se fascineze de „așa-numita modă din Occident” și că purtarea bărbii este necuviincioasă, de aceea toți nobilii care au

dreptul de a purta uniformă, nu mai au acum dreptul să poarte barbă [8, d. 1285, f. 2]. Totodată, administrația țaristă a adoptat pe parcursul secolelor XVIII – XIX mai multe legi care reglementează felul de îmbrăcăminte atât pentru funcționarii militari, cât și pentru cei civili [403, т. IX, 1834, часть I, № 6860, с. 168-181; ПСЗРИ, собр. II, т. IX, 1834, часть II, № 7520, с. 120-121]. Excepție nu se făcea nici pentru portul femeilor de proveniență nobilă, căci legislația țaristă prevedea cum trebuiau acestea să se îmbrace, în dependență de rangul nobiliar pe care-l dețineau, la festivitățile organizate de Curtea Imperială [403, т. IX, 1834, часть II, № 6861, с. 181-182.].

Astfel, pentru nobilimea din Basarabia „sub ruși” este caracteristic „un anumit nivel de comunicare, în sensul de prietenii intelectuale, de întruniri de suflet la conacele boierești de altădată” [109, p. 101], sau de avântare în baluri și distracții, care sunt la fel niște *modele* ale cotidianului, specifice pentru această categorie socială conform regulilor și normelor nescrise. Vizitele, balurile, distracțiile rămân a fi în continuare un fel de a petrece timpul specific pentru nobilimea basarabeană.

De fapt, primul bal care-l întâlnim în surse este cel organizat în cinstea vizitei Împăratului Alexandru I, în 1818, la Chișinău. Forfotă mare s-a pornit în Chișinău, iar responsabilitatea organizării acestei întâlniri și-a asumat-o rezidentul plenipotențiar al Basarabiei general-locotenentul Alexandru Nicolai Bahmetev și soția acestuia Victoria Stanislav, precum și o parte a nobilimii din Basarabia. Pentru întâlnirea cu Alexandru I, Victoria Bahmetev a pregătit boierii din Chișinău: a familiarizat femeile nobile cu moda occidentală a ceremoniilor (acestea au fost informate despre faptul ce reprezintă un bal la care participă Înalțul Monarh, ce prezintă moda franceză, cum se dansează mazurka și cadrilul) [375, p. 24]. Conform informației oferite de A.Mihailovski-Danilevski, soții Bahmetev au invitat din Viena un profesor de dans, care timp de două luni a învățat nobilimea din Basarabia să danseze dansurile specifice acestei categorii sociale, pregătind-o pentru balul care avea să se dea în cinstea Împăratului Alexandru I [388, p. 362]. Tot soții Bahmetev, ca buni gospodari, au fost cei care au avut grijă de angajarea bucătarului și întocmirea meniului pentru sărbătoarea organizată în cinstea lui Alexandru I. Conform recipisei depistate în dosarul de arhivă, responsabil de pregătirea cinei în seara balului a fost numit bucătarul-șef al familiei Bahmetev francezul Antoine Tardif [8, d. 39, p. 26, 28 verso]. Meniul pentru bal a fost întocmit conform cerințelor timpului și importanței festivității. Deoarece la bal urmă să participe însuși Împăratul Imperiului Rus, bucatele erau alese dintre cele mai delicioase [8, d. 39, p. 28-28 verso]. Deși, după cum am menționat, Victoria Stanislav Bahmetev a pregătit societatea din Chișinău pentru întâlnirea cu Împăratul, aceasta nu a avut rezultatul scontat, deoarece la bal au sosit boieri din toată Basarabia care nu erau cunoscuți cu noua „modă” promovată de soția guvernatorului Bahmetev și nu au frecventat lecțiile profesorului de

dans din Viena. Astfel, A.Veltman relatează că „cucoanele sosite s-au îmbrăcat în tot luxul Orientului și al Europei, și dacă soția viceregelui, ca o bună gospodină, n-ar fi observat la timp îmbrăcămintea oaspeților, Împăratul ar fi găsit toate cucoanele învelite în șaluri turcești scumpe, iar boierii în căciuli și papuci pe deasupra meșilor galbeni și roșii” [95, p. 24-25]. În ultima clipă toate aceste veșminte orientale au fost aruncate după colonadă, și o liniște totală s-a lăsat în momentul când în sală și-a făcut apariția Alexandru I, care rapid a fost înconjurat de oaspeții prezenți la bal, în primul rând fiind femeile, al doilea rând formându-l boierii de rang înalt, după care urmau boierii din categoriile a doua și a treia [375, p. 24].

De fapt, analizând modelele cotidiene existente în mediul boierimii din Basarabia la 1818 prin prisma relatărilor funcționarilor ruși, constatăm că aceștia erau reprezentanți ca o categorie de oameni înapoiați, „poznati”, care nu prea aveau idei de „bal”, „mazurka” și „modă europeană”. În viziunea noastră, în situația dată se manifestă vădit coraportul *Centru-periferie*, altfel spus *Noi* față de *Ceialți*, funcționarii ruși considerându-se cu mult mai superiori față de cei din regiunea nou-anexată la Imperiul Rus. Afirmările acestora devin discutabile în urma analizei mărturiilor altor călători străini care au vizitat Moldova la începutul secolului al XIX-lea. Și aceștia sunt încărcăți de o anumită mentalitate și tind s-o găsească în anumite lucruri, acțiuni, în spațiile pe care le vizitează; totuși, ei prezintă o altă imagine a loisir-ului boierimii moldovenești. De exemplu, medicul sas din Sibiu, WoAndreas Wolf, descriind boierimea din Moldova la 1805, susține că: „...sunt oameni bogați... își pierd vremea primind în „casă musafiri”, în salon, jucând, pe lângă vechile jocuri: marriage, panșarola, cu „cărți nemțești”, cele noi, cu „cărți franțuzești”: ombre, quadrille, pichet, pharo, cum și turcescul ghiordum; pierd și până la 4000 de galbeni pe seară” [156, p. 116-117]. „Marele salt” se face, în ambele Principate, în timpul ocupației rusești din 1806-1812. Generalul Langeron susține în jurnalul său că „...după un an (1806-1807), toate femeile din Moldova și din Țara Românească au luat portul european... Nici Petru I n-a schimbat înfățișarea imperiului său mai iute decât a schimbat-o pe cea a Moldovei sosirea noastră acolo (referindu-se la armatele ruse)” [117, p. 102]. Un alt exemplu este prezentat, la 1820, de englezul Rober Kor Porter, care scrie despre boierimea de la Iași: „Boierimea e elegantă și ea trăiește într-un lux și cu o splendoare care abia pot fi întrecute în vreo capitală din Europa”. Pentru a-și argumenta afirmația, englezul prezintă petrecerea dată de logofătul Constatin Balș „...unul dintre cei mai de vază boieri ai țării” (reprezentanți ai familiei Balș sunt cei mai bogați și în Basarabia după anexare). Rober Kor Porter menționează că „femeile-l încântă, ... îmbrăcămintea lor e tot după moda pariziană” [156, p. 93].

Astfel, constatăm că, până la 1812, și pentru spațiul românesc sunt specifice balurile și moda europeană, iar după anexare boierii care au rămas în teritoriul dintre Prut și Nistru nu aveau decât

să continue distracțiile lor, respectând noile reguli specifice pentru societatea rusă [40, p. 53-69]. Cum ar fi, obligatoriu la întâlnirile între nobili, la care participau și funcționari ruși, se interpreta cântecul „*Боже, Царя храни*”, iar din toastele ridicate primul era pentru Împărat, al doilea pentru familia împărătească și al treilea pentru Imperiu.

După 1818 nobilii au continuat să organizeze baluri, sărbători și plimbări. Tânărul F.N. Lughinin, care în iunie 1822 vine la Chișinău, menționează că îl întâlnește pe A.S. Pușkin la seratele dansate la Ralli, la poetul Stamatî și pe terenul de scrimă. Seara, îl găseai pe Pușkin și pe Catargi în grădină... În preajma sosirii refugiaților eteriști, balurile lui Varfolomeu și farmecul fiicei sale, Pulcherița, se aflau în centrul preocupării poetului. Alte fiice ale nobililor, care atrăgeau atenția la baluri, erau fiica lui Ralli, Marghiolița, (Metlercampf), Sofica Sandulache (Feodosiev), Victoria Vacar (născută Keșco), Ecaterina Stamo (născută Ralli) [182, p. 39]. Și O.Nakko, făcând referință la primele decenii ale secolului al XIX-lea, relatează că „câteodată lui Tardeli îi venea să se veselească, mai ales după o afacere bună sau după întoarcerea din Viena; atunci își chema vecinii și organiza o sărbătoare/bal, care dura o săptămână întreagă și mai mult” [395, p. 38]. Faptul că sărbătorile date de nobili erau la ordinea de zi susține și P.Crușevan, care relatează despre bucătarul excepțional, din ȧiganii șerbi, pe care-l avea bunelul său. Acesta menționează că fără moșu Nițu „niciun bal, nicio nuntă cât de cât importantă nu se desfășura” [377, p. 118]. Moșu Nițu era renumit prin clătitele sale rusești, care atunci ieșeau în modă în Basarabia, pe care bucătarul nu doar că foarte repede s-a învățat să le pregătească, dar a inventat un oarecare secret, datorită căruia clătitele lui le întreceau cu mult pe ale celor mai buni bucătari ruși din acea epocă. P.Crușevan relatează și despre vizita buneilor săi la Chișinău și succesul lui moș Nițu, care cu această ocazie „a pregătit renumitele sale clătite, după care a fost invitat la însuși Inzov (I.N. Inzov a deținut funcția de rezident plenipotențiar al Basarabia în perioada 1820-1823 – C.G.), și acela pentru aceste clătite a dorit să-l numească căpitan de ținut, dar moș Nițu a refuzat. Și cum n-ar fi fost, dar la *maslenița*, datorită renumitelor clătite ale lui moșu Nițu, la noi se adunau oaspeți din tot județul” [377, p. 118]. Amintirile lui P.Crușevan prezintă un argument că deja în anii '20 ai secolului al XIX-lea la nobilimea basarabeană „își fac loc” mâncărurile specifice rușilor – „clătitele” și sărbătorile rusești – *maslenița*.

Astfel, balurile, seratele au devenit pe parcursul secolului al XIX-lea un *model cotidian* obligatoriu pentru nobilimea basarabeană. Mai ales că nobilimea invita oaspeți atât pentru a afla știrile de ultima oră, a se dezvolta intelectual, dar mai mult pentru distracții și dorința de a se impune în societate, în mediul funcționarilor ruși. De fapt, petrecerea timpului fără rost este un element specific pentru mentalitatea nobililor, lor fiindu-le mai aproape problemele societății engleze și franceze, vechi de 40 de ani, decât problemele actuale ale satelor lor, ale societății în

care trăiesc [420, p. 170]. Totodată, pentru mulți nobili „salonul” era o posibilitate de a se prezenta pe sine, de a-și exprima părerea și a atrage asupra lor atenția, de a se mândri că cunosc numele unor filosofi sau scriitori străini sau că au citit un articol în vreo gazetă franceză [420, p. 169]. Prezența modei pariziene la Chișinău este confirmată de prezența unor doamne din Paris care se ocupau cu promovarea modei. Astfel, Hector de Bearn, militar și diplomat francez, însoțindu-l pe unchiul său, ducele Cazimir de Mortemart, în misiunea pe lângă persoana Țarului, în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829, vizitând Chișinăul, se minunează de firma unei modiste franceze, venită în 1814 după un ofițer rus, care făcuse campania în Franța pentru a-l goni pe Napoleon I [219, p. 19].

Aceste modalități de a petrece timpul liber sunt specifice și societății nobiliare din Chișinău de după 1860. Boierii, venind de la moșie, se opreau în casele verilor și cumetrilor și în aceeași zi începeau vizitele. Li se ofereau „dulceți cu apă”, iar pentru a doua zi erau invitați „la plăcintă” sau uneori „la colțunași”, adică la un ospăț „modest”, la care participau uneori chiar 20-30 de persoane. Vara a apărut un nou obicei: între orele 17.00 și 19.00 toți veneau cu trăsura la „Bulevardul Soborului” și se plimbau pe aleea alăturată de strada principală – în fața Mitropoliei [182, p. 44]. În același timp, ofițerii călăreau în mijlocul străzii, ca și tineretul nobilimii. Astfel ziua ajungea spre sfârșit și fiecare se grăbea într-un salon, unde, în dansuri și la masa de cărți, petrecea noaptea [70, p. 63].

Despre petrecerea timpului liber după anii '50-'70 ai secolului al XIX-lea relatează D.C. Moruzi, care susține că „familii băstinașe de boieri se adunau serile să facă scamă și bandaje pentru răniți” [182, p. 42]. Deoarece Imperiul Rus era implicat în războaiele ruso-turce (1853-1856, 1877-1878), această schimbare în modul de a petrece timpul liber, în viziunea noastră, este doar în aparență, iarași pentru a-și demonstra credința față de administrația imperială.

Timpul liber petrecut în societate, în grupul de prieteni, este fructificat la maximum, modalitățile de relaxare fiind foarte variate. Un exemplu în acest sens sunt cluburile publice organizate după modelul celor vieneze [149, p. 135]. Astfel de cluburi treptat își fac apariția și pe teritoriul dintre Prut și Nistru. În anii '30-'50 ai secolului al XIX-lea în Basarabia au fost deschise mai multe cluburi de seară orășenești, în care se întruneau pentru distracții moșierii din Basarabia. La Chișinău primele cluburi au fost deschise în 1835, după care a urmat deschiderea acestora și în alte orașe, la început în Hotin – în 1843, iar mai târziu și în Sculeni – în 1846. Clubul din Sculeni întrunea o adunare destul de numeroasă, la care veneau nu doar moșierii locali, dar și oaspeți din statul vecin Moldova [280, p. 65-66]. Din 1838, la Chișinău a început să existe un „club englezesc”. Conform Statutului de funcționare, acest club a fost creat cu scopul de a servi drept locație unde să ai posibilitatea de a petrece plăcut timpul, de a discuta, a citi ziare

sau a juca [419, p. 94]. Membrii lui erau mari demnitari, nobili cu reputație și în niciun caz nu erau admise persoanele cu reputație îndoielnică [419, p. 95]. Pentru a asigura lectura, administrația clubului se abona la diverse reviste și ziare din Rusia și străinătate. În cazul în care cineva propunea un nou titlu de ziar sau revistă, acesta trebuia să prezinte o cerere semnată de 20 de membri și atunci administrația clubului era obligată să accepte aceasta revistă sau ziar [419, p. 96]. În club exista biliard, bani pentru a cărui întreținere se luau de la partidele jucate. Unui membru i se permitea să joace numai trei partide, iar lista doritorilor se întocmea din timp. Erau strict interzise jocurile de noroc (în bani), în cărți, însă erau permise cele fără patimă, precum în dame, șah, loto și altele. La club se organizau baluri mascate și dansuri [419, p. 96]. În club se permitea să fumezi luleaua, să bei ceai, cafea, ciocolată, grog, limonadă, lichior, diferite tipuri de vin la pahar și în sticle [419, p. 96]. În 1870 printre membrii clubului englezesc îi putem identifica pe: prințul Mihail Cantacuzino – mareșalul nobilimi, și Nicolae Crupenschi – fostul mareșal al nobilimii, care erau membri oficiali; urmași de directorii Pavel Leonard și Teodor Krupenski. Cadrul se completează cu boierii onorabili: Aristide Sinescu, Ioan Ziloti, Gavriil Katakazi, N.A. Donici, C.P. Gulac-Artâmovski, A.M. Ralli, Scarlat și Alexandru Cotruță, verii Leonard, I.G. Teodosiu, Pavel Dicescu, A.D. Inglezi, apoi Mihail Hasnaș, I.I. Botezatu, cinci reprezentanți ai familiei Donici, frații Cristi, C.P. și P.C. Kazimir, Russo, Semigradov, Ralli, Suruceanu, Șt. Glavce, N.N. Gafencu, cu funcționari și militari înrudiți cu Basarabia – A.N. Egunov, M.C. Zozulin, apoi Râșcanu-Derojinski, A.C. Katakazi, D.T. Krupenski, V. Lascari, C.D. Leondari, I.P. Sinadino, M.Stamo, G.Tomuleț și alții. Faptul că membrii acestui club englezesc erau aproape în exclusivitate vechi boieri care își aveau originea în Moldova și urmașii acestora demonstrează că respectiva categorie din interiorul nobilimii a căutat să se conserveze, ținând la distanță pe reprezentanții altor medii, care apăruseră și se înmulțiseră în mare măsură pe parcursul administrației rusești [291, p. 5]. Despre faptul că astfel de cluburi ale nobilimii existau și în alte orașe ale Basarabiei aflăm din relatările unui călător anonim. Astfel, autorul susține că la 1865 locuitorii Hotinului, copiind modelele din orașele mari ale Imperiului Rus, au creat un club, în care numărul femeilor a crescut de la patru la douăzeci... [410, p. 13].

Toate activitățile în clubul englezesc erau însoțite de muzică și dans. Desigur, muzica și dansul vor servi drept unul dintre elementele de bază care ne va permite să constatăm evoluția modelelor mondene ale nobilimii basarabene. Acestea erau cântece și dansuri care erau aproape de sufletul nobilului. Erau acele piese care trebuiau ascultate, cântate, pentru că așa cereau rigorile statutului de nobil, cerințele impuse, direct sau indirect, de administrația imperială, care par să fi fost o lege nescrisă, „o cutumă” reclamată de „moda timpului”. Trecerea de la dansurile specifice spațiului românesc la cele occidentale se începuse odată cu intrarea rușilor în Țările

Române, în timpul războiului din 1769-1774. Aceștia au adus modele și obiceiuri noi, iar horele și brăurile uriașe, conduse de câte un vornic sau postelnic, în care boierii și jupănesele se prindeau în dans afară, în ograda curții domnești, se făcea mai mult spre a mulțumi curiozitatea ofițerilor ruși, care, la rândul lor, învățau pe români poloneze, cadriluri și alte dansuri europene [304, p. 159]. Fapt confirmat de generalul Langeron în jurnalul său din 1806: „Dansurile naționale au fost interzise. Lumea a învățat dansurile poloneze, englezești, valsurile, dansurile franțuzești...” [117, p. 102].

Alături de dans era muzica, pentru că standardele culturale ale aristocrației cereau și formarea unei culturi muzicale. O parte din această cultură (de exemplu, abilitățile de a cânta în cor sau la un instrument) era dobândită de tinerii aristocrați de obicei în instituțiile de învățământ sau în mod particular. Pe lângă muzica produsă de aristocrați, la curțile acestora existau întotdeauna orchestre, trâmbițași, lăutari, harpiști, care să asigure fondul muzical la mese, cu ocazia vizitelor și la serile dansate [149, p. 48]. La balul organizat în cinstea lui Alexandru I, conform devizului de cheltuieli prezentat de nobilime, au fost aduși aproximativ 20 de muzicanți din orașul Tulcin (Ucraina) [8, d. 39, f. 10-10 verso]. Pe lângă aceștia suveranul a mai ascultat pe vestiții lăutari moldoveni, Barbu Lăutaru și Năstase din Botoșani, aduși, de dincolo de Prut, de postelnicul Mavrocordat și de boierii Plaghino și Pantazoglu, veniți să-l salute pe monarh din partea domnului Moldovei [69, p. 69-70]. Dansul l-a deschis într-un mod strălucit generalul Miloradovici. Împăratul a apărut, într-o poloneză, cu soția guvernatorului plenipotențiar, Victoria-Octavia Stanislav Bahmetev, datorită căreia serbarea a avut o înfățișare europeană. Privind dansul local – „mititica”, suveranul a rămas uimit. Apoi el a invitat-o la dans pe frumoasa Pulherița Varfolomeu. Naiva fată a serdarului n-a putut, desigur, să producă o impresie vie asupra lui Alexandru, însă pentru „perla cuconițelor”, și mai cu seamă pentru orgoliosul ei părinte – Iordache Varfolomeu [69, p. 67], „dansul imperial” a însemnat mult [69, p. 69-70]. Prin anii '20 ai secolului al XIX-lea, la Chișinău era renumită orchestra țigănească a boierului Iordache Varfolomeu, care executa cu foc cântecele moldovenești: *Arde-mă, frige-mă* și *Te iubesc peste măsură* [63, p. 144]. Ulterior, pianul a înlocuit, în saloanele boierești, pe scripcarii țigani. Încă din primele decade ale secolului al XIX-lea găsim pe boieri dansând în sunetele muzicii pianului, în casele lui Crupenschi, Mavrogheni, Stamati, Millo, Ralli și alții [63, p. 145]. Faptul că pianul se răspândește în Basarabia este atestat și în ziarele de circulație zonală ce conțin anunțuri despre vânzarea pianelor [345, p. 2]. Astfel, pe parcursul secolului al XIX-lea boierii Catargi, Ziloti, Cantacuzino, Keșco, Moruzi, Krupenski, Donici, Cristi, Surucean, Russo, Katakazi și alții țineau casele lor deschise larg pentru distracții. Polonezul, valsul, polca, mazurca, cadrilul, lancierul

devin dansuri preferate ale basarabenilor. Chișinăul dansa, în special, iarna, în preajma Postului mare [70, p. 64].

Preferințele nobilimii din Basarabia în domeniul muzicii și dansului se fac vădite și din programul concertului de caritate în folosul soldaților răniți în războiului din Crimeea, organizat, în anul 1855, de elevele de la Pensionul privat pentru fete al domnișoarei Rizo. Biletele, care au costat până la 50 de ruble și mai mult, s-au vândut foarte repede. Astfel, în programul concertului a fost inclus: *Marșul* (muzica regimentului din Poltava), cântecul la pian *Variations brillantes sur Beatrice*, interpretat de fetele Carastati și Russo; piesa *Symphonie heroique de Beethoven, arrange par Hoffman*, interpretată de fiica lui Ossovschi, piesele *Rozellena* și *Lista* interpretate de fiicele lui Ossovschi, Andrieș, Artânov și Cazimir. În timpul concertului au fost jucate și câteva scene teatralizate, unde s-a impus fetița de zece ani a nobilului Russo. Concertul s-a încheiat cu cântecul imn popular *Боже, Царя, храни/Doamne, păzește Împăratul* [373, p. 25-26]. Faptul că această ultimă piesă este într-adevăr un atribut obligatoriu al activităților organizate de nobilime își găsește dovadă și în cazul vizitei la Chișinău a detașamentului Smolensk. Pe lângă faptul că înalții oaspeți au fost întâlniți conform tradiției ruse cu pâine și sare, corul militar a interpretat imnul „Боже, Царя храни” [369, p. 89-91].

Totuși, nu trebuie să negăm și faptul că nobilii basarabeni n-au uitat de muzica românească. A.Storojenko, care la 1829 scrie despre Chișinău, menționează că în casele boierești, ca și în ale țăranilor, se păstrează obiceiurile vechi moldovenești, dintre care călătorului rus i-a plăcut o petrecere cu lăutarii: „Vinul moldovenesc curgea în paharele pline, care cu sânguință se deșertau. Melodiile sălbatice și triste ale țăganilor, care cântau din gură și din viori și cobze, m-au cufundat într-o melancolie plăcută” [95, p. 29-30]. Nicio petrecere în Basarabia nu se făcea fără lăutarii tradiționali, care erau singura distracție a vechii boierimi moldovenești din Basarabia. Tradiția ne-a păstrat numele vestitului lăutar Lemiș de la Bălți, care era purtat de la un capăt al Basarabiei la altul pe la nunțile și petrecerile boierești. Lăutarul Lemiș dădea o interpretare a cântecelor și doinelor românești, stârnind admirația tuturor și trezind în sufletul românilor basarabeni doruri nu tocmai plăcute guvernului rus. Se știe că pe la 1870 guvernul rus s-a hotărât să ia măsuri împotriva acestui lăutar „periculos” și l-a expluzat din Basarabia [93, p. 145-146].

Un alt element al distracțiilor nobililor era jocul în cărți, biliardul. Jocul în cărți [*a se vedea detaliat*: 127, p. 79-90] completa această viață plină de frământări amoroase și politice, care incitau oamenii să se simtă într-o atmosferă plăcută departe de realitatea destul de crudă [70, p. 38-39]. Teodor Vârnav în autobiografia sa susține că „jocul cărților și a biliardului oarecum mi se părea vesel și îndeletnicitor... însă eu, temându-mă ca să nu păgubesc într-însul parale, precum vedeam pe mulți, mă îngrozeam a-l deprinde...” [294, p. 44]. Faptul că nobilii cheltuiau bani este confirmat

și de viceguvernatorul Wighel, care menționează că „Guvernatorul civil al Basarabiei, Catacazi, primea o leafă mare în aur, și cu toate că se zice, nu sărbătorea zilele solemne împărătești, o cheltuia toată și mai făcea și datorii” [apud 95, p. 26]. Charles George Gordon, ofițer din Maria Britanie, alături de locotenentul E.R. James și colonelul E.Stanton, care făceau parte din Comisia de trasare a graniței dintre Moldova și Imperiul Rus, în scrisorile trimise relatează: „...Guvernatorul General al Basarabiei l-a invitat la ceai pe colonelul Besson, comisarul francez, iar după aceea au jucat whist și a trebuit să-i plătească guvernatorului 6,8 șilingi pentru folosirea pachetului de cărți!” [90, p. 744].

O formă de distracție pentru boierii din Basarabia era teatrul. Pe la 1820, în casele boierești din când în când se dau reprezentanții teatrale de către amatori. Ceva mai târziu Chișinăul începe să fie vizitat de trupe venite din Odesa, trupe de actori ruși, italieni și nemți [93, p. 145-146]. Prima trupă de teatru de artiști moldoveni din Iași care au venit în Basarabia a fost cea a lui Teodorini, în anii 1862-1863 [93, p. 146]. În 1868 vine la Chișinău trupa artistului ieșean Nicolae Luchian, care după mai multe greutăți întâmpinate cu obținerea permisiunii de la guvernul rus, dă la teatrul Grosoman o serie de reprezentanții teatrale românești [93, p. 147].

O altă formă populară de divertisment între grupurile de nobili o reprezentau toate tipurile de întreceri la care se putea paria. Cel mai adesea, făceau concurs cu propriii cai, ceea ce era specific și pentru regiunea Basarabia. Informații detaliate despre aceste întreceri identificăm, pe lângă documentele de arhivă, și în lucrarea *O alergare de cai* de C. Negruzzi, care prezintă o relatare detaliată. Vechea societate locală manifesta un interes deosebit față de aceste alergări. Comitetul pentru organizarea întrecerilor de cai [406, p. 8-14] era ales anual, fiind format din nobili, stăpânii hergheliilor și alții care doreau să devină membri ai comitetului respectiv. Fiecare membru trebuia să depună taxă în valoare de 25 ruble asignate [406, p. 8]. De exemplu, în anul 1842 au fost aleși membri ai Comitetului de organizare a întrecerilor de cai: nobilul Dumitru Russo, nobilul Nakko, stolnicul Nicolai Catargi, nobilul Cazimir, nobilul Buzâca, nobilul Mihail Ralli, nobilul Ștefan Rossetti, funcționarul de clasa a X-a Botezatu, funcționarul de clasa a IX-a Stamati, nobilul Keșco [8, d. 1051, f. 80]. Dacă pentru administrația țaristă scopul acestor curse era de a încuraja și a îmbunătăți soiurile de cai [406, p. 6], atunci pentru nobili era o posibilitate pentru propria afirmare, precum și a hergheliilor sale. Astfel, cele mai vestite familii de nobili din Basarabia (și nu numai) participau la aceste întreceri de cai. De exemplu, în 1841 au fost acceptați caii: Suliman (aparține lui Narâșkin), Astr (aparține Olgăi Narâșkina), Fenics (aparține lui Koble), Mașca (aparține lui Nicolae Vladimirov) Golubca (aparține lui Ștefan Egorov) [8, d. 1051, f. 40]. În 1842 la întrecere au fost înscrși caii: Gafița (al funcționarului de clasa a VII-a Constatin Balș), Lezhinka (al căminarului Egor Catargi), Zefira (al stolnicului Nicolae Catargi), Nadejda (al funcționarului de clasa a VII-a Egor Râșcan), Orlița (al nobilului Nicolai Meleli) [8, d. 1051, f. 81]. Întrecerile de cai

era o posibilitate de a se manifesta. În amintirile sale Costache Negruzzi menționa că „galeria era plină de dame frumoase, frumoșele și mai slutișoare, toate cu deosebite capele și mode de contrabandă, pentru că Odesa, fiind port franc, se însărcinează a îmbrăca pe basarabence; și e curios a le vedea pe toate cu toalete răcoroase și frumoase și stofele englezești și franceze cum foșnesc trecând cu despreț pe sub barba vameșilor, care privesc strâmbându-se și strângând din umeri” [194, p. 30]. Distrugerea proprietăților mari a dus la nimicirea faimoaselor herghelii de cai. Spiritul sportiv al câtorva crescători și amatori de cai, în frunte cu generalul Popovici, Dimitrie Semigradov, L. Russo, Haralambie Marchetti, E.Castano, a dat ființă Societății hipice din Chișinău, care a avut mai multe sesiuni de curse. Societatea s-a grupat în jurul Clubului Nobilimii din Chișinău fondat în 1864 [60, p. 154].

Astfel, în Basarabia secolului al XIX-lea se produc o serie de metamorfoze la nivelul sensibilităților, moravurilor și modelelor cotidiene și mondene existente în mediul nobilimii basarabene. Cauzele acestor schimbări au fost multiple. În primul rând, felul de a fi al acestei categorii sociale, împrumutând de la alte comunități obiceiuri, tradiții etc. pe care le infiltrează în modelele sale, ceea ce rezultă cu o sinteză, un melanj a mai multor modele ce aparțin diferitelor comunități. Prin politica promovată în regiune administrația țaristă a tins să modifice modelele existente, pentru a le distanța/detașa de ideile naționale, de împrumuturile orientale, care erau răspândite în mediul boierimii române. Totodată, nu trebuie să negăm și spiritul general al secolului al XIX-lea, atunci când se afirmă pe deplin modernizarea și laicizarea societăților, iar odată cu aceasta are lor schimbarea priorităților spirituale și culturale [203, p. 5-11], se dă libertate moravurilor, fără a fi privilegiată o anumită morală, ideologie, politică, religie, cultură etc.

3.4. Concluzii la Capitolul 3

În urma studierii evoluției mentalității nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist putem concluziona următoarele:

1. Analiza manifestării identității la boierimea din Principatele Române ne permite să constatăm tendința acesteia de a împrumuta stilul de viață, obiceiuri, comportamente, vestimentație de la străini, de la *Ceitalți*, astfel încât la începutul secolului al XIX-lea boierimea Țării Românești și a Moldovei reprezenta un melanj de „mode și veșminte” între Occident și Orient, o simbioză de „mode” realizată atât sub influența contextului intern, cât și a celui extern.

2. Nobilimea basarabeană avea identități multiple, precum: identitatea etnică, socială, de gen, confesională etc., în dependență de acestea fiind și deciziile luate de către nobili, comportamentul, poziția acestora față de alte categorii sociale, alte etnii sau confesiuni religioase. Or, nobilimea din

Basarabia reprezenta grupul elitar al societății, iar manifestarea identităților acesteia a constituit unul dintre pilonii de bază ai evoluției acestui teritoriu sub regim de dominație țarist.

3. Printre politicile imperiale promovate în Basarabia având ca scop denaturarea identității naționale a nobilimii pe parcursul secolului al XIX-lea sunt de menționat: crearea unui mod comun de trai, a unei oarecare egalități prin adoptarea diferitelor Regulamente privind administrarea Basarabiei; schimbarea componenței etnice a nobilimii din Basarabia; depunerea jurămintelor de credință Împăratului Rus; încadrarea în serviciul civil și militar; ocuparea funcțiilor în alte regiuni/gubernii ale Imperiului Rus; acordarea medaliilor, decorațiilor; schimbarea numelui de familie; educarea tinerei generații prin prisma devotamentului față de Imperiul Rus etc.

4. Pe parcursul secolului al XIX-lea nobilimea înregistrează un șir de manifestări ale identității sale naționale, cum ar fi: păstrarea titulaturii vechi, moldovenești; conflictele cu funcționarii administrației imperiale; atitudinea manifestată față de alte naționalități, în special față de ruși; pledarea nobilimii pentru păstrarea limbii române, a legislației autohtone, a culturii naționale; tendința de a edita ziare în limba română etc.

5. Raportul dintre *Noi* și *Ceialți* este caracteristic și în cadrul aceleiași comunități prin manifestarea identității sociale în dependență de apartenența la o anumită categorie socială. Atitudinea nobililor din Basarabia față de alte categorii sociale se manifestă printr-o poziție de superioritate, pentru că ei reprezentau elita societății, considerent din care pe parcursul secolului al XIX-lea în teritoriul dintre Prut și Nistru identificăm numeroase de conflicte între diferite categorii sociale, cum ar fi protestele țăranilor contra nobililor. Totodată, nobilimea avea multiple interferențe cu alte categorii sociale, cum ar fi sentimentul de insecuritate specific poporului român, religia creștin-ortodoxă, vechile obiceiuri și tradiții etc.

6. Războiul ruso-turc din 1806-1812, soldat cu anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, a afectat mentalitatea, viziunile despre spațiu, căci în concepțiile tradiționale anume spațiul este cel ce asigură stabilitate, alcătuind o geografie sacră în concepția fiecăruia, iar afectarea acestuia produce și schimbări în mentalitate.

7. După 1812, boierii stabiliți în Basarabia au început să-și construiască case, conace, castele pentru a-și asigura un *Spațiu* confortabil lor. Totodată, *Spațiul* era privit ca un mijloc de a stabili relații cu administrația țaristă, pentru că locuințele nobililor din centrul regional Chișinău deveneau sedii ale organelor administrației imperiale, gazdă pentru vreun funcționar civil sau militar, pentru a demonstra „fidelitate și supușenie” noului regim, precum și pentru a-și face noi „prieteni”. Locuințele nobililor, clădite după placul lor, reprezintă un *Spațiu* sigur, în care aceștia se simt liberi și adevărați stăpâni, unde domină legile, obiceiurile și tradițiile pe care aceștia le

doreau și le urmau, nu însă cele impuse de reprezentanții regimului de dominație. Acest *Spațiu* este perceput și ca o unitate economică.

8. În secolul al XIX-lea, sub influența regimului țarist, precum și a procesului de modernizare, au evoluat viziunile despre *timp*. Pentru nobilimea din Basarabia, deși percepția timpului sacru s-a diminuat și marginalizat, aceasta se menține datorită politicii țariste de apărare a creștinilor din Balcani. În acest context, specific pentru nobilimea din Basarabia este captarea culturală a nopții, prelungirea utilității acesteia, prin organizarea balurilor, seratelor, întâlnirilor de la care nu lipseau muzica, dansurile, băutura, jocurile distractive etc.

9. În imaginarul omului, ideea despre *Noi* și *Ceialți*, raportată atât la nivelul diferitelor comunități, cât și la nivelul diferitelor categorii sociale ale aceleiași societăți, se fundamentează printr-o serie de modele mondene și cotidiene. La momentul anexării nobilimea din Basarabia avea propriile *modele cotidiene și mondene*, care prin politica de rusificare și de disciplinare promovată de administrația rusă față de categoria socială a boierimii au fost modificate sau, în general, s-au impus unele modele noi, care trebuiau respectate pentru a dovedi credința și supușenie față de Împărat și Statul Rus.

10. Balurile, vizitele, seratele literare, plimbările în grup etc. au devenit pe parcursul secolului al XIX-lea unul dintre *modelele* cotidiene și mondene ale nobilimii, care erau o îmbinare a celor moștenite din secolul al XVIII-lea și a proceselor de modernizare și disciplinarizare aduse de administrația rusă.

11. În Basarabia secolului al XIX-lea se produc o serie de metamorfoze la nivelul sensibilităților, moravurilor și modelelor cotidiene și mondene existente în mediul nobilimii basarabene. Cauzele acestor schimbări au fost multiple. În primul rând, felul de a fi al acestei categorii sociale, adică de a împrumuta de la alte comunități obiceiuri, tradiții etc. pe care le infiltrează în modelele sale, ceea ce rezultă cu o sinteză, un melanj între mai multe modele ce aparțin diferitelor comunități. Prin politica promovată în regiune administrația țaristă a tins să modifice modelele existente, pentru a le distanța/detașa de ideile naționale, de împrumuturile orientale, care erau răspândite în mediul boierimii române. Totodată, nu trebuie să negăm și spiritul general al secolului al XIX-lea, când se afirmă pe deplin modernizarea și laicizarea societăților, iar odată cu aceasta și schimbarea priorităților spirituale și culturale, permiterea libertății moravurilor, neprivilegierea a niciunei morale, ideologii, politici, religii, culturi etc.

12. În secolul al XIX-lea identificăm crearea unei duble ipostaze: *pe de o parte* – un nobil în serviciul imperial, în viața publică, care în aparență manifesta credință și supușenie față de Maiestatea Sa Împăratul și administrația țaristă, iar, *pe de altă parte* – un nobil acasă, în viața privată.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

În urma cercetărilor realizate privind evoluția statutului și mentalității nobilimii din Basarabia, considerăm că scopul și obiectivele demersului nostru științific au fost realizate, concluziile generale fiind următoarele:

1. Analiza lucrărilor, accesibile la problema tezei pe care o propunem, demonstrează că până la momentul actual nu există vreo lucrare sau un studiu monografic care ar analiza evoluția statutului și mentalității nobilimii din Basarabia sub influența regimului de dominație țarist în perioada anilor 1812-1873 în toată complexitatea lor.

2. Studiarea documentelor inedite de arhivă și a celor publicate ne permite să analizăm evoluția statutului nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist, precum și ne prezintă nobilul din Basarabia în diferite ipostaze, astfel oferind posibilitatea de a studia mentalitatea acestuia, felul de a gândi, a se comporta, îmbrăca, mânca etc., poziția și atitudinea lui față de diferite instituții, evenimente etc., altfel spus – felul său de a fi.

3. La momentul anexării teritoriului dintre Prut și Nistru, boierimea Principatului Moldova reprezenta o categorie socială superioară, care deținea principale funcții în stat, cele mai mari proprietăți funciare și, de cele mai multe ori, putea să se mândrească cu o spiță genealogică veche. Datorită acestor caracteristici, boierimea și-a creat o mentalitate proprie, manifestându-se atât prin modul de viață, vestimentație, locuințe, petrecerea timpului liber etc., cât și prin pozițiile în viața politică, atitudinile și reprezentările manifestate față de alte categorii sociale și popoare, față de procesele și evenimentele istorice care derulau în țara și peste hotare.

4. După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, țarismul a căutat să-și creeze în regiune o bază socială care să susțină politica administrației imperiale și să fie un punct de atracție pentru alți creștini din Balcani, din care considerent în primii ani după anexare a încercat să coopteze elitele locale și să le integreze în nobilimea și în birocrăția rusă. Fapt ce s-a materializat prin adoptarea Regulamentului despre administrarea regiunii Basarabia la 1818, ce prevedea egalarea boierimii din Basarabia cu dvorenimea rusă – categorie socială privilegiată a societății ruse, care se caracteriza printr-o dependență față de Putere, deoarece elementul definitoriu al nobleței era nu proprietatea, ci serviciul față de administrația țaristă [134, p. 84-88; 136, p. 119-134].

5. Politica de acordare a titlului de nobil în regiune a avut o conotație dublă: pe de o parte, acordarea titlurilor nobiliare populației de pe teritoriul dintre Prut și Nistru după anexare a fost una dintre politicile imperiale promovate de administrația țaristă; pe de altă parte, boierii, boiernașii, funcționarii etc. au tins să beneficieze cu orice preț de titlul de dvorean. În procesul de confirmare a nobleței administrația țaristă a susținut încadrarea în rândurile nobilimii din Basarabia a persoanelor din alte categorii sociale, inclusiv a alogenilor, pentru că acest

beneficiu/avantaj oferit de țarism avea ca rezultat crearea unei *nobilimi noi* devotate și credincioase administrației țariste [137, p. 12-14; 141, p. 110-116].

6. *De jure*, nobilimea basarabeană a beneficiat de un statut privilegiat acordat prin Regulamentul privind administrarea Basarabiei din 1818, conform căruia nobililor din regiune li se acordau aceleași drepturi și privilegii de care beneficia nobilimea rusă, cu păstrarea concomitentă a rangurilor și a statutului deținute până la anexare. *De facto*, însă, nobilimea din Basarabia a fost limitată atât în drepturile specifice dvorenimii ruse, cât și în cele specifice boierimii române. Pe parcursul secolului al XIX-lea nobilii din Basarabia au optat pentru obținerea dreptului de a beneficia pe deplin de statutul deținut de ei, atât în plan politico-juridic, cât și social-economic, ca argument fiind numeroasele scrisori, cereri, memorii care abordează acest subiect [138, p. 231-249].

7. Pe parcursul secolului al XIX-lea se înregistrează o dinamică pozitivă a nobilimii. Conform datelor Recensământului populației din Basarabia, la 1817 în regiune existau 836 de nobili, iar la sfârșitul secolului al XIX-lea aceștia sunt în număr de 21863. Această creștere s-a realizat atât pe cale naturală, cât și grație politicii administrației țariste de a oferi titluri nobiliare persoanelor alogene, credincioase Imperiului Rus, proces care s-a soldat cu schimbarea componenței etnice a nobilimii.

8. Nobilimea basarabeană avea multiple identități, precum: identitatea etnică, socială, de gen, confesională etc.; în dependență de acestea erau și deciziile luate de către nobili, comportamentul, poziția acestora față de alte categorii sociale, alte etnii etc. Or, nobilimea din Basarabia reprezenta grupul elită al societății; astfel, manifestarea identităților acesteia a constituit unul dintre pilonii de bază ai evoluției acestui teritoriu sub regim de dominație țarist.

9. Războiul ruso-turc din 1806-1812, soldat cu anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, a afectat reprezentările despre spațiu, căci în concepțiile tradiționale anume *Spațiul* este cel ce asigură stabilitate, alcătuind o geografie sacră în concepția fiecăruia, iar afectarea acestuia produce și schimbări în mentalitate. După 1812, boierii stabiliți în Basarabia au început să-și construiască case, conace, castele, urmărind două scopuri: *pe de o parte*, asigurarea unui *Spațiu* confortabil pentru ei, unde aceștia să se simtă liberi și adevărați stăpâni, iar, *pe de altă parte*, pentru a stabili relații cu administrația țaristă, încât locuințele nobililor din centrul regional Chișinău sau din alte orașe deveneau sedii ale organelor administrației imperiale, gazde pentru funcționarii civili sau militari, mijloc de a demonstra „fidelitate și supușenie” noului regim, precum și pentru a-și face noi „prieteni”.

10. În secolul al XIX-lea, sub influența regimului țarist, precum și a procesului de modernizare, au evoluat viziunile despre *time*. Pentru nobilimea din Basarabia, deși percepția

timpului sacru s-a diminuat și marginalizat, aceasta se menține datorită politicii țariste de apărare a creștinilor din Balcani. În acest context, specific pentru nobilimea din Basarabia este captarea culturală a nopții, prelungirea utilității acesteia, prin organizarea balurilor, seratelor, întâlnirilor de la care nu lipseau muzica, dansurile, băutura, jocurile distractive etc. [139, p. 123-132]

11. În rezultatul influenței regimului țarist asupra nobilimii din Basarabia, precum și a procesului de modernizare și laicizare a societăților, pe parcursul secolului al XIX-lea sîm mentalitatea acestei categorii sociale s-au produs schimbări. Caracteristic procesului de schimbare a mentalității este păstrarea acelor structuri stabile (arhetipuri), care se perindează din generație în generație, fapt ce a rezultat pentru nobilimea basarabeană cu dublarea de cele mai multe ori a personalității acestei categorii sociale. Astfel, identificăm crearea unei duble ipostaze: *pe de o parte* – un nobil cu o mentalitate schimbată, pe care îl vedem prezent în instituțiile administrației țariste sau la alte activități ale vieții publice, unde se manifestă ca persoană, cu idei avansate, după ultima modă, aflat, de obicei, în serviciu imperial, față de care manifestă credință și supușenie; *pe de altă parte* – un nobil (de multe ori în aceeași persoană) care continuă aceleași modele mentale menținute prin intermediul memoriei colective, pe care le manifestă în primul rînd pe moșiile sale, în viața privată, personală, departe de „ochii” administrației țariste.

Recomandări: Cercetările realizate demonstrează că studierea problemei mentalității unei comunități este o parte importantă în cercetarea istoriei, iar analiza impactului regimului de dominație asupra statutului și mentalității nobilimii din Basarabia au deschis noi fapte relevante, a explicat anumite procese istorice din istoria spațiului pruto-nistean. Considerent din care este recomandabilă:

- Continuarea cercetărilor axate pe evoluția statutului și mentalității nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist, ca temă necercetată până în prezent în istoriografia din Republica Moldova;
- Extinderea cadrului cronologic până la 1918, pentru a putea sesiza mai adînc metamorfozarea mentalității acestei categorii privilegiate a societății;
- Studierea impactului regimului de dominație țarist asupra statutului și mentalității altor categorii sociale, cum ar fi: boiernașilor, mazililor, ruptașilor, dar și a păturilor inferioare ale societății: țăranilor de stat, coloniștilor, țăranilor moșierești, pentru a completa lacunele din istoria modernă a Basarabiei.

BIBLIOGRAFIE

I. Surse de arhivă

1. Arhiva Istorică de Stat din Rusia, Fondul 1263 – *Fondul Comitetului de Miniștri*, inv.1 d.1708, d. 1858, d. 2017, d. 2185.
2. AISR, Fondul 1281 – *Fondul Consiliului Ministrului de Interne*, inv.5, d. 71, d. 78, d. 86.
3. AISR, Fondul 1281 – *Fondul Consiliului Ministrului de Interne*, inv. 6, d. 72, d.76, d. 78, d. 91, d. 107.
4. Arhiva Națională a Republicii Moldova, Fondul 1 – *Fondul Arhivei Senatorilor care au prezidat în Divanele Principatelor Moldova și Valahia*, inv. 1, d. 3662.
5. ANRM, Fondul 2 – *Fondul Guvernatorului civil/militar al Basarabiei (1812-1918)*, inv. 1, d. 3643, 4467A.
6. ANRM, Fondul 5 – *Fondul Administrația Regională a Basarabiei*, inv. 2, d. 370.
7. ANRM, Fondul 8 – *Fondul Oficiului gubernial al afacerilor țărănești din Basarabia (1868-1892)*, inv. 1, d. 21, 36, 61, 67, 76, 86, 87, 88, 104, 136.
8. ANRM, Fondul 88 – *Fondul Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia*, inv. 1, d. 43, 74, 76, 94, 99, 97, 98, 101, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 115, 126, 127, 136, 140, 143, 150, 160, 167, 179, 197, 198, 208, 210, 225, 252, 253, 260, 268, 270, 271, 277, 278, 307, 328, 340, 351, 352, 354, 389, 399, 405, 408, 411, 418, 422, 429, 433, 438, 445, 446, 451, 464, 464, 470, 486, 488, 489, 495, 513, 538, 553, 565, 570, 606, 624, 663, 668, 670, 719, 754, 756, 757, 769, 785 796, 819, 826, 850, 869, 915, 935, 970, 971, 997 (partea I și II), 998 (partea I și II), 1001, 1022, 1023, 1046, 1047, 1051, 1064, 1066,1070, 1079, 1080, 1102, 1113, 1126, 1142, 1172, 1183, 1205, 1262, 1264, 1284, 1285, 1297, 1356, 1462, 1482, 1507, 1513, 1536, 1561, 1572, 1902, 1910, 1926, 1965, 1967, 1978.
9. ANRM, Fondul 88, inv. 2, – *Fondul Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia*, d. 15, 53, 54, 55, 56, 57, 118, 124, 129, 130, 137, 178, 277, 302, 308, 317, 320, 322, 323, 325, 340, 342, 347, 351, 354, 352, 354, 359, 360, 365, 372, 373, 375, 378, 380, 381, 382, 384, 390, 411, 426, 446 512, 569, 608, 1284.
10. ANRM, Fondul 89 – *Fondul mareșalului regional al nobilimii din Basarabia*, inv. 1, 15, 19, 36.
11. ANRM, Fondul 122 – *Fondul Camerei Regională a Proprietății de Stat din Basarabia*, inv. 1, d. 424.
12. ANRM, Fondul 297, inv. 1, d.15.
13. ANRM, Fondul 924 – *Fondul Avocatului afacerilor de stat din regiunea Basarabiei, or. Chișinău*, inv. 1, d. 5.
14. ANRM, Fondul R-2116, fondul personal – Gheorghe Bezviconi.

15. Arhiva de Stat din Regiunea Odesa, Fondul 3 – Fondul *Comitetului Statistic principal al Novorosie*, d. 50, 76.

Lucrări generale și specializate (română, franceză și rusă)

În limba română:

16. Agachi A. Poziția nobilimii basarabene față de tentativele funcționarilor țariști de a suprima autonomia Basarabiei în anii 1813-1815. În: *Akademios* (Chișinău), 2015, nr. 3 (38), p. 117-122.
17. Agachi A. Așezământul guvernării provizorii a Basarabiei din anul 1812. În: *Destin românesc. Revistă de Istorie și Cultură, Seria nouă*, 2016, An XI (XXII), nr. 1 (95), p. 33-40.
18. Arbore Z. Basarabia în secolul al XIX-lea. București: Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, 1899. 790 p.
19. Arbore Z. Liberarea Basarabiei. Parte componentă: Iorga N. Basarabia Noastră, Arbore Z. Liberarea Basarabiei. Boga L. Lupta pentru limba românească și ideea unirii. Chișinău: Universitas, 1993, p. 151-189.
20. Aries Ph., Duby G. Istoria vieții private. De la revoluția franceză la primul război mondial. Vol. VIII. București: Meridiane, 1997. 302 p.
21. Aron R. Introducere în filosofia istoriei. București: Humanitas, 1997. 551 p.
22. Bacalov S. Boierimea Țării Moldovei la începutul Epocii Moderne (secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea) (I). În: *RIM*, 2010, nr. 1, p. 45-61.
23. Bacalov S. Boierimea Țării Moldovei la începutul Epocii Moderne (secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea) (II). În: *RIM*, 2010, nr. 2, p. 18-35.
24. Bacalov S. Despre satele Milești: neamurile boierești Milescul și Milici. Studiu istorico-genealogic. Chișinău: s.n., 2012, 130 p.
25. Bacalov S. Aspecte istorico-genealogice referitoare la neamul boieresc al Hânceștilor (Hâncul). În: *Buletinul Științific al Tinerilor Istorici. Serie Nouă*. (Chișinău), 2012, nr. I (VI), p. 67-102.
26. Bacalov S. Boierimea Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea. Studiu istorico-genealogic. Chișinău: CEP USM, 2012. 467 p.
27. Bacalov S. Regiunea Nistrului de Jos. Istorie. Genealogie. Demografie. (Studii și documente). Vol. I. Colecția „Din Tradițiile Basarabiei”. Chișinău: Foxtrot, 2013, 312 p.
28. Bacalov S. Activitatea militară a unor moldoveni în Rusia. Cazul neamului Abaza. În: *Cohorta. Revistă de istorie militară*, 2013, nr. 2, p. 28-52.
29. Bacalov S. Diversitatea etnosocială a elitei basarabene. Studii de caz: Boierii moldoveni Bostan. Șleahiciii polonezi Levițchi. Negustorii germani Ghermanson. În: *Studii de arhondologie și genealogie* (Chișinău), 2013, vol. I, p. 253-337
30. Bacalov S. Etnici ucraineni în mediul elitei basarabene în secolul al XIX-lea. Cazul lui Vladimir Djuminski. În: *Studii de arhondologie și genealogie* (Chișinău), 2013, vol. I, p. 139-145.

31. Bacalov S. Nobilimea Basarabiei în secolul al XIX-lea. Despre descendenții clucerului Nicolae Cerchez. În: Prutul. Revistă de cultură, Serie nouă (Huși), 2014, Anul IV(XIII), nr. 2 (54), p. 111-120.
32. Bacalov S. Un episod din istoria Țiganilor șerbi ai nobililor basarabeni Pruncul. În: Romii/Țiganii din Republica Moldova: Comunitate etnosocială, multiculturală, istorico-tradițională (1414-2014). Materialele Conferinței științifice romologice republicane. Chișinău, 2014, p.72-78.
33. Bacalov S. Nobilii basarabeni de oricine franceză Ponset/Poncet – stăpânii moșiei Leuntea din ținutul Bender. În: Studii de arhondologie și genealogie (Chișinău), 2015, vol. III, p. 156-210.
34. Bally A. O lucrare de acum un secol despre Basarabia ca ținut moldovenesc. Publicată de N.Iorga. Ediție îngrijită, studiu, note și comentarii: Maria Danilov. Traducere: Lucia Arnăut. București: Tritonic, 2016. 227 p.
35. Basarab. Scrisori din Basarabia (1880-1883)/ Ediție de Aristița și Tiberiu Avramescu. Vol. I. Chișinău/București: Știința/Editura Fundației Culturale, 1996. 316 p.
36. Basarab. Scrisori din Basarabia (1884-1890)/ Ediție de Aristița și Tiberiu Avramescu. Vol. II. Chișinău: Știința, 1996. 297 p.
37. Basarabia sub oblăduirea moscovită, măsuri de deznaționalizare. În: VB (Chișinău), 1938, nr. 6-7, p. 97.
38. Bârlădeanu V. Unele considerații privind mentalul colectiv în epocile tranzitare. În: Symposia professorum. Seria Istorie (ULIM), 2000, p. 64-65.
39. Bârlădeanu V. Politici imperiale ruse de reconfigurare a identităților teritoriale la finele secolului al XVIII-lea: comentarii la însemnările unui călător rus. În: RIM, 2014, nr. 1 (97), p.38-49.
40. Bârlădeanu V. Societatea de curte rusă: de la Petru I la Ecaterina II. În: CAI (Cluj-Napoca), 2014, Anul XII, nr. 1-2 (24-25), p. 53-67.
41. Besancon A. Sfânta Rusie. București: Humanitas, 2013. 165 p.
42. Bezviconi Gh. Familiile boierești ale vechii Moldovei: Hâncu și Hasnaș. În: VB (Chișinău), 1932, anul I, nr. 6, p. 33-38.
43. Bezviconi Gh. Basarabia. În: DTN (Chișinău), 1934 , nr.7-8, p. 5-13.
44. Bezviconi Gh. Boierii Stamati. În: DTN (Chișinău), 1934, nr. 15-16, p. 3-47.
45. Bezviconi Gh. Varfolomei. În: DTN (Chișinău), 1934, nr.7-8, p.13-16.
46. Bezviconi Gh. Primul an. În: DTN (Chișinău), 1934, nr. 13-14, p. 4.
47. Bezviconi Gh. Contribuția la istoria boierimii basarabene. În: DTN (Chișinău), 1935, nr. 17-20, p. 3-5.
48. Bezviconi Gh. Frații Stroescu. În: DTN (Chișinău), 1935, nr. 17-20, p.102-108.
49. Bezviconi Gh. Boierii Catargi. În: DTN (Chișinău), 1936, nr. 36-39.

50. Bezviconi Gh. Din vremea lui Alexandru Sturdza (1791-1854). În: DTN (Chișinău), 1936, anul IV, nr. 36-39, p. 1-81.
51. Bezviconi Gh. Manuc-Bei. În: DTN (Chișinău), 1938, nr. 54-55, p. 1-57.
52. Bezviconi Gh. Familia Krupenski în Basarabia. În: DTN (Chișinău), 1939, nr.10, p. 5-52.
53. Bezviconi Gh. Patruzeci de ani din viața Basarabiei, 1877-1917. În: DTN (Chișinău), 1939, nr.8-9, p. 3-41.
54. Bezviconi Gh. Boierimea dintre Prut și Nistru. Actele Comisiei pentru cercetarea documentelor nobilimii din Basarabia, la 1821, Vol. I. București: Fundația Regele Carol I, 1940. 341 p.
55. Bezviconi Gh. Boierimea dintre Prut și Nistru. Vol. II. București: s.n., 1943. 309 p.
56. Bezviconi Gh. Cavalerul Iancu Russo. În: Bezviconi Gh. Profiluri de ieri și de azi. Articole. București: Editura Librăriei Universitare I. Cărbăș, 1943, p. 188-191.
57. Bezviconi Gh. Cobâlnea Olgăi Catargi. În: Bezviconi Gh. Profiluri de ieri și de azi. Articole. București: Editura Librăriei Universitare I. Cărbăș, 1943, p.117-121.
58. Bezviconi Gh. Costache Negruzzi și Basarbia. În: Profiluri de ieri și de azi. Articole. București: Editura Librăriei Universitare I. Cărbăș, 1943, p 196-199.
59. Bezviconi Gh. Curți boierești. În: Bezviconi Gh. Profiluri de ieri și de azi. Articole. București: Editura Librăriei Universitare I. Cărbăș, 1943, p. 112-116.
60. Bezviconi Gh. Expozițiile agricole din Basarabia. În: Bezviconi Gh. Profiluri de ieri și de azi. Articole. București: Editura Librăriei Universitare I. Cărbăș, 1943, p. 150-154.
61. Bezviconi Gh. Doi „junimiști” din Basarabia. În: Bezviconi Gh. Profiluri de ieri și de azi. Articole. București: Editura Librăriei Universitare I. Cărbăș, 1943, p. 275-280.
62. Bezviconi Gh. Iorgu Balș. În: Bezviconi Gh. Profiluri de ieri și de azi. Articole. București: Editura Librăriei Universitare I. Cărbăș, 1943, p. 232-234.
63. Bezviconi Gh. Muzica în Basarabia. În: Bezviconi Gh. Profiluri de ieri și de azi. Articole. București: Editura Librăriei Universitare I. Cărbăș, 1947, p. 144-149.
64. Bezviconi Gh. O viață de om. În: Bezviconi Gh. Profiluri de ieri și de azi. Articole. București: Editura Librăriei Universitare I. Cărbăș, 1943, p. 235-240.
65. Bezviconi Gh. Pe moșia lui Carastati. În: Bezviconi Gh. Profiluri de ieri și de azi. Articole. București: Editura Librăriei Universitare I. Cărbăș, 1943, p. 127-131.
66. Bezviconi Gh. Vasile Stroescu. În: Bezviconi Gh. Profiluri de ieri și de azi. Articole. București: Editura Librăriei Universitare I. Cărbăș, 1943, p. 285-291.
67. Bezviconi Gh. Vechea elită de dincolo de Prut. În: Bezviconi Gh. Profiluri de ieri și de azi. Articole. București: Editura Librăriei Universitare I. Cărbăș, 1943, p. 12-15.
68. Bezviconi Gh. Călători ruși în Moldova și Muntenia. București: Imprimeria națională, 1947. 462 p.

69. Bezviconi Gh., Calimachi S. Pușkin în exil. București: „Presa”, 1947. 185 p.
70. Bezviconi Gh. Semimileniul Chișinăului. Chișinău: Museum, 1996. 96 p.
71. Bloch M. Pledoarie pentru istorie. Traducere de G.Cipăianu. Cluj-Napoca: Tribuna, 2006. 232 p.
<https://www.scribd.com/document/41303201/Marc-Bloch-Pledoarie-Pentru-Istorie> (vizitat:11.07.2016).
72. Boga L. Populația (etnografie și statistică). Chișinău: s.n., 1922, 26 p.
73. Boga L. Documente basarabene. Vol. I. Foi de zestre (1734-1834). Chișinău: Tipografia Centralei Cooperativelor de Producție și Consum, 1928. 64 p.
74. Boga L. Documente basarabene. Vol. II. Scrisori și răvașe (1660-1860). Chișinău: Tipografia Centralei Cooperativelor de Producție și Consum, 1928. 165 p.
75. Boga L. Lupta pentru limba românească și ideea unirii la românii din Basarabia după 1812. Parte componentă: Iorga N. Basarabia Noastră, Arbore Z. Liberarea Basarabiei. Boga L. Lupta pentru limba românească și ideea unirii. Chișinău: Universitas, 1993, p. 192-222.
76. Boia L. Pentru o istorie a imaginarului. București: Humanitas, 2000. 232 p.
77. Boia L. Istoria și mit în conștiința românească. București: Humanitas, 2011. 409 p.
78. Boia L. Explorarea imaginară a spațiului. București: Humanitas, 2012. 243 p.
79. Boldur Al. Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1828. Studiu. Chișinău: Cartea Românească, 1929. 107 p.
80. Boldur Al. Basarabia Românească. București: „Carpați”, 1943. 188 p.
81. Boldur Al. Istoria Basarabiei. Vol. II. Chișinău: Timpul, 2016. 270 p.
82. Bulat T. Boieriile-slujbe în Țările Române la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea (I). În: AB (Chișinău), 1932, anul IV, nr.1, p. 179-203.
83. Bulat T. Boieriile slujbe în Țările Române la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea (II). În: AB (Chișinău), 1933, anul V, nr. 3, p. 237-252.
84. Calistru D., Voroneanu C. Între Orient și Occident: mentalități în tranziție (Principatele Române în a doua jumătate a secolului XVIII – prima jumătate a secolului XIX). În: Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, 2006, nr. 44, p. 185-206.
85. Cantemir D. Descrierea Moldovei. Chișinău/București: Litera, 2001. 256 p.
86. Cazacu P. Emigranți de peste Prut în România. În: Revista Fundațiilor Regale (București), 1941, nr. 8-9, p. 475-481.
87. Cazacu P. Moldova dintre Prut și Nistru, 1812-1918. Iași: Viața Românească, s.a. 352 p.
88. Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. Seria nouă. Vol. I (1801-1821). București: Editura Academiei Române, 2004. 1038 p.
89. Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. Seria nouă. Vol. III (1831-1840). București: Editura Academiei Române, 2006. 1124 p.

90. Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. Seria nouă. Vol.VI (1852-1856). București: Editura Academiei Române, 2010. 861 p.
91. Ciachir N. Basarabia sub stăpânirea țaristă (1812-1917). București: Editura Didactică și Pedagogică, 1992. 136 p.
92. Ciobanu Șt. Basarabia: populația, istoria, cultura. București/Chișinău: Clio/Știința, 1992. 157 p.
93. Ciobanu Șt. Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă. Chișinău: Editura Enciclopedică „Gheorghe Asachi”, 1992. 270 p.
94. Ciobanu Șt. Basarabia. Chișinău: Universitas, 1993. 450 p.
95. Ciobanu Șt. Chișinăul. Chișinău: Museum, 1996. 79 p.
96. Coadă L. Zemstva Basarabiei. Aspecte istorico-juridice. Chișinău: Pontos, 2009. 348 p.
97. Codreanu T. Basarabia sau drama sfârșirii. Galați: Pax aura mundi, 2004. 320 p.
98. Cojocari E. Familia Casso – dreptul la noblețe. În: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. I. Chișinău, 2013, p. 150-162.
99. Cojocaru Gh. Unirea Basarabiei cu România în concepția lui C.Stere. În: RIM (Chișinău), 2015, nr. 2, p. 9-15.
100. Cojocari L. Memoria colectivă în societatea post-conflict: semnificația și căile reconcilierii. În: Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială. Vol. 1, 2011, nr. 1-2, p. 170-182.
101. Colesnic I. Basarabia necunoscută. Vol. I. Chișinău: Universitas, 1993. 316 p.
102. Colesnic I. Basarabia necunoscută. Vol II. Chișinău: Museum, 1997. 287 p.
103. Colesnic I. Basarabia necunoscută. Vol III. Chișinău: Museum, 2000. 300 p.
104. Cornea S. Organizarea administrativă a Basarabiei sub stăpânirea țaristă (1812-1917). În: Cugetul, 2000, nr. 2, p. 30-34.
105. Cornea S. Organizarea administrativă a Basarabiei (1812-1918). Cahul: s.n., 2003. 143 p.
106. Danilov M. Cenzura sinodală și religioasă în Basarabia 1812-1918 (între tradiție și politica țaristă). Chișinău: Biblioteca „Tyragetia”, 2007. 264 p.
107. Danilov M. Presă și cenzură în Basarabia. Docuemntar secolul al XIX-lea – începutul secolului XX (Din dosarele secrete ale arhivelor guberniale din Chișinău). Chișinău: Pontos, 2012. 208 p.
108. Danilov M. Alexandru Cotruță și nobilimea basarabească. Probleme și interpretări. În: Nobilimea basarabească în epoca reformelor din Imperiul Rus. În memoria lui Alexandru Matei Cotruță. Chișinău, 2013, p. 171-194.
109. Danilov M. O istorie a Basarabiei de Ange Bally. Inventarierea surselor (primele trei decenii ale sec. XIX). În: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. I. Chișinău, 2013, p. 99-108.
110. Danilov M. Pensionul-orfelinat pentru copii de nobili din Chișinău și străduințele lui Mihail Krupenski. În: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. II. Chișinău, 2014, p. 19-25.

111. Danilov M. Basarabia în notele de călătorie ale lui V.L. Dedlov (sfârșitul sec. al XIX-lea). În: RIM, 2014, nr.2 (98), p. 40-47.
112. Danilov M. Dimitrie Carastati și proiectul școlii de la Unțești (prima jumătate a sec. XIX). În: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. III. Chișinău, 2015, p. 82-87.
113. Danilov M. Carte, cenzură și biblioteci în Basarabia. Inventarierea surselor (secolul al XIX-lea începutul secolului al XX-lea). Chișinău: SA „Tipografia Reclama”, 2016. 300 p.
114. Danilov M. Un manuscris inedit din arhiva lui Paul Gore (1860). În: Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Seria Nouă. (Chișinău), 2016, vol. X (XXV), nr. 2, p. 199-209.
115. Demerji S. Contribuții documentare la istoria neamului de nobili basarabeni Cotruță. În: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. I. Chișinău, 2014, p. 163-179.
116. Diaconescu Z. Boieri și mazili români în teritoriile înstrăinate (Bucovina și Basarabia). În: Arhiva Genealogică (Iași), 1996, nr. III (VIII), p. 1/237-13/250.
117. Djuvara N. Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne. București: Humanitas, 1995. 400 p.
118. Djuvara N. Ce au fost boierii mari în Țara Românească. Saga Grădiștenilor (secolele XVI-XX). București: Humanitas, 2010. 578 p.
119. Dragnev D. Istoria și civilizația medievală și modernă timpurie în Țările Române. Studii și materiale. Chișinău: Cartdidact, 2012. 596 p.
120. Drăghicescu D. Din psihologia poporului român. București: Albatros, 1996. 481 p.
121. Dușu Al. Literatura comparată și istoria mentalităților. București: UNIVERRS, 1982. 267 p.
122. Dușu Al. Dimensiunea umană a istoriei: Direcții în istoria mentalităților. București: Meridiane, 1986. 302 p.
123. Elita social-politică și economică a Basarabiei sec. XIX – începutul sec. XX. Documente. Vol. I. (Coordonator Bacalov S.). Chișinău: Bons Offices, 2014. 352 p.
124. Elita social-politică și economică a Basarabiei sec. XIX – începutul sec. XX. Documente. Vol. II. (Coordonator Bacalov S.). Chișinău, 2016, 345 p.
125. Emilciuc A. Cărți vest-europene în Basarabia: căi de difuzare și control guvernamental (1812-1862). În: Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Seria nouă. (Chișinău), 2013, vol. VII (XXII), nr. 2, p. 31-54.
126. Emilciuc A. Fenomenul îmburghezirii nobilimii și înnobilării burgheziei în Basarabia (1862-1868). În: Studii de arhondologie și genealogie, vol. I. Chișinău, 2013, p. 67-75.
127. Etenyi G. N. Jocul de cărți și politica în epoca modernă. În: Caiete de Antropologie Istorică (Cluj-Napoca), 2007, Anul VI, nr. 1-2 (10-11), p. 79-90.
128. Eșanu A. Cultural universe in Moldavia (XV-XIX). Studies / Univers cultural în Moldova (sec. XV-XIX). Studii. Chișinău: Lexon-Prim, 2013. 328 p.

129. Felea A. Viața cotidiană și mentalități din mediul urban al Țării Moldovei (mijl. sec. al XVII-lea – mijl. sec. al XVIII-lea) (teză de doctor). Chișinău: s.n, 2001. 171 p.
130. Felea A. Viața privată în paginile testamentelor (secolul al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea). În: Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială. Volumul III, 2012, nr. 4, p. 161-170.
131. Frunțașu Iu. O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002). București/Chișinău: Cartier, 2002. 592 p.
132. Gane C. Amărâte și vesele vieți de jupâne și cucoane. Boieroaice din Moldova și Țara Românească în veacurile XVI-XIX. București: Corint Books, 2016. 478 p.
133. Georgescu-Vrancea C. Boierimea basarabească și pacea din București. În: AB (Chișinău), 1934, anul VI, nr. 2, p.175-180.
134. Gherasim C. Confirmarea titlurilor nobiliare în Basarabia după anexarea la Imperiul Rus (cazul familiei Donici). În: Materialele Conferinței științifice internaționale „Consolidarea și dezvoltarea statului de drept în contextul integrării europene”. Vol. I. Secția Istoria. Chișinău, 2011, p. 84-88.
135. Gherasim C. Confirmarea titlurilor nobiliare de către boierimea din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Familia de nobili Frunzetti. În: Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei. Serie nouă. Vol. VII (XXII), Chișinău, 2013, nr. 2, p. 183-190.
136. Gherasim C. Neamul de nobili Măcărescu. În: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. I. Chișinău, 2013, p. 119-134.
137. Gherasim C. Încadrarea alogenilor în rândul nobilimii din Basarabia în secolul al XIX-lea. (Familia Metlercampf). În: Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”, 10-11 noiembrie 2014. Rezumate ale comunicărilor. Științe umanistice. Chișinău, 2014, p. 12-14.
138. Gherasim C. Familia de nobili Leonard. În: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. II. Chișinău, 2014, p. 231-249.
139. Gherasim C. Aspecte privind încadrarea copiilor de nobili din Basarabia în sistemul de învățământ din Imperiul Rus. În: Tyragetia. Istorie, Muzeologie (Chișinău), 2015, vol. IX (XXIV), nr. 2, p. 123-132.
140. Gherasim C. Încadrarea alogenilor în rândurile nobilimii din Basarabia în secolul al XIX-lea (Familia Eitner). În: Conferința științifică internațională „Perspectivele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației”, 5 iunie 2015, Cahul, vol. II, p. 297-301.
141. Gherasim C. Încadrarea șleahței poloneze în rândurile nobilimii Basarabene pe parcursul secolului al XIX-lea (Cazul familiilor de nobili Celinski și Cernilev/Cernelevschi). În: Studia Universitatis Moldaviae, (Chișinău), 2015, Anul IX, nr. 4 (84), p. 110-116.

142. Ghibănescu Gh. Surete și izvoade (documente slavo-române). Vol. IX. Documente basarabene. Iași: Dacia, 1914. 429 p.
143. Ghibănescu Gh. Impresii și note din Basarabia. Chișinău: Civitas, 2001. 392 p.
144. Giurescu C.C. Istoria românilor. Vol. III, Partea II. De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821). București: Fundația pentru literatură și artă, s.a. 1154 p.
145. Gumenăi I. Nobilimea basarabeană, evenimentele poloneze din 1863 și loialitatea față de Țarul rus. În: Tratatul de Pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. Materialele Conferinței internaționale, Chișinău, 26-28 aprilie 2012. Chișinău: Pontos, 2012, p. 251-255.
146. Halipa P., Moraru A. Testament pentru urmași. Chișinău: Hyperion, 1991. 176 p.
147. Haneș P.V. Scriitori basarabeni, 1850-1940. București: Editura Casei Școalelor, 1942. 504 p.
148. Hirghiduș I. Identitate și alteritate în spațiul românesc. În: Analele Universității „Constantin Brâncuși”. Seria „Litere și Științe Sociale” (Târgu-Jiu), 2010, nr. 3, p. 147-158.
149. Horn I. Forme de distracție maghiare în epoca modernă timpurie. În: CAI (Cluj-Napoca), anul VI, 2007, nr. 1-2(10-11), p. 45-56.
150. Hosking Ge. Rusia popor și imperiu 1552-1917 (traducere de: Dana Crăciun, Hortensia Pârlog și Maria Teleagă). Iași: Polirom, 2001. 407 p.
151. Ioniță-Niculescu M. Impactul modernității asupra vieții private. În: Analele Universității „Constantin Brâncuși”. Seria „Litere și Științe sociale” (Cluj-Napoca), 2010, nr. 2, p. 335-346.
152. Iorga N. Basarabia noastră. Scrisă după 100 de ani de la răpirea ei de către Ruși. Vălenii de Munte: Editura și Tipografia Societății „Neamul Românesc”, 1912. 180 p.
153. Iorga N. Pagini despre Basarabia de astăzi. Vălenii de Munte: Editura Societății „Neamul Românesc”, 1912. 116 p.
154. Iorga N. Continuitatea spiritului românesc în Basarabia. Iași: Tipografia ziarului „Neamul Românesc”, 1918. 34 p.
155. Iorga N. Scrisori de boieri. Scrisori de Domni. Ediția a II-a, Vălenii de Munte: Așezământul tipografic „Datina Românească”, 1925. 344 p.
156. Iorga N. Istoria Românilor prin călători. Ediția a II-a, vol. III. București: Editura Casei Școalelor, 1929. 354 p.
157. Iorga N. Sufletul românesc în Basarabia după anexare. În: AB (Chișinău), anul I, 1929, nr. 2, p. 1-7.
158. Iorga N. Adevăr asupra trecutului și prezentului Basarabiei. București: s.n., 1940. 50 p.
159. Iorga N. Generalități cu privire la studiile istorice. Ediția a IV-a. Iași: Polirom, 1999. 398 p.
160. Iov D. Boierii moldoveni de peste Prut. În: VB (Chișinău), 1932, nr. 12, p. 37-44.

161. Ivanov L. Imaginea rusului și a Rusiei în literatura română. 1840-1948. Chișinău: Cartier, 2004. 288 p.
162. Jarcuțchi I. Comisia Gubernială științifică a arhivelor din Basarabia (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea). Chișinău: Bons Offices, SRL, 2012. 272 p.
163. Jewsbury George F. Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828. Studiu asupra expansiunii imperiale. Iași: Polirom, 2003. 200 p.
164. Lașcov N. O sută de ani de la trecerea Basarabiei către Rusia 1812-1912. Chișinău: Tipografia Administrației Guberniale, 1912. 93 p.
165. Lauter E.S. Reprezentarea palatinală în Ungaria habsburgică în secolul al XVII-lea. În: CAI (Cluj-Napoca), 2007, Anul VI, nr. 1-2(10-11), p. 91-105.
166. Le Goff J. Pentru un alt ev mediu: Valori umaniste în cultura și civilizația evului mediu. Vol. I. București: Meridiane, 1986, 322 p.
167. Le Goff J. Imaginarul medieval: Eseuri. București: Meridiane, 1991. 459 p.
168. Lemny Șt. Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc. București: Meridiane, 1990. 239 p.
169. Lemny Șt. Cantemireștii. Aventura europeană a unei familii princiere din secolul al XVIII-lea. Ediția a II-a. Iași: Polirom, 2013. 542 p.
170. Lisnic A. Tipurile mentalităților: interpretări istorice și istorigrafice. În: RIM, 2006, nr. 1-2, p. 65-70.
171. Lupan Șt. Despre biblioteca contelui Alexandru Sturdza (cercetare istorico-bibliografică). În: Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Seria Nouă. Vol. IV, 2010, nr. 2, p. 137-142.
172. Mandrou R. Istoria mentalităților. În: Nicoară T. Introducere în istoria mentalităților colective. Antologie de texte. Cluj-Napoca, 1998, p.108-109.
173. Manuc-Bei. Observații asupra stării actuale a Basarabiei (document tradus de Ion Varta). În: Patrimoniu. Revistă de lectură istorică (Chișinău), 1991, nr. 3, p. 6-14.
174. Mazilu D.H. Noi despre ceilalți, fals tratat de imagologie. Iași: Polirom, 1999. 264 p.
175. Mihai N. Revoluția și mentalitate în Țara Românească (1821-1848). O istorie culturală a evenimentului politic. Craiova: Aius PrintEd, 2010. 358 p.
176. Mitrică I.D., Temelie P. Marele Nicolae Bălcescu despre Boierii noștri. Craiova: TIP, „Viitorul”, s.a. 17 p.
177. Mitu S. Imagini europene și mentalități românești din Transilvania. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000. 323 p.
178. Mitu S. Transilvania mea. Istorii, mentalități, identități. Iași: Polirom, 2013. 694 p.
179. Moldova în epoca feudalismului. Documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711-1750). Cărți domnești și zapise. (Coordonator: Demir Dragnev), volumul VIII. Chișinău; 1998. 255 p.

180. Moraru A. Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993). Chișinău: AIVA, 1995. 560 p.
181. Moruzi D.C. Basarabia și viitorul ei, 1812-1905. București: Tipografia ziarului Cronica, 1905. 78 p.
182. Moruzi D.C. Pribegi în țară răpită. Roman social basarabean. Partea I. Iași: Institutul de Arte grafice N.V. Ștefăniu&Co, 1912. 408 p.
183. Moruzi D.C. Rușii și Românii. Chișinău: Museum, 2001. 112 p.
184. Moruzi D.C. Pe malurile Răutului. În: Moruzi D.C. Scrieri. Vol. II. Chișinău: Știința, 2014, p. 183-191.
185. Moruzi D.C. Moartea lui Cain (roman social). În: Moruzi D.C. Scrieri. Vol. II. Chișinău: Știința, 2014, p. 7-174.
186. Moruzi D.C. Moș Ilie Mazilu, din neamul lui Stroia. În: Moruzi D.C. Scrieri. Vol. II. Chișinău: Știința, 2014, p. 226-235.
187. Moruzi D.C. Problema jidovească și poporul român. În: Moruzi D.C. Scrieri. Vol. II. Chișinău: Știința, 2014, p. 450-472.
188. Negrei I. Mișcarea de emancipare a românilor aflați sub stăpânire străină (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului XX). În: Cugetul, 2001, nr. 2, p. 39-41.
189. Negrei I., Negru G., Constantin I. Ioan Pelivan: părinte al mișcării naționale din Basarabia. Chișinău: Notograf Prim, 2012. 415 p.
190. Negru Gh. Documentele referitoare la problema și mișcarea națională în Basarabia (a doua jumătate a sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea). În: RIM, 1994, nr. 2, p. 29-46.
191. Negru Gh. Conștiința națională în Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX. În: DR (Chișinău-București), 1995, nr. 3, p. 26-36.
192. Negru Gh. Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia. Chișinău: Prut Internațional, 2000. 199 p.
193. Negru Gh. Ziarul „Basarabia” (1906-1907): Informație inedită. În: DR (Chișinău-București), 2001, nr. 3 p. 63-76.
194. Negruzzi C. O alergare de cai (Скачка) (p.29-54). În: Negruzzi C. Negru pe alb. București/Chișinău: Litera Internațional. 303 p.
195. Nicoară S. Eseuri de antropologie istorică. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 1998.
196. Nicoară S. Mitologiile revoluției pașoptiste românești. Istorie și imaginar. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 1999. 349 p.
197. Nicoară S. Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii. Cluj-Napoca: Accent, 2002. 360 p.

198. Nicoară S. O istorie a secularizării. Vol. I: de la Cetatea lui Dumnezeu la cetatea oamenilor (sec. XIV-XVIII). Cluj-Napoca: Accent, 2005. 320 p.
199. Nicoară S. O istorie a secularizării. Vol. II: Avatarurile creștinismului și triumfalismului mesianismelor noilor ere (sec. XIX-XX). Cluj-Napoca: Accent, 2006. 354 p.
200. Nicoară S. Pentru o istorie a loisirului (editorial). În: Caiete de Antropologie Istorică (Cluj-Napoca), Anul VI, 2007, nr. 1-2(10-11) p. 7-11.
201. Nicoară S. Timp liber, distracție, joc. Sensibilități și metamorfoze de-a lungul istoriei. În: CAI (Cluj-Napoca), Anul VI, 2007, nr. 1-2(10-11) p. 15-30.
202. Nicoară S. Mentalități colective. Imaginarul social, istoria în durată lungă. Cluj-Napoca: Accent, 2009. 300 p.
203. Nicoară S. Despre civilizarea moravurilor. În: CAI (Cluj-Napoca), 2011, Anul X, nr. 2, p. 5-11.
204. Nicoară S. Problemele sociale și ideologice ale igienei în secolul al XIX-lea și la începutul secolului XX. Higiena urbană. În: CAI (Cluj-Napoca), 2011, Anul X, nr. 2 (19), p. 30-41.
205. Nicoară S. Metamorfozele istorice ale concepțiilor despre patrie și patriotism. În: CAI (Cluj-Napoca), 2013, anul XII, nr. 1-2 (22-23), p. 19-57.
206. Nicoară T. Introducere în istoria mentalităților colective (antologie). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 1998.
207. Nicoară T. Clio în orizontul mileniul trei (1). Exploarări în istoriografia contemporană. Cluj-Napoca: Accent, 2002. 277 p.
208. Nicoară T. Istoricul și moartea. Un itinerar. În: CAI (Cluj-Napoca), 2004, nr. 5-6, p. 11-24.
209. Nicoară T. Sentimentul de insecuritate în societatea românească la începuturile timpurilor moderne, 1600-1830. Cluj-Napoca: Accent, 2006. 581 p.
210. Nicoară T. Clio în orizontul mileniului trei (2). Noi exploarări în istoriografia contemporană. Cluj-Napoca: Accent, 2006. 306 p.
211. Nicoară T. Din distracțiile de curte în țările române. Vânători și plimbări domnești în sec. XVII și XVIII. În: CAI (Cluj-Napoca), Anul VI, 2007, nr. 1-2 (10-11), p. 57-78.
212. Nicoară T. Disciplinarea socială și modernitatea (lecturi posibile). În: CAI (Cluj-Napoca), 2011, Anul X, Supliment, p. 9-24.
213. Nicoară T. 9 teme de antropologie istorică. Istoria & antropologia, Corpul, Alimentația, Violența, Disciplinarea, Religiozitatea, Reprezentarea, Imaginarul, Moartea. Cluj-Napoca: Accent, 2013. 242 p.
214. Nicoară T. Disciplinarea socială și problemele lumii contemporane. În: Valorile Lumii rurale. Perspective istorice și istoriografice. Cluj-Napoca: Accent, 2013, p. 518-522.

215. Nicoară T. Curtea și societatea de curte în Valahia lui C. Brâncoveanu (1688-1714). În: CAI (Cluj-Napoca), 2014, Anul XII, nr. 1-2(24-25), p. 151-200.
216. Nicoară T. Norbert Elias și teoria „societății de curte” ca geneză a modernității. Pertinența unei teorii. În: CAI (Cluj-Napoca), 2014, Anul XII, nr. 1-2(24-25), p. 5-14.
217. Nistor I. Istoria Basarabiei. Chișinău: Cartea moldovenească, 1991. 296 p.
218. Olteanu A. Rusia imperială. O istorie culturală a secolului al XIX-lea. București: ALL, 2011. 428 p.
219. Oprescu G. Țările Române văzute de artiști francezi (sec. XVIII-XIX). București: Cultură Românească, 1926. 156 p.
220. Panaitescu P.P. Călători poloni în Țările Române. București: Cultura Națională, 1930. 273 p.
221. Panopol V. Românce văzute de străini. București: Corint Books, 2016. 157 p.
222. Pâslariuc V. Raporturile politice dintre marea boierime și domnie în Țara Moldovei în secolul al XVI-lea. Chișinău: Pontos, 2005. 292 p.
223. Pelivan I. Figuri basarabene din trecut. Cel dintâi renegat, Matvei Gr. Krupenschi, e și delapidator de bani publici. În: AB (Chișinău), 1938, Anul X, nr. 1-4, p. 97-103.
224. Pelivan I. Nicolae Ștefan Casso. În: Fapte trecute și basarabeni uitați. Chișinău: Universitas, 192. 362p.
225. Platon Al.F. Societate și mentalități în Europa medievală. Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2000. 245 p.
226. Platon Al.F. Jean Delumeau, istoric al sentimentului religios și al sensibilităților colective. CAI (Cluj-Napoca), 2002, Anul I, nr. 2, p. 147-168.
227. Platon Al.F. Metafora „corpul politic” în cultura medievală a Occidentului latin (secolele XIII-XIV). În: CAI (Cluj-Napoca), 2003, Anul II, nr. 2 (4), p. 9-28.
228. Platon Al. F. Norbert Elias, „societatea de curte” și „procesul civilizării”. În: CAI (Cluj-Napoca), 2014, Anul XII, nr. 1-2 (24-25), p. 16-27.
229. Platon Gh., Platon Al.F. Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Contextul european, evoluție socială și politică. (Date statistice și observații istorice). București: Editura Academiei Române, 1995. 204 p.
230. Ploscaru C. Câteva considerații privind influența franceză asupra cultruii politice din Principatele Române în primele patru decenii ale veacului al XIX-lea. În: Studii și materiale de istorie modernă. Vol. 25, 2012, p. 54 (45-79).
231. Pompiliu T. Introducere în istoria istoriografiei din România. Cluj-Napoca: Accent, 2002, 146 p.
232. Pop I.A. Națiunea medievală. Solidarități entice românești în secolele XIII-XVI. București, Editura Enciclopedică, 1998. 180 p.

233. Pop I.A. Istoria, adevărul și miturile (Note de lectură). București: Editura Enciclopedică, 2002. 390 p.
234. Popa I.C. Țărănimea și biserica – piloni ai apărării identității românești în Basarabia. În: Limba Română. Revistă de știință și cultură (Chișinău), 2012, Anul XXII, nr. 5-6 (203-204) p. 90-95.
235. Poștarencu D. O istorie a Basarabiei în date și documente (1812-1940). Chișinău: Cartier, 1998. 219 p.
236. Poștarencu D. Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Chișinău, 2006, p. 63-120.
237. Poștarencu D. Documente referitoare la administrarea Basarabiei de către guvernatorul civil Scarlat Sturza. În: RIM, 2007, nr. 3, p. 92-102.
238. Poștarencu D. Nobilii basarabeni Dicescu. În: Tyragetia. Istoria. Muzeologia. Seria nouă (Chișinău), 2010, vol. IV (XIX), nr. 2, p. 25-36.
239. Poștarencu D. Pledarea nobilimii basarabene pentru studierea limbii române în instituțiile de învățământ. În: Tyragetia. Istoria. Muzeologia. Seria nouă (Chișinău), 2011, vol. V (XX), nr. 2, p. 235-244
240. Poștarencu D. Eliminarea, în 1828, a limbii române din sistemul administrativ al Basarabiei. În: Limba Română. Revistă de știință și cultură (Chișinău), 2012, Anul XXII, nr. 5-6 (203-204), p. 81-89.
241. Poștarencu D. Destinul românilor basarabeni sub dominația țaristă. Chișinău: CEP USM, 2012. 546 p.
242. Poștarencu D. Introducerea instituției nobiliare în Basarabia. În: Nobilimea basarabească în epoca reformelor din Imperiul Rus. În memoria lui Alexandru Matei Cotruță. Chișinău, 2013, p. 64-74.
243. Poștarencu D. Neamul Cotruță din Minceni. Matei Cotruță. În: Nobilimea basarabească în epoca reformelor din Imperiul Rus. În memoria lui Alexandru Matei Cotruță. Chișinău, 2013, p. 195-209.
244. Poștarencu D. Neamul de nobili Demi din Basarabia. În: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. I. Chișinău, 2013, p. 112-118.
245. Poștarencu D. Alboteștii basarabeni. În: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. II. Chișinău, 2014, p. 227-230.
246. Poștarencu D. Neamul Donică-Iordăchescu. Ramura vel căpitanului Macarie. În: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. III. Chișinău, 2015, p. 111-119.
247. Purici Șt. Istoria Basarabiei – note de curs. București: Semne, 2011. 195 p.
248. Radosav D. Sentimentul religios la români, Cluj-Napoca: Dacia, 1997, 348 p.
249. Rosetti R. Pământul Sătenii și stăpânii în Moldova. Tomul I. De la origini până la 1834. București: Ateliere grafice SOCEC & Co, Societatea Anonimă, 1907. 555 p.
250. Rosetti R. Amintiri. Ce am auzit de la alții. Din copilărie. Din prima tinerețe. București: Humanitas, 2016. 672 p.

251. Rotar M. Moartea în Transilvania în secolul al XIX-lea. Vol. I-II. Cluj-Napoca: Accent, 2006. 720 p.
252. Samoilenco V. Boierimea din Basarabia în secolul al XIX-lea. Statut social și juridic. În: Frontierele spațiului românesc în context european (Oradea), 2008, p. 178-191.
253. Samoilenco V. Boierimea din Basarabia între 1812 și 1864. Funcția socială. În: Symposium Professorum, Seria Istorie (ULIM). Chișinău, 2000, p. 30-32.
254. Samoilenco V. Rolul nobilimii în viața publică din Basarabia în secolul al XIX-lea. În: Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova. Revistă de istorie, 2008, nr. 8, p. 137-141.
255. Samoilenco V. Rolul nobilimii în viața publică din Basarabia în secolul al XIX-lea. În: Tratatul de pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. Chișinău, 2012, p. 259.
256. Sava A. Boierii mari ai Moldovei, dregători în ținuturi. În: RDP, 1942, nr. 3-4, p. 466-492.
257. Sava L. Viața cotidiană în orașul Chișinău la începutul secolului al XIX-lea (1900-1918). Chișinău: Pontos, 2000. 318 p.
258. Sclifos E.T. Boierul Alexandru Sturdza și Basarabia. În: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. I. Chișinău, 2013, p. 180-185.
259. Sclifos E.T. Ruxandra Sturdza între Basarabia și Petersburg (1786-1844). În: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. II. Chișinău, 2014, p. 221-226.
260. Scurtu I. Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998. București: SEMNE, 1998. 367 p.
261. Stadnic N. Mentalitatea deținuților din penitenciarele Basarabiei (1818-1918). Chișinău: Reclama, 2006. 120 p.
262. Stamati C. Scrieri/Text îngrijit, studiu introductiv, note, comentarii, bibliografie și glosar de Vasile Ciocanu. Chișinău, 1993. 522 p.
263. Stere C. În preajma revoluției: Roman. Vol. I. București, 1991. 576 p.
264. Suciu M. Nicolae Iorga și istoria mentalităților. În: Studii și materiale de istorie medie, 1992, vol. XI, p. 144-150.
265. Svetlicinaia L. Documente false emise din numele lui Ștefan cel Mare. În: Ștefan cel Mare – persoanlitate marcantă în istoria Europei (500 de ani de la trecerea în eternitate). Referate și comunicări. Chișinău: Civitas, 2005, p. 131-132.
266. Șarov I., Cușco A. Idenitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul XIX. În: Basarabia: dilemele identității. Iași, 2002, p. 21-36.
267. Șarov I. Mentalități imperiale: istoriografia rusă între discurs politic și istoric. În: Politici imperiale în estul și vestul spațiului românesc/Coordonatori: Sipoș S., Brie M., Șarov I., Horga I., Gumenâi I. Oradea/Chișinău: Editura Universității din Oradea/Editura Cartdidact din Chișinău, 2010, p. 87-97.

268. Ștefănescu B. Sociabilitate rurală, violență și ritual. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2004. 622 p.
269. Ștefănescu B. Timpul ca valoare socială în comunitățile țărănești transilvănene (sec. XVII-XIX). În: Valorile Lumii rurale. Perspective istorice și istorigrafice/Coordonatori: Ștefănescu B., Nicoară T. Cluj-Napoca: Accent, 2013, p. 21-33.
270. Tarhon P. Parcurile vechi boierești din Republica Moldova. Chișinău: Pontos, 2013. 637 p.
271. Teodorescu C. Moldova și Basarabia, 1807-1817. În: AB (Chișinău) 1935, nr. 1, p. 45-73.
272. Teodorescu C. Moldova și Basarabia, 1807-1817. Averele nemișcătoare și populația județului Soroca. În: AB (Chișinău), 1937, anul IX, nr. 1-4, p.102-111.
273. Teodorescu C. Moldova și Basarabia, 1807-1817. Averele nemișcătoare și populația județului Soroca. În: AB (Chișinău) 1938, anul X, nr. 1-4, p.128-138.
274. Teșculă N. „Timpul liber” și manifestările sale la Sighișoara în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În: CAI (Cluj-Napoca), 2007, Anul VI, nr. 1-2 (10-11), p. 149-162.
275. Tomescu C.N. Diferite știri din arhiva Consiliului eparhial – Chișinău. În: AB (Chișinău), 1933, nr. 4, p. 311 (308-326).
276. Tomuleț V. Poziția nobilimii basarabene și a administrației de stat imperiale privind codificarea legislației în Basarabia (În baza raportului secretarului de stat Urusov din 13 octombrie 1867). În: Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”, Vol. III. Chișinău: CE USM, 2003, p. 278-286.
277. Tomuleț V. Cronica protestelor și revendicărilor populației din Basarabia (1812-1828), vol. I. Chișinău: CEP USM, 2007. 218 p.
278. Tomuleț V. Cronica protestelor și revendicărilor populației din Basarabia (1812-1828), vol. II. Chișinău: CEP USM, 2007. 404 p.
279. Tomuleț V. Familia de nobili din Basarabia – Sandulache și Tomuleț. În: Nobilimea basarabeană în epoca reformelor din Imperiul Rus. În memoria lui Alexandru Matei Cotruță, 2013, p. 104-141.
280. Tomuleț V. Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni), Chișinău: Lexon-Prim, 2014. 672 p.
281. Tomuleț V. Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868). Ediția a II-a. Iași: Tipo Moldova, 2015. 564 p.
282. Turtureanu O. Considerente privind nivelul conștiinței naționale a elitei basarabene la răscrucea sec. XIX-XX. În: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. III. Chișinău, 2015, p. 99-104.
283. Țighiliu I. Mentalități și introspecția istorică. În: Studii și materiale de istorie medie, 1992, vol. XI, p. 139-144.

284. Ungheanu M. Câteva clarificări conceptuale. Reflecții despre identitate. În: Etnosfera, 2009, nr 1, p. 1-10.
285. Ungureanu M.R. Marea Arhondologie a boierilor Moldovei (1835-1856). Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza”, 1997. 308 p.
286. Varta I. Manuk Bei despre situația Basarabiei la 1815. În: Patrimoniu. Revistă de lectură istorică, 1991, nr. 3, p. 6-8.
287. Varta I. Presa românească din Basarabia la începuturile sale (I). În: DR (Chișinău-București), 1994, nr. 4, p. 19-31.
288. Varta I. Presa românească din Basarabia la începuturile sale (II). În: DR (Chișinău-București), 1995, nr. 2, p. 35-47.
289. Varta I. Un prim manifest de la 1864 contra unei eventuale reîntregiri a Basarabiei cu România. În: Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Seria Nouă. Vol. V (XX), 2010, nr. 2, p. 283-294.
290. Varta I. Politica de deznaționalizare și asimilare în perioada 1812-1859 și manifestări de rezistență a românilor basarabeni. În: RIM, 2012, nr. 1, p. 20-41.
291. Văcăraș V. Nobilimea Basarabiei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În: DR (Chișinău/București), 2000, nr.4, p. 3-46.
292. Văcăraș V. Proprietatea nobiliară din Basarabia sub ocupația țaristă (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului XX). În: DR (Chișinău/București), 2001, nr.2, p. 35-43.
293. Văcăraș V. Curente ideologice din Basarabia (secolul XIX – începutul secolului XX). În: DR (Chișinău/București), 2002, nr.3, p. 25-40.
294. Vârnav T. Istoria vieții mele. Chișinău: Elan Poligraf SRL, 2007. 80 p.
295. Vârnav T. Românilor. În: Vârnav T. Istoria vieții mele. Chișinău, 2007, p. 74.
296. Veyne P. Cum se scrie istoria/Traducere de Maria Carpov. București: Meridiane, 1999. 416 p.
297. Vieru-Isaev M. Olga Catargi – o stea apusă a Basarabiei (pledoarie pentru cultul mormintelor). În: Nobilimea din Basarabeană în epoca reformelor din Imperiul Rus. În memoria lui Alexandru Matei Cotruță. Chișinău, 2013, p. 142-159.
298. Vintilă-Ghițulescu C. Focul amorului. Despre dragoste și sexualitate în societatea românească, 1750-1830. București: Humanitas, 2006. 270 p.
299. Vintilă-Ghițulescu C. În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea. București: Humanitas, 2011. 448 p.
300. Vintilă-Ghițulescu C. Curtea domnească – un mod de imitat? Note de istorie socială românească la început de epocă modernă. În: CAI (Cluj-Napoca), 2014, nr. 1-2 (24-25) p. 202-225.
301. Vintilă-Ghițulescu C. Patimă și desfătare. Despre lucrurile mărunte ale vieții cotidiene în societatea românească (1750-1860). București: Humanitas, 2015. 484 p.

302. Vlad L. Imagini ale identității naționale. România și expozițiile universale de la Paris, 1867-1937. București: Meridiane, 2001. 340 p.
303. Vultur S. Începuturile schimbării: istoriografia românească în perioada 1990-2000 (noi teme, noi tendințe, noi generații de istorici). În: Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa/ Coordnatori Musteață S., Cașu I. Chișinău: Cartier, 2011, p. 139-189.
304. Xenopol A.D. Istoria românilor din Dacia Traiană. Ediția a III-a. Vol. X: Istoria Țărilor Române de la Pacea de la București până la răsturnarea fanarioților (1812-1821). București: Carte Românească, s.a. 312 p.
305. Xenopol A.D. Teoria istoriei. București: Editura Fundației Culturale Române, 1997. 366 p.
306. Zub Al. Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură. Iași: Institutul European, 2002. 200 p.

În limba franceză

307. Aron R. Comment l'historien écrit l'épistémologie: à propos du livre de Paul Veyne. În: Annales. Economies, Sociétés, Civilisations, 1971, nr. 6, p. 1319-1354.
308. Aron R. Introduction à la philosophie de l'histoire. Essai sur les limites de l'objectivité historique complété par des textes récents. Paris: Gallimard. 589 p.
309. Besancon A. Noblesse et intelligentsia. În: Cahiers du monde russe et soviétique, 1967, vol. 8, nr. 3, p. 447-451.
310. Bloch M. Apologie pour l'histoire ou métier d'historien. Paris: Armand Colin, 1997. 115 p.
311. Bloch M. Les rois thaumaturges: Étude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale particulièrement en France et en Angleterre. Paris: Gallimard, 1998. 542 p.
312. Braudel F. Écrits sur l'histoire. Paris: Flammarion, 1984. 315 p.
313. Braudel F. L'identité de la France. Paris: Flammarion, 2000. 1181 p.
314. Bugnion M. La Bessarabie ancienne et moderne. Paris: s.n., 1846. 194 p.
315. Burguières A. La notion de „mentalité” chez Marc Bloch et Lucien Febvre: deux conceptions, deux filiations. În: Revue de synthèse (Paris), 1983, nr. 111-112, p. 340-352.
316. Cazacu M. Familles de la noblesse roumaine au service de la Russie XV-e – XIX-e siècles. În: Cahiers du monde russe et soviétique, 1993, vol. 34, nr. 1-2, p. 211-226.
317. Cofino M. À propos de la notion de service dans la noblesse russe aux XVIII-e et XIX-e siècles. În: Cahiers du monde russe et soviétique, 1993, vol. 34, nr. 1-2, p. 47-58.
318. De Demidoff M.A. Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée par la Hongrie, la
319. Duby G. Histoire des mentalités. În: Histoire et ses méthodes. Paris: Encyclopédie de la Pléiade, 1961, p. 937-966.

320. Duby G. Histoire sociale et histoire des mentalities. În: *Nouvele Critique*, 1970, nr. 34, p. 11-19.
321. Friedmann Ge. Le loisir et la civilisation technicienne. În: *Revue Internationale des sciens sociales*. Revue trimestrielle. 1960, Vol. XII, nr. 4, p. 551-564.
322. Hennion R. Recherches coordonnees sur les loisirs dans quelques pays europeens. În: *Revue Internationale des sciens sociales*. Revue trimestrielle, 1960, vol. XII, nr. 4, p. 633-643.
323. Hulak Florence En avons-nous fini avec l'histoire des mentalites? În: *Philonsorbonne*, 2007-2008, nr. 2, p. 89-109.
324. Le Goff J. *L'imaginaire medieval*. Paris: Galimars, 1986. 392 p.
325. Le Goff J. *La civilisation de l'occident medieval*. Paris: Arthaud, 1984. 510 p.
326. Mandrou R. Histoire sociale et histoire des mentalities. În: *Nouvele Critique*, 1972, nr. 49, p. 40-44.
327. Mihai N. Alexandru Duțu et les frontieres de l'histoiare des mentalites. În: *La Dimension humaine de l'histoiare. L'Heritage intellectuel de Alexandru Duțu*. Iași: Institutul European, 2012, p. 129-146.
328. Miramon Ch. Aux origines de la noblesse et des princes du sang. France et Angleterre au XIV-e siecle. În: *L'Heridite entre Mouen Age et Epoque modern. Perspectives historiques*. Firenze, 2008, p. 157-210.
329. Nicoară S., Nicoară T. Le Paradigme des Annales en Roumanie. Le Cas de l'historien Alexandru Duțu. În: *La Dimension humaine de l'histoiare. L'Heritage intellectuel de Alexandru Duțu*. Iași: Institutul European, 2012, p. 75-92.
330. Platon Gh. La modification de la frontiere de la Molddovie en 1812. Antecedents, impact et consequences. În: *Revue Roumaine d'histoire*, București, 1996, tom XXXV, nr. 1-2, p. 11-20.
331. Raeff M. Le climat politique et le projets de reforme dans le premieres annees du regne d'Alexandre I-er. În: *Cahiers du monde russe et sovietique*, 1961, vol. 2, nr. 4, p. 415-433.
332. Raeff M. La noblesse et le discours politique sous le regne de Pierre le Grand. În: *Cahiers du monde russe et sovietique*, 1993, vol. 34. nr. 1-2, p. 33-45.
333. *Valachie et la Moldovie*. Paris: Editeur Ernest Bourdin, 1854. 553 p.
334. Veyne P. *Comment on ecrit l'histoiare*. Paris: du Seuil, 1971. 349 p.
335. Veyne P. *L'inventaire des differences. Lecon inaugurele au college de France*. Paris: du Seuil, 1976. 62 p.
336. Vovelle M. Histoire des mentalities, histoiare des resistances ou prisons de longue duree. În: *Ideologies et mentalities* (Paris), 1981, p. 202-219.
337. Vovelle, *La Mentalite revolutionnaire. Societe et mentalite sous la Revolution Francaise*, Paris: Messidor, 1985. 290 p.

În limba rusă

338. Баринова Е.П. Дворянство России второй половины XIX – начала XX века: Современная Историография. În: Известия самарского научного центра Российской академии наук, 2014, т. 16, № 3 (2), с. 548-557.
339. Барсуков Ал. Обзор источников и литературы Русского родословия (По поводу книги П.Петрова «История родов русского дворянства»). СПб: Типография Императорской Академии Наук, 1887. 96 с.
340. Батюшков П.Н. Бессарабия, историческое описание. СПб: Типография Высочайше утвержд. Товарищ. «Общественная Польза», 1892. 322 с.
341. Берг Л.С. Бессарабия, страна-люди-хозяйство. Петроград: Огни, 1918. 253 с.
342. Берг Л.С. Население Бессарабии. Этнографический состав и численность. Петроград: с.п., 1923. 62 с.
343. Записки Бессарабского областного Статистического Комитета. Том III. Изданный под редакцией Д.Члена Комитета А.Н. Егунова. Кишинев: Печат. в Тип. Областного Правления, 1868. 460 с.
344. Бессарабец, политическая, литературная и экономическая газета. Год 5, № 54.
345. Бессарабские Областные Ведомости. № 1, отдел 2, часть неофициальная, 01 января 1855, с. 2.
346. Труды Бессарабское общество Естествоиспытателей и любителей Естествознания. Под редакцией Э.Э Миллер. Том 3 (1911-1912). Кишинев: Типография Бессарабского Губернского Правления, 1912. 207 с.
347. Бессмертный Ю.Л. Историческая антропология сегодня: французский опыт и российская историографическая ситуация. În: Историческая антропология: место в системе социальных наук, источники и методы интерпретации: Тезисы докл. и сообщ. наук. конф. Москва, 1998, с. 32-34.
348. Богословский М. Быт и нравы Русскаго дворянства в первой половине XVIII века. Москва: Типография Г.Лиснера и Д.Совко, 1906. 52 с.
349. Вейдемейер А. Двор и замечательные люди России, во второй половине XVIII столетия. Часть 1 и 2. Москва: Книга по требованию, 2011. 452 с.
350. Вигел Ф.Ф. Замечания на нынешнее состояние Бессарабии (писано в октябре 1823 года). Москва: Университетская типография, 1892. 36 с.
351. Военно-Статистическое Обозрение Российской Империи. Том 11, часть 3, Бессарабская Область. СПб, Типография Генерального Штаба, 1849. 310 с.

352. Воробьева М.В. Понятие менталитета в культурологических исследованиях. În: Известия Уральского Государственного Университета. Сер. 2, Гуманитарные науки. 2008, № 55, выпуск 15, с. 6-15.
353. Гросул Я.С. Крестьяне-резеши Бессарабии в дореформенный период. В: Ученые записки (исторический). Кишинев, 1957, том 26, с. 3-24.
354. Гросул Я.С. Автономия Бессарабии в составе России (1812-1828 гг.). În: Труды по истории Молдавии. Кишинев: Штиинца, 1982, с.110-203.
355. Гросул Я.С., Будак И.Г., Крестьянская реформа 60-70-х годов XIX века в Бессарабии. Кишинев: Государственное издательство Молдавии, 1956. 275 р.
356. Гросул Я.С., Будак И.Г. Очерки истории народного хозяйства Бессарабий (1861-1905 г.г.). Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1972. 603 с.
357. Гуревич А.Я. Проблема ментальностей в современной историографии. În: Всеобщая история: дискуссии, новые подходы. Вып. 1, Москва, 1989, с. 75-89.
358. Гуревич А.Я. Жак Ле Гофф и «новая историческая наука» во Франции. Послесловие к книге Ж. Ле Гоффа «Цивилизация Средневекового Запада». Екатеринбург, 2005. с. 535.
359. Договоры России с Востоком, Политические и торговые. Собрал и издал Т. Юзефовичъ. С. Петербург: Типография О.И. Баста, Невский 71, 1869. 328 с.
360. Додонов Р.А. Этническая ментальность: Опыт социольно-философского исследования. Запорожье: Р.А. «Таидем-У» 1998. 191 с.
361. Забелина Н.А. Менталитет и ментальность. În: Теория языка и межкультурная коммуникация, 2007, № 1, с. 19-25.
362. Записки Бессарабского областного Статистического Комитета. Том I. Изданный под редакцией Д.Члена Комитета А.И. Егунова. Кишинев: Печат. в Тип. Областного Правления, 1864. 619 с.
363. Записки Бессарабского областного Статистического Комитета. Том II. Изданный под редакцией Д.Члена Комитета А.Н. Егунова. Кишинев: Печат. в Тип. Областного Правления, 1867. 490 с.
364. Зашчук А. Материалы для Географии и статистики России. Бессарабская область. Первая и вторая части. Санкт-Петербург: s.n., 1862, 573/261 с..
365. Зеленчук В.С. Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в. Этнические и социально-демографические процессы. Кишинев: Штиинца, 1979. 287 с.
366. Ижболдина И. «Живая старина» в произведениях русских литераторов Бессарабии конца XIX – начала XX вв. Кишинев: Civitas, 2012. 284 с.

367. Каппелер А. Россия – многонациональная империя. Возникновение, история, распад. / Перевод с немецкого. Москва: Прогресс-Традиция, 2000. 344 с.
368. Кассо Л.А. Россия на Дунае. Образование Бессарабской Области. Москва: Печатная А.Снегиревой, 1913. 237 с.
369. Кишинев. В: Бессарабские Областные Ведомости, отдел II, № 40, 08 октября 1855, с. 89-91.
370. Кишинев. В: Бессарабские Областные Ведомости, отдел II, № 15, 23 октября 1854, с. 9.
371. Коваленко Т.А. „Дворянская культура” середины XVIII века. În: Вторые культурологические чтения. Сборник статей. Серия: Науки о культуре и человеке. Выпуск 8, 1997, № 5, с. 41-52.
372. Коваленко Т.А. Менталитет дворянской культуры XVIII века. În: Общественные науки и современность, 1997, № 5, с. 108-117.
373. Концерт, данный воспитанницами Кишиневского Образоваго Пансиона девиц Ризо, в пользу Раненых войною в Крыму. В: Бессарабские Областные Ведомости, отдел II, № 19, 14 мая 1855, с. 25-26.
374. Корф С.А. Дворянство и его сословное управление за столетие 1762-1855 годов. С.Петербург: Типография Тренке и Максимилиановский пер., 1906. 720 с.
375. Крупенский А.Н. Краткий очерк о Бессарабском дворянстве (1812-1912), к столетнему юбилею Бессарабии. СПб, 1912. 174 с.
376. Крушеван П.А. Бессарабия. Графический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочной сборник. Издания Газеты «Бессарабец», г. Кишинёв. Москва: Типография А.В. Васильева, 1903. 528 с.
377. Крушеван П. Блины мошу Ницы. În: Ижболдина И. «Живая старина» в произведениях русских литераторов Бессарабии конца XIX – начала XX вв. Кишинев, 2012, с. 118-122.
378. Крушеван П. Дойна. În: Ижболдина Ирина «Живая старина» в произведениях русских литераторов Бессарабии конца XIX – начала XX вв. Кишинев, 2012, с. 115-117.
379. Крушеван П. Что такое Россия? Путевые заметки. Москва, 1896. În: Ижболдина Ирина «Живая старина» в произведениях русских литераторов Бессарабии конца XIX – начала XX вв. Кишинев, 2012, с. 141-147.
380. Крушеван П.А. Индюки. Рассказ из бессарабской старины. În: Ижболдина Ирина «Живая старина» в произведениях русских литераторов Бессарабии конца XIX – начала XX вв. Кишинев, 2012, с. 123-140.
381. Кушко А., Таки В., Грома О. Бессарабия в составе Российской империи (1812-1917). Москва: Новое литературное обозрение, 2012. 400 с.

382. Лаврентьева Е. Повседневная жизнь дворянства пушкинской поры. Этикет. Москва: Молодая гвардия, 2015. 663 с.
383. Лашков Н. Празднование столетнего юбилея присоединения Бессарабии к России. 1812-1912. Кишинёв: Типография Бессарабского Губернского Правления, 1914. 117 с.
384. Лашков Н.В. Бессарабия к столетию присоединения к России. 1812-1912. Географический и историко-статистический обзор состояния края. Кишинев, 1912. 54 с.
385. Лотман Ю.М. Беседы о русской культуре: Быт и традиции русского дворянства (XVIII – начала XIX века). Санкт-Петербург: Искусство, 1994. 390 с.
386. Метелев А.В. Ментальность в этимологической и категориальной системах. În: Известия Алтайского Государственного Университета, 2000, № 4, с. 51-56.
387. Микешин М.И. Дворянство: от истории к метафизике. Санкт-Петербург: ИПЦ «Полтехника-сервис», 2015. 412 с.
388. Михайловски-Данилевский А.И. Записки А.И. Михайловскаво-Данилевскагоб 1818 год. În: Исторический вестник, 1892, т. 48, № 5, с. 360-373.
389. Морозан Вл. Дворянское Общество Бессарабии в дореформенные годы. În: Studii de arhondologie şi genealogie, vol. II, Chişinău, 2014, p. 8-18.
390. Морозан Вл. Комиссия по ревизии действий бессарабского депутатского собрания. În: Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Seria Nouă, vol. VIII (XXIII), 2014, nr. 2, p. 161-168.
391. Морозан Вл. Из истории дворянского землевладения в Бессарабии. În: Studii de arhondologie şi genealogie (Chişinău), vol. III, 2015, p. 33-46.
392. Мунтян М.П. Экономическое развитие дореформенной Бессарабии. În: Ученые записки Кишиневского ун-та. Кишинев, 1971, т. 117 (Ист.), с. 3-385.
393. Накко А. Бессарабская область в историческом, экономическом и статистическом отношении (рукопись). Кишинев, 1879. (Manuscrisul se păstrează în fondul de manuscrise al bibliotecii Universităţii de Stat din Odesa).
394. Накко О. Волк. În: Ижболдина И. «Живая старина» в произведениях русских литераторов Бессарабии конца XIX – начала XX вв. Кишинев, 2012, с. 72-75.
395. Накко О. Фрикошены. В: Ижболдина И. «Живая старина» в произведениях русских литераторов Бессарабии конца XIX – начала XX вв. Кишинев, 2012, p. 32-40.
396. Нольде Б.Э. История Формирования Российской Империй. Санкт-Петербург: Димитрии Буланин, 2013. 848 с.
397. О впечатлении произведенном Манифестом 18 февраля 1855 года в Бессарабии. În: Бессарабские Областные Ведомости, отдел II, 23 апрель 1855, № 16, с. 40-41.
398. Объявления. În: Бессарабские Областные Ведомости, отдел II, № 3, 15 января 1855, с. 9.

399. Памятная Книжка Бессарабской области на 1862 год, изданная по распоряжению Г. Начальника области и Редакции Бессарабских Ведомостей. Кишинев, 1862, с. 44-46, 151-152.
400. Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г.. III том Бессарабская губерния (под редакцией Н.А. Тройницкого). СПб: издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел, 1905. 254 с.
401. Плюснин П. Бессарабия. СПб: Типография М.Акинфиева и И.Леонтиева, 1899. 45 с.
402. Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание первое (1649-1825), СПб Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества, 1830.
403. Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание второе (1825-1881). СПб Типография Второго Отделение Собственной Его Императорского Величества, 1830-1885.
404. Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание третье (1881-1913). СПб: Типография Второго Отделение Собственной Его Императорского Величества, 1885-1915.
405. Порой-Кошица И.А. Очерк истории Русского дворянства от половины IX до конца XVIII века (862-1796). С.Петербург: Типография В.С. Балашена, 1874. 224 с.
406. Правила конских скачек в Новороссийских губерниях. Одесса: Печатоно в Одесской Городской Типографии, 1829. 30 с.
407. Приваблиения к № 34, Бессарабские Губернские ведомости за 1917 г., с. 1-15.
408. Пушкарев Л.Н. Что такое менталитет? Историографические заметки. În: Отечественная. История. Москва, 1995, № 3, с. 158-166.
409. Романовичь-Славатински А. Дворянство в России от начала XVII века до отмена крепостного права. С.Петербург: Типография Министерства внутренних дел, 1870. 564 с.
410. Румуния. Рассказы о Бессарабии, Буковины, Молдавии и Валахии (с историческим очерком). Одесса: Типография Л. Нитче, 1868. 174 с.
411. Свинин П.П. О естественном состоянии Бессарабской Области. În: Труды Вольного экономического Общества 1816 г. СПб , 1816, с. 221-287.
412. Соколов К.Б., Черносвитов П.Ю. Европа и Россия: ментальность и художественная культура (сравнительно-исторический анализ). Санкт-Петербург: Нестор-История, 2007. 720 с.
413. Соловьев Б.И. Русское дворянство и его выдающиеся представители. Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. 315 с.
414. Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комисии. Том 3. Кишинев, 1907, с. 413-420.
415. Урусов С.Д. Записки губернатора. Кишинёв, 1903-1904 г. Москва: издание В.М. Саблина, 1907. с. 395.
416. Устав образования Бессарабской области 1818 г. Кишинев, 1818. с.

417. Хромова Е. История ментальностей в немецкой историографии. În: Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики, 2013, № 3 (29): в 2-х ч. Ч. II, с. 202-205.
418. Хрох М. От национальных движений к полностью сформировавшейся нации: процесс становления наций в Европе. În: Нации и национализм. Москва, 2002, с.121-145.
419. Частина А. Из истории английского клуба в Кишиневе. În: Studii de arhondologie și genealogie (Chișinău), vol. III, 2015, с. 96.
420. Чахор Р. Менталитет провинциального дворянства в период общественно-политических изменений второй половины XIX века (на примере литературных произведений). Вроцлав: Creative-Commons, 2013. 200 с.

ANEXĂ

Tabelul 1.1.

**Numărul populației din Basarabia, conform categoriilor sociale, în baza
Recensământului populației din 1817***

Categorii sociale	Numărul total de familii	Raportul, în %	Numărul populației		Numărul total de persoane	Raportul, în %
			Sex masculin	Sex feminin		
Nobili / moșieri	209	1,0	436	400	836	0,2
Preoți, diaconi, cântăreți	3531	15,4	8280	8080	16360	3,4
Postelnici	177	0,7	471	414	885	0,2
Mazili și ruptași	2825	12,3	7136	6989	14125	3,0
Țărani	10549	45,9	187882	180448	368330	78,8
Orășeni**	736	3,2	26828	25887	52715	11,0
Armeni	544	2,4	430	310	740	0,2
Evrei	4413	19,2	11355	10700	22055	4,6
Numărul total	22984	100,0	242818	233228	476046	100,0
Raportul, în %	-	-	51,0	49,0	100,0	-

* [72, p. 24].

** În afară de armeni și evrei.

Tabelul 1.2.

Numărul nobililor din Basarabia în anul 1828*

Județele	Numărul populației				Inclusiv: nobili			Numărul total de nobili	Raportul, în %	Raportul, în %, fața de numărul total al populației
	Sex masculin	Sex feminin	Numărul total	În %	Proprietari de moșii	Fără de moșii	Personal			
Orhei	61332	52822	114154	28,4	94	95	110	299	42,0	0,3
Ismail	4217	3917	8134	2,0	3	-	6	9	1,3	0,1
Akkerman	10970	9567	20537	5,1	-	5	4	9	1,3	0,04
Bender	21399	17942	39341	9,8	4	7	19	30	4,2	0,1
Iași	52630	49387	102017	25,4	61	35	215	311	43,7	0,3
Hotin	61995	55539	117534	29,3	38	11	5	54	7,6	0,1
Numărul total	212543	189174	401717	100,0	200	153	359	712	100,0	0,2
Raportul, în %	52,9	47,1	100,0	-	28,1	21,5	50,4	100,0	-	-

* [5, d. 1199, f. 63].

Tabelul 1.3.

**Numărul nobililor cu dreptul de a participa la alegerile nobiliare din regiunea Basarabia,
conform datelor marelui regional al nobilimii din 1835**

Județele	Nobili care au dreptul de a participa nemijlocit la alegerile nobiliare în baza proprietății funciare deținute	Nobili care au dreptul de a participa la alegeri în baza procurii	Numărul de dvorence care pot acorda dreptul de a participa la alegeri persoanelor de încredere	Numărul nobililor care nu au dreptul de a participa la alegeri, dar care sunt confirmați în noblețe de către Departamentul de Heraldică	Numărul dvorenilor recunoscuți de Adunarea Deputaților Nobilimii, dar nu sunt confirmați de către Departamentul de Heraldică	În total	Raportul, în %
Orhei	49	16	6	-	232	303	43,0
Iași	38	20	8	1	119	186	26,4
Hotin	27	14	2	-	98	141	20,0
Bender	1	3	-	-	22	26	3,7
Akkerman	9	6	8	-	17	40	5,8
Leova	2	1	-	-	5	8	1,1
Numărul total	126	60	24	1	493	704	100,0
Raportul, în %	17,9	8,5	3,5	0,1	70,0	100,0	-

* [8, d. 354, f. 11].

Tabelul 1.4.

Numărul nobililor ereditari și al nobililor personali din Basarabia la 1836*

Județele	Nobili ereditari	Raportul, în %	Nobili personali	Raportul, în %	Numărul Total	Raportul, în %
Orhei	232	48,0	14	54,0	246	48,3
Iași	119	25,0	2	8,0	121	23,7
Hotin	98	20,0	8	30,0	106	20,8
Bender	22	5,0	1	4,0	23	4,5
Akkerman	7	1,0	1	4,0	8	1,5
Leova	6	1,0	-	-	6	1,2
Numărul total	484	100,0	26	100,0	510	100,0
Raportul, în %	95,0	-	5,0	-	100,0	-

* [8, d. 354, f. 17-17 verso].

Tabelul 1.5.

Numărul nobililor din Basarabia conform Statisticii din 1836*

Orașele și județele	Numărul total al populației				Inclusiv: nobili				În % față de numărul total al populației
	Sex Masculin	Sex feminin	Numărul total	Raportul, în %	Ereditari	Personal	Numărul total	Raportul, în %	
<u>Orașele</u>									
Chișinău	14379	9298	23677	27,2	86	119	205	41,7	0,9
Akkerman	13425	10688	24113	27,7	87	35	122	24,8	0,5
Bender	4052	2881	6933	8,0	7	40	47	9,6	0,7
Bălți	1905	1765	3670	4,2	11	-	11	2,2	0,3
Orhei	1583	1499	3082	3,5	-	1	1	0,2	0,1
Soroca	1140	1030	2170	2,5	-	3	3	0,6	0,1
Hotin	-	-	5317**	-	26	15	41	8,3	-
Leova	344	311	655	0,8	-	10	10	2,0	1,5
Reni	2354	1936	4290	4,9	1	-	1	0,6	0,2
Tucikov	7879	6539	14418	16,5	16	35	51	10,4	0,4
Chilia	2227	1922	4149	4,8	-	-	-	-	-
În total	49288	37869	87157	14,6	234	258	492	33,6	0,6
În %	56,6	43,4	100,0	-	47,6	52,4	100,0	-	-
<u>Județele</u>									
Chișinău	38453	31649	70102	13,8	20	206	226	23,2	0,3
Akkerman	19200	15502	34702	6,8	-	10	10	1,0	0,03
Bender	17327	14911	32238	6,3	25	24	49	5,0	0,2
Iași	50633	50467	101100	19,8	298	90	388	39,9	0,4
Orhei	38130	36675	74805	14,7	45	34	79	8,1	0,1
Soroca	28971	26284	55255	10,8	91	14	105	10,8	0,2
Hotin	65423	56725	122148	24,0	48	60	108	11,1	0,1
Leova	10307	8844	19151	3,8	4	4	8	0,8	0,04
În total	268444	241057	509501	85,4	531	442	973	66,4	0,2
În %	52,7	47,3	100,0	-	54,6	45,4	100,0	-	-
Numărul total	317732	278926	596658	-	765	700	1465	-	-
Raportul, în %	53,3	46,7	100,0	100,0	52,2	47,8	100,0	100,0	0,2

* [5, d. 2138, f. 2-3 verso, 7-7 verso, 11-11 verso, 16, 19-20, 26 verso -28, 30 verso-31, 37 verso-38 verso, 43 verso, 47 verso-48, 52 verso-53, 59-59 verso, 63 verso, 69-69 verso, 78 verso-70, 83 verso-84, 90-90 verso, 93 verso-94, 98 verso].

** Pentru orașul Hotin este indicat numărul de familii, raportat la coeficientul 5 (persoane în fiecare familie), constatăm cca 26585 de persoane.

Tabelul 1.6.

Numărul nobililor ereditari și al celor personali din Basarabia în anii 1842-1861*

Anii**	Categorია nobililor				Raportul, în %	
	Ereditari	Inclusiv: Cu drept de vot***	Personali	Numărul total	Nobili ereditari	Nobili personali
1842	948	-	2530	3478	27,3	72,7
1843	821	-	2146	2967	27,7	72,3
1844	1636	98	3675	5311	30,8	69,2
1845	4323	-	1669	5992	72,1	27,9
1846	4239	98	1838	6077	69,8	30,2
1847	2416	-	2576	4991	48,4	51,6
1848	2522	209	2974	5496	45,9	54,1
1849	2691	-	3050	5741	46,9	53,1
1850	2699	209	4343	7042	38,3	61,7
1851	3015	209	2841	5856	51,5	48,5
1852	3157	209	3718	5875	53,7	46,3
1853	3122	-	2854	5976	52,2	47,8
1854	3376	131	2849	6225	54,2	45,8
1855	2501	131	2780	5281	47,4	52,6
1856	3015	131	2984	5999	50,3	49,7
1857	3522	235	3107	6629	53,1	46,9
1858	3396	235	3952	7348	46,2	53,8
1859	3810	-	4391	8201	46,5	53,5
1861	3796	-	5287	9083	41,8	58,2

* [1, d. 1708, f. 1124-1124 verso; d. 1858. f. 1000-1000 verso; d. 2017, f. 480-481; d. 2185, f. 690; 2, d. 71, f. 94-95; d. 86, f. 95-95 verso; d. 78, f. 98-99; 3, d. 76, f. 102-103; d. 91, f. 110, d. 72, f. 99-100; d. 107, f. 125-126, d. 78, f. 126-127]; [356, p. 70-71].

** Datele pentru anul 1860 lipsesc.

*** Documentele de arhivă nu conțin informații despre numărul nobililor ereditari cu drept vot pentru toți anii.

Tabelul 1.7.

Ponderea nobililor (ereditari și personali), în raport cu numărul total al populației, conform recensămintelor fiscale ale populației din Basarabia*

Recensămintele fiscale ale populației	Numărul total al populației	Inclusiv nobili			Raportul, în %, față de recensământul VIII	Raportul nobililor (în %) față de numărul total al populației
		Nobili ereditari	Nobili personali	Numărul total		
VIII (1835)	784650	2262	362	2624	100,0	0,3
IX (1850)	910830	1841	1442	3283	125,1	0,4
X (1859)	903817	2820	2532	5352	204,0	0,6

* [15, d.50, f. 24-25; d. 76, f. 4-5, 66-67], [356, c. 74].

Tabelul 1.8.

**Raportul nobililor ereditari și personali față de numărul total al populației
din Basarabia la 1861***

Categoriile sociale	Numărul total de nobili			Raportul, în %, față de numărul total al populației
	Sex Masculin	Sex feminin	Numărul Total	
Numărul total al populației	512311	476120	988431	100,0
<u>Inclusiv:</u>				
Nobili ereditari	1996	1799	3795	0,4
Nobili personali	2453	2411	4864	0,6
Numărul total de nobili	4449	4210	8659	0,9
Raportul, în %, al nobililor	51,4	48,6	100,0	-

* [364, p. 188-189].

Tabelul 1.9.

Numărul nobililor din Basarabia în 1861*

Județele	Numărul total al populației			Raportul, în %, față de numărul populației	Nobili ereditari și personali			Raportul, în %
	Sex masculin	Sex feminin	Numărul total		Sex masculin	Sex feminin	Numărul total	
Chișinău	106045	95696	201741	0,4	1759	1693	3452	37,6
Orhei	58702	57672	116374	0,1	576	618	1194	13,0
Iași	59466	55704	115170	0,1	422	376	798	8,6
Soroca	61526	56829	118355	0,1	438	418	856	9,3
Hotin	89712	62493	152205	0,2	803	761	1564	17,0
Bender	61114	49244	110358	0,03	158	123	281	3,1
Akkerman	83156	73317	156473	0,1	563	485	1048	11,4
Numărul total	519721	450955	970676	0,9	4719	4474	9193	100,0
Raportul, în %	53,5	46,5	100,0	-	51,3	48,7	100,0	-

* [362, p. 26-27].

Tabelul 1.10.

Numărul nobililor în orașele Basarabiei în 1861*

Orașele	Numărul total al populației			Raportul, în %, față de numărul populației	Nobili ereditară și personali			Raportul, în %
	Sex masculin	Sex feminin	Numărul total		Sex masculin	Sex feminin	Numărul total	
Chișinău	48780	44 579	93359	3,1	1475	1426	2901	61,8
Orhei	2427	2320	4747	1,0	25	25	50	1,1
Bălți	2965	2894	5859	4,4	134	124	258	5,5
Soroca	2959	2780	5739	1,0	23	34	57	1,2
Hotin	9377	7938	17315	4,1	372	343	715	15,2
Bender	13581	8534	22115	0,8	105	81	186	4,0
Akkerman	15167	13336	28503	1,8	244	259	503	10,7
Turlaki**	4234	3817	8051	0,1	4	6	10	0,2
Popușoi**	1468	1214	2682	0,1	2	1	3	0,1
Șaba**	1835	1604	3439	0,3	6	5	11	0,2
Numărul total	102793	89016	191809	2,4	2390	2304	4694	100,0
Raportul, în %	53,6	46,4	100,0	-	50,9	49,1	100,0	-

* [362, p. 26-27].

** Un tip de localități rusești numite suburbii (foburguri), care au început să existe din 1840. Aceste 3 suburbii sunt subordonate orașului Akkerman.

Tabelul 1.11.

Numărul nobililor în județele Basarabiei în 1861*

Județul	Numărul populației			Raportul, în %, față de numărul populației	Nobili ereditari și personali			Raportul, în %
	Sex masculin	Sex feminin	Numărul total		Sex masculin	Sex feminin	Numărul total	
Chișinău	57265	51117	108382	0,5	284	267	551	12,2
Orhei	56275	55352	111627	1,0	551	593	1144	24,4
Iași	56501	52810	109311	0,5	288	252	540	12,0
Soroca	58567	54049	112616	0,7	415	384	799	17,8
Hotin	80335	54555	134890	0,5	431	418	849	18,9
Bender	47533	40710	88243	0,1	53	42	95	2,1
Akkerman	60452	53346	113798	0,5	307	214	521	11,7
Numărul total	416928	361939	778867	0,6	2329	2170	4499	100,0
Raportul, în %	53,5	46,5	100,0	-	51,8	48,2	100,0	-

* [362, p. 26-27].

Tabelul 1.12.

Numărul nobililor ereditari în orașele și județele Basarabiei în 1861*

Orașele și județele	Numărul total	Raportul, în %	Inclusiv		Nobili ereditari											
					Cu drept de vot								Fără drept de vot			
					în toate deciziile				inclusiv, la alegeri							
			Sex Masculin	Sex feminin	Sex masculin	Sex feminin	Numărul total	Raportul, în %	Sex masculin	Sex feminin	Numărul total	Raportul, în %	Sex masculin	Sex feminin	Numărul total	Raportul, în %
<u>Orașele</u>																
Hotin	38	17,0	23	15	16	8	24	30,8	7	3	10	18,2	7	7	14	9,6
Bălți	42	18,8	25	17	8	6	14	17,9	6	3	9	16,4	17	11	28	19,2
Soroca	17	7,6	12	5	6	3	9	11,5	4	1	5	9,1	6	2	8	5,5
Orhei	27	12,1	17	10	7	3	10	12,8	6	4	10	18,2	10	7	17	11,6
Chișinău	75	33,5	60	15	12	6	18	23,1	11	7	18	32,7	48	9	57	39,0
Bender	12	5,4	9	3	1	-	1	1,3	1	-	1	1,8	8	3	11	7,5
Akkerman	13	5,8	10	3	2	-	2	2,6	1	1	2	3,6	8	3	11	7,5
În total	224	100,0	156	68	52	26	78	21,6	36	19	55	100,0	104	42	146	100,0
În %	100,0	-	69,6	30,4	66,6	33,3	100,0	-	65,5	34,5	100,0	-	71,2	28,7	100,0	-
<u>Județele</u>																
Hotin	393	19,6	278	115	39	15	54	19,1	18	9	27	14,3	239	100	339	19,7
Iași	553	27,6	413	140	42	14	56	19,8	25	6	31	16,4	371	126	497	28,8
Soroca	75	3,7	66	9	36	2	38	13,4	26	8	34	18,0	30	7	37	2,1
Orhei	778	38,8	604	174	69	10	79	27,9	35	10	45	23,8	535	164	699	40,6
Chișinău	125	6,2	79	46	38	9	47	16,6	33	11	44	23,3	41	37	78	4,5
Bender	49	2,4	40	9	6	-	6	2,1	5	-	5	2,6	34	9	43	2,5
Akkerman	33	1,6	25	8	3	-	3	1,1	3	-	3	1,6	22	8	30	1,7
În total	2006	90,0	1505	501	233	50	283	78,4	145	44	189	100,0	1272	451	1723	100,0
În %	100,0	100,0	75,0	25,0	82,3	17,7	100,0	-	76,7	23,3	100,0	-	73,8	26,2	100,0	-
Numărul total	2230	-	1661	569	285	76	361	-	181	63	244	-	1376	493	1869	-
Raportul, în %	100,0	-	74,5	25,5	78,9	21,1	100,0	-	74,2	25,8	100,0	-	72,0	28,0	100,0	-

* [362, p. 31].

Tabelul 1.13.

Numărul nobililor din Basarabia în anul 1862*

Orașele	Numărul total de nobili				Inclusiv:							
					Nobili ereditari			Raportul, în %	Nobili personali			Raportul, în %
	Sex masculin	Sex feminin	Numărul Total	Raportul, în %	Sex masculin	Sex Feminin	Numărul total		Sex masculin	Sex Feminin	Numărul Total	
<u>Orașele</u>												
Chișinău	1524	1356	2880	67,5	6	4	10	0,9	1115	1027	2142	69,4
Orhei	24	25	49	1,2	40	27	67	5,7	18	21	39	1,3
Bălți	140	103	243	5,7	18	20	38	3,2	100	76	176	5,7
Soroca	22	26	48	1,2	38	48	86	7,6	4	6	10	0,3
Hotin	173	286	459	10,8	30	15	45	3,7	135	238	373	12,1
Bender	103	76	179	4,2	86	94	180	15,4	73	61	134	4,3
Akkerman	175	196	371	8,7	2	1	3	0,2	89	102	191	6,2
Șaba**	7	9	16	0,4	1	2	3	0,2	5	8	13	0,4
Turlaki**	4	6	10	0,2	-	-	-	-	3	4	7	0,2
Popușoi**	2	1	3	0,1	-	-	-	-	2	1	3	0,1
În total	2174	2084	4258	49,3	630	540	1170	30,7	1544	1544	3088	63,9
În %	51,1	48,9	100,0	100,0	53,8	46,2	27,5	100,0	50	50	72,5	100,0
<u>Județele</u>												
Chișinău	342	333	675	15,4	264	223	487	18,4	78	110	188	10,8
Orhei	535	517	1052	24,0	213	218	431	16,4	322	299	621	35,6
Bălți	197	126	323	7,4	168	110	278	10,6	29	16	45	2,6
Soroca	445	431	876	20,0	266	257	523	19,9	179	174	353	20,2
Hotin	521	534	1055	24,1	370	395	765	29,0	151	139	290	16,6
Bender	45	37	82	1,9	22	21	43	1,6	23	16	39	2,2
Akkerman	183	135	318	7,2	63	45	108	4,1	120	90	210	12,0
În total	2268	2113	4381	50,7	1366	1269	2635	69,3	902	844	1746	36,1
În %	51,8	48,2	100,0	100,0	51,8	48,2	60,1	100,0	51,7	48,3	39,9	100,0
Numărul total	4442	4197	8639	100,0	1996	1809	3805	-	2446	2388	4834	-
Raportul, în %	51,4	48,6	100,0	-	52,5	47,5	100,0	-	50,6	59,4	100,0	-

* [399, p. 44-46, 151-152].

** Un tip de localități rusești numite suburbii (foburguri), care au început să existe din 1840. Aceste 3 suburbii sunt subordonate orașului Akkerman.

Tabelul 1.14.

**Numărul nobililor ereditari și al celor personali din Basarabia
în anii 1870, 1880 și 1890***

Județele	Nobili											
	1870				1880				1890			
	ereditari	personali	Numărul total	Raportul, în %	ereditari	personali	Numărul total	Raportul, în %	ereditari	personali	Numărul total	Raportul, în %
<i>În orașe</i>	1339	3532	4871	50,2	1543	4060	5603	53,3	1644	3292	4936	45,7
<i>În %</i>	27,5	72,5	100,0	-	27,5	72,5	100,0	-	33,3	66,7	100,0	-
<i>În județe</i>												
Chișinău	338	263	601	12,4	550	167	717	14,6	527	151	678	11,6
Orhei	882	445	1327	27,4	814	576	1390	28,4	1071	256	1327	22,7
Bălți	365	216	581	12,0	451	148	599	12,2	550	153	703	12,0
Soroca	487	460	947	19,6	497	266	763	15,6	516	263	779	13,3
Hotin	746	175	921	19,0	571	307	878	17,9	833	852	1685	28,8
Bender	36	65	101	2,1	120	47	167	3,4	154	47	201	3,4
Akkerman	127	234	361	7,5	67	200	267	5,4	128	163	291	5,0
Ismail	-	-	-	-	62	58	120	2,4	138	54	192	3,3
<i>În total</i>	2981	1858	4839	49,8	3132	1769	4901	46,7	3917	1939	5856	54,3
<i>În %</i>	61,6	38,4	100,0	-	63,9	36,1	100,0	-	66,9	33,1	100,0	-
Numărul total	4320	5390	9710	100,0	4675	5829	10504	100,0	5561	5231	10792	100,0
Raportul, în %	44,5	55,5	100,0	-	44,5	55,5	100,0	-	51,5	48,5	100,0	-

* [356, p.54].

Tabelul 1.15.

**Numărul nobililor ereditari și al nobililor personali din gubernia Basarabia,
conform datelor Recensământului populației din 1897***

Categoriile sociale	Numărul total de nobili			Raportul, în %, față de numărul total al populației
	Sex masculin	Sex feminin	Numărul Total	
Numărul total al populației	991239	944165	1935404	-
<i>Inclusiv:</i>				
Nobili ereditari	5 589	6 185	11 774	0,6
Nobili personali	4 873	5 217	10 090	0,5
Numărul total de nobili	10462	11402	21864	1,1
Raportul, în %, al nobililor	47,9	52,1	100,0	-

* [400, p. 21].

Tabelul 1.16.

**Numărul nobililor în orașele și județele Basarabiei conform
Recensământului populației din 1897**

Orașele și județele	Numărul nobililor		Inclusiv:			
	În total	Raportul, în %	În mediul urban	Raportul, în %	În mediul rural	Raportul, în %
Chișinău	8110	37,1	6903	58,7	1207	12,0
Orhei	2501	11,4	276	2,3	2225	22,0
Soroca	2027	9,3	469	4,0	1558	15,4
Bălți	1996	9,1	494	4,2	1502	14,9
Hotin	2335	10,7	572	4,9	1763	17,5
Bender	1946	8,9	1260	10,7	686	6,8
Akkerman	1423	6,50	683	5,8	740	7,3
Ismail	1525	7,0	1109**	9,4	416	4,1
Numărul total	21863	100,0	11766	100,0	10097	100,0
Raportul, în %	100,0	-	53,8	-	46,2	-

* [400, p. 21].

** Numărul de 1109 persoane indicate în sursă pentru orașul Ismail include nobilii din orașele Ismail (559 de nobili), Bolgrad (262 de nobili), Chilia (88 de nobili), Cahul (81 de nobili), Reni (119 nobili).

Tabelul 1.17.

**Datele cu privire la vechimea actelor prezentate de nobili din Basarabia
pentru confirmarea titlului nobiliar**

Perioada la care se referă actele solicitantului pentru titlul de nobil	Originea nobililor								Numărul total de nobili	
	Din Moldova		Din Basarabia		Din Rusia		Din alte țări			
	1818	1912	1818	1912	1818	1912	1818	1912	1818	1912
Sec. XVI-XVIII	51	73	2	17	-	45	-	3	53	138
Anii 1801-1812	28	39	1	14	-	19	-	-	29	72
Anii 1813-1912	15	25	3	167	-	65	-	1	18	258
Fără indicație	45	-	-	-	-	-	-	-	45	-
Numărul total	139	137	6	198	-	129	-	4	145	468
Raportul, în %	95,9	29,3	4,1	42,3	-	27,6	-	0,8	100,0	100,0

* [80, p. 69].

Tabelul 1.18.

Repartizarea nobililor ereditari în mediul urban și în cel rural după limba vorbită*

Limba/ Familia de limbi	Nobili ereditari				Inclusiv nobili ereditari							
					În mediul urban				În mediul rural			
	Sex Masculin	Sex feminin	Numărul total	Raportul, în %	Sex masculin	Sex feminin	Numărul Total	Raportul, în %	Sex masculin	Sex feminin	Numărul Total	Raportul, în %
Rusă	3470	3904	7374	62,6	1962	2343	4305	77,0	1508	1561	3069	49,6
Poloneză	740	781	1521	12,9	414	449	863	15,5	326	332	658	10,6
Alte limbi slave	12	24	36	0,3	9	16	25	0,4	3	8	11	0,2
Baltice	4	2	6	0,05	1	-	1	0,02	3	2	5	0,8
Romanice	1261	1341	2602	22,1	112	141	253	4,5	1149	1200	2349	38,0
Germană	48	69	117	1,0	34	39	73	1,3	14	30	44	0,7
Alte limbi german.	-	1	1		-	1	1	0,02	-	-	-	-
Indo-europene	45	57	102	0,9	31	32	63	1,1	14	25	39	0,6
Ebraică	-	1	1		-	-	-	-	-	1	1	0,02
---	4	1	5	0,04	4	1	5	0,08	-	-	-	-
Caucaziene	1	-	1		1	-	1	0,02	-		-	-
Finice	1	2	3	0,03	1	1	2	0,04	-	1	1	0,02
Turcă și tătară	3	2	5	0,04	1	-	1	0,02	2	2	4	0,1
Numărul total	5589	6185	11774	100,0	2570	3023	5593	100,0	3019	3162	6181	100,0

* [400, p. 226-242].

Declarația privind asumarea răspunderii

Subsemnata, Cristina Gherasim, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

_____ Data: _____

Curriculum Vitae

Numele: Gherasim; **Prenumele:** Cristina

Data nașterii: 14 mai 1989

Locul nașterii: Republica Moldova, raionul Șoldănești, satul Cot

Studii:

2007-2010 – Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Istorie și Filosofie, specialitatea Istorie, licențiat în istorie

2010 - 2012 – Universitatea de Stat din Moldova, Ciclu II – masterat, Facultatea Istorie și Filosofie, specialitatea: Studii comparate: istoria medie și modernă; master în Științe umanistice;

2012-2016 Universitatea de Stat din Moldova, Studii doctorale, specialitatea: Istoria Românilor (pe perioade), tema de studiu: „Evoluția nobilimii din Basarabia sub regim de dominație țarist: statutul social-economic și mentalități colective (1812-1873)”;

Experiența profesională:

Luna și anul		Funcția	Instituția
Angajării	Demisiei		
16.08.2010	01.09.2014	Profesor de istorie și educația civică	Gimnaziul nr.42
01.09.2011	01.09.2014	Director adjunct pe problemele educației	Gimnaziul nr.42
01.09.2014		lector universitar, metodist	Lector, USM
01.09.2014		Profesor de istorie și educația civică	LTPA „Nicolae Sulac”
01.03.2017		Cercetător științific	Institutul de Istorie

Stagii de formare:

- Seminarul de Antropologie Istorică, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România (2016);
- Școala de vara internațională «1917 год: новые взгляды и новые подходы», Sankt-Petersburg, Federația Rusă (2017).

Domeniile de interes științific: istoria nobilimii din Basarabia între anii 1812 și 1918.

Participări în proiecte științifice naționale și internaționale:

1. „Elitele social-economice și politice din Basarabia în secolul al XIX-lea” (1812-1918), Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (2013-2014).

2. „Diversitatea etnosocială a elitei Basarabia în secolul al XIX-lea începutul secolului XX-lea (1812-1918)”, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei (2015-2016).

Participări la foruri științifice (naționale și internaționale): Pe parcursul activității științifice au fost prezentate rezultatele cercetărilor la peste 30 de foruri internaționale și naționale.

Lucrări științifice: Au fost publicate peste 30 de publicații științifice (inclusiv, coautor la 2 culegeri de documente dedicate problemei nobilimii din Basarabia în secolul al XIX-lea).

Cunoașterea limbilor: română, rusă, franceză;

Date de contact: str. Gheorghe Cașu 32/16, 069715672, gherasimcristina14@gmail.com